

Vlada Kosova
MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

Institut za Prostrono Planiranje

KOSOVO NAŠ DOM

PROSTORNI PLAN KOSOVA
STRATEGIJA PROSTORNOG RAZVOJA
2010-2020+

Pristina
Jun, 2010

Kosovo naš dom

Prostorni Plan Kosova
2010 - 2020+

Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja

Dokumenat je pripremljen od strane Instituta za Prostorno Planiranje u saradnji sa ostalim sektorima Vlade Kosova.

Priština, Jun 2010.

Napomena!

Nadlezna verzija dokumenta je verzija na albanskom jeziku.

Predgovor

Prostorni Plan Kosova je glavni dokumenat sektora prostornog planiranja koji je izrađen u saradnji sa svim važnim sektorima Vlade Kosova. U njegovoj izradi učestvovali su i istaknuti profesionalci iz ove oblasti, razne naučne institucije, universitet, razne nevladine organizacije, predstavnici civilnog društva, službenici lokalnog nivoa i bez sumnje bila je veoma važna pomoć i podrška koja se nudila od raznih međunarodnih organizacija.

Ponuđeni dokumenat je upotpunjena verzija kojoj je oslonac bio dokumenat koji je u principu usvojen u Skupštini Kosova. Zbog političkih promena koje su doprinele i druge prostorne promene, bilo je neophodno preduzimanje dodatnih aktivnost za usklađivanje i njegovo upotpunjavanje.

Proglašavanjem Nezavisnosti Kosova, stvoren je potpuno dugačiji bazamenat koji traži pristup i sinergetsko delovanje na svim oblastima koje utiču na razvoju zemlje. Sa ovim dokumentom Kosovo nezavisno orientira pravac razvoja, uređenja, zaštite i racionalnog korišćenja svoje teritorije.

Prostorni Plan Kosova je dokumenat koji garantuje poštovanje prava i slobode svih njenih građana koji žive na Kosovu. Sveobuhvatnost, balansirani i postojani razvoj, promocija potpune transparentnosti kod planiranja, samo su nekoliko od principa koji potvrđuju da je dokumenat u skladu sa glavnim standardima koji izlaze od državnih zakona i Evropske zakonske regulative.

Ponuđeni policentrički razvoj je garancija jednakog razvoja u svim regionima, opštinama, i ruralnim zonama na Kosovu. Sa velikom pažnjom su korišćeni veliki potencijali i karakteristike regiona, što predstavlja dobru osnovu za celokupni održivi razvoj.

Strateški položaj i predloženi razvoji u dokumentu, predstavljaju Kosovo kao zemlju koja je inkorporisana u regionu, sa tendencijom učvršćivanja tradicionalnih veza sa susjedima i sa težnjom integrisanja i u Zajednici Evropskih Država. Saobraćajne putne veze i predviđeni međunarodni razvoji su dokaz naše spremnosti za ojačanje nase saradnje i usklađivanja delatnosti, koje će uticati u sveobuhvatnom razvoju regiona.

Bivajući svesni za tešku ekonomsku situaciju i druge velike probleme sa kojima se suočava naša zemlja, sigurni smo da nuđeni dokumenat opšteg prostornog razvoja za Kosovo, dobra je osnova od koje se može početi sa rešavanjem tretiranih problema. Zato, za njegovu primenu treba nam svakako pomoć od svih, da bi zajednički uticali na izgradnju kvalitetne životne sredine za sve građane Kosova.

Dardan Gashi
Ministar Sredine i Prostornog Planiranja

Sadržaj

Uvod	9
Uloga i osnovanost prostornog plana	9
Proces obrade Prostornog Plana Kosova	10
Javno učešće	11
Javne Konsultacije	11
Indeks terminologije	13
I. Profil prostornog razvoja i analiza stanja	19
Profil prostornog razvoja	19
Kosovo - Osnovni podaci	19
Demografija i socijalni razvoj	20
Stanovanje i rastrkanost lokacija	30
Sredina i korišćenje zemljišta	35
Voda	37
Zemljiste.....	41
Šume	48
Podzemno bogastvo	49
Kulturna i prirodna baština	51
Poplave	52
Erozija	55
Sizmicitet	56
Ekonomski razvoj	58
Poljoprivreda	59
Industrija	61
Trgovina	63
Zanatstvo	66
Turizam	66
Energija	67
Nejednaki ekonomski razvoj	71
Tehnička infrastruktura.....	72
Transport i njegova infrastruktura	73
Transport motornih vozila	73
Željeznički transport.....	74
Vazdušni transport.....	75
Telekomunikacija	75
Infrastruktura energetike	78
Vodena Infrastruktura.....	80
Korišćenje vode	80
Regulisanje vodnog režima	80
Zaštita vode od zagađenja	81
Deponije otpada	82
Potencijali za razvoj tehničke infrastrukture	83
Scenario trenda	83
Konteksti u regionu i Evropi	85

Kosovo i susedi	85
Iniciative u Jugoistočnoj Evropi	85
Strategije sektora Vlade Kosova	85
Procenivanje Stanja na Kosovu	89
Analiza SWOT	89
Procena investicionih kapaciteta	92
Sektorijalne Projekcije i izvori investiranja	93
Javne (drzavne) Investicije	94
Projeksije izvora investicija	95
Izazovi prostornog razvoja	97
Ekonomija i zaposlenost	97
Nasleđe i održivi razvoj	100
Neracionalno korišćenje prostora	102
Nekvalitativna životna sredina	104
Nizak nivo zdrastva i obrazovanja	107
Visoki stepen siromastva	111
Standardi, norme i principi	115
II. Vizija, principi i ciljevi	117
Deklaracija vizije o budućem razvoju Kosova	117
Opšti principi razvoja/zaštite	117
Dugoročni razvojni ciljevi	118
Strateški Prioriteti.....	119
III. Okvir prostornog razvoja	121
Glavni koncepti prostornog razvoja	121
Prostorna struktura razvoja i buduće organizacije	122
Socialno-ekonomski razvoj	122
Distribucija i razvoj naselja	123
Strukturalna mreža naseljenih mesta	124
Veliki centri	126
Manji centri	127
Nove Opštine.....	127
Sela	127
Očuvanje i zaštita zivotne sredine	128
Zone od posebnog interesa za Kosovo	130
Posebno Zaštićene Zone	130
Razvoj i integracija infrastrukture i komunikacije	131
Konflikti i potencjalne sinergije	132
Prostorna strukturav na Kosovu	133
Blago Kosova (zeleni prostor)	133
Luka Kosova (Plavi prostor)	136
Mostovi Kosova (žuti prostor)	141
Vrt Kosova (narandasti prostor)	145
Mostovi Kosova (žuti prostor)	149
Vrt Kosova (narandasti prostor)	153

IV. Strategija i delatnosti za sprovođenje	157
Delatnosti, potrebne aktivnosti za postizanje ciljeva	157
Socijalni razvoj.....	157
Obrazovanje	157
Zdravstvo	158
Nezadovoljno stanje i tezak pristup stanovanja	159
Ekonomski razvoj	160
Velika nezaposlenost.....	160
Visoku stepen siromaštva	160
Neravnomerni ekonomski razvoj	161
Kvalitet razvoja u urbanim zonama	161
Nedovoljno razvijena naselja	162
Energetika.....	162
Neformalna naselja	163
Ilegalna izgradnja	163
Gubitak poljoprivrednog zemljišta	164
Stvaranje istrajnog stocarskog fonda	166
Razvoj sektora vinarstva i vocarstva	167
Depopulacija naselja.....	168
Očuvanje i zaštita zivotne sredine, prirodnih resursa i kulturnog nasleđa	168
Razvoj i integrisanje infrastrukture i komunikacije	178
Procena Strategije	181
V. Odredbe za sprovođenje	183
Opste odredbe	183
Uslovi modele prostora prema karakteristikama korišćenja i destinacije	183
Uslovi određivanja prostora za vazne objekte za Kosovo	183
Uslovi vršenja ekonomskih delatnosti u prostoru	184
Uslovi za određivanje građevinskih zona	184
Uslovi određivanja sistema za komuniciranje i druge infrastrukture u prostoru.....	185
Mere za očuvanje peisaza	186
Mere zaštite prirodnih vrednosti i kulturno - istorijske celine	187
Načini tretiranja otpada	187
Mere za sprečavanje štetnog uticaja na sredinu	188
Mere sprovođenja	188
Obligativni karakter irade dokumenta za prostornog uredjenja	188
Zone i lokaliteti za istraživanje i praćenje procesa u prostoru	188
Literatura	189
Organizacija i učesnici	190

UVOD

Prostorno planiranje je planiranje fizičkog prostora koji nas okružuje: Prostor gde su sagradjene naše kuće, prostor u urbanim i ruralnim zonama, prostor gde se nalaze naša radna mesta, prostori puteva, infrastrukture i prirodne i kulturne zaostavštine. Iako se prostorno planiranje kao institucionalna aktivnost razvijalo od razdoblja posle drugog svetskog rata, u praksi se ne ističe sa nekim vidnim rezultatom. Uspostavljanjem Pravnog Okvira za prostorno planiranje- Zakon o prostornom planiranju i drugi podzakonski akti, sačinjen je velik korak ka aktualnim trendovima zakonodavstva u polju planiranja u Evropi.

Trendovi razvoja na prostoru Kosova, aktualno nisu povoljne. One se karakterišu velikim problemima ilegalne gradnje, koji stvaraju dodatne probleme u infrastrukturi kao i povećavaju cene usluga.

Prostor ima ključni značaj za razvoj jednog društva, koji utiče na određivanje prioriteta za investicije, a za koje se ne može odlučivati tokom noći, zbog toga smatramo da je krajnje vreme za početak jednog takvog procesa planiranja.

Unapredjivanje domaćih institucija planiranja na centralnom i lokalnom nivou, glavni je element za organizovanje i funkcionisanje planiranja.

Zakon o Prostornom Planiranju, odobren od strane Skupštine Kosova, objavljen od strane SPGS UN, 10 septembra 2003, određuje Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja kao odgovornog subjekta za izradu Prostornog Plana Kosova. U okviru ovog Ministarstva osnovano je Odeljenje za Prostorno Planiranje koji će se baviti politikom planiranja, implementacijom programa centralnog nivoa i nadzorom prostornog razvoja. Osnovan je i Institut za Prostorno Planiranje, kao grana Ministarstva, koji će se baviti pripremanjem dokumenata vezanim za planiranje, istraživanjem trendova u prostornom planiranju i stvaranjem prostorne baze podataka.

1. ULOGA I OSNOVA PROSTORNOG PLANA

Prostorni Plan Kosova je dokument koji treba da promoviše zajedničke interese građana Kosova, za jedan ubrzani ekonomski razvoj, u cilju poboljšanja uslova života, ali istovremeno štiti resurse, prirodno i kulturno nasleđe. Sastavljanje prostornog plana Kosova pomaže prostornu rasprostranjenost razvitka na opštem, komunalnom, urbanom nivou, kao i sastavljanje Opšte Razvojne Strategije Kosova. Prostorni Plan Kosova treba da:

- Uputi sektore i Vladine agencije na sastavljanju i implementaciju politika i odluke za javne investicije koje imaju izraženu prostornu dimenziju ili mogu imati uticaj od prostora;

- Vodič političkih odobranja, vezano za strateške investicije u infrastrukturi, naročito u transportu i telekomunikaciji, pa politike u vezi razvoja industrije, stanovanja, usluga, ruralnog razvoja, turizma i prirodne i kulturne baštine;
- Podržava balansiran odnos između naprednih zona i onih sa nižim ekonomskim razvojem;
- Odredi strateške lokacije koje bi favorizirale ne samo urbana područja nego i ona ruralna;
- Identifikaciju uloge glavnih gradova, u opštem socio-ekonomskom i kulturnom razvoju Kosova.
- Takođe, prostorni plan treba da služi kao putokaz za izradu ostalih razvojnih planova - komunalnih i lokalnih.
- Postaviti opšte principe dobre prakse prostornog planiranja, koji bi omogućili da smeštaj stanovništva, zapošljavanje i korišćenje prirodnih resursa služi na najbolji mogući način ka istrajnom ekonomskom razvoju i boljem kvalitetu života.

Prema članu 11.3. Zakona za Prostorno Planiranje, Prostorni Plan Kosova je multisektorijalni strateški plan koji se:

- Osniva na viziji i predloženih strateških ciljeva od strane Ministarstva preko javnog učešća;
- Osniva na izveštajima važnih sektora, pripremljenih od strane kompetentnih Ministarstava Vlade Kosova u saradnji sa Ministarstvom;
- Osniva na međunarodnim principima prostornog planiranja, istrajnog razvoja i dobrog upravljanja sa ciljem uskladjivanja razvoja sa susednim zemljama i evropskim zemljama.

2. PROCES OBRADE PROSTORNOG PLANA KOSOVA

Prezentirani dokument je dopunjena verzija dokumenta Prostorni Plan Kosova 2005 - 2015+, koji je u principu usvojen od Skupštine Kosova u sednici održanoj Januara 2007 godine.

Prostorni plan, pomoću jednog sveobuhvatnog i transparentnog procesa, treba da stvori uslove za osiguranje lokacija za kapitalne investicije, poboljša infrastrukturne usluge i da čuva prirodnu i kulturnu baštinu.

Okvir procesa prostornog planiranja, odobren jula 2003, predviđa širi proces angažovanja raznih aktera tokom izrade Prostornog Plana Kosova. Prema ovom okviru proces je podeljen u 4 faze:

- GDE SMO - Izazovi prostornog razvoja;
- GDE BISMO ZELJELI DA IDEMO - Vizija i strateški ciljevi;
- NA KOJI NAČIN DA IDEMO - Strategija prostornog razvoja i
- KAKO DA BUDEMO UVERENI DA SMO STIGLI - nadgledanje i procena.

Na početku procesa izrade plana, okvir je diskutovan sa Premijerom i Ministrima Vlade Kosova, kao i sa Šefom Parlamenta, da bi se uzela njihova podrška za institucionalnu saradnju tokom procesa.

Osnovane su medjuministarske radne grupe sastavljene od odgovornih službenika raznih sektora institucija Kosova. Tokom zajedničkog rada u ovim radnim grupama, definisana su pitanja i teme koje će tretirati PPK i zav

ršeni sektorijalni izveštaji svih sektora Vlade Kosova, koji su poslužili kao osnova za definisanje prostornog razvoja odgovarajućih sektora.

U trećoj fazi plana, medjuministarske radne grupe su proširene sa profesionalcima raznih polja, uglavnom od viših institucija obrazovanja, kompetentnih za pitanja i teme koje tretira plan.

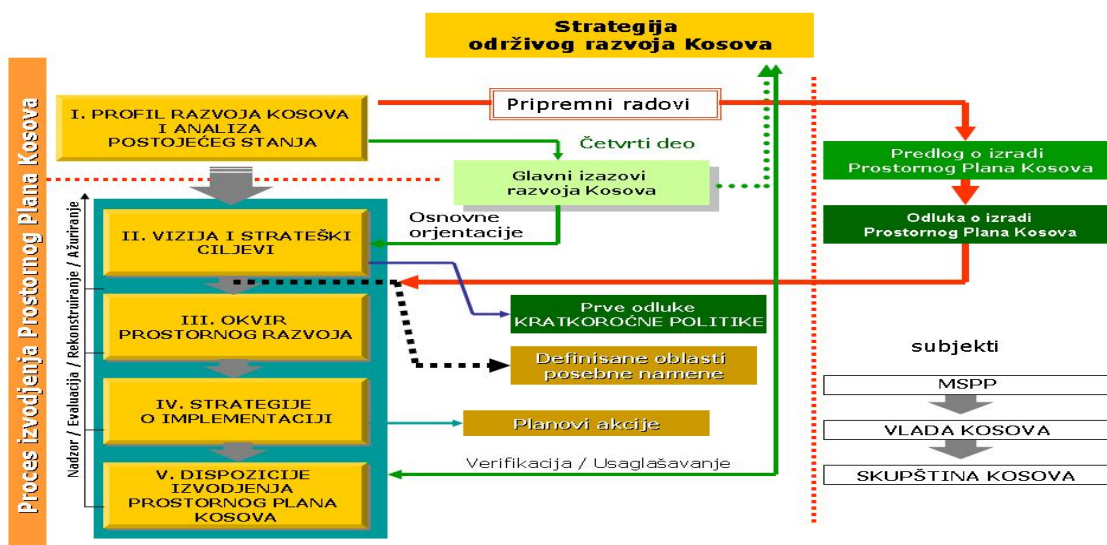

2.1. JAVNO UČEŠĆE

Poštivajući međunarodne principe određene po zakonu, a naročito Agende 21 i Agende UN-HABITAT-a, proces teži prema obuhvaćenosti što većeg broja učesnika u pripreмноj fazi izrade prostornog plana, da bi se promovisali i realizovali u praksi od strane kosovskog društva svi procesi sveobuhvaćenosti, transparentnosti, efikasnosti, jednakosti i istrajnosti.

Na osnovu Zakona o prostornom planiranju, prostorni plan je multisektoralni plan, koji obuhvata izveštaje i strategije različitih sektora društva. Učešće svih učesnika koji mogu uticati ili biti pod uticajem plana, glavni je faktor za primenu principa javnog učešća i transparentnosti procesa izrade Prostornog Plana.

Dole je prikazana opšta šema procesa izrade prostornog plana i povezanost sa ostalim razvojnim dokumentima Vlade Kosova.

► Šema procesa irade Prostornog Plana Kosova

2.2. JAVNE KONSULTACIJE

Tokom svih faza plana, održane su javne konsultacije gde su diskutirana dokumenta koja predstavljaju završetak različitih faza plana- Izazovi prostornog razvoja, Vizija i Strateški ciljevi kao i strategija prostornog planiranja. Diskusije i komentari ovih konsultacija služili su za napredovanje dokumenta kao i za dobijanje podrške za proces izrade plana.

1. Javne konsultacije o izazovima prostornog razvoja - U razdoblju od 08 - 29 juna 2004, Ministarstvo Sredine i Prostornog planiranja, u saradnji sa UN-HABITAT-om, Institutom za studiranje stanovanja i Urbanog Razvoja Roterdama, Holandija, kao i Regionalnim Institutom za Razvojna Istraživanja -RIINVEST Kosovo. Konsultacije su se održale u sedam većih gradova Kosova, u Gnjilanu, Uroševcu, Prizrenu, Djakovici, Peći, Mitrovici i Prištini. Učesnici su bili predstavnici Skupština Opština, raznih institucija, civilnog društva- lokalnih i međunarodnih NVO, privatnih preduzeća, građani, intelektualci, biznismeni itd.

Cilj organizovanja ovih javnih konsultacija, bio je upoznavanje svih građana različitih profila sa dosadašnjim radom u izradi Prostornog Plana Kosova, upoznavanje sa sadržajem ovog dokumenta i sledećim koracima, zatim identifikacija aktuelnog stanja u njihovim naseljima, identifikacija izazova sa njihove tačke gledišta i deklarisanje njihovih zahteva, koji bi pomogli u koordinisanju i harmonizaciji sledećih ciljeva da bi se došlo do optimalnog rešenja prostornog razvoja Kosova, kao i izražavanje vizije o budućnosti zemlje.

U svim održanim konsultacijama, učešće je bilo zadovoljavajuće, otprilike 600 učesnika.

2. Konsultativni proces je obogaćen sa konsultacijama raznih interesnih grupa. UN-HABITAT je organizovao konsultacije sa raznim organizacijama civilnog društva: organizacije osoba sa nedostacima, organizacije žena, organizacije biznisa, organizacije sredine, studenti. Učesnici ovih konsultacija izrazili su interesovanje za poboljšanje kvaliteta života građana Kosova.
3. Institut RIINVEST je organizovao dve runde diskusija vezano sa aspektima ekonomskog razvoja u procesu planiranja. U vezi s tim diskutovalo se različitim pojedincima i organizacijama, studentima, profesionalnim planerima. Druga runda diskusija je održana sa istim akterima vezano za investicionim kapacitetima raznih aktera-BKK, donatori i privatni sektor. Ove diskusije su poslužile da bi se ukazalo na mogućnosti kapitalnih investicija na Kosovu i njihov odnos sa prostorom u kome se žele realizovati.
4. Javne konsultacije za viziju, ciljeve i principe prostornog razvoja održane su u dve runde- 16 juna 2005 i 13 jula 2005. Diskutovane su vizije, ciljevi i prioriteti prostornog razvoja Kosova kao i kriteriji za procenu strategije prostornog razvoja. Učesnici ovih konsultacija su bili aktivniji od predhodnih, i više su doprineli u obogaćenju dokumenta. U drugoj rundi, diskusija je bila otvorenog karaktera. Bilo je i diskusija sa suprotnim mišljenjima vezano za pitanjima tretiranim u planu, opcije koje su uticale da se ova kontestirana pitanja još jednom pregledaju.

Javne konsultacije su bile jednodnevne informativno-radnog karaktera, obično sa dnevnim redom podeljenim u dva dela; plenarni deo tokom prepodneva, i radnim delom tokom popodneva.

Proces konsultacija je služio za senzibilizaciju stanovništva i drugih aktera o važnosti planiranja, važnosti aktivnog učešća u donošenju odluka da bi se omogućila podrška za plan. Na ovaj način, učesnici bi dobili iskustvo učestvovanja koje se može unaprediti tokom izrade drugih planova.

Proces konsultacija, iako nije ostvaren u potpunosti prema predviđanjima u okviru procesa izrade prostornog plana, on je bio uspešan gledano sa tačke gledišta demokratizacije i transparentnosti u donošenju odluka. Takođe, svim učesnicima je data mogućnost komentiranja i davanja predloga za sve što se smatralo da treba da se promeni i unapredi.

INDEKS TERMINOLOGIJE

“Prostorni plan”	Podrazumeva plan uređivanja , korišćenja i razvoja prostora kao što je teritorija opštine , posebne zone i teritorije Kosova . Ovaj plan opisuje vremenske rokove i obuhvaća realne projekcije investicija .
Prostorni Plan Kosova	Dokument na kojem je opisan budući prostorni razvoj Kosova
“Naselje”	Zona sa urbanim karakterom, grad ili neko drugo naselje koje je proglašeno kao mesto stanovanja od strane skupštine opštine;
“Grad”	Naselje koje je proglašeno kao takvo od strane skupštine opštine, na osnovi stepena izgradnje, delatnosti i ostale karakteristike urbanog karaktera.
”Regulativni urbani plan”	Vrsta plana opisanog u članu 15 Zakona za Prostorno Planiranje
“Korišćenje zemljišta”	Postojeća ili predložena namena korišćenja parcele zemljišta
“Urbana zona”	Zemljište sa određenim granicama, u čijem okviru je planirana urbana izgradnja
“Selo”	Naselje na kome se stanovništvo bavi uglavnom poljoprivredom
“Poljoprivredno zemljište	Zemlja, određena za odgoj poljoprivrednih kultura
“Ministarstvo”	Podrazumeva Ministarstvo Sredine i prostornog Planiranja ;
“Urbanistička dokumentacija”	Kompletna dokumentacija koju čine: prostorni plan, , urbanistička dozvola, analize, istraživanja i ostala dokumenta izradjena u okviru pripremnih poslova za planiranje i uređenje prostora.
“Plan infrastrukture ”	Plansko izlaganje postojećih i planiranih podzemnih i nadzemnih instalacija i objekata, u oblasti: transporta, električnih instalacija, gasovoda, naftovoda, vodosnabdevanja, kanalizacije, telekomunikacije i ostalih instalacija;
“Gradjevinsko Zemljište”	Zemljište na kojoj su sagrađeni objekti u saglasnosti sa regulativnim, odnosno urbanističkim planom, ili nekim drugim članom iz zakona koji predviđa izgradnju objekata;
“Parcela za izgradnju”	Predviđeno zemljište za izgradnju planiranih objekata , koje se sastoji od jedne ili više katastarskih parcela, ili njihovih delova.
“Lokacija”	Mesto gde se vode gradjevinski radovi u saglasnosti sa određenim planom ili drugim članom na osnovi ovog zakona;

“Katastarska Parcela”	Površine poljoprivrednih zemljišta, šuma, pašnjaka, registrovanih u katastarskim knjigama ;
“Linije za uređenje”	Granične linije između parcele za izgradnju i prava na korišćenje javnog prostora
“Linije izgradnje”	Granična linija koja određuje gde je dozvoljena gradnja u parceli za izgradnju;
“Urbanistički normativi”	Normativi prostornog planiranja, uslovi i korišćena pravila tokom izrade dokumentacije planiranja
“Urbanističko-tehnički normativi”	Prostorni ili tehnički uslovi koji određuju položaj, međusobne odnose između infrastrukture zgrada i bezbednost istih;
“Zaštićena površina”	Površina prirodnih zaštićenih izvora, poljoprivrednih površina, kulturna i arheološka baština;
“Zaštićena zona”	Deo određenog prostora sa namenom čuvanja prirodnih vrednosti, kulturno-istorijskih i arheoloških baština, čuvanje okoline od zagađivanja, ili osiguravanje prostornih uslova za vršenje delatnosti kao i sigurnost stanovnika i okolnog prostora;
“Pripremni radovi planiranja”	Istraživanja, analize, priprema podataka i tehnička podrška za potrebe izrade urbanističke dokumentacije;
“Uslovi gradnje”	Uslovi koji određuju vrstu, veličinu, način gradnje, uslove zaštite i svaki drugi uslov za izgradnju objekata.
Profil prostornog razvoja	Dokument koji opisuje sadašnje stanje prostornog razvoja na Kosovu. Detaljnije je definisan sa UA za elemente PPK;
Procena investivnih mogućnosti	Analiza koja opisuje postojeće kapacitete za buduće investicije, počevši od postojećih prirodnih resursa, ljudskih resursa, domaći budget, privatni sektor, međunarodne finansijske organizacije;
SWOT analiza (prednosti, nedostaci, mogućnosti i rizici)	Analiza prednosti, nedostataka, mogućnosti i rizika, pomaže da se klasifikuju iskrslji (identifikovani) problemi u jedan od četiri grupa i da se lakše menadžuju u procesu planiranja;
Analiza veza	Analiza preko koje se traže moguće veze između dve pojave, strategije ili projekata u istom geografskom regionu, ili uže lokacije;
Sektorijalni izveštaji	Su analitički dokumenti koji predstavljaju bit sektorijalnih strategija i koje tretiraju prostorni aspekt razvoja odgovarajućeg sektora. Reč je o sektorima pod nadležnošću ministarstva;
PPSK	Plan Primena Standarda za Kosovo. Plan opisuje srednjoročne i dugoročne zadatke za ispunjavanje 8 opisanih standarda. Isto tako, sadržava i kriterije i sredstva za merenje njihovog ispunjavanja;

GIS /GSI Geografski sistem informacija. Informativni sistem koji težika tome da svaki podatak ima svoju goeografsko-prostornu pripadnost. Veoma je važan zato što precizira lokaciju pojave koja se nadzire.

Prostorna analiza Analiza koja omogućuje saznanja o prostornom proširenju tretiranih problema, konstataciju trendova, regionalizacija problema itd.

Javne konsultacije Tematski sastanci sa javnošću. Pomoću ovih sastanaka vrši se verifikacija problema i prezentiranih orijentacija, i što je najvažnije, uzimaju se odgovarajuće preporuke za dopunu izloženog materijala.

Medjuministarske radne grupe Osnovane grupe povodom inicijative MSPP u okviru Vlade koji se sastoji od istog broja predstavnika ministarstava Vlade Kosova, i rade na razvoju glavnih elemenata PPK.

Vizija Deklaracija za budućnost, želja koja se bazira na trenutno stanje.

Ciljevi Deo vizije koji pokazuje fokusiranje tendencija za jedan srednjoročni ili dugoročni period.

Težnje / Ciljevi Deo deklarisanog cilja, način realizacije ciljeva.

Prioritet Primarna težnja u procesu, procenjena kao velika urgencija i važnost.

Strateško planiranje Planiranje, orijentisano prema rešavanju glavnih problema, usredsredjen na ograničen broj problema, promovise proaktivni proces vezano za razvoj itd.

Koncept Način mišljenja da bi se došlo do poželjne situacije. Koncept ideja pomaže u traženju rešenja problema. Koncepti mogu biti teme ili adaptirane fraze koje omogućuju fokusiranija istraživanja.

Scenariji Su predvidjanja mogućih situacija za budući razvoj. Glavni princip rada sa scenarijima je par pitanja-šta ako?

- Politike**
- Način, odobren od donosioca odluka, za postizanje jednog ili više ciljeva
  - Usvojena orijentacija od strane jednog ili više aktera za tretiranje jednog problema
  - Nastojanje za definisanje i izgradnju jedne racionalne baze za delovanje ili nedelovanje.
  - Jedan ili više rešenja koja podrazumevaju rešenje izmedju puno alternativa

Strategija Redosled radnji za realizaciju cilja.

Strateške alternative Razne mogućnosti, opcije za delovanje/rešenje problema.

Fizibilitet i Analiza cost-benefit - Fizibilitet podrazumeva socilajnu i ekonomsku opravdanost jednog projekta (procena investicije). Analiza cost-benefit traži balans izmedju predložene cene i zarade jedne predložene investicije.

PUS,PSU, PEU, POU	Procena Uticaja na Sredinu, Procena Socijalnog Uticaja, Procena Ekonomskog Uticaja, Procena Opšteg Uticaja,. Sve ove procene su istraživanja koja trebaju upozoriti na moguće uticaje jedne politike, strategije, plana ili predložene investicije.
Kvalitetno poljoprivredno zemljište	Zemljišta, kategorije I-IV
DBP	Domaća Bruto Proizvodnja
Izazovi prostornog razvoja	Nerešeni problemi koji iziskuju hitnu pažnju.
Ključna pitanja prostornog razvoja	Grupa identifikovanih pitanja tokom procesa izrade PPK koji su relevantni za budući prostorni razvoj Kosova, koji su u principu usvojeni pomoću konsultativnog procesa.
Prostorni Informativni Sistem	Sistem prostornih podataka
Prostorni indikatori	Indikatori (Pokazatelji) koji se upotrebljavaju za monitorisanje razvoja u prostoru.
Monitorisanje i Evaluacija	Proces osmatranja i procene realizacije nekog zadatka, u ovom slučaju PPK
Plan delovanja	Niz aktivnosti koji prikazuje delovanja, odgovornost za ta delovanja, očekivane rezultate, vremenske implikacije, organizativne i finansijske implikacije itd.
VI Standard PZSK	Imovinsko Pravo
Neformalna Naselja	Su ljudska naselja koja ne omogućavaju stanovnicima da ispunjavaju njihova prava za prikladan standard života , në veçanti banim të përshtatshëm. Si të tilla, neformalna naselja mogu imati karakteristike kao što sledi : nneformalno posedovanje imovine ; neadekvatan pristup ili oduzimanje prava na elementarne usluge ; neadekvatno učešće ili neučestvovanje u odluci rešenja; velika opasnost;
Konflikti i sinergije u prostoru	Politike različitih nivoa i različitih sektora u jednoj lokaciji mogu biti protivrečne, a to predstavlja konflikt; i mogu biti podržane jedna od druge, što se smatra sinergijom;
Urbani razvoj (priraštaj)	Razni aspekti razvoja grada, teritorijalni/fizički razvoj, socio/demografski razvoj, ekonomski razvoj
Degradacija sredine	Negativan uticaj na sredinu sa tendencijom rušenja njenih vrednosti
TEN	Trans-Evropska mreža transportne infrastrukture
Istrajni razvoj	Socijalni, ekonomski i razvoj sredine, koji korišćenje resursa smatra za bogatsvo koje treba čuvati za buduće generacije.
Balanciran razvoj	Princip, koji teži ka što ravnopravnijim razvojem različitih regiona unutar jedne teritorije, ili teritorija Kosova sa ostalim regionskim zemljama.

Policentrični razvoj	Razvoj koji teži ka razvojem više centara unutar jedne teritorije i insistira na ravnopravnoj podeli osnovnih funkcija razvoja.
Monocentrični razvoj	Razvoj koji teži ka monopolizaciji administrativnih, socijalnih i ekonomskih funkcija u jednom gradu, obično u glavnom gradu.
Urbano-ruralni kontekst (konflikt?)	Odnos razvoja urbanih i ruralnih zona
Teritorijalna kohezija	Princip koji teži ka boljoj prostornoj saradnji, ne uzimajući u obzir administrativne granice , već koji se realizuje putem bolje socijalne, ekonomske i sredinske saradnje.
Kompaktan, usredsredjen razvoj	Razvoj koji teži ka što boljem korišćenju prostora putem gustine izgradnje i razvojem u ograničenom prostoru.
Principi	Obično su predložene vrednosti koje treba poštovati u budućnosti. U našem slučaju, u pitanju su vrednosti koje treba poštovati tokom izrade i implementacije plana.
Centralizovana Ekonomija	Ekonomija, gde su ekonomski uslovi diktirani od strane centralnog nivoa vlade
Tržišna ekonomija	Ekonomija koja se osniva na uslove slobodnog tržišta, konkurencije i davanje tržišnih usluga/ponuda na osnovi realne potražnje.
Zone - zeleni pojasevi	Zone koje imaju strogu kontrolu razvoja. Cilj zelenih površina je da kontroliše neograničenu rasprostranjenost zona izgradnje, sprečavanje pripajanja susednih gradova, očuvanju okoline i specifičnog karaktera istorijskih gradova, kao i da pomažu urbanu regeneraciju putem korišćenja pustih i ostalih vrsta zemljišta.
Posebno zaštićene zone	Određena zona u mapi , ili u jednoj određenoj zoni koja okružuje jedan monumenat, zgradu, grupu zgrada, selo, ili istorijski centar grada koji je zaštićen od razvoja ili aktivnosti koja može oštetiti njegov istorijski , kulturni, arhitektonski ili arheoloski kontekst , prirodnu sredinu ili vizuelni estetski kadar .

I. PROFIL PROSTORNOG RAZVOJA I ANALIZA STANJA

1.1. PROFIL PROSTORNOG RAZVOJA

1.1.1. KOSOVO - OSNOVNI PODACI

Kosovo je locirano u jugo-istocnoj Evropi i karakterise ga centralni polozej na Balkanskom poluostrvu. Okruzeno je: Albanijom (duzina granice- 112 km), Makedonijom (161 km), Srbijom (352 km) i Crnom Gorom (77 km)¹. Locirano je na severnoj geografskoj sirini od 41° 50' 58" do 43° 15' 42", i istocnom geografskoj duzini od 20° 01' 02" do 21° 48' 02"².

Kosovo zauzima površinu od 10,907 km², i ima populaciju od 2,400,000 stanovnika (OEBS, 2000.), i predstavlja teritoriju koja je gusto naseljena (220 stanovnika po km²).

Kosovo je okruzeno visokim planinama, neki planinski vrhovi previsuju 2,000 m nadmorske visine (najvisi vrh - Zeravica 2,656m)³, i imaju razliciti geoloski sastav. Planine ne izoluju Kosovo jer su reke napravile veoma duboke tokove na cetri strane, prevazilazeci ov prirodne prepreke i cineci most iz Kosova u dubinu Balkanskog poluostrva i okolna mora. Kosovo je hidrografski kljuc, s rekama koje teku ka Jadranskom moru, Crnom moru i Egejskom moru.

Kosovo, sa svojim geografskim elementimacini individualnu i specificnu oblast. Vazni putevi spajaju centralnu Evropu sa priobaljem Mediterana. Kao takvo, ono ima vaznu stratesku poziciju na ovom delu Evrope.

► Geografski polozej

¹ UNDP, Human development report, Kosovo 2002, Prishtina, p.15

² MESP-DSP, Report 2002, Prishtina, p.8.

³ Dr. Riza I. Çavolli, Regionalna Geografija Kosova, p.319

Dobar geografski položaj Kosova je poboljšan velikim brojem prirodnih elemenata: geoloskim sastavom, krajolikom, klimom, hidrografijom, vegetacijom, vrstama zemljišta kao i podzemnim resursima koji pružaju dobru bazu za ekonomski razvoj. Promene u okviru prirodnih elemenata su manifestovane vrstama zemljišta i vegetacije, cineci jedinstvenu oblast i krajolik. Kosovo je poznato po mnovo prirodnih resursa koji su ga učinili poznatim ne samo u okviru Balkanskog poluostrva, već i sire.

Poljoprivreda je glavna ekonomska aktivnost, sa velikom agrarnom gustinom, nedovoljnim mehanizmima i neodgovarajućom strukturom sa kultivaciju različitih proizvoda, itd. Poljoprivredno zemljište čini do 52 % teritorije i sume čine do 39.1 % teritorije, gde približno pola (52.3 %) zemljišta obradivo dok jednu trećinu (31 %) čine pašnjaci (UNDP). Industrija je u procesu tranzicije. Takav ekonomski karakter rezultovao je dominacijom ruralne populacije nad urbanom.

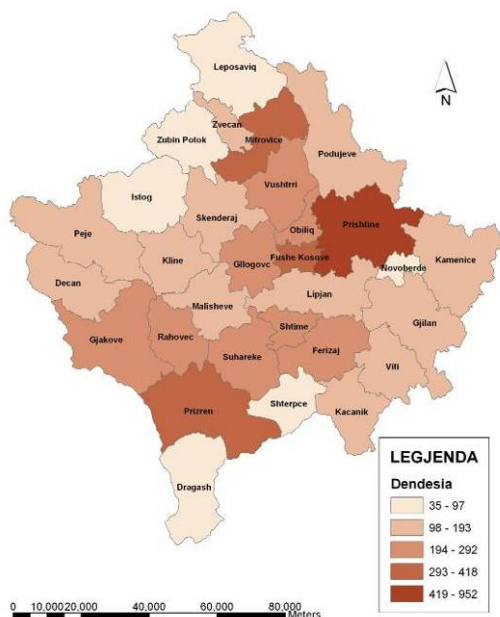
U demografskom aspektu, Kosovo je kompaktna oblast gde albanska populacija sačinjava oko 90% populacije dok ostale nacionalnosti čine ostalih 10% (Srbi, Crnogorci, Turci, Muslimani, Romi). Kada se radi o starosnoj grupi populacije na Kosovu, ona je mlada, većina je mlađa od 19 godina, oko 42.5%. Glavni grad je Pristina, dok su ostali veliki gradovi: Kosovska Mitrovica, Gjilane, Uroševac, Gjakovica, Pec i Prizren.

1.1.2. DEMOGRAFIJA I SOCIJALNI RAZVOJ

1.1.2.1. Demografija

1.1.2.1.1. Broj stanovnika - Procenjuje se da oko 2.4 miliona⁴ ljudi živi na Kosovu. Ovaj broj je relativno veliki za teritoriju od 10,907 km² koje Kosovo ima. Stopa rasta populacije je 1.3 %, koja je najveća u regionu. Tokom 82-godišnjeg perioda (1921-2003) populacije je porasla 4.6 puta. Ako se rast nastavi ovim tempom, na osnovu nekih proračuna populacija će do 2050. biti 4.5 miliona⁵ stanovnika.

1.1.2.1.2. Gustina stanovništva - Po gustini naseljenosti Kosovo je među najgušće naseljenim uzimajući u obzir da je gustina naseljenosti u Evropi otprilike 220 ljudi/km². Fokus na različitim ekonomskim, zdravstvenim, trgovinskim, kulturnim itd. funkcijama u gradovima rezultirao je velikom koncentracijom ljudi u takvim centrima.

► Gustina naseljenosti u opštinama

Velika gustina je uočena u Pristini - više od 900 stanovnika/km² dok su planinske oblasti najmanje naseljene sa oko 50 stanovnika po km²

⁴ OSCE 2000, Pristina, quoted by ESK.

⁵ Dr. H. Islami - Demographic Dimension in Kosova, quoted by MESP, Kosovo State of the Environment Report, April 2003, Pristina.

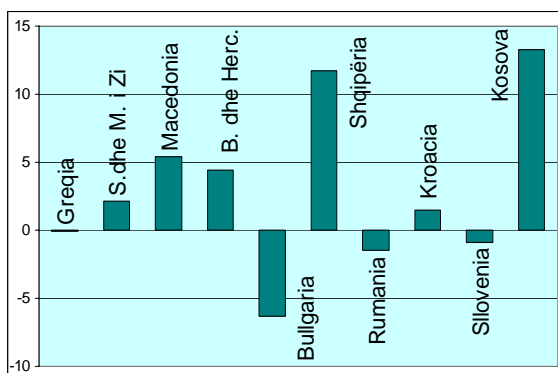

Sa druge strane, nepostojanje infrastrukture, udaljenost edukacionih objekata, zdravstvenih i kulturnih centara, uticali su na migraciju populacije iz ruralnih u urbane oblasti što predstavlja dvostrani problem u korišćenju prostora. Ova urbana revolucija može biti predstavljena kao prisilna i savremeni izazov na Kosovu. Razlika između glavnog i ostalih gradova je da u Prištinu gravitira većina ruralnog stanovništva, ne samo iz okolnih sela, već iz celog Kosova, što za konsekvencu ima narušavanje normi urbanog života. Rat je takođe imao uticaja na gustinu naseljenosti, zato što je većina uništavanja bila po selima, tako prisiljavajući porodice da nađu sklonište zbog nemogućnosti rekonstrukcije njihovih domova. Većina ovih podica je sad locirano u gradu. Drugi negativni fenomeni su: koncentracija ljudi u urbanističke centre, horizontalo i neplansko povećavanje gradova, neracionalno korišćenje poljoprivrednog zemljišta, nedostatak infrastrukture, zagađivanje životne sredine itd.

1.1.2.1.3. Prirodni priraštaj populacije - i ako skoro svi indikatori rasta populacije označavaju pad tokom poslednje decenije, populacija na Kosovu i dalje ostaje jedna od najbrže rastućih populacija, ne samo u ovom regionu, već i šire što rezultira niskim stopama redukcije priraštaja i rapidne stope redukcije mortaliteta. Stopa prirodnog priraštaja je oko 16 ‰ godišnje.

► Rast populacije na Kosovu i u regionu u ‰

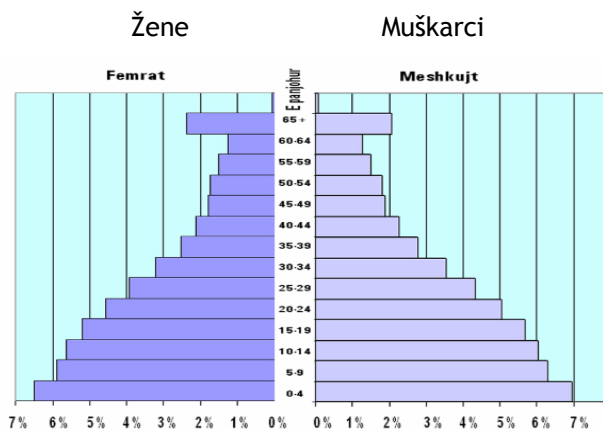
U mnogim delovima regiona priraštaj ima negativnu vrednost, dok je ona na Kosovu najviša

1.1.2.1.4. Populacija bazirana na polovima - proporcija između procenata muškog i ženskog pola je sledeća - 50.4 ‰ muškaraca i 49.6 ‰ žena⁶. Do 90-tih je bio veći procenat muškaraca od 51.55 ‰ muškaraca i 48.45 ‰ žena⁷.

Populacija bazirana na starosnoj grupi - polovina stanovnika na Kosovu je mlađa od 25 godina. Kategorija dece na Kosovu (od 1-14 god) predstavlja 33 ‰ populacije. Učešće populacije starosne grupe između 15-64 godina je 61 ‰. Populacija starija od 65 god. uključuje samo 6%⁸. Dominacija mlade populacije je glavni atribut Kosova, rezultirajući od i sa velikom stopom rasta stanovništva.

► Piramida populacije na Kosovu na osnovu starosne grupe (1991)

⁶ Riinvest, Tržište rada i zapošljavanja na Kosovu, istraživački izveštaj 8, Priština 2003, p.42

⁷ ESK

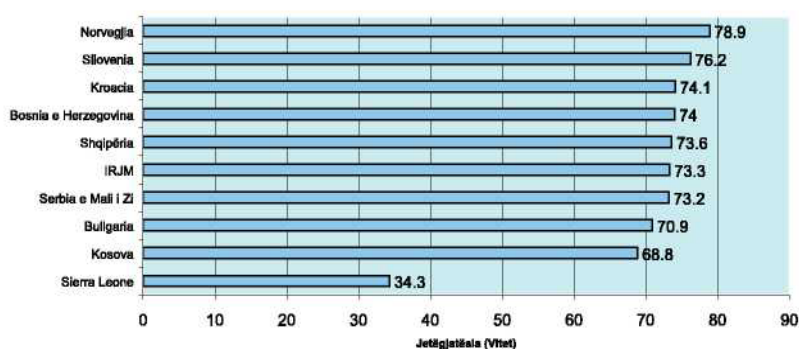
⁸ EKS,

1.1.2.1.6. Populacija bazirana na etničkoj pripadnosti - Na Kosovu žive različite etničke grupe. Oko 92 % stanovništva je Albansko, 5.3 % su Srbi i ostali 3.4 %.⁹

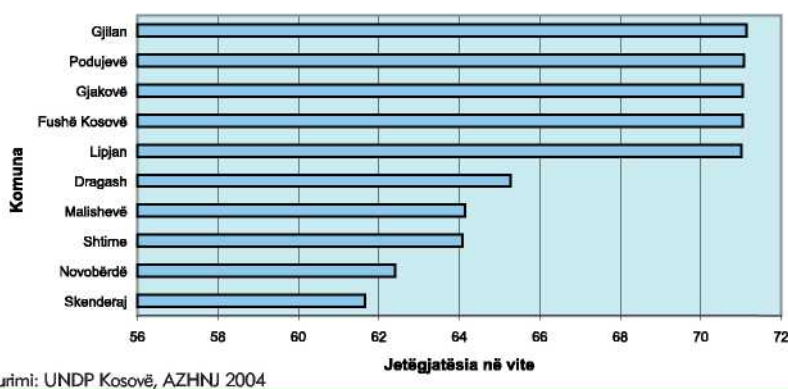
1.1.2.1.7. Prosečni životni vek- Prosečan životni vek na Kosovu tokom devedesetije je povećan za skoro 30 godina u poređenju sa 50-tim (od 46 do 74 god.). trenutno ne postoje informacije o periodu posle 1999. razumno je verovati da su loši uslovi koji su vladali tokom perioda koji je vodio konfliktu i perioda neposredno posle njega imali negativan uticaj. Ovo je takođe rezultiralo velikim nivoom siromaštva.

U RZHNJK 2004 stoji da prosečni vek života na Kosovu je 68.8 godina, (67.8 za muškarce, 69.9 za žene). Od sredine devedesetih godina prosečni vek života je spao za pet godina, zbog konflikta godina 1998-1999. Zbog poboljšanja životnih uslova i ekonomskih uslova ovih 4-5 godina pad životnog veka je zaustavljen. Kosovo ima najniži indeks životnog veka u regionu. ljudi i Albaniji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Hrvatskoj mogu očekivati da žive 3 do 4 godina duže od kosovara.

► Životni vek -regionalna poređenja ¹⁰

Poređenje životnog veka između naj razvijene opštine i one naj nerazvijene je približno 10 godina (71.1 u Gnjilanu a 61.5 u Skenderaj). Kao što se vidi na figure Indeksi životnog veka je najviši u Gnjilanu, Gjakovici, Podujevu, Istogu i Lipjanu; a najniži u Skenderaj, Novobrdi, Shtimlju, Malishevu i Dragašu.

► Životni vek kroz godine

1.1.2.1.8. Depopulacija naselja - Kosovo se po gustini stanovništva rangira u najvišim mestima u Evropi, sa 220 stanovnika/km². Velike razlike u ekonomskom razvoju između regiona u Kosovu, glavni su uzroci za kretanje i migraciju stanovništva. Velik broj naselja osobito one koje se nalaze u planinskim predelima, součavaju se sa veoma niskim ekonomskim razvojem. Većina stanovništva je nezaposleno i sa minimalnim mogućnostima za zapošljavanje. U nekim zonama, poljoprivreda je jedina mogućnost za osiguravanje prihoda za preživljavanje. U potrazi za sigurnijim izvorima prihoda, veći broj porodica je prinuđeno da ostavlja svoja ognjišta i da krene prema urbanim zonama koja daju veće mogućnosti za bolji život. Priličan broj ovih zona je odvojeno i nemaju pristup u putnoj mreži i ostaloj

⁹ Izveštaj: OEBS , Registracija u 2000. izuzev Uroševca, Peći i Štrpca

¹⁰: UNDP, RZHNJ Global, 2004, fq. 237-240; UNDP Kosova, AZHNJ, 2004

pratećoj infrastrukturi. Škole i ambulante kao elementarne usluge obično se nalaze daleko od naselja i predstavljaju jedan od glavnih uzroka pada kvaliteta života u ovim naseljima. Zbog velikih razdaljina, mnogo dece je prinuđeno da ostave školovanje, a isto to važi i za zdravstveno staranje koje sje svedeno na najniži mogući minimum.

Tokom zadnjeg konflikta koji se desio na Kosovu, situacija se pogoršala još više, iste te zone su najviše pretrpele. Mnogo kuća i porodična bogatstva su razrušene, u velikom razmeru se oštetila i infrastruktura, mnogo škola, ambulanti i verskih objekata je popaljeno. Stanovnici mnogih sela su prinuđeni na preseljavanje ili nasilno iseljavanje u pravcu uglavnom urbanih zona, koje kao posledicu imaju prenaseljenost. Posle konflikta, pomoću donacija raznih zemalja i međunarodnih organizacija, situacija se počela poboljšati u vidu renoviranja oštećenih objekata. Pas konfliktit, me ndihmën e donacioneve të ofruara nga shtetet dhe organizatat e shumta ndërkombëtare, sa i përket objekteve të dëmtuara gjendja filloi të përmirësohej. Data je pomoć i za otvaranje nekih ekonomskih delatnosti koje su doprinele da se jedan broj iseljenog stanovništva vrati u svojim ognjištima.

Sve ovo nije bilo dovoljno za većinu stanovnika, u mnogim zonama ekonomska situacija je još uvek nesigurna. Mnogo mladih i cele porodice još uvek se kreću u pravcu zona koja pružaju veće mogućnosti, stvarajući nepodnošljiv teret. Mnogo se naselja prepolovilo a ima i onih koja su potpuno napuštena, osobito u planinskim i pograničnim zonama Kosova. Veliki fluks stanovništva prema većim centrima, kao i nedostatak urbanih planova za uređenje, izazvali su veliku urbanu pometnju. Stvorene su čitave zone stanovanja bez regularne tehničke infrastrukture, stvarajući potencijalne prepreke za sveukupni razvoj i planiranje zone. Socijalna infrastruktura, ionako stara, još više se preopteretila i nema mogućnosti za nuđenje regularnih usluga.

Najviše su preopterećeni veliki urbani centri, od kojih se Priština pojavljuje kao najatraktivniji centar, u koji ne dolaze samo iz ruralnih mesta nego i iz drugih urbanih centara. Danas u Prištini žive više od 1/4 sveukupnog stanovništva Kosova, od kojih većina nema pristupa u minimalne opštinske usluge.

1.1.2.2. Socijalni razvoj

1.1.2.2.1. Zapošljenost - Procenjeno je da je broj ljudi zapošljenih na Kosovu oko 260 hiljada, od kojih je 61 000 zapošljena u SOE, dok je oko 125 000 zapošljenih u privatnim preduzećima oko 65 000 u vladinom sektoru i oko 18 000 u stranim organizacijama i NVO-ma¹¹. Veliki nivo zapošljavanja takođe postoji u nezvaničnom sektoru. Promene i disperzija poreza imaju veliki uticaj na povećavanje nezvaničnog sektora posebno u povećanju zapošljenih koji nisu prijavljani¹².

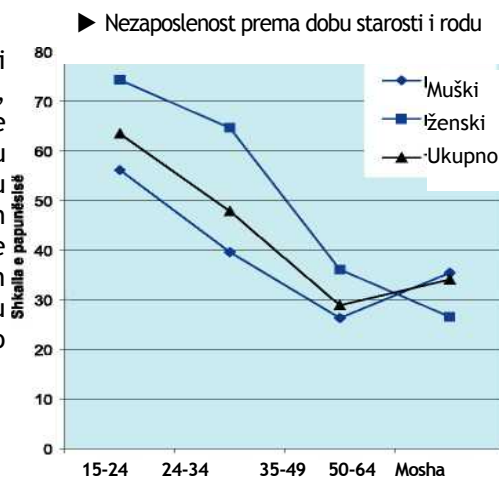
1.1.2.2.2. Velika nezaposlenost i u stalnom porastu - Jedno od glavnih izazova za stanovnike Kosova je velika nezaposlenost. Kosovo je mesto sa najvišim stepenom nezaposlenosti u regionu. Stepenn nezaposlenosti je oko 49%. Izraženija nezaposlenost je kod žena (oko 63%), a kod muškaraca je niža (oko 37%). Najveći broj nezaposlenih su mladi od 16-24 godina, izraženo u postocima 40% od ukupnog broja nezaposlenih. Prema izveštaju ljudskog razvoja 2004, stepen nezaposlenosti kod mlađjih ženskih osoba je 74%, a kod mlađjih muškaraca 56%. Za mlade od 16-24 godina, stepen nezaposlenosti je viša od 63%.

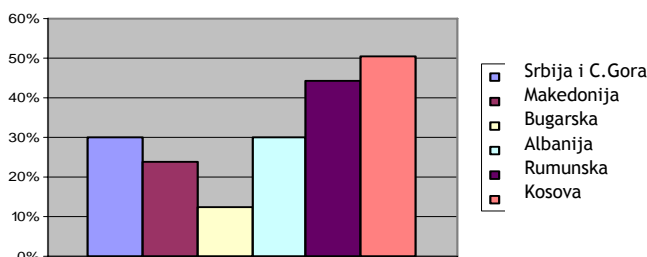
¹¹ ESK, Prishtina.

¹² Riinvest, Tržište rada i zapošljavanja na Kosovu, istraživački izveštaj 8, Priština 2003

Stepen nezaposlenosti je visok u celoj teritoriji Kosova, a pogotovu u centralnom delu- Mališevo, Glogovac, Skenderaj, Mitrovica kao i neke periferijske opštine (Dragaš, Kamenica), koje su najnerazvijenije opštine, stepen nezaposlenosti u ovim područjima je oko 55-60%. Stepen nezaposlenosti od 1988 godine do 1991-92 nije se menjao, dok u periodu od 1992 pa na više zapažen je porast stepena nezaposlenosti. Razlog tome su izbacivanje s posla velikog broja radnika, kao posledica tadašnjih političkih zbivanja na Kosovu.

1.1.2.2.3. Visok stepen siromaštva i u stalnom rastu - Naspram napretka u obnovi zemlje posle zadnjeg konflikta, izazov redukcije siromaštva tokom sledećih godina ostaje ista. Razvoj zadnjih godina upravljan je i financiran od strane raznih pomoći stranih zemalja namenjen razvoju i obnove zemlje. Ova pomoć je u stvari stvorilo znatan broj zaposlenosti mada privremen, koje su se vremenom ukinule zavisno od nivoa i veličine donacije. Iako razvoj zadnjih godina i prosečna neravnopravnost potrošnje, po svemu sudeći su doprinele na smanjivanje siromaštva u periodu 2000-2003, ipak se računa da 37% stanovništva živi na ivici siromaštva (1,42 Euro za odraslu osobu po danu), a 15.2% žive ispod ekstremne linije siromaštva (0.93 Euro na dan), prema podacima Ankete Budjeta Ekonomskih Domaćinstava (ABED) 2002/03¹³. Prema istraživanjima Svetske Banke, realizovanih tokom 2004 godine, stepen siromaštva na Kosovu je veoma rasprostranjen, više od polovine stanovništva (50.3%) živi u siromaštvu, a 16% stanovništva živi u ekstremnom siromaštvu¹⁴. Nizak nivo ekonomskog razvoja, spor proces privatizacije, visok stepen nezaposlenosti, osobito kod mladih, su glavni faktori visokog stepena siromaštva¹⁵, dok u medjuvremenu broj domaćinstava koje žive od humanitarne pomoći povećan je 10 puta. Kad ovome dodamo i broj onih koji žive od finansijske pomoći rodbine koja živi i radi u inostranstvu, to je najbolji pokazatelj ekonomskog stanja većinskog broja domaćinstava na Kosovu. Posle konflikta, pomoć koja se primala od rodbine u inostranstvu, predstavljalo je polovinu budjeta kosovskih domaćinstava¹⁶. Počevši od 1999 godine, mnogi su morali da troše svoje uštedjevine, a često i da prodaju nekretnine, da bi omogućili minimalan nivo preživljavanja. Stepenn siromaštva se menja zavisno od regiona, najizraženiji je u regionu Drenice i u nekoliko krajnjih delova Kosova.

► Stepen siromašnosti u regionu prema WB 2001 god.

Najveći stepen siromaštva u regionu je na Kosovu

¹³ Citirano u izveštaju EB br. 32378-xk, Procena siromaštva na Kosovu, 16 juna 2005, Priština

¹⁴ WB, maj 2004

¹⁵ UNDP, izveštaj humanog razvoja, Kosova 2002.

¹⁶ UNDP, izveštaj humanog razvoja, Kosova 2002.

Kao rezultat stanja izazvanog od konflikta i još uvek tranzitnog razvojnog stanja posle konflikta, nezaposlenost je postao veliki problem za mnogo slojeva Kosovskog društva. Nedovoljni dohotci utiču na razne načine kod dece, starije ljude, domaćinstva sa ženom kao glava porodice, osobe sa nedostacima i privremeno zaposlene ljude. Nesigurna ekonomska situacija je često uzročnik prepreka za redovno školovanje dece i redovnog zdravstvenog staranja. Iz izveštaja Svetske Banke, vidi se da opšti nivo školovanja je relativno nizak i da je analfabetizam prezentna na Kosovu. Do 2002 god. Polovina stanovništva je imalo završenu barem osnovnu školu, a oko 6% od ukupnog stanovništva je bilo nepismeno (podaci Svetske Banke-2005)

Zdravstveno staranje - stanovništva je na niskom nivou, još uvek postoji dilema u računjanju, ali dokazi na dispoziciji ukazuju na veoma niske rezultate zdravstva koje su medju najnižima u Jugoistočnoj Evropi. Smrtnost dece tokom rođenja i prve godine života je veliki problem, rezultati govore o visokom stepenu mortaliteta novorođene dece, 18 do 44 u 1000 dece (4 do 10 puta veće nego prosek EU). Neadekvatna ishrana je drugi problem koji utiče na zdravstveno stanje velikog broja dece. Bolesti, kao što su tuberkuloza i ograničene sposobnosti su još uvek prisutne posebno u regionima gde vlada siromaštvo. Iako je zadnjih godina zapažen je pad broja bolesnika koji pate od ovih bolesti, ipak smo zemlja u kome nivo ovih bolesti je 5 puta veći nego u ostalim Evropskim zemljama.

Zagadjivanje i degradacija sredine predstavljaju potencijalni rizik za zdravlje stanovništva na Kosovu, posledice su razne i one se razlikuju zavisno od mesta. Glavni uzroci rizika za zdravlje su:

- Zastarela industrijska infrastruktura koja je ignorisala sredinske uticaje
- Loši uslovi stanovanja i slabi kvalitet elementarnih usluga
- Loši sistemi sredinskog menadgmenta.

Socijalne-ekonomske prostorne razlike su velike i u potpunosti opravdavaju geografsku koncentraciju koja se planifikuje u strategiji redukciju siromaštva. Kosovo ima visok stepen siromaštva i ima različite oblike zavisno od regiona i broj nezaposlenih kao glavni uzrok siromaštva. Mogućnosti zapošljavanja su minimalne u nekim zonama, pogotovu ruralnim, velik broj stanovnika sposobnih za rad, primorani su da se udalje od svojih domova u potrazi za poslom i boljih uslova. Usluge u ovim zonama su na niskom nivou, zbog udaljenosti škola i prateće infrastrukture veliki broj dece (većina su ženskog roda) prinudjeni da prekinu školovanje (tokom 2002, u ruralnim zonama, stepen završetka srednjeg obrazovanja je bio samo 46%, dok u urbanim sredinama je bio između 64% i 77% - Priština). Situacija je ista i u zdravstvu, udaljenost objekata i nedostatak medicinskog osoblja su glavni uzroci neredovnog i neadekvatnog tretiranja starijih bolesnika.

1.1.2.2.4. Obrazovanje

Ljudski razvoj je kontinualan proces koji zavisi od tri elementarnih faktora koji se menjaju u zavisnosti od menjanja ljudskih potreba, od kojih najosnovnije su: obrazovanje-dobijanje znanja, zdravstvo- dug i zdrav život i pristup u privatne i javne izvore koje su neophodne za normalan život.

Obrazovanje od 2000 godine, na Kosovu je počelo da se sprovodi novi sistem obrazovanja klasificiran po ISCED 97¹⁷, omogućavajući da se sistem školstva na Kosovu podudara sa onim u Evropskim zemaljima.

Mreža školstva je organizovana u glavnim školama i fizički odvojenih odeljenja. Nastava se odvija na pet jezika: albanski, srpski, bošnjački, turski i hrvatski.

2002/03 je postajalo 1,165 škola na Kosovu, 985 ili 84% od škola je držalo časove na albanskom. Predavanja na srpskom - u 136 škola (11.7%škola), 23 bosanske (2.0%), goranske 3 škole, turske 2 škole (0.2%) i 16 (1.4%) mešovitih.

2002/03 bilo je 425,194 registrovanih učenika. Oko 74.1% učenika registrovanih u osnovnim školama i 20.4% u srednjim školama. Oko 5.3% je bilo u predškolskom obrazovanju i manje od 1% u specijalnom školama.

Oko 92% od sveukupnog broja učenika su albanci, 5.4% srbi, 1% bosanci. Prosek učenika u jednom razredu u osnovnom i srednjem obrazovanju je 24.5 učenika. Prosek učenika u višem obrazovanju na nivou Kosova je 29.2 učenika.

Školska godina 2004/05 na Kosovu¹⁸ su bile 944 osnovnih škola u kojima su nastavu pratili 327.207 đaka i od ovog broja 170.641 (52.15%) bili su muškog roda a 156.566 (47.85%) bili su ženskog roda. opšti broj prosvetnih radnika u osnovnom i srednjem nivou u školskoj godini 2004/05 bio je 20.812, od ovog broja 17.009 (81.7%) nastavnika.

Što se tiče srednjeg i višeg obrazovanja na Kosovu u školskoj godini 2004/05 bile su ukupno 103 škole u kojima su nastavu pratili 69.760 đaka, od njih 38.940 (55.8%) bili su muškog roda a 30.820 (44.2%) ženskog roda. opšti broj prosvetnih radnika u srednjem i visem školstvu u školskoj godini 2004/05 bio je 5.353, od njih 4.314 (80.6%) nastavnika.

Za vreme godine 2004 primećuje se jedan razvoj, odnosno pojava privatnih institucija i njihov broj je stigao na 12 privatnih institucija na svim nivoima obrazovanja u kojima su bili upisani 1.107 đaka. Od njih u predškolskom nivou 273 đaka (24.6%), u osnovnom i niže srednjem nivou 411 đaka (37.1%) i 423 (38.2%) u srednjem i višem nivou. opšti broj nastavnika u privatnom obrazovanju, u godini 2004 bio je 158 (59.8%) a prosečni odnos 7 đaka na jednog nastavnika.

Kosovo ima jedan javni univerzitet osnovan u 1970 u Prištini. U okviru Univerziteta postoji 21 fakultet i škole koje nude univerzitetske studije u 51 oblasti specijalizacije. Od ovog broja, 14 fakulteta nudi post diplomske studije u više od 30 polja. Tokom akademske godine 2001/2002, u školama i fakultetima Univerziteta, bilo je 20,227 studenata, od kojih je 14,596 (72%) redovnih studenata i 5,681 (28%) studenta dopisnih studenata.

U akademskoj godini 2003/2004, je bio registrovan broj od 6,372 studenta na Prištinskom univerzitetu, od kojih je 47 stranih studenata. Od registrovanog broja u godini 2003/04 bilo 2,962 ženskih studenata ili 46.48%, i 3,410 ili 53.52% muških. Procenat studenata u odnosu na broj stanovnika uzrasta 18-25 godine bio je 12%.

Razvoj i jačanje privatne institucije također su na visoko obrazovanje, a njihov broj u 2004 dosegla je 10 privatnih ustanova, koje su uglavnom koncentrirane u Prištini.

Na osnovu proseka ¹⁹ student/profesor po MEST²⁰, prosečan odnos je 22st./1 profesor za Albance a 15st./1 prof/nast za druge etničke grupe.

¹⁷ ISCED - KSNA međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja(model 5+4+3-4).

¹⁸ Mungojnw tw dhwnat nga disa pjesw tw Kosovws.

¹⁹ Proportion st./teach was determined in the draft for the budget 2001/2002.

²⁰ MEST- Ministry of Education Science and Technology.

U poređenju sa god 2001/2002, broj nastavnika se povećao u god. 2002/2003, ali je prosek na predškolskom nivou i dalje visok, 39.2 st./1 nast. Ali ove promene na nivou osnovne škole iznose 19.0 st./1 nastavnik, srednjoškolskom 14.9 st./1 dok u specijalnim školama 9.0 st./1 nast. Generalno prosek između učenika i nastavnike na Kosovu je 18.5 st./1 nast.

Kada se radi o školskom prostoru, postoji potreba za poboljšavanjem standarda²¹. Školski prostor na Kosovu, u sveopštem i regionalnom kontekstu, može se reći da je nedovoljan. Ako analizujemo problematiku u svakoj opštini ponaosob, vidi se da ima nedostatak školskog prostora-momentalno stanje ne odgovara trendu kretanja stanovništva. Nedostatak prostora je naglašen u urbanim zonama, gde škole rade i po četiri smene. Ovaj problem se drastično povećao posle rata, kao posledica velikih kretanja stanovništva.

Na osnovi dosadašnjih izveštaja, odnos nastavnik/učenik ne pojavljuje se kao problem, nego je naprotiv veoma dobar i može da se upoređi sa standardima.

Za nastavnički kadar je ocenjeno da u svakoj oblasti može biti do 50% nekvalificiranih nastavnika. U specijalnom obrazovanju postoji primetan nedostatak kvalifikovanog osoblja koje može da stvori odgovarajuću sredinu za edukaciju ove dece. Neadekvatni nivo nastavničkog kadra ne može da upotpuni zahteve učenika, i kao takav predstavlja problem.

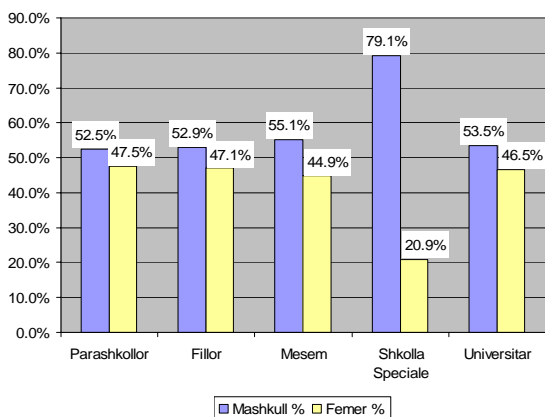
Isto tako, treba obratiti pažnju na profesionalni razvoj sadašnjeg personela univerziteta, kao i obučavanje novog nastavnog kadra za univerzitet.

Prema informacijama iz 2001, pohađanje škole u obaveznom periodu (7-14 godina) je skoro sveobuhvatno, bez obzira na nejednakost u prihodima. Pohađanje nastave u srednjim školama je neredovnije. Glavna poteškoća je upis u više škole, što se vidi u podacima za godinu 2002/2003.

Procenat mladih iz najsiromašnije kategorije u ruralnim oblastima koji nastavljaju sa pohađanjem srednje škole je duplo niže od onih sa bogatim poreklom. Razlika u urbanim oblastima je takođe vidljiva između siromašne i bogatije dece.

Prelazak na srednjem i višem nivou obrazovanja ostaje još glavna poteškoća, broj đaka koji su završili 9-ti razred u godini 2002/03 bio je 30.802, a broj onih koji su nastavili 10-ti razred u gidoni 2003/04 bio je 25.126 đaka. Iz ovoga proizlazi da 80% đaka koji završavaju dužno osnovno obrazovanje nastavljaju srednje i više obrazovanje .

Jednakost polova u srednjim školama (15-18 god) je takođe razlog za zabrinutost. Odnos između muškaraca i žena u školama pokazuje da je procenat žena niži. Ovo se posebno primećuje kod prelaska na više obrazovanje.

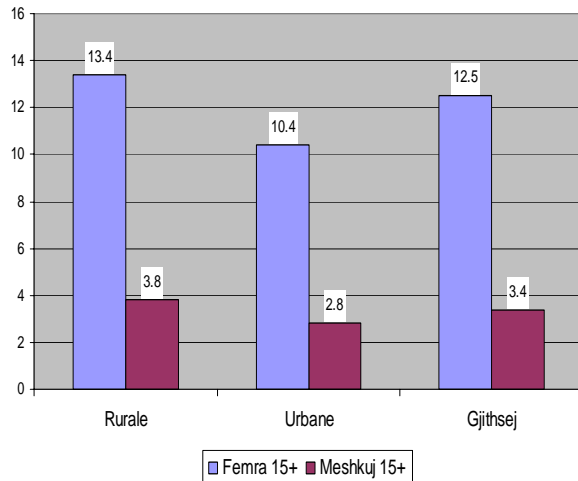

► Struktura polova na različitim nivoima obrazovanja (2002-2003)

Na svim nivoima postoji niže učešće žena, dok je u pecijalnim školama najniže

²¹ At the municipal level there is a lack of space for schools. Classes are held in up to 4 shifts in some municipalities.

► Nepismenost prema polu i oblasti (2003)

Nepismenost je i dalje prisutna i naglašenija je među ženama

AMSJ²² -identifikuje privatne troškove, prihode porodica, udaljenost školskih objekata i sigurnost u ruralnim zonama kao glavni razlog nepolanjanja škole.

Na Kosovu, pismenost je pojam vezan za pol, starosne godine i mesto življenja. Nepismenost je obično viša u ruralnim zonama. Oko 14% ženskih osoba koje žive u ruralnim zonama, definišu se kao nepismene, dok je nepismenost kod muških osoba 4%.

1.1.2.2.5. Zdravstvo

Najvažniji kriterij koji se koristi za procenu nivoa ljuskog razvoja je staranje o zdravlju i dugovečnosti stanovništva. Zdravlje odražava sposobnost stanovništva za aktivno učešće u svim socijalnim, političkim i ekonomskim oblastima života.

Zdravstvene usluge na Kosovu organizuju se u nekoliko nivoa: primarne, sekundarne, tercijarne usluge i privatni sektor. Primarne usluge se vrše u Glavnim Centrima Porodične Medicine (GCPM) i Ambulantama. Sekundarne usluge se vrše u 5 regijonalnih bolnica i u dve bolnice u Uroševcu i Vučitrnu. Tercijarne usluge se nude u Univerzitetski Klinički Centar, u kome gravitiraju za usluge svi stanovnici Kosova. Osnovni zdravstveni indikatori koji se koriste za merenje relativnog razvojnog nivoa u ovoj oblasti su: dugovečnost, opšti fertilitet, rađanja, smrtni slučajevi, rast stanovništva. Ukupan broj zaposlenih zdravstvenih radnika u ovom sistemu je 14.114²³. Broj zaposlenih doktora je 2.474, medicinskih sestara 7.929 i ostalih 3.711. Ako se gleda odnos doktor/stanovnik, onda na 1.000 stanovnika pada 1.6 doktora, što znači da je proseka mnogo manji od proseka Evrope, koja broji oko 35 doktora na 1.000 stanovnika. Isto tako, i broj bolesničkih kreveta je mnogo manji od proseka Evrope (1.7 kreveta/1.000 stanovnika).

Izuzimajući bolesti za koje je samotretiranje dovoljno, najveća prepreka za pristup stanovništva u zdravstvene usluge, jeste cena usluga. Više od 95% stanovništva plaća za zdravstvene usluge, nezavisno od toga da li se tretiraju u društvenom ili privatnom sektoru. Dok se u javnom sektoru ove usluge plaćaju u obliku participacije koja ponekad premašuje mogućnosti pacijenata, u privatnom sektoru, za koji nema dovoljno podataka koji bi pokazali jasnu sliku stanja, usluge se vrše samo za dobrostojeće pacijente. Element socijalnog osiguranja kojim se karakterisao ovaj sistem pre rata, više ne funkcioniše i ova praznina se još uvek nije sanirala. U vezi percepcije kvaliteta usluga, ocene su veoma niske, pacijenti nisu zadovoljni sa pristupom u uslugama i tretiranjem u postojećem sistemu. Drugi važan faktor, osobito u ruralnim područjima, je udaljenost zdravstvenih institucija. Veliko kretanje ruralnog stanovništva prema urbanim centrima izazvalo je prenatrpanost zdravstvenih institucija u urbanim sredinama, osobito u Univerzitetskom Kliničkom Centru u Prištini. Kao posledica toga, jedan broj profesionalnog zdravstvenog kadra iz ruralnih sredina se zaposlilo u urbanim centrima, pa zbog toga i stanovnici ruralnih mesta trebaju putovati više da bi dobili odgovarajuće zdravstvene usluge.

²² AMSJ - Anketa nivoa životnog standarda

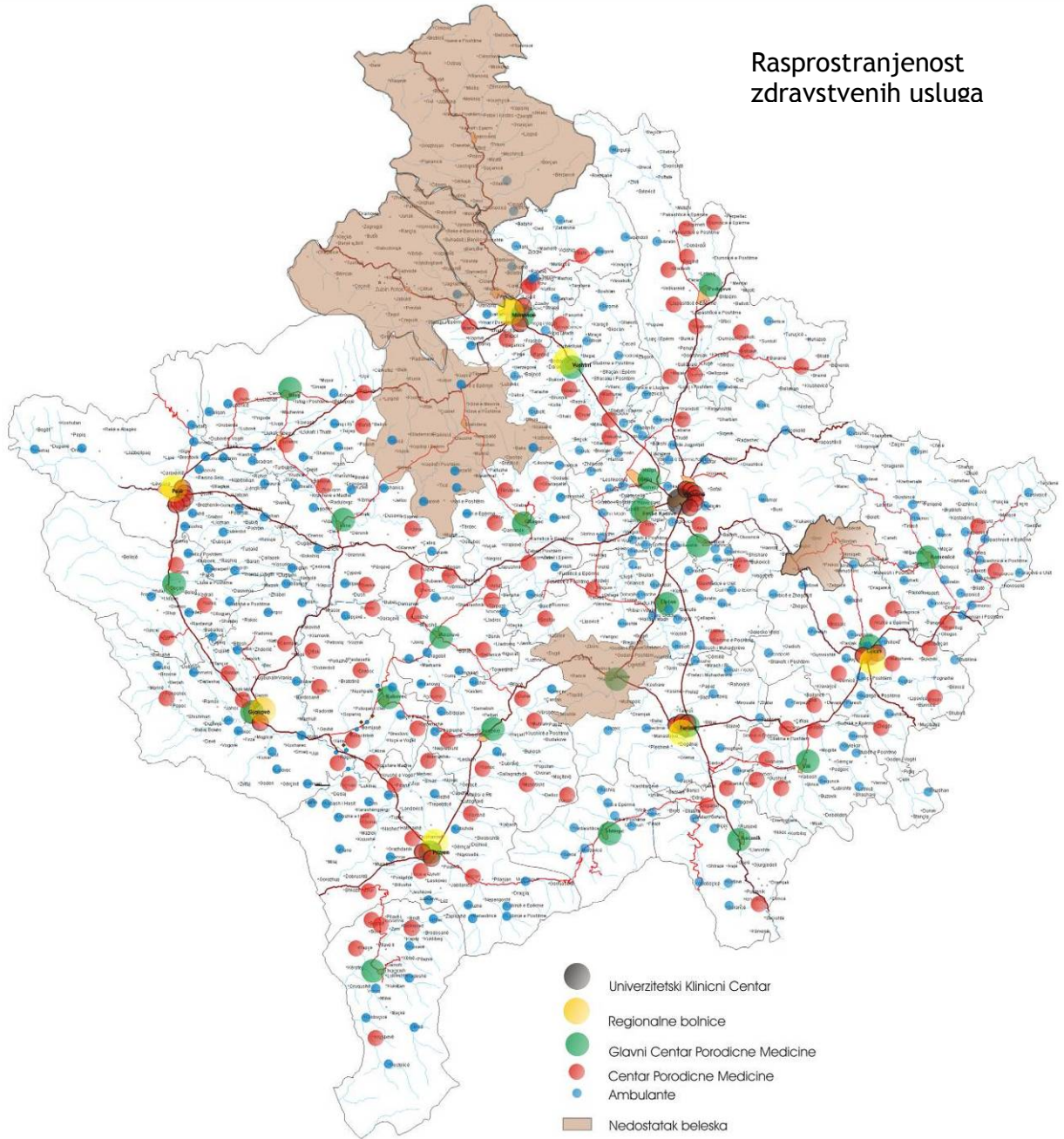
²³ Prema sektorijskom izveštaju zdravstva

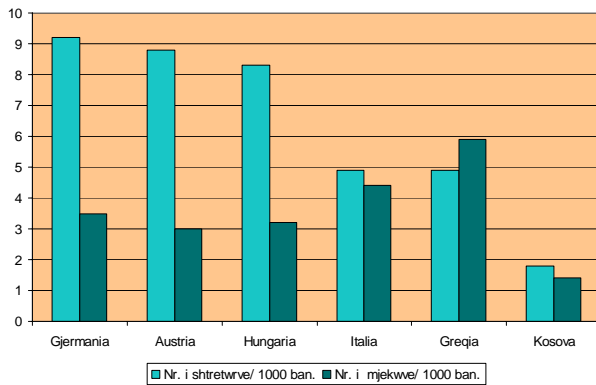

Rasprostranjenost zdravstvenih usluga

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

► Odnos doktor, krevet/stanovnik na Kosovu i Evropi

Zdravstvene usluge na Kosovu su najniže u regionu i Evropi

Na Kosovu još uvek ima potrebe za zdravstvene tretmane van zemlje, kao posledica relativno niske tehnologije i zdravstvenih aparata, potom nedostatka adekvatnog zdravstvenog kadra.

Status zdravlja stanovništva i nivo zdravstvenog sistema na Kosovu nije zadovoljavajući u mnogim aspektima, kao: infrastruktura, aparatura, menadžiranje, financiranje itd.

1.1.3. STANOVANJE, RAŠTRKANOST LOKACIJA

1.1.3.1. Raštrkanost lokacija (naselja) - Na Kosovu danas žive više od 2 miliona stanovnika razasutih u 1457 naselja, od kojih 38 su opštinskog nivoa, a ostala su naselja koja po nuđenom sadržaju i razvojnim delatnostima, imaju status sela. Naselja su uglavnom razasuta po celoj teritoriji Kosova, većina njih u nadmorskoj visini do 700m (53% naselja) odnosno 63% stanovništva, a ostala iznad 700m nadmorske visine, u kojima nedostaje infrastruktura i socijalne usluge. U nedostatku ovih usluga, jedan broj stanovnika ovih naselja iselilo se u više razvijenim naseljima, u potrazi za boljim uslovima stanovanja. Neprekidna selidba stanovništva uzrokovalo je preopterećenost urbanih zona, koja u nedostatku planiranja, razvijaju se bez kontrole izgradnje i prostornog planiranja.

Što se tiče strukture naselja, posebno u centralnom delu, brdovitim i graničnim zonama, karakterišu se sa veoma niskim ekonomsko-socijalnim razvojem, rizikom depopulacije i njihovom orijentacijom prema razvijenijim centrima.

1.1.3.2. Stanovanje - Stanovanje je osnovna funkcija naselja koji utiče na tok razvoja. Stanovanje je najveći korisnik prostora i rukovodioc u sadržaju elementarnih funkcija naselja. Stanovanje je važna ekonomska i socijalna komponenta razvoja, organizovanosti i uređenja prostora, kao i životnog standarda stanovnika.

Način organizovanja stanovanja ima značajnu ulogu u korišćenju prostora, osobito u racionalnom korišćenju energije, vode i otpadaka.

Stanovanje i politike stanovanja su esencijalni problemi za socijalni, ekonomski i politički razvoj zemlje, zbog čega je važno stvaranje mehanizama koji bi pružili rešenje adekvatnih uslova za stanovanje svih građana, osobito ugroženih socijalnih kategorija.

Razvoj, izgradnja, finansiranje, vlasništvo i korišćenje stambenih objekata, to jest stambenog fonda, bili su zajednički doprinos društvenih organizacija i zaposlenih u ovim organizacijama.

Stambeni fond je do 90-tih osnovan i razvijen da bi zadovoljio potrebe za stanovanje zaposlenih u institucijama i državno -društvenih preduzeća, sa pravom korišćenja istih tokom zaposlenosti u tim preduzećima.

1981 godine, Kosovo je posedovalo 220 hiljada stambenih jedinica svih profila, u kojima je živelo oko 223 hiljada domaćinstava sa 1.6 milijuna stanovnika.

Prema proceni Departamenta Izgradnje-UNMIK, tokom rata 1998/99 120.000 kuća i dodatnih objekata stanovanja su potpuno ili delimično oštećena. Oko 60.000 kuća su izgrađene do kraja 2002 godine od strane donatora, a ostala od strane samih porodica. Od podataka uzetih iz Statističkog Zavoda Kosova za 2003 godinu, računa se da na Kosovu postoje oko 360 hiljada stambenih jedinica svih profila, u kojima žive oko 370 hiljada domaćinstava ili 2.04 milijuna stanovnika. U poređenju sa 1981 godinom, u 2003 godini stambeni fond je povećan za 139 hiljada stambenih objekata. Iz analize ovih podataka proizlazi da Kosovo ima nedostatak stambenih jedinica.

Migracija stanovništva prema srednjih i većih gradova i visok stepen nataliteta su dva glavna faktora koji su doprineli povećanju zahteva za stanovanje.

Nedostatak ekonomskih aktivnosti i ostalih životnih standarda, infrastrukture i ostalih usluga, doprinelo je migraciji selo-grad.

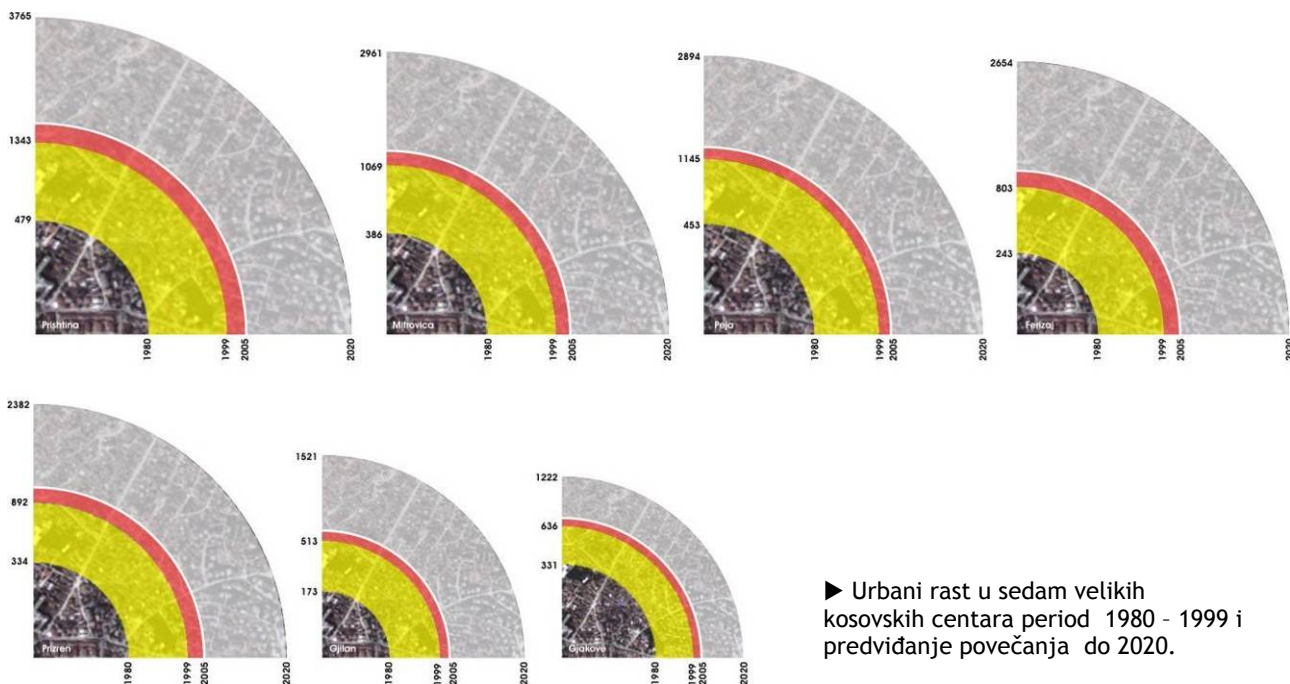
Na osnovi gorenavedenih podataka proizlazi da jednom stanovniku pripada 18.65m² površine stanovanja. Prosek člana porodica je 6.5 članova po porodici.

Prema odnosu između ukupne površine kuća i stanova, proizlazi da na Kosovu ima 93 .7% individualnog stanovanja i 6.23% kolektivnog stanovanja.

Stanovanje na Kosovu je koncentrisan uglavnom na kućama kao jedinice stanovanja, koje su veoma često prenaseljena. Naselja koja se nalaze u blizini urbanih zona i magistralnih puteva Kosova, suočavaju se sa nelegalnom izgradnjom. Posebno su izražene po glavnim koridorima, gde osim ilegalne izgradnje postoje i druge nelegalne gradnje. Nedostatak stimulisanja ekonomskog razvoja, nedostatak socijalne i tehničke infrastrukture u ruralnim naseljima utiče na pravac i njihov razvoj prema urbanim zonama i uzduž magistralnih puteva.

Osiguranje dovoljnog prostora za stanovanje biće jedan od najvećih izazova našeg društva. Nema sumnje da je potreba za stanovanje velika i da se pojavlja u različitim razmerima zavisno od regiona. Većina novih porodica, koje nisu u malom broju (na Kosovu se svake godine povećava stanovništvo za 25-30 hiljada novih stanovnika), sa zapošljenjem i sa prihodima nemaju mogućnost da osiguraju krov nad glavom. Glavni razlog je cena kvadratnog metra izgrađene stambene površine, koja je među najvišim nivoom u regionu. Momentalno samo je privatni sektor uključen na porastu stambenog fonda, koji se često puta karakteriše sa neregularnostima i nedostatak kriterija, dok društveni sektor nije bio mnogo aktivan na proširenju stambenog fonda.

Rešenje ovog problema otežava i nedostatak informacija za ponudu i potražnju stanova. Prema urađenoj analizi u ruralnim zonama sedam većih centara Kosova, jasno se vidi da su najveći prostorni razvoj stambeni objekti. Prosek urbanog rasta za zadnjih 20 godina (1980-1999) ili površina svakog centra je povećana 2.7 puta, izraženo u hektarima samo za grad Prištinu znači: u 1980 godini Priština je imala 450 hektara a posle 20 godina (1999) 1500 hektara, ili oko 1000 hektara više.

► Urbani rast u sedam velikih kosovskih centara period 1980 - 1999 i predviđanje povećanja do 2020.

1.1.3.2.1. Problemi**Institucionalni aspekt-legalni**

- Nedostatak zakona i pravilnika u polju stanovanja (njihovo neodobranje)
- Nedostatak izveštaja o trenutnom stanju stanovanja na Kosovu kao i nedostatak strategije stanovanja na Kosovu
- Nedostatak politika stanovanja
- Nedostatak usklađivanja potreba za stanovanje u poređenju sa zahtevima
- Neorganizovano menadžiranje i održavanje objekata kolektivnog stanovanja
- Nedefinisan status stambenih proizveća
- Nedostatak posebnih sektora stanovanja u opštinama
- Podstrek za nove izgradnje preko stambenih politika od strane centralnog i lokalnog nivoa

Socijalni aspekt

- Egzistencija kolektivnih skloništa
- Osiguravanje adekvatnog stanovanja za porodice sa niskim dohotcima
- Nedostatak socijalnih stanova i neprofitabilnih stanova
- Nedostatak povoljnih stanova

Finansijski aspekt

- Nedostatak fondova za razvoj stanovanja
- Nedostatak fondova od nivoa vlade
- Promovisanje i osiguravanje stanovanja sa subvencionim i neprofitabilnim kirijama

Prostorni aspekt

- Neformalna naselja u urbanim zonama i van njih
- Proširenje naselja uzduž magistralnih puteva
- Neracionalno korišćenje prostora, odnos između individualnog i kolektivnog stanovanje u urbanim zonama
- Nedostatak urbanih razvojnih planova i opštinskih razvojnih planova
- Nedostatak tehničke infrastrukture u zonama stanovanja, osobito u ruralnim naseljima
- Širenje naselja u zonama gde postoji rizik od klizanja zemljišta i poplava (dislokacije i rilokacije naselja)

1.1.3.2.2. Potencijali

Kosovo ima veoma povoljan urbani prostor za stanovanje, neiskorišćenih urbanih površina sa spremnom infrastrukturom unutar urbanih površina, horizontalno i vertikalno širenje stanovanja (odnos između individualnog i kolektivnog stanovanja) koje se mogu ostvariti pomoću politika i priručnika od sektora stanovanja, planiranja koji bi pomogli opštinama za izradu urbanih i opštinskih razvojnih planova. Kosovo ima mlado stanovništvo koje predstavlja kvantitativan potencijal za rad, a takođe je veoma izraženo i interesovanje privatnog investiranja u stambene objekte.

Drugi potencijal je inicijativa stanovništva za stambena investiranja u cilju porasta i proširenje postojećih prostora.

Potencijali se mogu izbrojati na osnovi ovih kriterija:

Organizativni

- Humani resursi
- Institucionalni (lokalni i centralni nivo)

Finansijski

- Interesovanje privatnog sektora za investicije
- Osnivanje stambenog fonda

Politički

- Politika stanovanja i urbanog razvoja
- Zakon stanovanja

Prostorni

- Rast zahteva za stanovanje
- Povoljni prostori za stanovanje koje Kosovo poseduje, još uvek neiskorišćenih
- Nepromenjeni prostori sa gotovom infrastrukturom unutar urbanog prostora

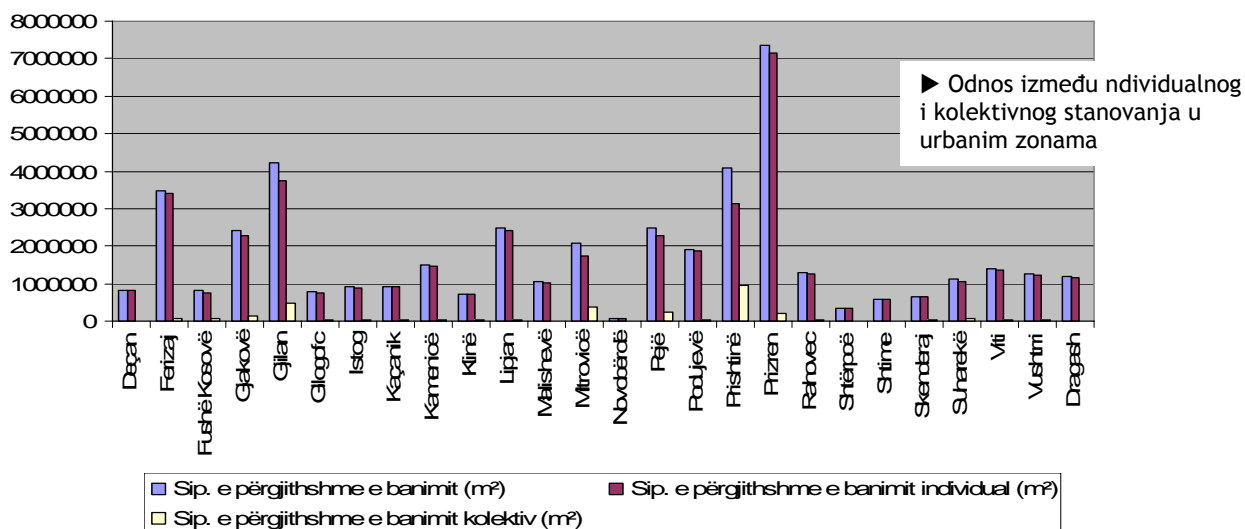
1.1.3.2.3. Scenarij trenda

Ako se nastavi scenarij trenda neplaniranog razvoja sa nelegalnom izgradnjom i dalje proširenje neformalnih naselja u urbanim zonama i izvan njih, negativne posledice će se reflektirati u organiziranju i sadržaju unutrašnjih funkcija naselja, kao i na kvalitetu života građana. Poteškoće će biti izražene u sledećim aspektima:

- Poteškoće u regulisanju legalno imovinskih odnosa
- Poteškoće u pružanju usluga i infrastrukture zbog povećanja cena kao rezultat neracionalnog korišćenja zemlje
- Tercijarne usluge imaju male mogućnosti sprovođenja u ovim zonama
- Problemi zagađivanja sredine zbog nedostatka infrastrukture
- Problemi gustog saobraćaja, zbog povećanja razdaljina
- Negiranje hodnika infrastrukture
- Nepovratni gubitak resursa poljoprivrednog zemljišta

1.1.3.2.4. Neracionalno korišćenje prostora - odnos između individualnog i kolektivnog stanovanja u urbanim zonama

Urbane zone se karakterišu horizontalnim prostiranjem stanovanja u velikom postotku u odnosu na kolektivno stanovanje. Odnos između individualnog i kolektivnog stanovanja u urbanim zonama je: 90 % individualno stanovanje, 10 % kolektivno stanovanje u većini gradova Kosova.

Ponovno korišćenje prostora u okviru urbanih zona je druga važna komponenta u racionalnom korišćenju prostora. Opštinski i urbani razvojni planovi trebaju nuditi jasna uputstva o lokaciji novih razvoja da bi na istrajan način ispunili potrebu za stanovanje. Na opštinskom nivou, DPU treba identificirati glavne zone širenja naselja i odrediti prostor za stanovanje, i na osnovi procene kapaciteta tražiti od opštinskog razvojnog plana rešenje za to.

1.1.3.2.5. Nedostatak urbanih razvojnih planova i opštinskih razvojnih planova

Gradovi Kosova u današnje vreme se suočavaju sa neformalnim razvojem i nelegalnom izgradnjom. Neracionalno korišćenje prostora u ruralnim i urbanim zonama, nedostatak razvojnih planova koji bi pokazali smer razvoja gradova, stvara jednu neprikladnu sredinu za građane Kosova, skoro u svim razvojnim aspektima: socijalni, ekonomski, sredine itd. Nedostatak planova ili zastareli planovi ne osiguravaju ispunjavanje zahteva građana za nove gradnje, sa fizičkom i socijalnom infrastrukturom koja je potrebna za savremen život.

Posledice su:

- Nejednak razvoj između ruralnih i urbanih zona
- Stvaranje stambenih zona bez potrebne fizičke i socijalne infrastrukture (neformalna naselja)
- Izgradnja nelegalnih objekata u urbanim i ruralnim zonama, kao i uzduž magistralnih puteva
- Stvaranje neprikladne životne sredine
- Nedostatak adekvatne pažnje prema prirodnoj i kulturnoj baštini itd.
- Pravno-imovinski problemi

1.1.3.2.6. Nedostatak tehničke infrastrukture u zonama stanovanja, osobito u ruralnim zonama

Jedan od ključnih problema sa kojim se suočavaju ruralna i urbana naselja je tehnička infrastruktura, koja je izraženija u ruralnim područjima. Nedostatak tehničke infrastrukture u ruralnim zonama otežava normalan život i smanjuje kvalitet života.

U ruralnim zonama nedostatak infrastrukture, osim što utiče na kvalitet stanovanja stanovnika naselja, i u nedostatku zdravstvenih i obrazovnih usluga, u nedostatku ekonomskog razvoja, rezultira u jedno otežano socijalno stanje, izraženo siromaštvo, migracija stanovništva prema urbanim zonama, nezaposlenost itd.

1.1.3.2.7. Dislociranje i relociranje naselja

Dislokacija i relokacija naselja, nameće se zbog korišćenja mineralnih bogatstava Kosova i otklanjanja rizičnosti za stanovništvo od uticaja zagađivanja okoline i elementarnih nepogoda. To su dugoročni procesi koji iziskuju ne samo velika novčana sredstva, nego i jasnu politiku u vezi osiguravanja potrebnog prostora za stanovanje, uzimajući u obzir tretiranje socijalnih, ekonomskih i sredinskih aspekata. Problemi dislociranja su:

- Ugražavanje nasela od zagađenja sredine i elementarnih nepogoda - poplave, zemletresi, erozije i klizanje zemljišta Poteškoče tokom procesa eksproprijacije, dislociranja i relociranja koje se manifestiraju u socijalnom, ekonomskom i sredinskim aspektom itd.
- Teškoće u procesu eksproprijacije, preseljenja, i nove lokacije koje manifestuje u društvenom, ekonomskom i ekološkom aspektu i td.

1.1.4. SREDINA I KORIŠĆENJE ZEMLJIŠTA

Teritorija Kosova se nalazi između najniže tačke iznad nivoa mora (265 u Vernici, u dolini reke Beli Drim), i najviše tačke (planinski vrh Djeravice, koji se nalazi na Prokletijama).

Predeo Kosova karakterisu: visoke planine (Prokletije - Albanski Alpi; Sar planina, Kopaonik i Centralne planine), i višoravni (Dukadjini Visoravan i Kosovska Visoravan, sa nekoliko dolina reka). Ukoliko podelimo celokupni prostor Kosova prema nadmorskoj visini, videćemo da: više od 17% teritorije se nalazi na nadmorskoj visini manjoj od 500 metara. Najveći deo teritorije Kosova (63.4%) se nalazi na nadmorskoj visini između 500 i 1.000 metara, dok se 17% teritorije nalazi na nadmorskoj visini između 1,000 i 2,000 metara. Najvišoci delovi Kosova, iznad 2,000 metara nadmorske visine, sačinjavaju 2.3% od ukupne teritorije, i obuhvataju najviši vrh - Djeravicu, čiji se vrh nalazi na visini od 2,656 m iznad nivoa mora.

Kosovo se nalazi u srednjem delu severnog pojasa i karakterise ga umerena kontinentalna klima. Temperatura se kreće od - 20C° u zimskom periodu do +35C° u letnjem periodu. Prosečna količina padavina iznosi 700mm.

1.1.4.1. Zagađenje vazduha ²⁴

Termocentralet (Kosova A dhe Kosova B) Kvalitet vazduha u našem mestu pokazuje velike nedostatke u poređenju sa standardima EU-a za životnu sredinu. Monitoring svih određenih indikatora Zakonom za Vazduh ne postoji još i kao posledica ovoga i podaci nisu potpuri i tani. Potencijalni izvori zagađenja vazduha smatraju se :

- Termoelektrane (Kosovo A i Kosovo B)
- Površinska kopanja lignita u Obiliku
- Industrijalni Kompleks u Mitrovici
- Feronikel u Glogovcu
- Fabrika prerade metala u Janjevo
- Fabrika Ballkan u Suvoj Reci
- Fabrika cimenta -Šarcem u Elez Hanu
- Sistemi za parno grejanje (Priština, Djakovica i Mitrovica)
- Izrada baze asfalta
- Saobraćaj, itd .

Domaćinstva - Broj stanovništva koji se broji da je uključen u sistemu parnog grejanja je samo 11 %, tako da energija za grejanje obezbeđuje se od paljenja drva i uglja. Konsumacija energije za grejanje, u domaćinstvima upotrebljava na nekontrolisani način, znači nema tačnih statistika za broj domaćinstva i drugih usluga, da koji se izvor energije za grejanje koristi i koja količina. Količina ispuštanja emisija iz sektora domaćinstva samo se može pretpostaviti zato što još nije urađena neka posebna studija za ovu kategoriju zagađivača.

Energetika - Energetski sektor je jedan od najvećih zagađivača životne sredine na Kosovu, posebnu u regionu Prištine. Emisije gasova od TC-a sa velikom koncentracijom kiselih materija, pepela i samozapaljanje uglja, uzrokuju veliko zagađenje vazduha također i ispuštanje gasova iz sera. Dodatni problemi su još i deponije pepela koje akumuliraju više od 40 miliona tona pepela i pokriju zemljište oko 150 ha, kao i otvoreni krateri za vreme površinskog kopanja za eksploataciju uglja .

Industrija - Potencijalni izvori zagađenja vazduha od industrije smatraju se:

- Fabrika cimenta - Šarcem u Elez Hanu
- Industrijalni Kompleks u Mitrovici
- Feronikel u Glogovcu
- Hemijska Industrija, prehrambena, prerada metala
- Eksploativne aktivnosti, čestica i separatori krečnjaka, peska, šljunka, betonskih baza i asfalta.

Glavni uticaj na životnu sredinu iz fabrike cimenta su uticaj u vazduhu iz dimnjaka peći kao rezultat fiziko- hemijskih difrakcija sirovina.

²⁴ Draft Strategia i Plani Delovanja za kvalitet vazduha , 2010

Pepeo - veliki uticaj u ambientu iz fabrika cimenta imaju i emisije pepela . Ove se emisije uglavnom uzrokuju od mlina za spremljenje sirovina i najbolje se kontroliraju preko elektrostačkih filtra ili mehaničkih filtera sa đakovima koji su instalirani ispred izvora za ispuštanje u životnoj sredini .

Efikasnost elektrostatikčkih filtra postiže stepen filtracije do $50\text{mg}/\text{m}^3$ postiqe stepen do $20\text{mg}/\text{m}^3$.

Leteća prašina - uglavnom se uzrokuje od deponija sirovina i deponija klinkeria kao i unutrašnji saobračaj fabrike .

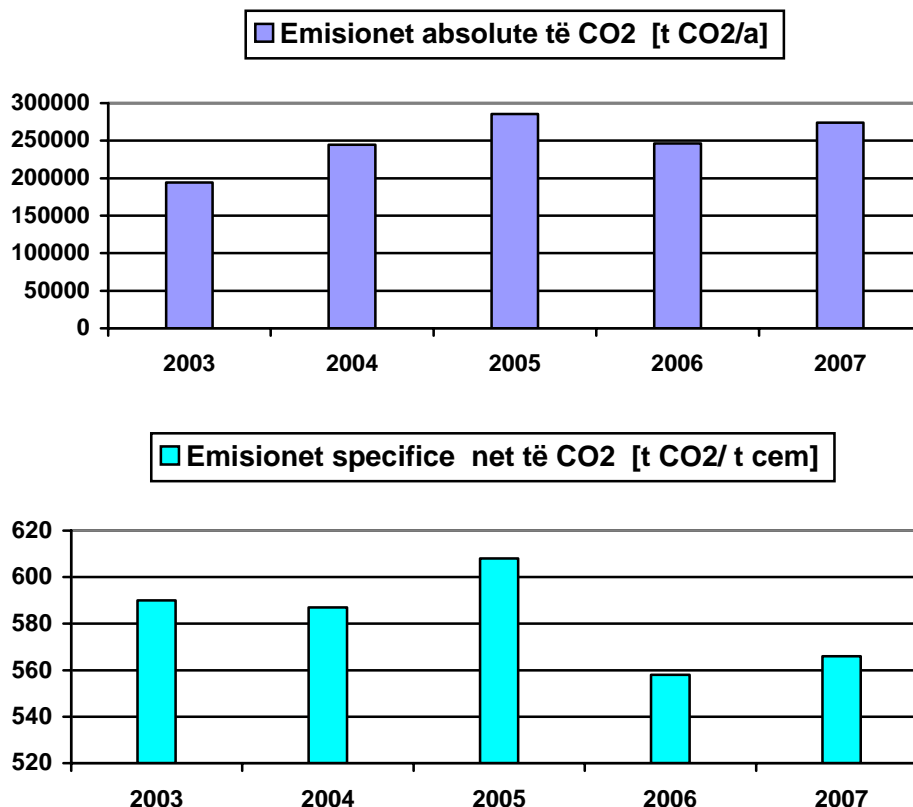
Azotni Oxidi (NOx) - emisije NOx uglavnom se uzrokuju kao rezultat proces lošeg zapaljenja kod rotacionih peći cimenta a mnogo manje kao NOx zapaljivih materija .

Sumpor Dioxid (SO₂) - emisije SO₂ iz fabrike cimenta javljaju se kao rezultat prisustva sumpora kao sirovina i prisustva sumpora kod griva koji se obično veže sa klinkerom i veoma malo se emituje na atmosferi .

Isparljiva organska ujedinenja (VOC) - prisustvo ovih emisija uzrokuje “fotohemijski - smog ” i utiče u sloju ozona .

Gasovi iz sera - u okviru gasova iz sera CO₂ u industriji cimenta postoji veliki postotak oko 65% posle metan CH₄ 20%, azotni oksidi sa 5%. Industrija cimenta generira oko 5% globalnih emisija CO₂ u svetu .

Emisije CO₂ - U dole predstavljenom grafikonu može se primetiti da iako vrednosti ebsolutnih emisija CO₂ pokazuju povećanje , one su manje za 9% u poređenju povećanja proizvodnje cimenta u poređenju sa predhodnim godinama .

Nasleđeno i sadašnje zagađenje u Mitrovici - Mitrovica sa posledicama industrijalnog otpada iz kompleksa Trepçe , ubrojava se jedan od velikih izvora zagađenja . U mnogo slučajeva zagađenje se javlja u formi emisija sumpor dioksida (SO₂), azotnog oksida (NOx), ozona (O₃), olova (Pb), uljen dioksida (CO₂), rašine , dima , nerastvorljive čestice i dioksidi .

Stanje sredine na Feroniklu - Glogovac - Industrijalni Kompleks Feronikla sastoji se od dva površinskih rudnika i od topionice : površinski rudnici su :

1. Rudnik Çikatova
2. Rudnik Glavice

Glavni problemi zagađenja životne sredine od rudnika je što se za vreme kopačja ispušta velika količina prašine , a posebno za vreme leta , što oštećuje sredinu . u rudniku gde se vrši spremljenje ruda ispušta se velika količina prašine koja je opasna za sredinu i zdravlje radnika koji rade u ovom repartu zato što ruda Fe-Ni ima više od 50% SiO₂.

Transport - Sektor transporta je dosta specifikovan u odnosu sa sredinom pošto predstavlja ozbiljne negativne uticaje za vreme operiranja . Transport utiče na opštem kvalitetu [životne sredine na Kosovu (posebno po urbanim sredinama) zagađujući vazduh , vodh i zemlju . Također transport doprinosi i za klimatike promene , promene peisaža i korišćenja zemlje , mogućoj degradaciji habitata i kulturnog nasleđa u raznim fazama izgradnje . sadašnji sistem predstavlja rastuću opasnost za ljudsko zdravlje i sredinu zbog velikog povećanja broja transportnih sredstva u našim putevima kao jedini način transporta. Većina autovozila na Kosovu su starija od 20 godina, i jedan znatan njihov deo tehnički nisu u reku . Ministarstvo sredine i prostornog planiranja evidentirala je oko 572 benzinskih pumpi na Kosovu za vreme 2003/2004 ili oko 1 benzinska pumpa za 463 autovozila .

Vršena je odnos emisija iz autovozila u odnosu sa emisijama iz KEK-a, iako emisije iz KEK-a, za PM₁₀ su 10 puta veće, kao i dva puta više za NO_x, može se očekivati da uticaj i PM, No₂ i benzena, iz javnog transporta bude veći zbog veoma male distance između kola (ispustioca) i ljudi (primaoca).

Modeli uračunjavanja dispersije za velika postrojenja za paljenje i emisije iz transporta u Berlinu, sugerišu da emisije iz kola su 6 puta bitnije za koncentrike zagađenja, nego one iz emisija dimnjaka visokih preko 100m iz zemlje .

1.1.4.2. Voda

1.1.4.2.1. Vodeni resursi

Bogatstvo zemlje karakterisu vodeni resursi. Voda se na Kosovu koristi za pice, ona ima industrijski namenu, navodnjavanje, rekreaciju, itd. Kosovo se nalazi u regionu sa veoma ograničenim resursima, koji iznose 1600m³/stanovniku.²⁵ Veliki broj i gustina stanovništva, porast urbanih centara, koriscenje vode od strane ekonomskog sektora, prirodni porast stanovništva, specifično upravljanje vodnim resursima.

► Stanje vodenih-recnih resursa.

Naziv reke	Prostor koji Zauzema reka	Kolicina vode ³ /s	Godisnji protok mil.m ³	Ukupan broj stanovništva u poredjenju sa kolicinom vode po m ³ /r (Procena)	
				1985	2000
Beli Drim	4289	61.7	1945.26	746647 2638	1039388 1895
Plava	360	6.0	190.04	41985 5478	59451 3869
Lepenac	685	8.4	263.72	109962 2792	153819 1996
Binacka Morava	1564	8.7	272.76	255553 1291	356057 927
Ibar	4009	36.4	1146.34	745220 1035	1031193 748
Ukupno	10907	121.2	3818.12	1899367 1899	2639908 1397

²⁵ Strategija za zastitu zivotne sredine -2003

Površina topografskog sliva Kosova je 11645 km², što je 6,5% veća od političke administrativne površine, što znači da veći deo voda Kosova formiraju je unutar njenog prostora.²⁶

Vode Kosova pripadaju trima slivovima. Po površini, sa 50,7%, najzveći je sliv Crnog Mora, posle njega je sliv Jadranskog Mora 43,5% i najmanji je sliv Egejskog Mora, sa 5,8%.

Na osnovu prostog bilansa, na teritoriji Kosova pada ukupno 8957 m³10⁶ vode, od ove količine na rekama otiče oko 39,9% i sparava 60,1% vode²⁷. U zapadnom delu Kosova prosečno pada 836 mm padavina, ili 3890 m³10⁶ vode, odnosno 26,4 l/sek/km² ili 123,2 m³/sek. Od ove površine, prosečno godišnje teče 59,7 m³/sek (ili 1882 m³10⁶ vode ili 12,9 l/sek/km²) sa kapacitetom toka 53%. Više vode u ovim rekama teče u proleće (88,1 m³/sek), manje u leto (29,1 m³/sek, u odnosu 3:1). U nevegetativnom periodu, od ovog sliva teče 72,2 m³/sek, dok u vegetativnom periodu 47,2 m³/sek (odnos 1,5:1). Prosečnitok voda od zapadnog regiona je 59,7 m³/sek, dok od istočnog regiona 29,5 m³/sek (odnos 2:1), što pokazuje deficit voda regiona Kosova. U cilju obezbeđenja pitke vode, za industriju i navodnjavanje, na obodu Kosovog polja podignute su 3 veštačke brane i stvorene 3 jezera: *Badovca* (na reci Gračanke), *Batlave* (na reci Batlava, pritoka Laba), i *Gazivoda* (na reci Ibar). Pored njih, na Kosovupodignute i ova veštačka jezera: *Livoć*, *Prilepnica* i *Radonić*.

Od količine akumuliranih voda, najveće jezero je Gazivode, sa obimom 390 mil.m³ vode, Radonića sa 113 mil.m³ vode, zatim Badovca sa 3l mil.m³ (kad je bio pun), Batlave 30 mil.m³, Prilepnice 4,2 mil.m³, Livoća 1 mil.m³ i Pridvorice 0,49 mil.m³ vode.²⁸

Jezero Badovac i Batlava služe za snabdevanje sa pitkom vodom Prištinu i okolna naselja, kao i za snabdevanje sa tehničkom vodom industrijske objekte.

Od donošenja vode od kanala jezera Gazivode u jezeru Badovac, krajem 1995 godine, situacija sa pitkom vodom za grad Prištinu i okolna naselja, osetno se poboljšala.

Gradovi Kosova, uopšte, imaju znatne probleme u snabdevanju pitkom. Za sigurno snabdevanje sa vodom, potrebno podignuti i neka veštačka jezera u perifernom delu polja, brdovitom - planinskom i planinskom delu, međutim, za njihovo podizanje (izgradnju) potrebna su velika materijalna sredstva.

Veći tok vode imaju reke alpskog tipa, koji imaju jake kraške izvore i izvori u visokim planinama, u kojima pada veća količina padavina kiše i snega, dok manji tok imaju leve pritoke Drima (osim reke Prizrena) i reke Kosovske Ravni i Morave, slivovima u kojima pada za 50-100% padavina i imaju drugi geološki sastav.

Prordna jezera se uglavnom nalaze na Sar planini kao i na Djavolovoj planini. Njih karakterisu niske temperature vode, čista voda i prekrasan pejzaz, i oni se mogu iskoristiti za ekološki turizam.

Na Kosovu su prisutne mineralne i termo-mineralne vode kao što su: mineralna voda u Klokotu, na Ilići, na Mališevo, na Velekinci, na Mirašu i neki drugi izvori. trenutno njihovi kapaciteti su veoma mali.

Vodeni resursi Kosova su veoma ograničeni, i zbog toga se treba izgraditi strategija za omogućavanje koriscenja i zaštite vodenih resursa.

²⁶ Grupa autora, deo R.Plane, Geografija Kosova, Priština 1995, str.39-40

²⁷ D.Labus, Vodni resursi SAP Kosova, Zbornik radova jugoslovenskog simpozija, Priština 1984, str.62

²⁸ Grupa autora, deo R.Plane, Geografija Kosova, Priština 1995, str.39-40

1.1.4.2.2. Neracionalno korišćenje vodenih resursa

Neracionalno iskorišćavanje prirodnih resursa smatran kao značajno pitanje i posledice ovakvog načina ponašanja rema resursima mogu da budu katastrofalne za budući razvoj Kosova. Za mnoge godine iskorišćavanje resursa bio je neplaniran, ostavljeno stihiji i bez potrebne kontrole. Ova situacija je manifestirana od uvođenja masilne srpske vlasti 90 godina do osnivanja PISU. Korišćenje agregata sa reke prouzrokovane su mnoge štete u koritima reka. Sa ovime je ugrožen sam rečni resurs. MMPH u posledenje vreme je zabranio korišćenje separacije u rekama Kosova. Ovo pokazuje interes na nivou centra da neracionalno korišćenje resursa se zabranjuje ili u manjoj meri ja budu pod kontrolom.

1.1.4.2.3. Zagađenje voda

Reke na Kosovu su važni prirodni izvori za osiguravanje vode za domaćinsku i industrijalnu upotrebu, za navodjavanje, hidroenergiju i za vodene prirodne sredine. Zaštita voda od fizičkih degradacija, osobito posle 1999 godine, nije bio pod kontrolom odgovornih organa zbog čega je i došlo do degradacije vodenih resursa.

Eksploatisane su velike količine peska i šljunka po koritima reka, sa raznoraznom mehanizacijom, izazivajući velike štete u sredini. Prosipanje raznih ulja od strane mašinerija ima negativne efekte na rečne vode. Pojava čišćenja peska u vodi i odvajanje preostalog materijala kao i njegovo deponiranje ne samo što je degradiralo korite reke nego je i povećalo stepen zagađenosti voda.

Negativna pojava koja je uticala na zagađivanje voda je i bacanje smeća uzduž rečnih tokova koja isto tako negativno utiče i na površinske vode.

Deponije raznih otpadaka na zemljinoj površini kao: individualne, komunalne, regionalne, industrijalne deponije itd. negativno utiču na podvodne i površinske vode, zato što nisu sagrađene po standardima. Ispiranje deponija kao rezultat kiša, je drugi važni element koji utiče na ugrožavanje biljnog i životinjskog sveta.

Sledeći faktor je i neprofesionalna upotreba đubradi i pesticida koji na direktan način utiču na zagađivanje površine sredine voda (vode, zemlje i vazduha).

Sledeći problem je i industrija, od koje se zbog raznih tehnoloških procesa oslobađaju netretirane vode, koje se u većini slučajeva bez ikakve kontrole slivaju u reke, povećavajući stepen zagađenosti (najveći industijalni zagađivači su: energetska korporacija Kosova u Obiliću, kompleks Trepča u Mitrovici itd.) Impijanti za tretiranje industijalnih i kanalizacionih voda uglavnom nepostoje, a i tamo gde postoje ne funkcionišu.

Posle 1999 godine industrija na Kosovu nije bila mnogo aktivna, zbog čega je i zagađivanje sredine od industijalnih zagađivača na niskom nivou.

Samo polovina stanovništva Kosova je uključena u vodovodnu mrežu (44%), od toga 8.4% ruralno stanovništvo, a pristup u kanalizacionu mrežu imaju samo 28% stanovništva²⁹.

Glavni zagađivači površinskih voda su naselja, urbane i ruralne zone i industijalni delovi urbanih zona. Industijalne i kanalizacione vode slivaju se bez kontrole i predhodnog tretiranja u reke izazivajući zagađivanje voda sa organskim i mikrobiološkim materijama.

Bazirajući se na najbolje moguće podatke, ukupna slivanja kanalizacionih voda na Kosovu u 2004 godini je 1.200l/s ili 110.000m³⁰/d.

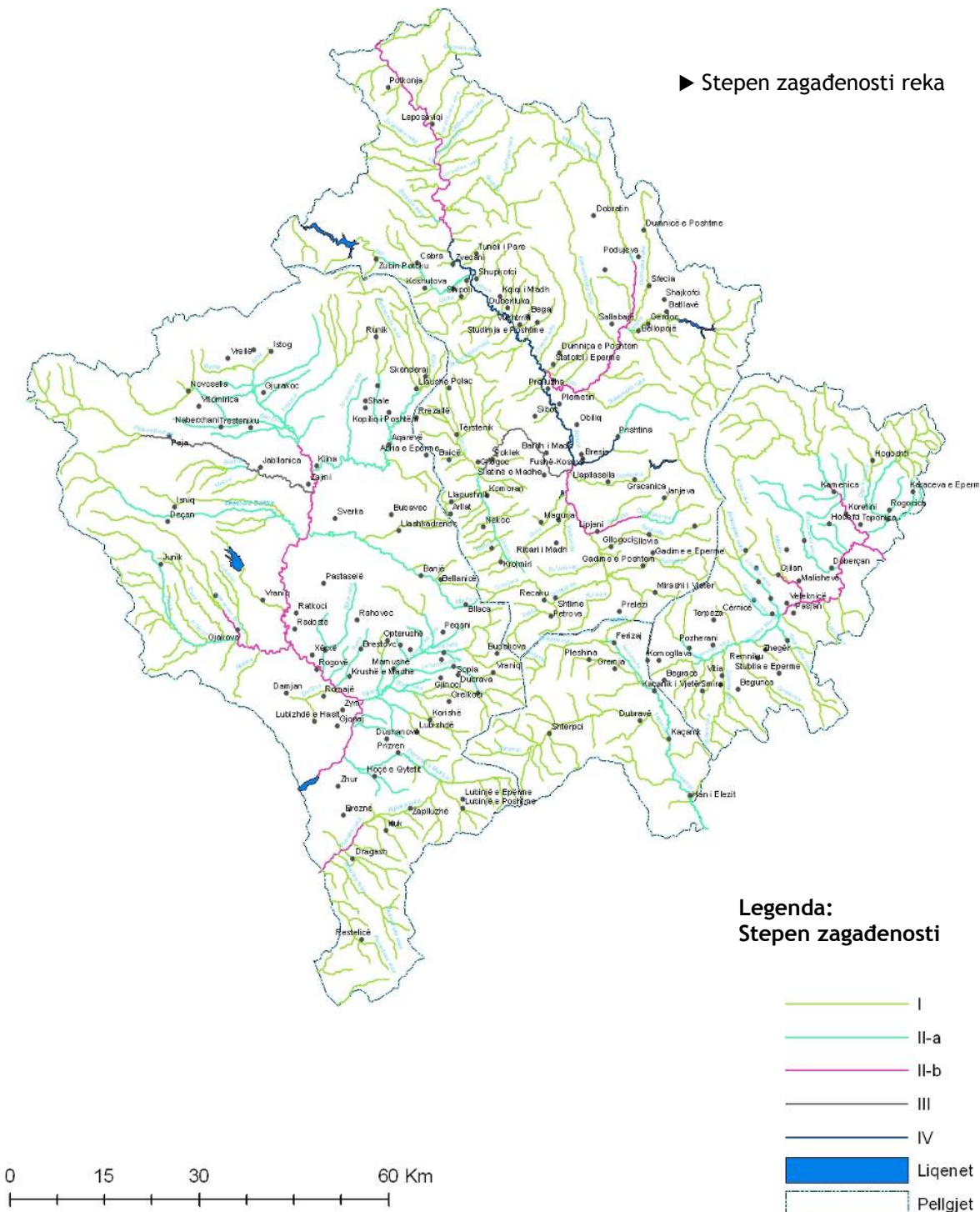
Na bazi podataka kvalitet vode na glavnim rekama Kosova je kao što stoji dole :

²⁹ MSPP-DZV-Stanje sredine na Kosovu

³⁰ MSPP-DZV i KEIM Water iz Finske: Studija o strategiji za tretiranje kanalizacionih voda

► Stepen zagađenosti reka

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

1.1.4.3. Zemljište

53% zemljišta na Kosovu zauzima poljoprivredno zemljište, ili 577,000 ha, dok se 41.8% teritorije nalazi pod sumom (460 hiljada ha), a ostatak, 5.2% se nalazi ili pod vodom ili ga zauzimaju građevine. Ukoliko podelimo ove brojke sa brojem stanovnika, dobijamo podatak da jednom stanovniku sleduje 0.24ha poljoprivrednog zemljišta i 0.18 sumskog zemljišta. Zemljište je podeljeno na osam kategorija, ukoliko ga podelimo po tipu zemljišta, prvih pet se koriste za poljoprivrednu proizvodnju (455,000 ha), od čega je polovina iskoristena u 2002. veliki deo ovog zemljišta pripada i ili II kategoriji, dok ostatak pripada različitim kategorijama zemljišta a mali deo se koristi kao deponija. Na drugom delu ovog zemljišta se nalaze građevine kao i otpad, što je rezultiralo degradacijom zemljišta. U nastavku sledi pregled zemljišta i njegova podela po kulturama zastupljenim na njemu.

► Koriscenje površina na Kosovu

1.1.4.3.1. Poljoprivredna zemljišta

Mesečna Makroekonomija, 2003) učestvuje sa 25-27,4%. Kosovari, bazirajući se na statističke podatke, oko 55 % porodičnog budžeta odvajaju za osiguravanje hrane, dok u Evropskim zemljama taj postotak je oko 22%.

Kosovo ima zahvata površinu od 10.887 km²(ili 1.1 milion ha), od koje 53 % je obradive poljoprivredna zemlja, 41% površine pod šumom i 6 % ostale površine.

Zasnovano na klimatskim uslovima unutar Kosova ona se izdvaja na dve agroekološke zone.

Dukađinska ravan koja pokrije oko 48 % ukupne površine i sa kontinentalnom klimom pod uticajem Sredozemlja
Kosovska ravan istočni deo koja zauzima 52 % celokupne teritorije i karakterizuje sa kontinentalnom klimomna bez poledica.

Treba napomenuti da na Kosovu ne postoji organizovan sistem monitoringa zemlje, zato nema pouzdanih podataka za degradaciju procesa. Međutim, prema statističkim podacima do 80 godine(1989) ukupne poljoprivredne površine su bile oko 400.000 ha, od čega razvijena je oko 340.000 ha.

Ukupna površina poljoprivrednog zemljišta, je privatno vlasništvo 88% (obuhvatajući ovde 90% do 95% obradivog zemljišta, 30% pašnjaka i 38% šumskog zemljišta) i 12% u vlasništvu društvenih preduzeća (veliki deo njih, usled nedefinisanog statusa društvenog vlasništva, ostavljeni pusti-neobrađeni).

Veći deo teritorije Kosova je obradivim površinama (577.000 ha), klasifikovan u osam klasa i ima povoljnu klimu, koja garantuje dobit u proizvodnji žitarica, voća, povrća i u stočarskoj proizvodnji. Dok količina kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, u četiri prve klase su:

I i II klasa sa 91.900 ha,

III klasa sa 96.000 ha i

IV klasa sa 208.000 ha (ukupno I-IV klasa sa 396.000 ha).

Zasnovani na statističkim podacima srednja veličina farme (poljoprivrednog dobra) je 2.2 - 2.4 ha za porodicu, odvojeni u 6-8 područja, farme su uglavnom male i poljokomercijalne. Više od 60 % stanovništva žive u ruralnim zonama, dok procenjuje se da 160.000-180.000 porodične ekonomije bave se uglavnom poljoprivrednom.

Proizvodnja biljaka osniva se u planiranje i varira u zavisnosti od regiona. U ravnici Kosova prioritet je proizvodnja žitarica, takođe su poznate područije sa tradicionalnim gajenjem voća, povrća i vinograda, posebno u Ravnici Dukađinija. Nekih Kosovski proizvodi bili su poznati i izvozili u Evropskom tržištu. Na primer izvoz vina jedan od najvažnijih proizvoda Kosova (sa kapacitetom prerade više od 1.000.000 l).

Na Kosovu, gustina naseljenosti je 220 stanovnika na 1km² što znači obradivne zemljište površine po stanovniku procjenjuju se oko 0.15ha / s ili 0.20 ha /s poljoprivredne zemljište.(ispod kritične granice 0.17 ha /s koliko bi trebalo jednoj zemlji da prizvodi dovoljno hrane za svoje stanovništvo. U poređenju sa Evropom, Kosovo je siromašna sa obradivnom poljoprivrednom zemljištem, prosek u EU se računa za jedan stanovnik 0.52 ha.hl/god.

► Podela zemljišta prema poljoprivrednim kulturama

KULTIVACIJA	Od 577,00 ha	U procentima 100 %
Zitarice	193,078 ha	33,46 %
Industrijske biljke	2,520 ha	0,44 %
Povrce	21,500 ha	3,73 %
Krompir	7,500 ha	1,30 %
Vinogradi	4,891 ha	0,85 %
Vocnjaci	4,542 ha	0,80 %
Pasnjaci	166,769 ha	28,90 %
Livade	86,000 ha	14,90 %
Krmno bilje	38,000 ha	6,59 %
Deponije	52,200 ha	9,03 %

Gubitak poljoprivredne zemlje - U prošlim godinama a posebno u 90-tim godinama prinudna srbska vlada na Kosovu, kao i druge prirodne resurse, također i poljoprivredno zemljište je koristilo na ne racionalan način. Posle oslobođenja od srbskog režima od početka 2000 godine na dalje, nažalost u nedostatku institucionalne zaštite, nastavila se ova praksa upotrebiš poljoprivrednu zemlju za izgradnju bez dozvole. Na ovaj način plodno zemljište je izgubljeno (trajni i privremeni gubitak) u kontinuitetu. Danas se nastoji da se zaštite resursi poljoprivrednog zemljišta od nastojanja izgradnje ali rezultati su mali. Glavni razlog takvog gubitka zemljišta je nedostatak razvojnih i opštinskih planova. Također i zbog neobrađivanja, mnoge površine plodne zemlje su postale postošne skojima treba vremena da se vrata na prvobitno stanje. Računa se približno da u jendoj godini na Kosovu gubi oko 5.000 ha poljoprivredne zemlje .

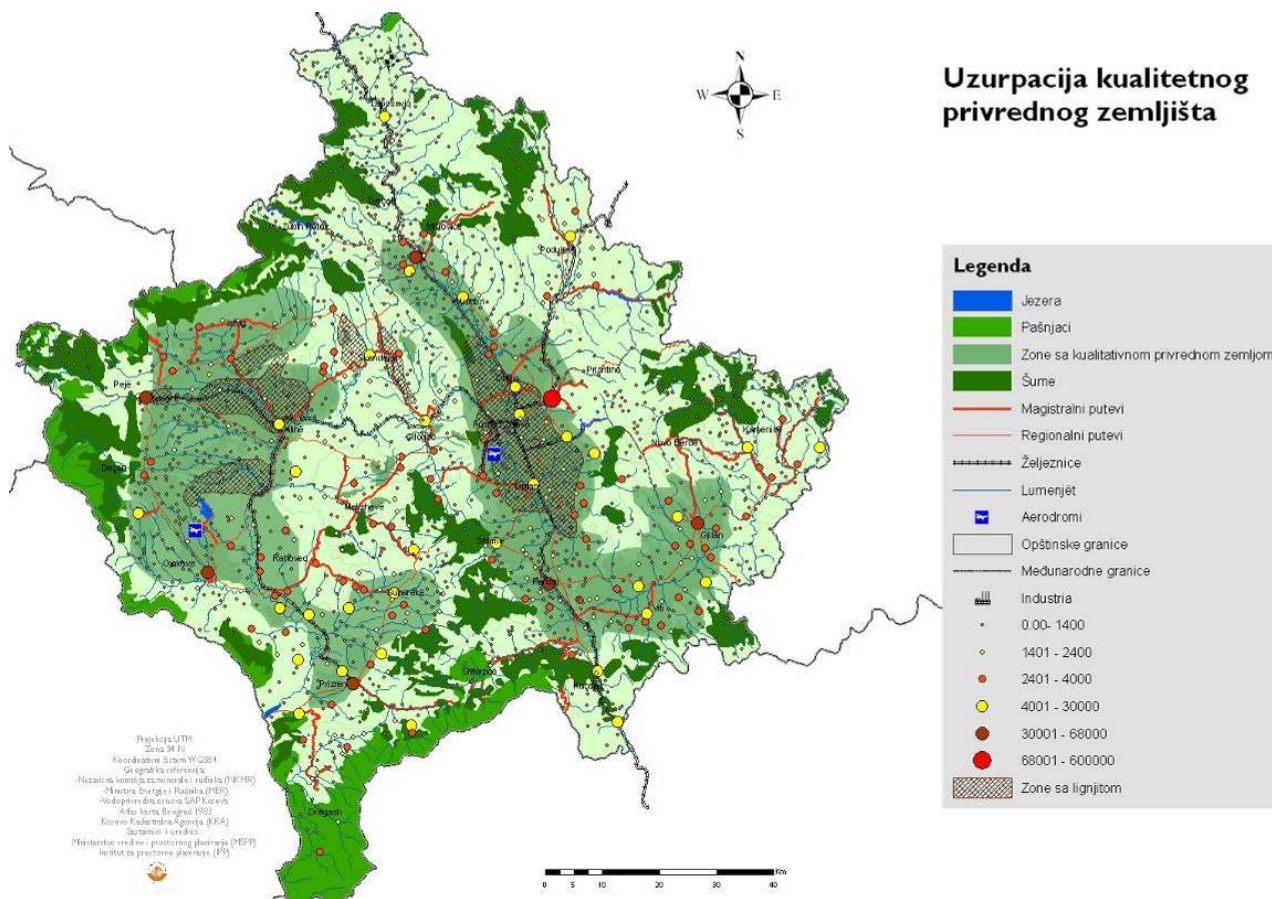
Izgubljeno zauvek:

- Naselja;
- Komersijalne delatnosti;
- Industrija;
- Komunikacija;
- Vodene akumulacije;
- Aerodromi

Povremeni gubitci:

- Površinski kop;
- Eksploatacija peska šljunka i gline;
- Automobilski otpaci (deponije);
- Industrijski otpaci;
- Komunalni otpaci;
- Erozioni procesi degradiranje

Uzurpacija kvalitetnog privrednog zemljišta

Tipovi zemljišta

Iako ima malu površinu, na Kosovu postoje raznorazne vrste zemlje u čijem formiranju su uticali relievna struktura, geološka baza, biljni svet, klima i hidrografija, kao i čovek sa sredstvima i načinom korišćenja zemlje. Prema Pedološkoj Mapi i FAO-UNESKO³¹ glavni tipovi zemljišta su predstavljene u tabeli.

► Tab. Glavni pedološki tipovi zemljišta

Tip zemljišta	Ucestvo. u postoj površini (%)	Opšta površina (Ha)	Ucestvovanje(%)	Poljopriv. Površina (Ha)
Cambisole	42	456512	28.94	99260
Rankere	11.24	121822	0.27	943
Vertisole	10	108444	19.2	65458
Fluvisole	7.71	83862	17.49	59881
Koloviume	6.42	69830	15.23	52160
Litosole	3.87	42143	0	0
Pseudogleje	3.7	40245	8.02	27453
CacoCambisole	3	32631	4.06	13900
Terra Rossa	2.56	27845	0.88	3000
Rendzine	2.42	26332	2.50	8579
Semigleje	1.26	13748	3.43	11753

Prema podacima u tabeli možemo zaključiti da najzastupljenije su CAMBIC zemljišta (oko 42%), onda RANKERE (11%), VERTISOLE (SMONICA) 10% a FLUVISOLE i KOLOVIUME predstavljaju oko 14%. Ovi tipovi zemljišta karakteriziraju sa određenim fizičkim i kemijskim svojstvima, koje imaju uglavnom kisele reakcije, prosječne sa manjim organskim materijalom i hranjivom.

Kvalitetna zemljišta, koja se nalazi u niskim delovima ravnica, dolinama, reke i jezerske terase, sve više se pokrivaju : kućama sa dvorištima, fabrikama, putevima, deponijama rude,

³¹ According to the pedological maps adopted by Agriculture Faculty - Land Cadastre

školama, bolnicama i drugim objektima. Ovaj fenomen se dešava kao rezultat visokog rasta stanovništva i izgradnje bez plana.

Nadvodavanje poljoprivredne zemlje

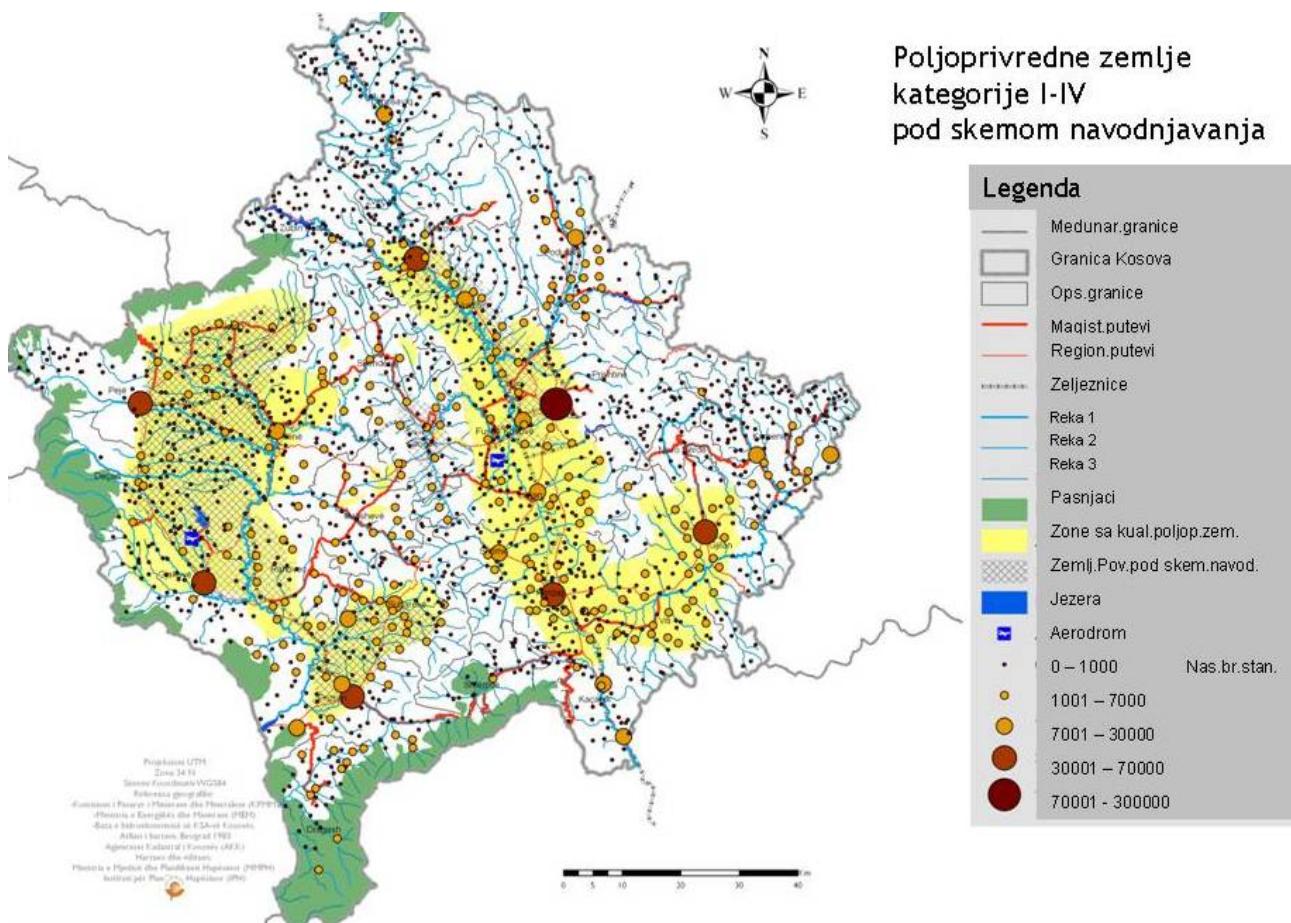
Svi sistemi nadvodavanja bili su organizirani i menađirani u šest Društvenih Preduzeća sa projektivnim kapacitetom za nadvodnjavanje 72.440 ha, od ovih 33.490 ha. Nadvodnja sa kisnicom i 38.950 ha površinsko nadvodnavanje.

Bazirajući se uopšteno pre aneksiranja Kosova nadvodnjavano je oko 50.000 ha ili 71% površine pod nadvodnjom, gde mozemo konstatirati da komplet sistem nadvodnjavanja je funkcionirao.

- “Ibar - Lepenac”, sa sedištem u Pristini
- “Istog”, sa sedištem u Gurrakoc
- “Drini Bardhë” sa sedištem u Peči
- “Lumi Bardhë” sa sedištem u Dečanu
- “Radoniqi”, sa sedištem u Gjakovici
- “Dukagjini”, sa sedištem u Prizrenu

Od nedostatka održavanja i promenom nasilnih mera i rata na Kosovu, površine koje se nadvodnjavaju smanjene su na ukupno 19.150 ha. U godini 1999.

Uprave hidrosistema (java preduzeća) izradile su projekte za rehabilitaciju sistema za nadvodnjavanje uz pomoć FAO-a i Evropske Agencije za Izgradnju (AER) gde posle završetka prve faze rehabilitacije sistema za nadvodnjavanje na Kosovu (PRUK-I) rehabilitovano je oko 23.984 ha. Prema podacima KRU-ve).

Mogućnosti izgrade mikro-akumulacija i hidrosistema na Kosovu, a koje prema Bazi Hidroekonomije Kosova iz godine 1982 predviđa se da se nadvodnjavaju oko 200.000 ha. Ili 18%. Opšte površine Kosova, kojoj pripada zemljište I; II; i III klase a koje su klasifikovane kao prikladne za nadvodnavanje.

Odvodnavanje poljoprivrednog zemljišta

Specifične studije kao posledica prekomerne vlage zemljišta nisu primenjene na teritoriji Kosova osim za:

- Područje polava doline reke Sitnica;
- Jedan projekat na teritoriji Vitine u površini od 1.500 ha. (binačka Morava).
- Dva, tri , projekata u malim površinama u teritoriji Prizrena oko 600 ha.
- U okviru sistema za nadvodnjavanje u HS. "Radoniq" SO. Gjakovica procenjuje se oko 3.500 ha.
- U okviru HS. "Ibar-Lepenac" vrsen je projekat odvodnjavanja za r 3.000 ha. Sa sistemom otvorenih kanala i kombinirana drenaža .

Rešenje se traži za ove površine u cilju vodenog rezima, nadvodnjavanja i poveqanja mogućnosti za jednu planiranu proizvodnju

Predviđa se za odvodnjavanje poljoprivrednog zemljišta na Kosovu trebaju se uzeti sve površine koje su pod uticajem prekomerene vode a koja je štetna za gajenje bilja. Ova površina kreće se prema Hidroekonomskoj Bazi Kosova od 80.000 - 100.000 ha.

Na sastancima održanih u nekim centrima Kosova problem gubljenja kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta svarstan je značajno pitanje koja traže hitno rešavanje. Natim sastancima predloženesu neke preporuke značajnog resursa za budući razvoj Kosova.

- Strategija za razvoj poljoprivrede istočarstva
- Razvoj pravih politika u poljoprivredi
- Favorizovati domaću proizvodnju
- Zakonska zaštita poljoprivrednog zemljišta
- Reparceliranje poljoprivrednog zemljišta - komasacija
- Postaviti i primeniti rigorozne kazne za one zakonske regulative za zaštitu zemljišnih fondova
- Favorizovati vertikalnu izgradnju kao merilo za čuvanje poljoprivrednog zemljišta.
- Stimulacija poljoprivrede i stočarstva, kreditima sa povoljnim kamatama.
- Stimulacija ruralnog biznisa
- Zaštita poljoprivrednog zemljišta od ilegalnih gradnji, divljih deponija, itd.

Ovi rezultati su izvor formulacije specifičnih ciljeva koje potiču od glavnih ciljeva vizije za budući razvoj prostora Kosova:

- Povećana proizvodnja poljoprivredne industrije
- Otvaranje dovoljnih radnih mesta za rad
- Avansirati tehnologije proizvodnje
- Stvaranje uslova za konkurenciju u regionalnim tržištima
- Balansirani prostorni razvoj
- Stimulacija politika razvoja ruralnih zona
- Zaštita prirodnih resursa (vazduh, voda i zemljište)
- Zaštita prirodnih resursa (vazduh , voda i zemlja)

1.1.4.3.2. Degradiranje zemljane površine

Seća šuma - jedan od uzročnika degradacije zemlje na Kosovu je i nekontrolisana seća šuma. Na osnovi podataka koje posedujemo ima više od 12 hiljada hektara oštećenih šuma. Većina njih je oštećeno i od vatre (545 hektara) i to u opštinama Peć, Gnjilane i Priština. Degradacija šuma utiče na raspadanje mnogih površina zemlje koje imaju zaštitničku ulogu.

Kamenolomi i separacije - uzročnici su i kamenolomi i separacije. Na osnovi podataka koje posedujemo, na Kosovu deluju 120 kompanije, a od ćijih se delatnosti (39 kompanija) menja konfiguracija terena, posebno korito reka.

Deponije - prema predpostavkama GTZ³²-a za količinu otpadaka na Kosovu za 2000-2001 godinu, na Kosovu je „proizvedeno“ 1.2 kg otpadaka po glavi stanovnika na dan (438kg ili 3.2 m³ na godini). U sastavu ove količine, osim domaćinskih otpadaka ulaze i otpadci aluminijuma, stakla, plastike, tekstila itd. Prema zadnjim podacima iz GTZ, rezultat je 0.6kg/stanovnika u dnevnom izveštaju. Od 30 opština Kosova, 26 su imale opštinske deponije (polje otpadaka) još pre mnogo godina, momentalno su evidentirane i oko 140 mesta skupljanja.

Menadziranje otpadaka se vidno poboljšalo zahvaljujući raznim donacijama (AER, COOP i DANIDA), koji su sa svojim programima uticali na poboljšanje uslova u odnosu na menadziranje opštinskih otpadaka. Neke od opštinskih deponija su rehabilitovane a neke su zatvorene (izvor zagađivanja i degradacije sredine). Počela je izgradnja regionalnih deponija visokog nivoa u Prištini, Peći, Prizrenu, Gnjilanu, Mitrovici, Podujevu, Uroševcu, Dragašu i Zvečanu.

Usluge sakupljanja i transportiranja otpada na Kosovu vrše se od sedam licenciranih regionalnih kompanija, koje nude usluge uglavnom po urbanim zonama. Na osnovi broja domaćih korisnika koji naplaćuju usluge, procenjeno je da broj stanovništva kojem se nudi usluga sakupljanja otpada je 794.081 stanovnika ili 39%. Total sakupljenog otpada od selam regionalnih kompanija za otpad u 2008 godini je 233.835 tona. Od ove količine 194.497 tona deponirane su po sanitarnim deponijama, a druga količina otpada 39.338 tona po starim opštinskim deponijama. Ovo uglavnom radi regionalna kompanija otpada "Çabrati" koja je i u 2008 godini nastavila da deponira otpade u staroj deponiji Gjakovice.

TC - A i B zajedno proizvedu više od jednog miliona tona pepela u godini, ova količina oko 700.000 tona deponirana je na deponijama pepela, a 300.000 tona ispuštaju se u vazduhu. Medicinski otpad koji se stvara po bolnicama i drugim zdravstvenim objektima u celom mestu za jedan dan postiže količinu oko 5500 kg, a u godini oko 2.014.500 kg ili 2.014.5 tona. Kada se ova vrednost uračuna po stanovniku, u dnevnom izveštaju je 0.0023 kg. Ovaj otpad ne tretira se pravilno, ne nagomilava se i ne transportira prema normama i predviđenim standardima. Na Kosovu postoje centri koji poseduju peći za paljenje bolničkog otpada, kove peći nalaze se u: Prištini, Mitrovici, Gjakovici i Pejči u kojima se vrši paljenje samo 20 - 30% medicinskog otpada, a drugi deo baca se po kontejnerima opštinskog otpada, posebno u privtnom sektoru.

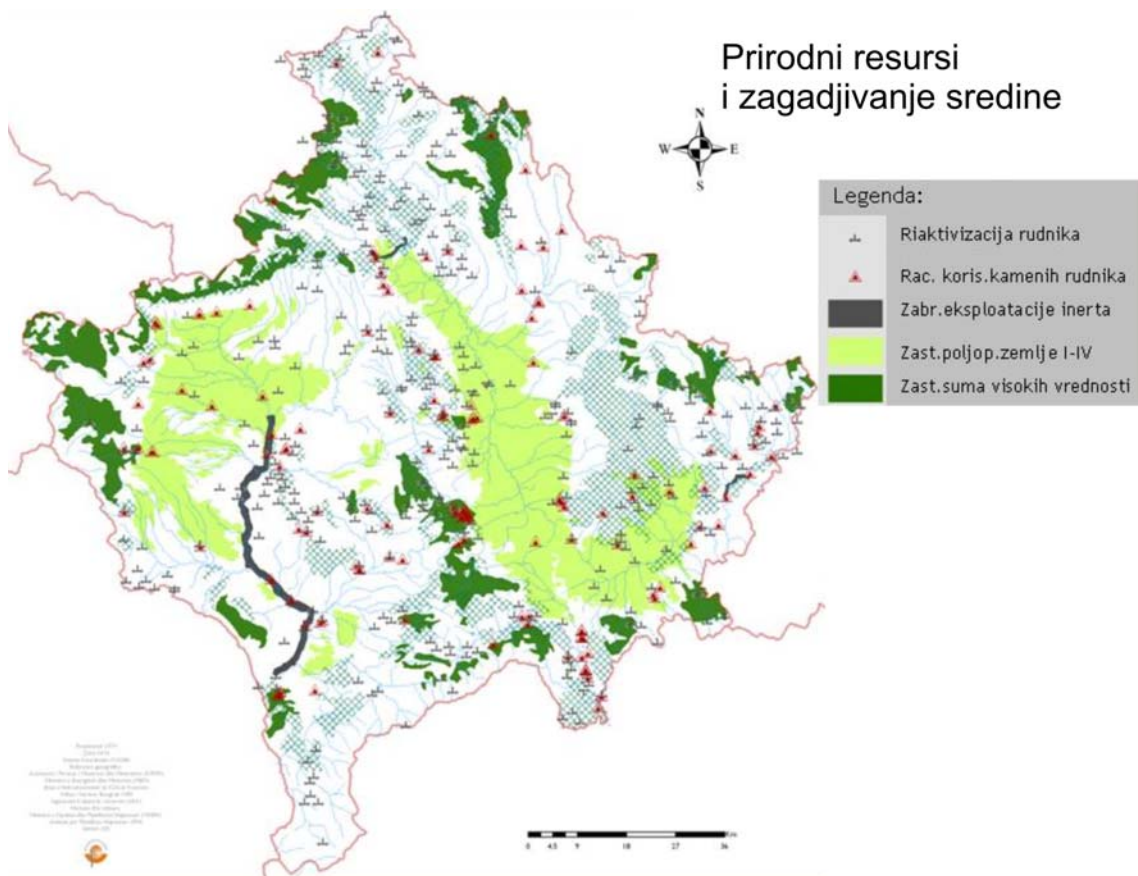
Opasne materije koje su sakupljene po nekim opštinama, također su zagađivači zemlje, vode i vazduha kao i podzemnih i površinskih voda. Na Kosovu evidentirane su 110 vruće tačke, kao lokacije koje su kontaminirane od teških metala, hemijskim produktima, upotrebljivim uljima i drugim zagađivačima.³³

³² GTZ - Organizacija Nemačke Vlade za pomoć i tehničku saradnju

³³ Izveštaj -Stanje otpada na Kosovu, 2008; Performance javnih kompanija za vode i otpade, 2008.

Buka - Putni i vazdušni transport, agregati, razne delatnosti a i sport i slobodne aktivnosti su potencijalni izvori buke koji utiče na smanjenje kvaliteta života u naseljima. Istraživanja pokazuju da buka utiče na zdravlje čoveka, na nesanicu pa i kardio-vaskularne bolesti. Iako na Kosovu ne postoji sistem monitorisanja za buku, ona se pokazuje kao veoma visoka u svakoj sredini.

1.1.4.3.3. Šume

Šume pokriju 42% površine Kosova i glavni su izvor ekonomskog, socijalnog i ambijentalnog blagostanja, one su prirodni regulatori klime, čuvaju kvalitet vode, vazduha i štite zemlju od erozije, veliki su akumulatori, količine CO₂ u zemlji i glavni snabdevači kiseonika u atmosferi. one su obnovljivi resursi, produkti koji se mogu koristiti u industriji, za paljenje i druge namene. Šume su ekosistemi gde rastu jedan broj biljnih i životinjskih vrsta sa lekovitim i hranjivim svojstvom za čoveka.

Uticaj čoveka na šume je veoma naglasen. Nekontrolisana sečica utiče na velike promene u sredini kao i na klimatskim promenama, poplavama itd.

Kod inventarizacije šuma godine 2003 procenjeno je da totalna šumska površina je 464.800 ha od kojih 278.880 ha je javna imovina i 185.920 ha je privatna imovina. Šume sa širokim listom pokriju 90% površine sa vrstama hrasta i bukovine. Totalni obim većih hrastova od 7 cm u diametru, javnih suma procenjuje se da je 33.5 miliona m³ i na privatnim sumama oko 19.5 miliona m³. dozvoljena godišnja seča je oko 900.000 m³ bruto sa 700.000 m³ visokih suma sa oko 200.000 m³ niskih suma. kod inventarizacije procenjeno je da oko 40% javnih suma i 29% i privatnih suma su podvrgnute ilegalnoj seči i mnogo novih suma i srednjih imaju hitnu potrebu za intervenciju obuhvatajući i ciscenje i razređivanje.

Opšti obim stojećeg drveta je oko 40 miliona m³. srednji godišnji obim za hektar je 90 m³/ha. Opšte godišnje povećanje je izračunato oko 1.3 miliona m³. Godišnji rast je izračunat oko 3 m³/ha.

► Šumska površina na osnovi porekla i imovine (ha)³⁴

Poreklo sakupljanja	Drzavno	Privatno	Nepoznato	Ukupno
Privremeno bez stabla				
Prirodno osemnjeno prirodno (ostavljen)	21,200	7,600	3,400	32,200
Osumljavanje ili vestacko posumljavanje	82,000	74,000	15,200	171,200
Mesana panjevina /posemljenje ili posumljavanje	1,800	400	-	2,200
Panjevina	17,600	19,000	-	36,600
Nema podataka	64,000	54,000	19,000	137,000
T o t a l	1,000	400	80,200	81,600
T o t a l	187,600	155,400	117,800	460,800

U prošloj dekadi planirana seča /izvestavana za seču liscanog drva u industriji bili su u nivou 70,000 m³ - 90,000 m³, koja je samo polovina obima potencijala prema inventarizaciji suma. Povećanje potencijala snabdevanja liscanog drva može se postići preko poboljšanog upravljanja sa sumama, i upotrebe stabla bukovine sa srednjom veličinom. Takva redistribucija upotrebe, također, traži instaliranje sredstva za dizajniranje i preradu malih dimenzija.

Seča šuma je više koncentrisana na zonama u kojima je pristup lakši preko puta. sada oko 200.000 m³ drva godišnje se seču legalno. Od završetka rata većina drvne mase je korišćeno za paljenje i ovo je glavni izvor grejanje, i po nekim urbanim zonama. Potreba drva za grejanje je velika, tako po nekim procenama predpostavlja se da nacionalna potreba je oko jedan milion m³ godišnje.

Najveći deo suma Kosova oko 50% pripada starosti od 0 - 20 godina, a manji deo suma oko 17% pripada starosti 60 - 80 godina.

► Klasa starosti suma prema imovini u % (ASK 2006)

Klasa starosti	Javne sume	Privatne sume
0 - 20	29%	23%
20 - 40	18%	32%
40 - 60	11%	23%
60 - 80	9%	8%

³⁴ Podaci su uzeti iz nacionalne inventarizacije suma (Decembar) 2003.

Posumljavanja na Kosovu prosečno su oko 240ha godišnje. postoji jedna sadnica u Peci pod kontrolom Istrazivackog Sumskog Institutita, koji proizvodi oko 700.00 sadnica godišnje. Glavne vrste su borovi (Pinus Nigra i Pinus sylvestris), hormoci (Picea alba) i Duglazi (Pseudotsuga taxifolia). Za svaku godinu ISI alokira oko 10% proizvedenih sadnica za privatni sektor . Do sada najveći uspeh u posumljavanju je smatran mesano posumljavanje i ovo kada je preduzeto od Sumske Agencije Kosova ili privatni sektor. Jedna studija godine 2001 za sektor suma zaključili su da godišnja vrednost produkta i drugih dobitaka od suma i sumske zemlje je od 50 - 70 miliona eura. Aktualno doprinos sumskog sektora u GDP procenjeno je da je između 1.8% do 2.6%.

► Posumljavanje suma prema vrsti i vlasništva (MPSRR, 2003)

Vrsta posumljavanja	Javne sume	Privatne	Nepoznate	Ukupno
Privremeno bez stabla	21.200	7.600	3.400	32.200
Prirodno posumljavanje	82.000	74.000	15.200	171.200
Vestacko posumljavanje	1.800	400	-	36.600
Mesano posumljavanje	64.400	54.000	19.000	137.000

Inventarizacijom je procenjeno da javne sume i 29% privatnih suma bile su subjeka aktivnosti nekontrolirane sece ili ilegalne Također rezultati inventarizacije potvrđuju misljenje eksperata da niske sume posebno one javnog vlasništva više su eksponirane seci drva za grejanje . Rezultatei takoer pokazuju da mnogo novih suma srednje dobi imaju hitnu potrebu za intervencije upravljanja ,pocivsi od ciscenja /razređivanje pre kKētu omercijalna do komercijalnog razređivanja . sume tako[er proizvode i nedrvne proizvode . Ovde ulaze divlje perurke , kupine ,voce , lesnik , kesten i njihovi produkti (marmelada,sokovi , zelatina , itd) , med , pesak , sljunak sa kamenom /minerali. Također postoji mogucnost za razvoj lovai agro/eko-turizma.

Šume Kosova su podeljene na visoke sume , niske sume , zburjevi i degradirane sume . najveći deo suma na Kosovu cine niske sume 42%, a najmanji deo visoke sume 15%.

► Sume Kosova prema vrsti vlasništva u ha i % (APK)

Vrste suma	Vlasništvo			%
	Drzavno	Privatno	Ukupno	
Visoke sume	51000	15000	66000	15
Niske sume	116000	63000	179000	42
Degradirane sume	34000	48000	82000	20
Zburjevi	67000	36000	103000	23
Ukupno	268000	162000	430000	100

Preko 50.000 ha suma nalaze se po zasticenim zonama . njihov najveći deo pripada Nacionalnom parku “Mali Sharr” (18.884 ha) i “Gërmija” (885 ha).

Prema dobijenim podacima u publikovanom izveštaju od komisije za procenu stanja ostecenih suma od pozara, oko 6.682 ha suma Kosova u godini 2007 je obuhvaceno od pozara . N od ove površine 4.142 ha su javnog vlasništva, a 2.548 ha su privatnog vlasništva. Oko 1.439 ha ostecene površine od pozara su pasnjaci . izgubljeni obim m³ drva za paljenje izracunato u euro je oko 29.645, a gubitak u m³ tehnickog drva je 17.170. vrednost gubitka drvene mase je 2.942.338.

1.1.4.3.4. Podzemno bogastvo

Mineralni izvori Kosova su uglavnom magmatskog porekla, bilo da su metalni ili nemetalni i termomineralne vode.³⁵ Na osnovi intenzivnih geoloških istraživanja, izvršenih tokom 1953/66 godina, Kosovo ima velikih rezerva metala, nemetala i uglja. Prijašnje geološke studije kao i one posle 70-tih, pokazuju na velike rezerve metalnih i nemetalnih ruda, rasprostanjene uglavnom u regionu Drenice i Kosovske ravnice.

³⁵ Pruthi Valdet, “savremena metodologija u istraživanju geološke regionalne materije na Kosovu, sa osobitim tretiranim metalogena i prognoze minerala“ (doktorska disertacija, Mitrovica 1986, str.42 Ekonomski Institut u Prištini: “Prirodna bogatstva i njihov uticaj na razvoj i strukturne promene u ekonomiji Kosova”, Priština, 1981. podaci o mineralnim bogatstvima su uglavnom uzeta od ovog studija, na čijem sastavljanju je učestvovalo mnogo autora, eksperta geologije i rudarstva

1.1.4.4. Kulturna i prirodna bastina

Republika Kosovo obezbeđuje zaštitu i ocuvanje svog kulturnog i verskog nasleđa³⁶

Kulturna baština je sveopšte bogatstvo koje treba da se koristi i čuva od strane svih, da se prenese u budućim generacijama.

Na osnovi elementarnih koncepata UNESCO-a, svaka stvar koja pripada prirodnoj i kulturnoj baštini, je jedinstvena i njihovo uništavanje predstavlja nepovratan gubitak baštine.

Uređenje prostornog Planiranja mora se bazirati na međunarodnim principima:

1. Promovisanje zajedničkih interesa države zaštitivši prirodne i kulture resurse, oslanjajući se na postojanom razvoju;
2. Unapređenje kulturnog nasleđa kao faktor razvoja , zaštita kulturnog nasleđa kao integralni deo društvenog razvoja, kulturna bogastva tretiraju se kao potencial razvoja zone u kojoj se nalaze , u aspektu ekonomskog razvoja ;
3. Razvoj i konserviranje TK i TN preko umerenog upravljanja . Sa ovim se sačuva i zaštititi regionalni identitet i očuvanje prirodne i kulturne raznolikosti gradova i ruralnih zona jedne države.

TK i TN smatra se kao potencijal za razvoj i postojani integraciju , bitan faktor ekonomskog razvoja i jedan osnovi preduslov za razvoj turizma jedne države, regiona i šire.

Na Kosovu , TK i TN smatraju se kao državno bogatstvo, što izražava društveni identitet ,ali koja svaki dan više prete od uništenja

Trenutno nemamo realnu sliku stanja objekata i celovitosti kulturnog nasleđa, uzročnik ovoga je nedostatak podataka za celu teritoriju Kosova .

Situacija oko ovih sadržaja je alarmantna, većina njih je podloženo riziku od potpunog nestanka. Neke male inicijative, preduzetih od strane privatno - javne saradnje oživljavaju pojan za njovo očuvanje. Kao posledica ne kontrolisanih gradnjih nestali su ili su u procesu nestanka veoma vrednih objekti i celine, također i od urbane izgradnje , masivnog turizma , deponije otpada itd .

U Prištini postoji mali broj objekata koji svedoči prošlost grada, ali seti objekti guše od gradnjih i razvoja okolo njih. Isto to sedešava i udrugim gradevima, na sistemacki način se ruši starom, i samo su retka individualna nastojanja ili neke nevladine organizacije one koje pomažu čuvanju ovih sadržaja. Posledice zadnjik konflikta na Kosovu bile su katarstofalne, veliki broj objekata i celina je popaljeno ili oštećeno. Zbog finansijske nemogućnosti za njihovu rehabilitaciju, stvaraju se uslovi da nestanu i ono malo preostalih dokaza, uz pomoć atmosferskih padavina i samog čoveka.

Naš glavni cilj za sve ovo što je rečeno je zaštita od neprekidne degradacije kulturnog nasleđa u celini na celom Kosovu .

Vrednosti prirodne baštine su isto tako rizikovani, veliki sadržaji se podčinjuju nekontrolisanim razvojem koji se dešavaju blizu i unutar njih. Računa se da na Kosovu ima nešto manje od 5% zaštićenih površina.

Gubidak prirodne baštine je problem od velike važnosti za sve. Uzročnici su različiti: haotične gradnje ublizini zona sa prirodnom baština, nekontrolisana sreća šuma, erozija, razaranje prirodni monumenata, zagađenje u glavnom turističkih zona, i sve to kao posledica ne efikasnosti rukovodioćih organa za čuvanje prirodne baštine u sa glasnosti sa međunarodnim i domaćih kriterija, kao i niska samo svest stanoništva za očuvanje za šticećenih zona kao potencijal razvoja domaćeg turizma i ekonomije.

Na čestim konsultacijama koje su se organizovale u različitim centrima Kosova trtiralo se i problem prirodne baštine. Nekoliko preporuka govore o čuvanju i racionalnom korišćenju prirodni resursa (obnovljivi), čuvanje i korišćenje prirodne baštine, podpisivanje međanarednih konvencija, profesionalnom nadgledavanje elemanata baštine, podstrek investicija od centralnog nivoa za razvoj turizma itd.

³⁶ Ustav Republike Kosova Član 9).

1.1.4.5. Zone sa rizikom od poplava i erozije

1.1.4.5.1. Poplave

Na Kosovu su poplave prisutne, bilo je velikih poplava i u prošlosti, kao na primer poplava od 1979 godine, gde su oštećene kuće, putevi i mostovi.

Manjih poplava je bilo češće, kao one iz januara 2003 godine, kad je reka Sitnica poplavila velike površine poljoprivrednih zemljišta, naselja u opštinama Kosovo Polje, Obilić i Vučitrn.

Kosovo ima uglavnom autoktonu hidrografsku mrežu gde vodosabirna površina odovara administrativnim granicama Kosova.

Kosovo ima četiri sliva reka³⁷.

► Recni slivnici Kosova

Sliv reka	Morski vodosabirač	Pov. sliva km ²	Dovod m ³ /s	Godišnje slivanje mil.m ³
Beli Drim	Jadransko more	4289	62.53	1970
Reka Plave	Jadransko more	360	7.30	230
Lepenac	Egejsko more	685	9.74	307
Binačka Morava	Crno more	1564	10.47	330
Ibar	Crno more	409	24.49	771
Ukupno		10907	114.54	3608

Izvori reka Kosova su autoktoni, gornji deo korita reka osim erozivne pojave zbog nagiba terena i geološkog sadržaja terena ne izaziva neku negativnu pojavu što se tiče poplava.

Srednji i donji deo korita reka su aktivne kao negativne pojave i rizikuju polja i naselja zato što korito reka ne može primiti sav dovod voda, zbog toga i nastaju poplave.

Poplave su prisutne u proleću, kada se kišne padavine pomešaju sa rastopinama snega i tokom jeseni³⁸.

Momentalno stanje korita reka je veoma loša kao posledica ljudskog i prirodnog faktora.

Ljudski faktor je sa svojim aktivnostima izazvao velike štete uzduž korita reka u srednjem i donjem toku, koji su u nekim slučajevima nepopravljivi.

Ilegalno vađenje sadržaja uzduž korita reka bez ikakvih kriterija izazvalo je degradaciju korita reka sa velikim posledicama tokom vlažnih perioda godine koji se manifestiraju poplavama.

Izgradnja stambenih, ekonomskih i ostalih objekata uzduž korita reka kao i bacanje čvrstih otpadaka i razaranje biljnog sveta, uticalo je da te regije budu eksponirane permanentnom riziku od poplava.

Poplave na prirodan način se dešavaju pored limskih polja a osobito na raskršću reka, gde akumulacija sedimenata može izazvati delimičnu blokadu normalnog toka glavne reke, i može se izazvati devijacija rečnog toka kao i poplava poljoprivrednih zemljišta.

Na osnovi master plana za vode 1983 godine konstatovana je i dužina korita reka ko ima pretili rizik poplava (vidi tabelu):

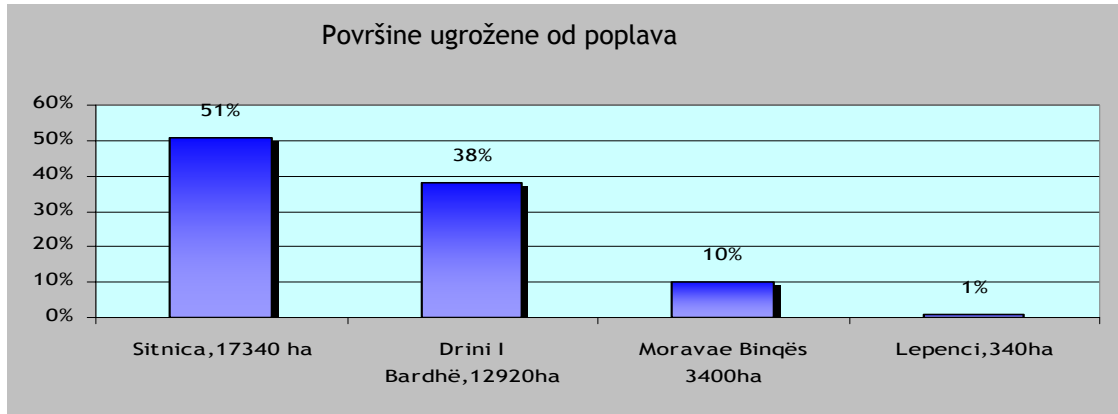
Najveće štete od poplava su uzluž sliva: Belog Drima 50%, Ibar-Sitnica 24%, Lepenac 20%, i Binačka Morava 6%³⁹.

³⁷ Dr. Ruzhdi Pllana-Savez geografa Kosova 1984

³⁸ MSPP-HMZK

³⁹ Baza hidroekonomije Kosova 1983

1.1.4.5.2. Erozija

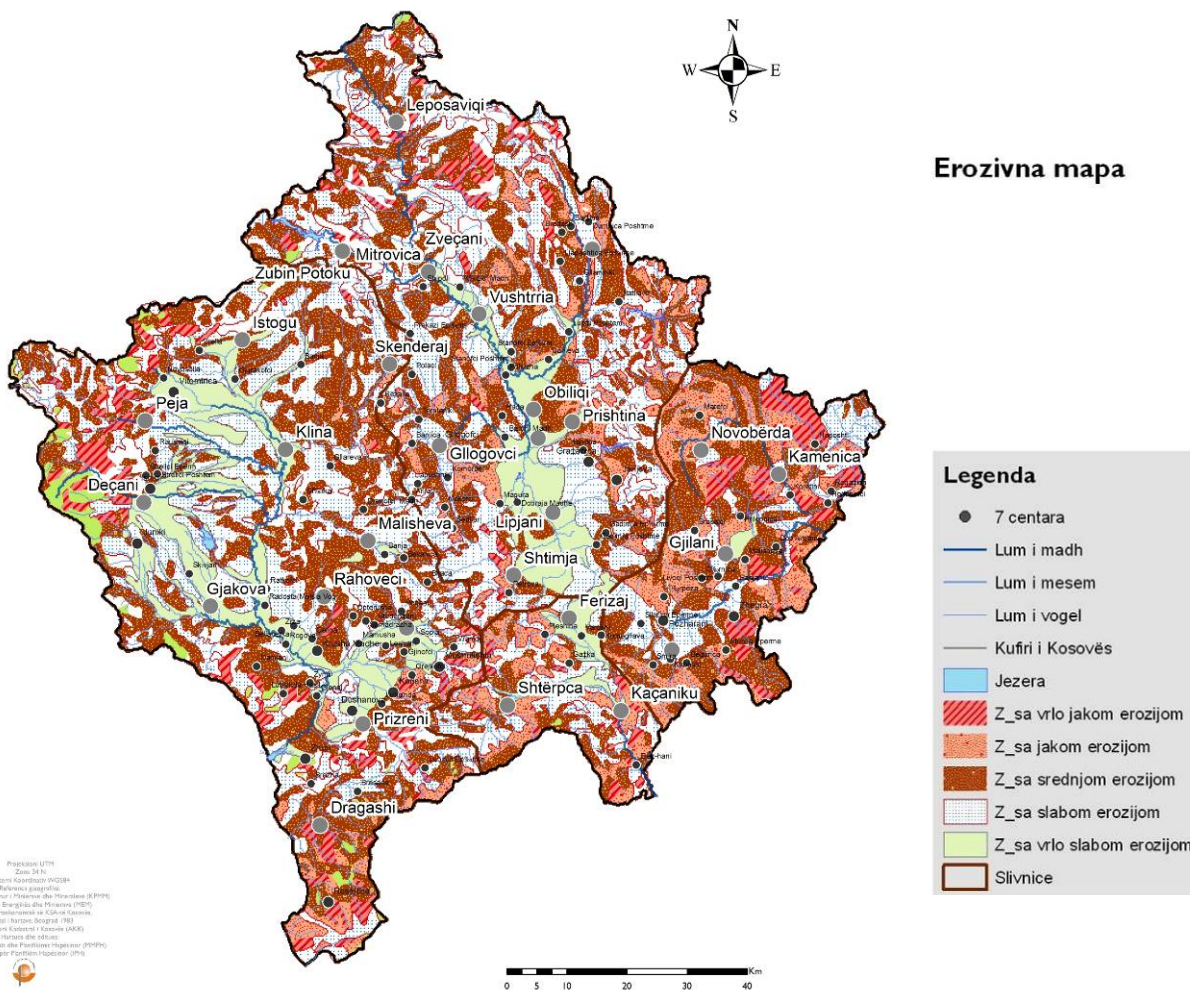
Erozija ugrožava stvorena i planirana bogatstva čovečanstva. Prisutna je u celoj teritoriji Kosova i pojavljuje se u različitim formama, kao površinsko podlokavanje zemlje, obala reka, potoka, transport čvrstih depozita i šljunka, masivan ili lokalni odron kao i fizička i hemijska degradacija zemlje.

Erozija kao fenomen prouzrokuje se od kombinacije faktora kao što su: nivo nagiba terena, klima, neadekvatna upotreba zemlje i ekološka razaranja (paljenje ili nekontrolisana seča šuma, nedostatak investicija za zaštitu zemlje, za nova pošumljavanja itd.)

► Učestvo površina prema kategorijama erozija

Kategorije erozija	Pov. u km ²	%
Prva kategorija	714.3	6.6
Druga kategorija	1890.2	17.6
Treća kategorija	3367.7	31.3
Četvrta kategorija	3680.2	34.3
Peta kategorija	1097.5	10.2

Erozija na Kosovu sa svojom snagom stvara za godinu dana transportni materijal ~12mil/m³/godina. Od ovog erozivnog materijala samo 5 mil/m³ u godini ili 460m³/km² ili oko 5m³/ha uspeva da se transportuje.¹U poređenju sa Albanijom koja ima 20-25 t/ha/god ili oko 60 mil/god, Kosovo ima niži erozivni stepen.

Erozivna mapa

Legenda

- 7 centara
- Lum i madh
- Lum i mesem
- Lum i vogel
- Kufiri i Kosovës
- Jezera
- ▨ Z_sa vrlo jakim erozijom
- Z_sa jakim erozijom
- Z_sa srednjom erozijom
- ▨ Z_sa slabom erozijom
- Z_sa vrlo slabom erozijom
- ▭ Slivnice

MINISTRIJA ZA PROSTORNO PLANIRANJE I URBANIZAM

Projekat OTK
Zona SA
Strani Koordinati WGS84
Računski sistem
Kartografski i Prostorni Planovi za Kosovo (KPPK)
Ministarstvo Energetike i Infrastrukture
Baza i Informacioni sistem za Kosovo
Adresa: Beograd, Bulevar Oslobođenja 160
Agencija Kartografski i Koordinatni (AKK)
Ministarstvo Energetike i Infrastrukture (MEI)
Ministarstvo Prostornog Planiranja (MPPK)
Instituti za Prostorno Planiranje (IPP)

1.1.4.6. Sizmicitet na teritoriji Kosova

Teritorija Kosova iz sizmotektonskog aspekta predstavlja jednu veoma aktivni teren, u kojem se mogu očekivati katastrofalni zemljotresi sa autoktonim karakterom . podaci o prošlim zemljotresima jasno pokazuju da pojava katastrofanih zemljotresa bila je evidentna još ranije. Od najačih zemljotresa koji su zadesili Kosovo spominjemo:

1. Zemljotres u Prizrenu, 16 juni 1456 sa epicentrom lo=9 stepeni MSK i magnitudom 6.6 stepena Rihter;
2. Zemljotres u peči, 11 novembar 1662 sa epicentrom lo=8 stepeni MSK-64 i magnitudom 6.0 stepena Rihter;
3. Zemljotres u Uroševcu, 26 februara 1755 sa epicentrom lo=9 stepeni MSK-64 i magnitudom 6.1 stepena Rihter;
4. Zemljotres u Urosevac -Vitine, 10 avgusta 1921 sa epicentrom lo=9 stepeni MSK-64 i magnitudom 6.1 stepena Rihter;
5. Zemljotres u Kopaoniku, 18 maja 1980 sa epicentrom lo=8 stepeni MSK i magnitudom 6.0 stepena Rihter; (Sulstarova et al, 2000; Orana et al., 1985; Elezaj, 2001; Pekevski, 2001).
6. Zemljotres 24 Aprila 2002 sa epicentrom VII1/2 stepeni MSK-64 koji je tesko ostetio regiju Opstine Gnjilana sa magnitudom 5.2 stepeni Rihter.

Teritorija Kosova također se karakterizuje da je podvrgnuta i jakim potresima od zemljotresa, žarišta koja su bila van teritoriji Kosova, u Makedoniji, Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji. Ove dve pojave, lokalni autoktoni sizmiciteti i sizmicitet koji se uzrokuje od dalekih zemljotresa, potvrđuju da se Kosovo nalazi na teritorijama sa visokom seizmičkom aktivnošću. ova visoka aktivnost diktira preduzimanje potrebnih sveobuhvatnih studija, da bi, na bazi analize i sinteze dobijeni kompleksnih podataka, da se dobije potpuna slika, realna i verna za procenjivanje seizmičke opasnosti Kosova.

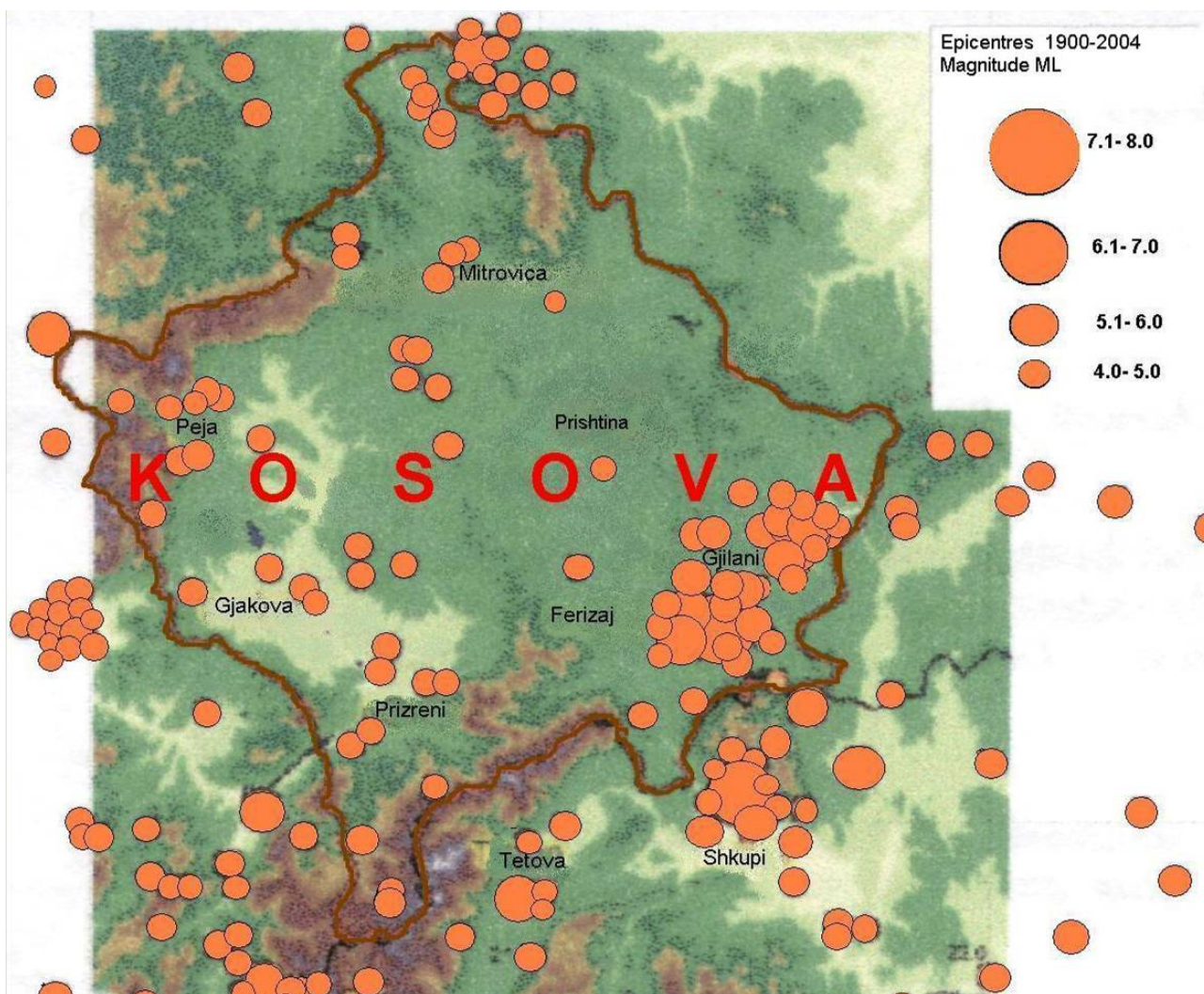

► Mapa maksimalnih praćenih intenziteta za Kosovo - Period 1900 - 2002

Ako pratimo mapu epicentara jasno se vidi da postojanjem aotkonih hipocentropa zemljotresa, karakteriziraju se šire teritorije kao što sledi: urosevac -Gnjilane-Vitine-Kaçanik, Prishtina, Skënderaj, Gjakovica-Orahovac-Prizren-Dragash i Peç. Dubina hipocentara ovih zemljotresa je različita, ali ne prelazi 25 km. Tako da je reč o plitkim zemljotresima, sto jasno potvrđuje da i zemljotresi sa malim stepenom intenziteta, zbog plitlosti, na površini mogu se pojaviti sa visokim stepenom intenziteta. Na bazi dosadašnjih postojećih podataka , prosečna dubina hipocentra za zemljotrese na teritoriji Kosova, poteže u granicama 10-15 km, ali ima i retkih slučajeva, kada nije bilo mogućnosti da se odredi dubina hipocentra, kao što se vidi na katalogu i kartama. prosečna dubina hipocentra zemljotresa za neke epicentrne zone, prikazuje se u dolenaavedenoj tabeli.

Zona epicentra	Urosevac, Gnjilane, Vitine, Kacanik	Pristina	Skenderaj	Pec	Djakovica, Orahovac, Prizren, Dragas
Dubina hipocentra km	15	5-10	10	10	20

1.1.5. EKONOMSKI RAZVOJ

“Ekonomski razvoj je proces koji se koristi za stvaranje ekonomskog profita putem mobilizacije ljudskih, finansijskih, kapitalnih, fizickih i prirodnih resursa, da bi se uspostavile atraktivne usluge i materijalna dobra koji se mogu ponuditi trzistu”⁴¹.

Istrajni razvoj- podrazumeva razvoj koji ispunjava potreba današnjice ne kompromitirajući sposobnost budućih generacija za ispunjavanje svojih potreba. To znači da razvojne delatnosti današnjice ne smeju potrošiti resurse koje se ne mogu regenerisati ili zameniti⁴².

Princip istrajnog razvoja iz aspekta prostornog razvoja podrazumeva istrajni razvoj koji pokriva ne samo ekonomski razvoj nego i razvoj sredine, koji čuva sadašnje resurse da bi se koristili od strane budućih generacija, takodje sadržava i balanciran prostorni razvoj⁴³.

U istrajnom ekonomskom razvoju primaran je stepen industrijske i komercijalne proizvodnje, kao i uslužnih aktivnosti, koje zajedno stvaraju prihode za stanovnike.

1.1.5.1. Kratka istorija

Sve do 1950 godine, Kosovo je bilo tipicna poljoprivredna zemlja, bez razvijene industrije, u kojoj je udeo poljoprivrede ucestvovao u celokupnom BNP-u sa 70% , kao posledica diskriminatorne politike bivse Jugoslavije, koja je Kosovo ostavila van procesa industrijalizacije i drustveno-ekonomskog procesa .⁴⁴

Izmedju 1947-65, Kosovo je potpuno izuzeto od bespovratnih drzavnih kredita, kao i od finansijskih aktivnosti i investicija. Nakon ovih godina je Kosovo stvorilo razvojnu infrastrukturu sa neodgovarajucim finansijskim izvorima i neodgovarajucom strukturom investicija. U periodu izmedju 1965-70, Kosovo ostaje regija sa simbolickim ekonomskih razvojem zbog aktiviranja nekih kapaciteta preradivacke industrije.

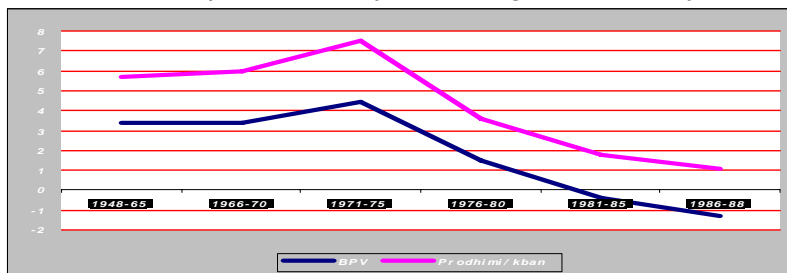
U periodu izmedju 1971-1980, Kosovo je dostiglo najvisi nivo ekonomskog razvoja kao i kvalitativne promene proizvodne strukture. Zapocela je decentralizacija ekonomskog i politickog sistema, dok je ustavna promena dovelo Kosovo u ravnopravan polozej sa ostalim Republikama. Tokom tog perioda, implementirani su veoma vazni industrijski projekti i projekti vezani za infrastrukturu.

U godinama 1989-1998, neuspeh proizvodnje na svim granama i kompleksima, paralisao je sve razvojne procese i tehnološki progres. Ovaj period se karakterizira sa političkim tensijama zatvorenog karaktera do 1999 kada se konflikt pretvorio u rat dok je međunarodni faktor morao da intervenise da bi povratio mir.

Sa postavljanjem protektorata UENA na Kosovu, preduzete su određene mere za prelazak teške ekonomske i socijalne situacije.

U godinama 1999-2004, najveći deo ekonomske pomoći realizovali su strani donatori. Ekonomija društvenog sektora jošćeka da se povrati preko procesa privatizacije koji sporo ide, a privatni biznis doživio je vidljivi razvoj (51% të BPV)⁴⁵.

Dijaspora predstavlja jedan važan ekonomski faktor, koji je spreman da investira, iko se susreće sa velikim teskoćama, povezano sa njihovim mogućim investicijama .

⁴¹ Americki savet za ekonomski razvoj

⁴²(Brundtland Commission, 1987). ⁴² Resurse të pa-ripërtrishme nënkuptojnë resurset që trashëgimisht janë të limituara për shërbim. Kjo nënkupton se me të përdorur një herë, duhet të gjenden resurse tjera, resurset minerale dhe karburantet (gasi natyral, nafta dhe thëngjilli) janë resurse të paripërtrishme (European Commission,2000)

⁴³ (ESDP, 1999).

⁴⁴ Riinvest-Ekonomske aktivnosti za demokrstski razvoj Kosova

⁴⁵ MTI-Strategjia e zhvillimit afatmesem të ekonomisë së Kosovës '04-'08

1.1.5.2. Trenutna ekonomska situacija na Kosovu

Ekonomska razvoj je jedna od četiri tematske oblasti koje smo proučavali u okviru nacrtu prostornog plana Kosova, sa ciljem da opisemo trenutnu ekonomsku situaciju na Kosovu. Glavna pitanja kojima smo se bavili, vezana za ekonomski razvoj su: poljoprivreda, industrija, trgovina i turizam, opisani u aspektu prostornog planiranja sa činjenicama, i trendovima koji predstavljaju ekonomsku aktivnost na Kosovu.

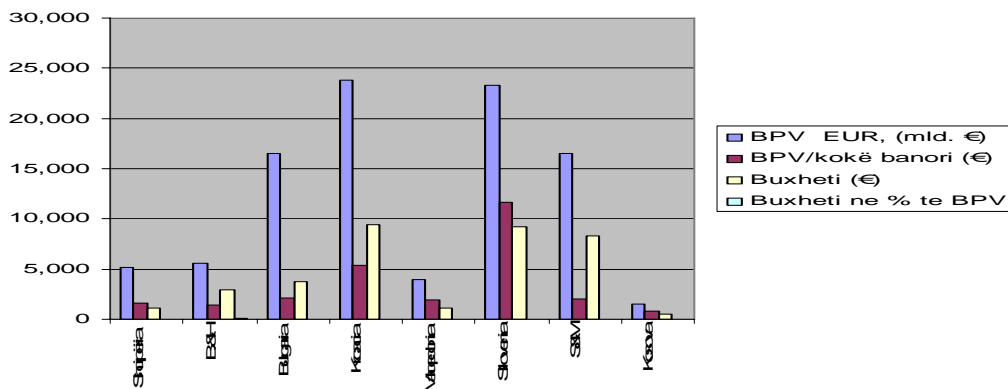
Dostupni podaci pokazuju prostorno širenje ekonomskih aktivnosti na Kosovu, u većini slučajeva na opštinskom a u nekim slučajevima na nacionalnom nivou.

Oko 478 društvenih preduzeća (DP) na listi su za privatizaciju. Kosovska Agencija Poverenja (KAP) i sada Agencija za Privatizaciju Kosova (APK) odgovorna za privatizaciju društvenih preduzeća. Do sada su završene nekoliko rundi privatizacije, gde je obuhvaćen jedan znatan broj društvenih preduzeća.

Statistički podaci za 2007/08

Površine Kosova km ²	10.907
Stanovništvo, milion	2.13
BPV I Kosova, mld €	3,433,6
BPV/ po stanovniku, €	1,612
Poljoprivreda / BPV, % (2006)	12 %
Industrija %	13 %
Trgovina %	10%
Turizam BPV %	1%
Broj preduzeća	67.950
Nezaposlenost %	43.6 %
Nezaposlenost radne sposobnosti 15-64	63.7 %

► Društveni proizvod Kosova, koji je najniži među zemljama u okruženju.

1.1.5.3. Poljoprivreda

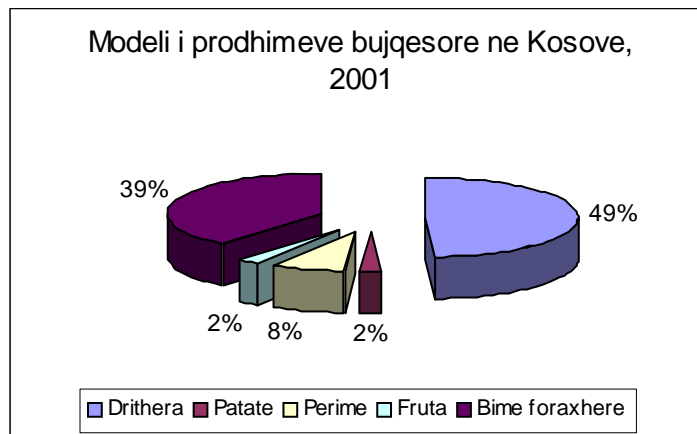
Sektor poljoprivrede može biti jedan izvor sa povećanim potencijalom. Kosovo je bogato sa plodnom zemljom i blagom klimom, što je prikladno za proizvodnju poljoprivrednih kultura. Iako dominiraju male imovine, niska produktivnost, nedostatak usluga za savetovanje, ona doprinosi sa 12% Bruto Opšteg Produkta Drzave (GDP). Procenjuje se da dve trećine opšteg broja zaposlenih da su angažovani na poljoprivredi.

Kosovo ima 577,000 ha poljoprivredne zemlje⁴⁶. Od ove površine 47.1% je posađena, najviše sa žitaricama a drugi deo sa livadama i ledinama.

Najveći deo poljoprivredne zemlje je privatna imovina (88.6%). Prosečna veličina ferme je 2.36 ha, poljoprivredne zemlje 2.01ha, zemljište koje rade 1.30 ha i 0.7 ha livada i pašnjaka.

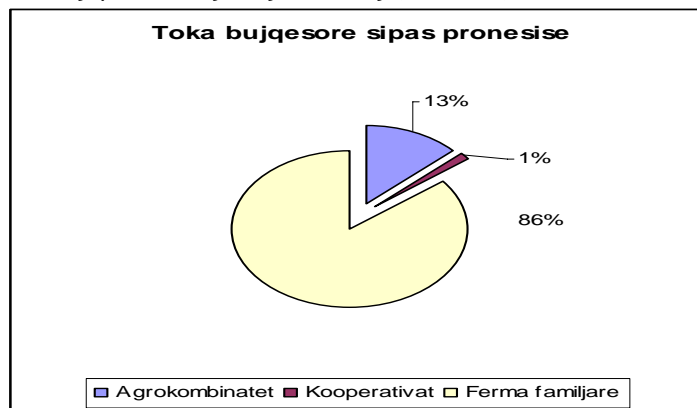
⁴⁶ Anketa me familje, Riinvest

Zadnjih godina, sektor agro-hrane povećao se i obećava poljoprivrdni razvoj. Primećuju se osobito aktivnosti u preradi voća, mleka, perjadi, mlinovi, klanice. Proizvodnja povrća a posebno proizvodnja, krompira, mesa, perjadi i jaja pokazuju znakove komparativne prednosti. A iztrazivanja marketinga pokazale su da proizvodi, kao, ovčji sir, med, kpequrke, proizvodnja voća, lekovito bilje mogu postati potencijal za izvoz

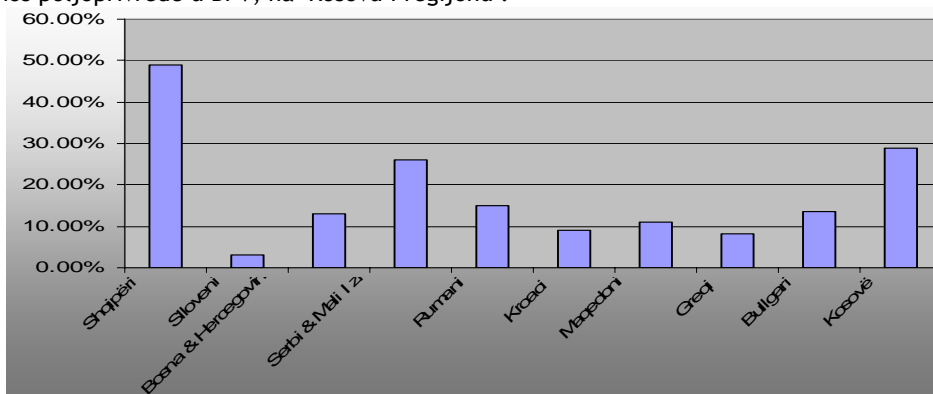
Izvor : Statistike o poljoprivredi na Kosovu, Statistički zavod Kosova,

► Organizacija hrane i Poljoprivreda Ujedinjenih Nacija, MBPZHR, 2001

Izvor : MBPZHR

► Doprinos poljoprivrede u BPV, na Kosovu i regijonu .⁴⁷

Udeo poljoprivrede i sumarstva u BNP-u, nivo ucesca dostize 35%. Ukupna površina suma, zahvata 464,800 ha.

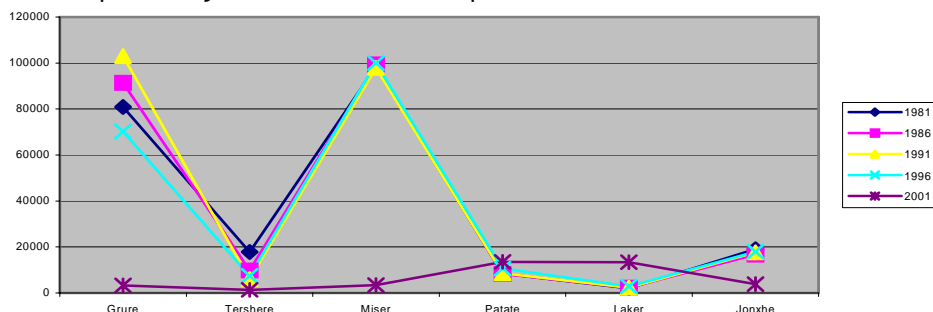
⁴⁷ CIA-the world fact Book, MBPZHR

Posle rata fond stoke je oštećen zar 60%⁴⁸.

Po procenama koje je uradio MAFRD, godisnja produkcija stocnog fonda ne zadovoljava potrebe zemlje. Zemlje EU-a koriste 70% nacionalnog budzeta da potpomognu razvoj ruralnih regija. U nasoj zemlji, potrosaci su oni koji nose finansijski teret farmi. Najcesce uzgajane zitarice su pšenica i kukuruz.

► Poljoprivredna proizvodnja u raznim vremenskim periodima

1.1.5.4. Industrija

Nivo ekonomskog razvoja, zajedno sa nivo-om industrijske proizvodnje Kosova u bivsoj Jugoslaviji, je bio ekstremno nizak ukoliko se uporedi sa razvijenim zemljama.⁴⁹ Iznosio je otprilike polovinu nivoa ostalih nerazvijenih federalnih jedinica. Osim nasledjene niske stope razvoja, Kosovo se suocava sa ostalim savremenim problemima sa kojima se suocava drustvo u tranziciji.

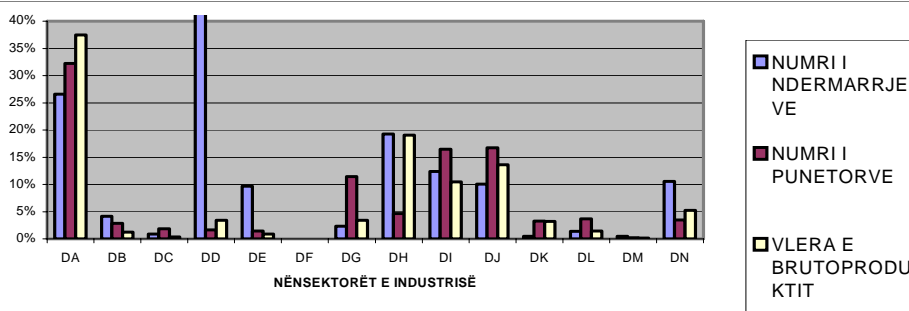
Istrazivanje predstavlja stanje industrijske proizvodnje na Kosovu⁵⁰. Prezentacija je pripremljena vodeci racuna o tri glavna ekonomska indikatora: broj i vrstu preduzeca iz industrijskog sektora, broj zaposlenih radnika i vrednos bruto dohodka. Prehrambena industrija zauzima prvo mesto u svakom indikatoru.

Do kraja 80-tih, rudarstvo i industrija su sacinjavale 50% bruto nacionalnog proizvodu.

U 2002, UNMIK je kroz KPA, zapocео privatizaciju⁵¹. Preduzeca u drustvenom vlasnistvu sacinjavaju uglavnom preduzeca srednje velicine.

- 478 preduzeca treba privatizovati,
- 18 preduzeca treba komercijalizovati,
- 25 preduzeca treba izaci na tender

► Učešće industrijskih podsektora u nivou Kosova

Veliki ekonomski problem sa kojim se Kosovo suocava je nezaposlenost, posebno mladih, sto cini od 35% do 60%.

Nivo nezaposlenosti na Kosovu je najvisi u juzno-istocnoj Evropi.

Na kraju godine 2008, bile su aktivne 67950 preduzeća. Opštine koje imaju najveći broj registrovanih preduzeća uglavnom su: Prishtina, Prizren, uroševac i Peč samo ove predstavljaju oko 40% od opšteg brojapreduzeća u nivou države .

U godini 2008 broj biznisa je oko 66% veći nego što je bio na kraju 2004 godine. Samo u ovoj godini registrovane su 7424 novih preduzeća.

⁴⁸ MBPZHR - Ministarstvo Poljoprivrede, Sumarstva i Ruralnog Razvoja

⁴⁹ Federal Units of Ex-Yougoslavia.

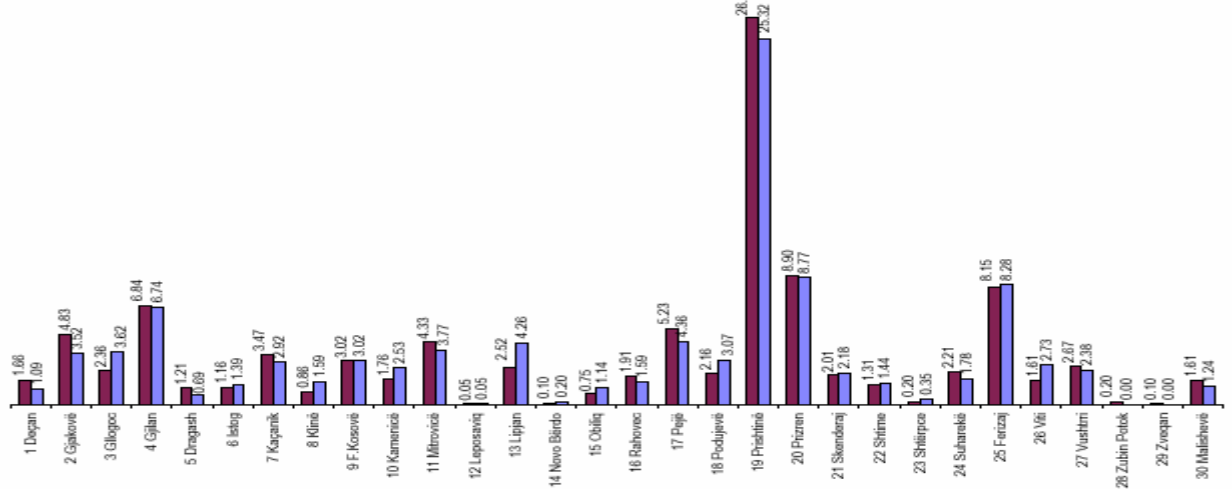
⁵⁰ Ministarstvo Trgovine i Industrije

⁵¹ Kosovska poverenicka agencija (za administraciju, upravljanje i privatizaciju javnih preduzeca)

Aktivnosti ako trgovačke, ugostiteljstvo i restorani i su najomiljenije kada se odlučuje za novu aktivnost i predstavlja 56 % preduzeća nakraju 2008 godine.

► Grafičko predstavljanje preduzeća po opštinama u T1i e T2 2009 (në %)

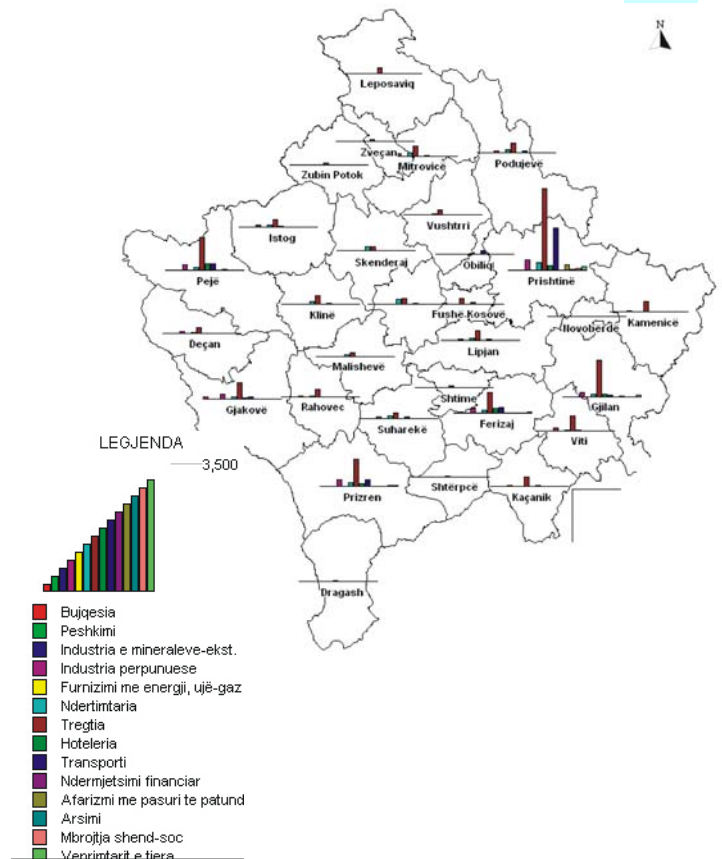
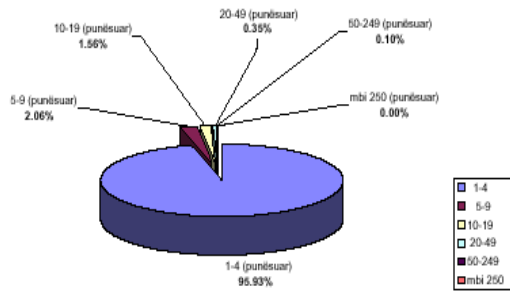
Analiza prema veličini i aktivnosti novih preduzeća pokazuje da se nastavlja dominacija preduzeća sa 1-4 zaposlenih, 94%. Ponudioći usluga (Trgovina, ugostiteljstvo, kafane i restorani, Transport I telekomunikacija sa drugim uslugama) sa 83% .

Ima jedan trend povećanja u 2008 godini, učešća proizvođača dobara, 17 % od 16 dok je bio u godini 2004, pokriva jedan broj proizvođača dobara (Industriji, poljoprivredi i ribarstva, i građevinarstvo) ali oni zapošljavaju oko 40% (odsto zaposlenih iz ekonomskih preduzeća.

Velika preduzeća , sa 50 i više zaposlenih, predstavljaju manje od 1% na broju, ali njihov doprinos u zaposlenost na ekonomskim preduzećima je veoma osetljiv ,oko 33% .

► Privredna preduzeća na Kosovu

► Veličina preduzeća

1.1.5.5. Trgovina

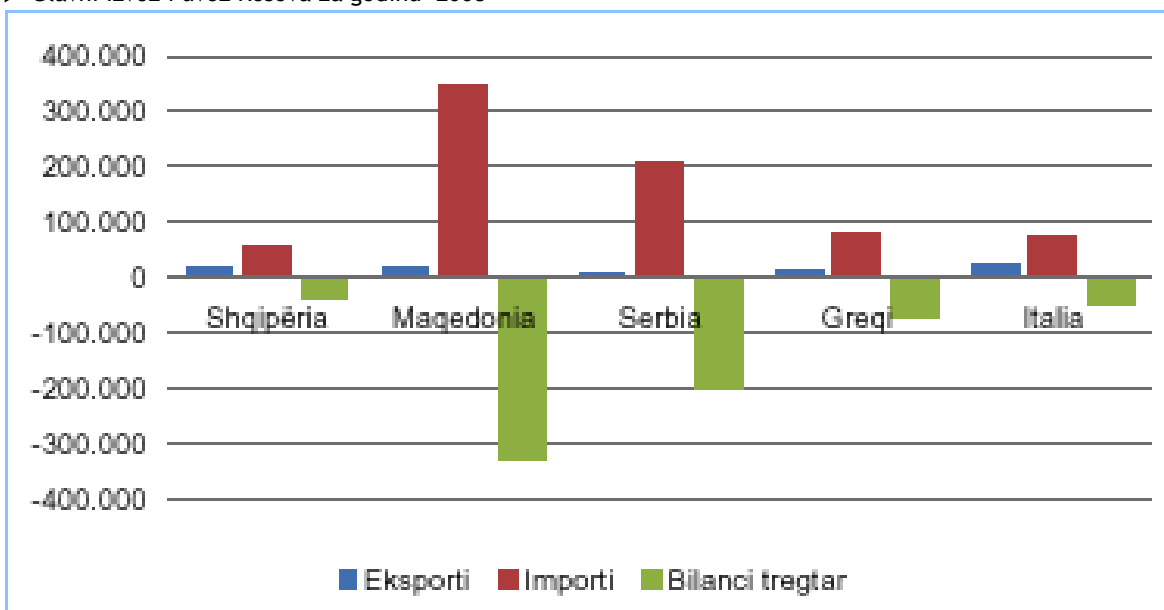
Trgovina ima svoje zaslueno mesto u ekonomskom razvoju zemlje. Sada je trgovina osnovna oblast kosovske ekonomije. Trgovina ukljucuje znacajan broj radnji, zaposlenih i investicija. Trgovina nastavlja da privlaci najveću koncentraciju kapitala privatnog sektora. Interna trgovina je više zastupljena nego spoljna trgovina. Generalno, na Kosovu se više uvozi iz okolnih zemalja a manje iz sired regiona i zemalja EU-a. Uvezena roba iz inostranstva zauzima najveći deo kosovske trgovine. Nivo ovoza iznosi 70% a iznos iznosi 3%.

► Promet robe spoljnom tržištu - godine 2001 i 2008

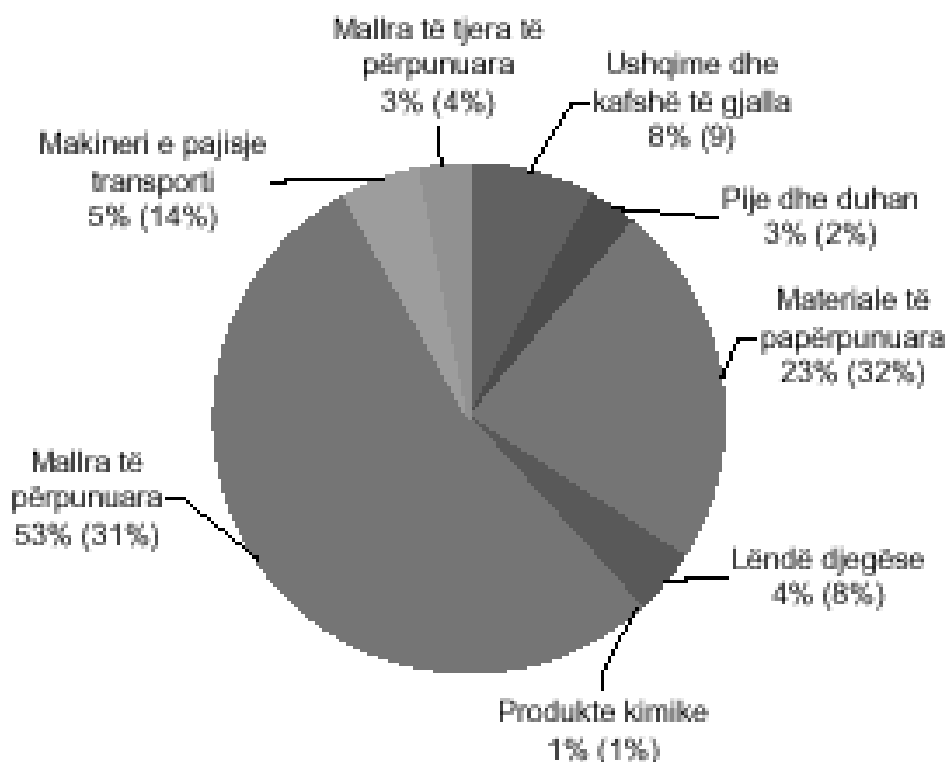
Godina	2001	2008
Izvoz	10.559 €	198.463 €
Uvoz	684.500 €	1928.236 €
Tržišni bilans	-673.941 €	-1729.773 €

Iz gornje tabele vidi se da vrednost izvedene robe iz Kosova u godini në vitin 2001 postiglo je samo 5.3% vrednosti izvedene robe u godini 2008, a vrednost unesene robe postiglo je 35.5% vrednosti uvezene robe u godini 2008. Tržišni bilans , iz 2001 godine, svake godine , do sada bio je disfavan za Kosovo . Na primer vrednost izvedene robe iz Kosova u 2008 godini bilo je samo 10.3% vrednosti uvezene robe te godine .

► Glavni Izvoz i uvoz Kosova za godinu 2008

► Izvoz prema sekcijama KSTJ (SITC) 2008 (2007)

► Uvoz prema sekcijama KSTJ(SITC) 2008 (2007)

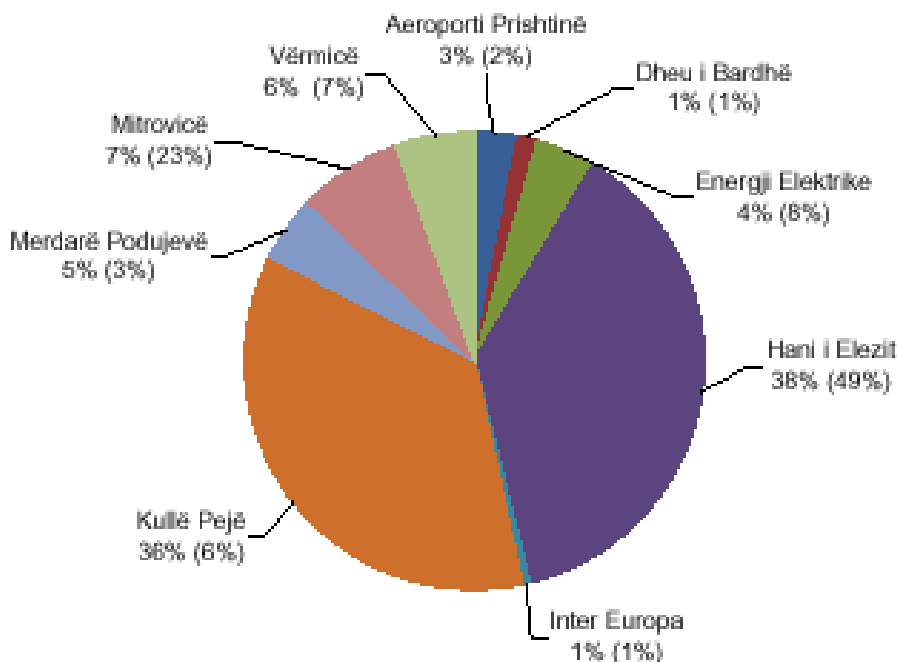

Izvoz i uvoz prema graničnim tačkama (Juni 2009)

Najviše imamo izvoz robe preko granicnih prelaza: Hanit të Elezit (59.1%) , Vërmicës (18.2%), Kullës (11.6) etj.

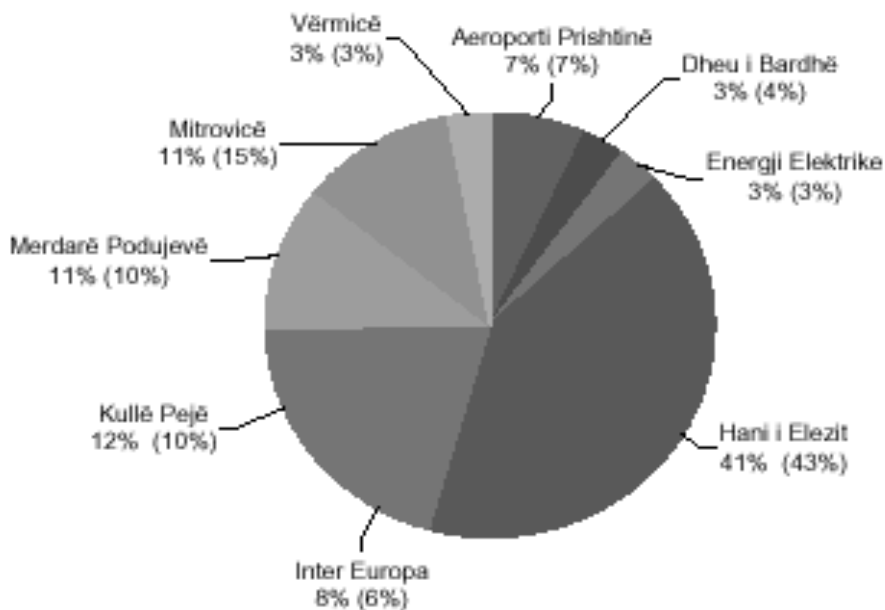
► Hani i Elezit ostaje najfrekventnija prelazna granica

Izvoz prema granicnim prelazima

A uvoz se najviše vrši preko granične tačke: Elez hana (36.9%), Kulle (13.6%), Mitrovice (13.2%), Merdare (11.7%) etj.

► Uvoz prema graničnim tačkama 2008 2007)

1.1.5.6. Zanatstvo

Organizacija ekonomskog zivota na Kosovu, je do pre vek i po, uglavnom bila orijentisana na porodicne radnje i patrijarhalnu organizaciju porodice. Najdominantniji proizvodi su bili prirodni proizvodi i jednostavni zanatski proizvodi. Zanatstvo je bilo zastupljeno jednostavnim proizvodima, kao sto su: tapetarstvo, sedlarstvo, itd. Zanatstvo sa svojim proizvodima i uslugama, predstavlja poseban segment razvoja malih i srednjih preduzeca. Postoji stalna potraznja na trzistu za tim proizvodima, i obelezava trend koji se razvija. Po podacima za 1986 godinu, postojale su 113 zanatskih aktivnosti na Kosovu. Vise od polovine nezavisnih zanatlija na Kosovu su bili koncentrisani u 15 zanata, mada postoji nedostatak modernih zanatskih aktivnosti⁵².

1.1.5.7. Turizam

Prirodna bogatstva Kosova predstavljaju veliki turisticki resurs. Opis kosovskog turistickog potencijala je veoma usko povezan sa geografskim polozajem Kosova. Njegov geografski polozaj u juzno-istocnoj Evropi, sa centralnom pozicijom na balkanskom poluostrvu, predstavlja raskrsnicu puteva, koji istorijski dosezu do vremena Rimljana. Turizam sacinjava 8-9% BNP-a.

Odgovarajucim polozajem, Kosovo, u odnosu na vazne turisticke centre, se nalazi na sledecim prostornim razdaljinama:

Jadransko more - albanska obala (Prishtina-Shengjin)	283 km
Pristina - Egejsko more - Selanik	340 km
Pristina - Beograd	360 km
Pristina - Nis	138 km
Pristina - Sofija	290 km
Pristina - Skoplje	84 km
Pristina - Budva	350 km

Kosovo poseduje odlican potencijal planinskog turizma, nacionalne parkove, kulturni kao i potencijal sportskog lova. Izmedju nabrojanih resursa, primetili smo da su hotelijerske ustanove skoncentrisane u podrucjima koji nemaju nista da ponude, turistickom smislu, urbanih centara i najvaznijih puteva na Kosovu. Kosovo ima znacajan potencijal za razvoj planinskog turizma na planini Bjeshket e Nemuna i Sar planini.

Trenutno postoji samo jedan skijaski centar-Brezovica koga koriste lokalni i medjunarodni turisti.

Moramo da obnovimo nalazista mineralne vode, jedno u Klokotu a drugo u Peci. Najveci deo gostiju dolazi samo na jedan dan i to uglavnom iz obliznjih urbanih centara.

Kosovo ima potencijala za razvoj lovnog turizma. Ova vrsta turizma se moze iskoristiti u velikom broju mesta na Kosovu, kao sto su Koznjarski rezervat, Rusolija i Blinaja. Ostale prirodne vrednosti Kosova su: Kanjon Miruse, Mramorna pecina u Gadimlji, reke i jezera nude mogucnost za razvoj ribolova, vodenih sportova i rekreacije. Proizvodnja retkih zanatskih predmeta, kao sto je filigarski rad, predstavlja atrakciju za strane turiste.

Kosovo ima mogucnost da razvije kulturni turizam, zbog toga sto se na njemu nalazi veliki broj objekata i kulturnih institucija od kulturno-istorijske vaznosti. Ukupan broj objekata i kulturnih institucija iznosi 1,282⁵³.

Bazirajuci se na podacima koje poseduje Ministarstvo Trgovine i Industrije (MTI) departman Turizma, kao i Zavod Statistika Kosova (ZSK), proizlazi da u svim opstinama Kosova delatnost Ugostiteljstva vrse 147 licenciranih hotela ukupno 2261 kreveta.

Gradovi koji imaju najvise hotela su: Prishtina (29), Prizren (18), Uroševac (14) i Lipjane (12).

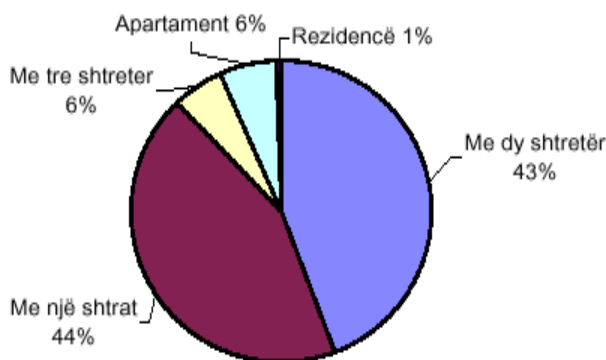
⁵² Riinvest/Economic activities and democratic development of Kosovo

⁵³ MTI

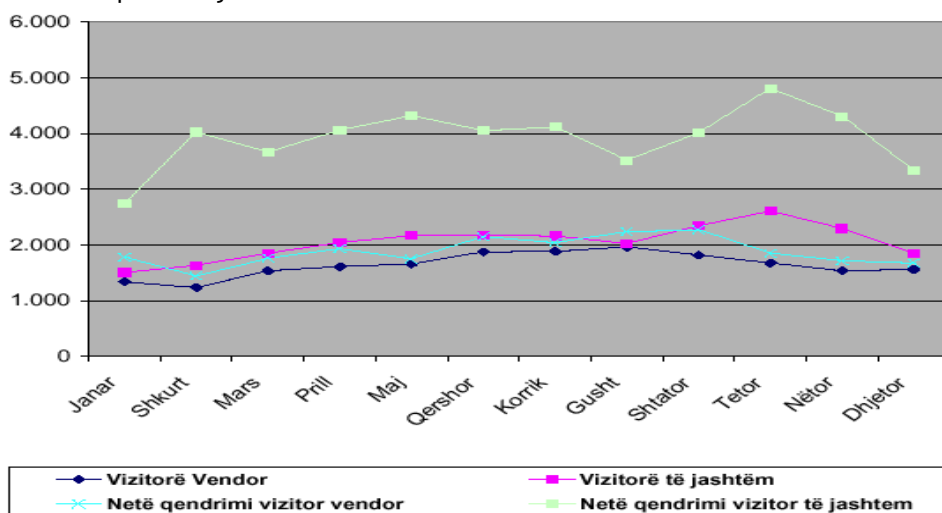

► Struktura prema sobama sa brojem kreveta

Ukupni broj posetioca za godinu 2008 bio je 44294, od koji 44% domaćih posetioca sa 22602 prenočenja i 56 % stranih posetioca sa 46910 prenočenja .

► Broj posetioca i prenočenja

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

1.1.5.8. Energija

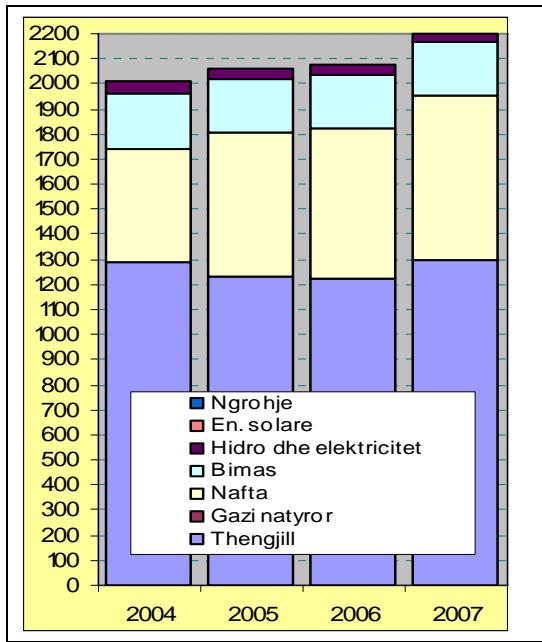
Na Kosovu jedan kWh košta 0.083 eura što je preokupo za domani buđet .

Energija u modernim uslovima, predstavlja nezameniv resurs za ekonomski razvoj, za obavljanje drugih aktivnosti, povecanje i odrzavanje visokog nivoa zivotnog standarda kao i opsteg drustvenog blagostanja. Danas, energetski sektor nije u mogucnosti da isporucuje 24 sata dnevno elektricnu energiju, zbog toga preduzeca i domacinstva trose dodatna sredstva za koriscenje egregata. Instalirani Kapacitet termoelektrana i hidroelektrana bio je 1.527 MW, a trenutno kapaciteti proizvodnje je oko 900 MW. Energetska korporacija Kosova. KEK, je javno preduzece koje obavlja proizvodnju, distribuciju i upravljanje elektricnom energijom. Energetski sektor predstavlja tezak teret drustvenim resursima, iako je cena elektricne energije od 0.083 euro/KWh, sasvim razumljiva.

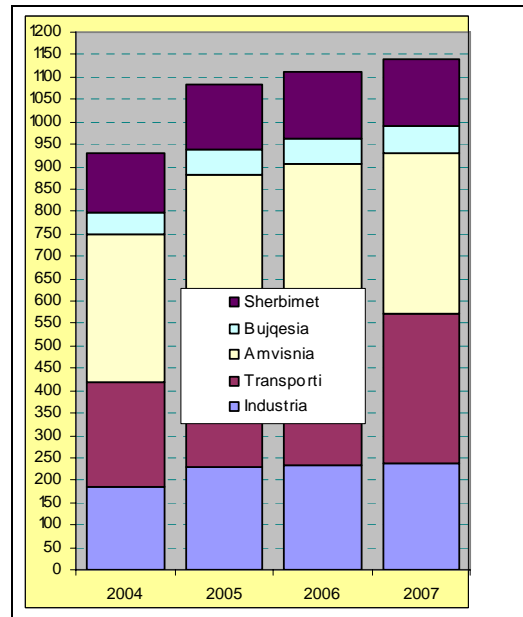
Lignit u dugoročnom planu ostaće i biće glavna sirovina za proizvodnju električne energije na Kosovu.

Doprinos za totalnu konsumaciju energije, iz svakog ekonomskog sektora predstavljen je u donioj figuri. Glavni deo ove konsumacije je pokriven od lignita a posle od nafte i njenih pod produkata.

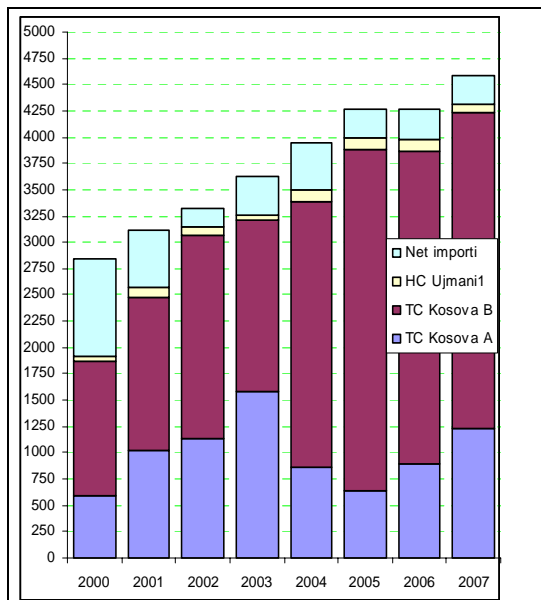

► Figura 5: Doprinos svakog izvora energije na Kosovu (ktoe)

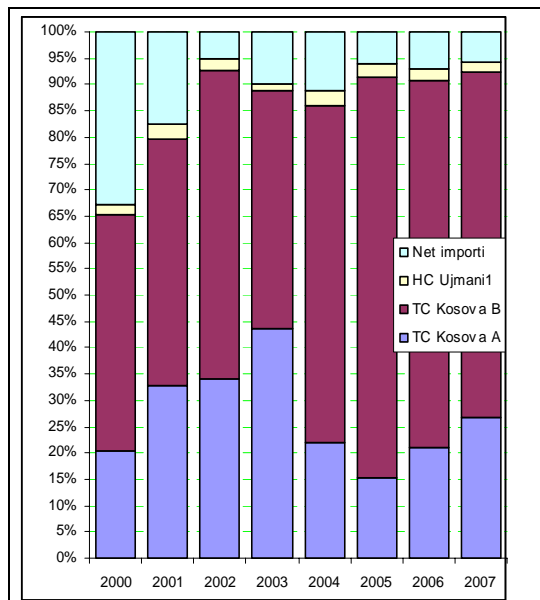

► Figura 6: Doprinos totalne konsumacije iz svakog sektora (ktoe)

Bazirano na neke vane studije posle 2000 godine i na analizama bilana energije dobijene od MEM, analiza ove su buzele u obzir karakteristike i strukturu elektroenergetskog sistema Kosova, guxitke u mreti i neto Uvoz električne energije, rezultira da za period 2000-2007 proizvodnja svakog centrala elektro-generisanja bio je kao što se predstavlja u figuri 7, a doprinos u procentima za vaku centralu elektro-generisanja u pokrivanju totalne konsumacije električne energije predstavljeno je u figuri 8.

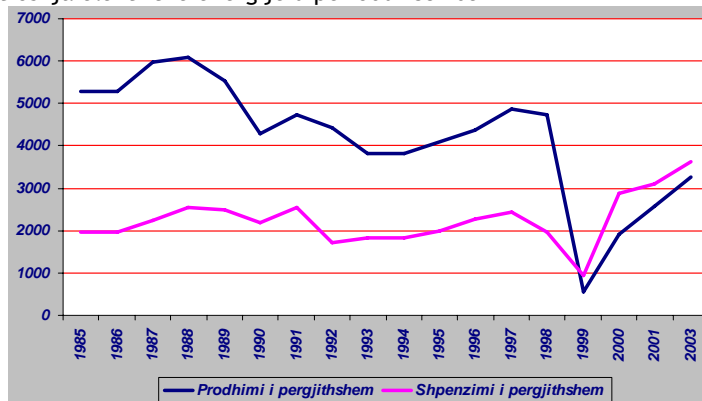

► Figura 7: Doprinos svake centrale u pokrivanju potreba za električnu energiju (GĚh)

► Figura 8: Doprinos svake centrale u pokrivanju potreba za električnu energiju u (%)

► Proizvodnja i potrošnja elektricne energije u periodu '85-'03⁵⁴

Rezerve lignita na Kosovu nalaze se u dva velika bazena, nazvane “Kosova” i Dukagjini”. Geološke rezerve lignita procenjene su da su oko 12.5 milijardi tona (ovde su obuhvaćene sve kategorije rezervavi). Na tabeli predstavljene su rezerve lignita prema lokcijama ⁵⁵.

Bazen	Površina [km ²]	Rezerve [Milion Ton]			
		Istražene		Koristljive	
		T	t _{ce}	T	t _{ce}
Kosova	274	10,091	2,957	8,772	2,521
Dukagjini	49	2,244.8	782	2,047.7	464
Drenica - Polje Skenderaja	5.1	106,6	22	73.2	19
Total		12,442.4	3,761	10,892.9	3,004

Rezerve lignita prema lokacijama

Instalirani tehnički kapaciteti dva termocentrala, iako veoma stari više od 24-46 godina, moći će ispuniti potrebe konsumacije za bazičnu električnu energiju, ali, degradacije i neinvestiranja u sektoru lignita i termocentrala na Kosovu u periodu 1990-1999, neprikladnog održavanja, i ne rehabilitacije na vreme i neophodne, tehnička spremnost i performance jedinica generisanja, sa svim neprestanim povećanjem, evidentirano do 2008 godine, su ispod nivoa instaliranih parametra.

Sistem električne energije Kosova, ima direktnou međuvezu sa sistemima Alabnije, Crne Gore, Srbije i Makedonije. Izuzev Srbije, svi ovi sistemi su neto - uvoznici električne energije. Ova činjenica predstavlja mogućnost za potencijalno investiranje u novim termocentralima lignita na Kosovu.

Obnovljivi izvori - samo oko 2% cele električne energije koje se proizvodi na Kosovu za godinu dana, proizvodi se koristeći vodene izvore. Drugi deo proizvodi se koristeći lignit , a vetar ili sunce takoreči ne koriste se nimalo za proizvodnju elektriciteta. Zadnje vreme učinjene su i neke aktivnosti što se tiče obnovljivih izvora energije. MEM - a u kraju 2006 godine, finalizirao je jednu studiju za parafizibilitet nekih malih hidrocentrala . Kancelarija Regulatora Energije (ZrRE) izradila je Proceduru Autorizacije za izgradnju novih generiranih kapaciteta. MEM-i je inicirao proces i ZrRE odobrio je podsticajne tarife (feed-in tarif) za generiranje malih hidrocentrala i ferme vetra. Kosova ima potencijala za izgradnju hidrocentrala sa malim kapacitetom (prema istraživanju od 16 do 18), koje mogu postimi od 64 MĚ godišnje proizvodnje od 294 GWh. U procesu je početak izgradnje HC Zhura od 305MW sa prosečnom godišnjom proizvodnjom od 398GWh, koji predstavlja 43% opšteg kapaciteta proizvodnje električne energije na Kosovu .

Godine 2008 procenjeni su potencijali solarne energije , vetra , biomase i geotermičkih voda

⁵⁴ ESTAP-Finalni izvestaj Svetske banke 2002

⁵⁵ Institut Inkos -“Studija o analizi geoloskih rezervi uglja na Kosovu”, Bazen Kosova, Pristina 2007, st. 81 i Bazen Dukagjija, Drenice i drugi Bazeni, Pristina 2007, st.56, i st. 24.

MEF-a, sa finansijskim izvorom iz Bužeta Kosova, u 2008 godini sproveli su u javnim zgradama neke eksperimentalne projekte za grejanje vode preko solarne energije . U ovoj godini postavljeni su solarni paneli u nekim klinikama Kliničkog Univerzitetskog Centra Kosova kao i Studentskom centru u Prishtini . Kosovo u godini ima oko 265 sunčanih dana , zato ima sve moguće preduslove za korišćenje solarne energije , koja se misli biti energija budućnosti, uporedo sa drugim energetske izvorima . Postoje neki projekti koji se testiraju za korišćenje solarne energije, koji konsistiraju u instaliranju solarnih panela po zdravstvenim i obrazovnim centrima ⁵⁶, kojima je cilj ispunjavanje predviđenih objekta od EU-a (do 2020 godine, ER 20%). Na Golešu postavljeni su tri generatora sa 1.35 M€ za proizvodnju električne energije od vetra.

Kosovo je potpisalo Traktat za Stvaranje Komuniteta Energije (TSE) Jugoistočne Evrope , koji je punonažan od 1. julyja 2006. U ovom kontekstu , Vlada Kosova substancijalno je anagažovana da razvije sektor energjetike u skladu sa zahtevima TSE-a . Ovaj Traktat zadežuje implementaciju ‘Acquis Communautaire’ EU-a , od strane svake stranke koja je potpisala prema jednom kalendaru za sprovođenje traženih reformi .

U okviru Traktata za Komunitet Energije (TSE), Kosovo je razvilo indikativne godišnje ciljeve i 10- godišnje za obnovljive izvore . Ona je također izradila detaljan plan za njegovo sprovođenje (i) Direktive 2001/77/EC Evropskog Parlamentita i Saveta dana s 27 septembar 2001 o promovisanju električne energije proizvedene od obnovljivih izvora energije u unutrašnjem tržištu električne energije , i (ii) Direktive 2003/30/EC Evropskog Parlamenta i gaveta datuma 8 Maja 2003 o promovisanju korišćenja bio-karburanata i drugih obnovljenih goriva za transport. MEM je izradio i sprovodi neke projekte u okviru trogodišnjeg Programa Kosova za Štednju Energije (EE) i obnovljive Energetske Izvora (BRE) 2006-2008 a također je promovisala i donošenje nekih podzakonskih aktova koji uređuju određena pitanja iz oblasti EE i BRE.

1.1.5.9. Bankarski sistem

Monetarni sistem se treba prilagoditi sistemu transformacije i uspostavljanju ekonomskog sistema na Kosovu. Monetarne institucije i instrumenti, kao i njihovo funkcionisanje trebaju biti glavne komponente monetarnog sistema.

Bankarski sistem na Kosovu je bio potpuno unisten. Narodna banka Kosova, kao posebna jedinica Narodne banke (centralne), koja je bila jedna od najmoćnijih banaka na svetu, je bila zatvorena.

Mada se bankarski sistem na Kosovu razvijao proteklih par godina, on ipak nije posluzio za kapitalne investicije na Kosovu⁵⁷.

Depoziti u bankama su se u značajnoj meri povećali: u godini 2000 iznosili su 90 miliona, a u 2003 se povećao na 515 miliona. i dalje je prisutna nepogodna depozitna struktura, uprkos tome što je učinjen ogroman napredak.

“Ljudski napredak u velikoj meri zavisi od nivoa ekonomskog razvoja. Ukoliko se pažljivo pripremi razvojni proces, društvo može dostići istovremeno i ljudski i ekonomski napredak. Da bi se ovo dostiglo, neophodno je izbalansirati društvenu odgovornost i razvojne prioritete”.⁵⁸ Pogodnosti života

⁵⁶ Postavljanje sunčanih panela u nekoliko klinika u Centralnoj Univerzitetskoj Klinici i u Studentskom Centru u Pristini, 2008

⁵⁷ Riinvest-Ekonomske aktivnosti i demokratski razvoj Kosova

⁵⁸ UNDP-izvestaj o ljudskom razvoju-Kosovo 2002

1.1.5.10. Nejednaki ekonomski razvoj

Na Kosovu imamo jedan nejednaki ekonomski razvoj. Kako i zašto se desava nejednaki razvoj na Kosovu - kako je prostorno rasprostorenje?

Kosovo u regionalnom i evropskom kontekstu, prema DBP ima veoma nizak stepen ekonomskog razvoja i zauzima poslednje mesto na listi. Nejednaki ekonomski razvoji potiču od nasledjenog niskog stepena ekonomskog razvoja, ekonomsko-političke situacije tokom devedesetih, ograničenih resursa i razvojnih fondova kao i u prelaznim komplikovanim procesima u uslovima posleratne obnove zemlje.

Najizraženije disproporcije su vezane za: odnos između DBP (GDP) i potrošnje, eksporta i importa, ponude i potražnje za radnu snagu, konsolidiranog budžeta i potreba za investicije u infrastrukturi i javnih usluga.

Istrajan ekonomski razvoj, kao najvažniji problem, suočava se sa prisutnim disproporcijama koji trenutno karakterišu ekonomiju Kosova. Razvoj industrije na osnovi prirodnih resursa, u prošlosti je izražen u neproporcionalnoj rasprostranjenosti efekata ovog razvoja. Tako da tokom sedamdesetih i do polovine osamdesetih u industrijalnom i urbanom aspektu razvoja, jasno su diferencirani sedam većih urbanih centara.

Rušanjem stare industrijske strukture, deindustrijalizacije 90-tih i veliki tehnoloških promena zadnjih godina, uticale su na takav način da ove zone nemeju neki značajan uticaj u procesu novog ekonomskog razvoja.

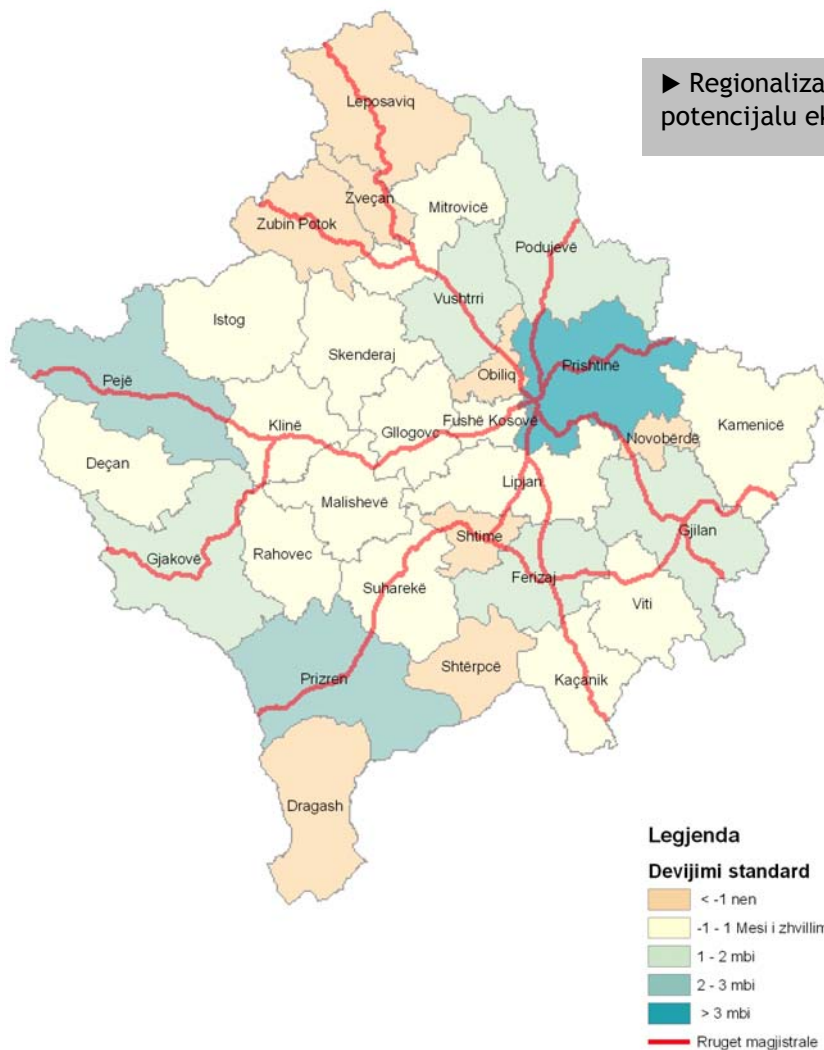
Iz procene nivoa socio-ekonomskog razvoja opština na Kosovu (broj zaposlenih, GDP po opštinama, prihodi od industrije, poljoprivrede, broj trgovinskih preduzeća, nivo obrazovne infrastrukture, putne infrastrukture itd) proizlazi da su najrazvijenije opštine Priština, Prizren, Peć, Đakovica, Uroševac i Mitrovica, a centralni i granični deo su najnerazvijenija područja. Jedan od glavnih razloga ovakvog razvoja pripada nivou razvoja putne i železničke mreže, njihovog fizičkog kvaliteta kao i nivo transportnih usluga. Drugi faktor je mreža električne energije, fizički kvalitet mreže, distribucija (kvalitet mreže varira i u mnogim ruralnim mestima, strujni napon nije adekvatan za proizvodnju ili industrijsku delatnost, takođe problem predstavlja i prekid struje koji je češći u neke manje razvijene opštine). Posledice nejednakog razvoja reflektuju se na socijalnim, ekonomskim i sredinskim aspektima.

Socijalni aspekt - jedan nejednaki razvoj opština, kao posledicu u socijalnom aspektu ima migraciju stanovništva kako iz ruralnih prema urbanim područjima, tako i u više razvijenijim urbanim mestima, prvenstveno u potrazi za sigurnost zapošljavanja, a potom i za bolji kvalitet života. Pojavu takvih migracija prate i problemi stanovanja, zapošljavanja, obrazovanja, transporta kao i ostalih opštinskih usluga. Ova migracija na institucionalnom aspektu obuhvaća i razne probleme lažnih informacija o prebivalištu, zbuđenost poreznika itd, a na aspektu korišćenja zemljišta i objekata, problemi postoje u aktuelnom ne korišćenju napuštenih imovina. Postoji rizik da se u velikim urbanim centrima koncentrišu intelektualni kadrovi, koji ostaju tu zbog većih ekonomskih mogućnosti, ne želeći da se vrata na svoja stara mesta, dok mali nerazvijeni gradovi ostaju na istom stanju. Velik uticaj u ovom pravcu ima nejednaka raspodeljenost mogućnosti za dobijanje kadrova sa višom stručnom spremom. Velik broj odseka višeg obrazovanja koncentrisan je u Prištini, a to dovodi do kretanja stanovništva iz ostalih krajeva prema ovom centru.

Ekonomski Aspekt - Nejednak razvoj na ekonomskom aspektu podrazumeva pitanje nezaposlenosti, nizak nivo ličnih prihoda, nedostatak investicija po sektorima kao i kapitalnih investicija u različitim oblastima. Velika potreba za kapitalne investicije osobito u komunalnim uslugama ne može se nadoknaditi sa jednim takvim fluksom razvoja a pogotovu ne sa neefikasnim radom lokalnih vlada.

Aspekt sredine - nejednak razvoj sa aspekta sredine ima za posledicu neracionalno korišćenje zemljišta (napuštena imanja zbog migracija, neformalna naselja). Ova je pojava rezultat neefikasnosti lokalne vlade u sferi planiranja i nadzora stanja.

1.1.6. TEHNIČKA INFRASTRUKTURA

Generalno, infrastruktura se bavi sa stvarima ili elementima koje održavaju civilizaciju, kao što su: proizvodnja električne energije, i elektrodistribucioni sistem; vodovodne brane kao i sistem za navodnjavanje; prikupljanje otpadnih voda, prenosne cevi; mostovi i putevi; javni transportni sistemi i aerodromi; sve ono od čega mi u velikoj mjeri zavisimo.

Infrastruktura predstavlja bazu osnovne opreme i instrumenata, kao i kapitalnih aparata kojima je potrebna ekonomska baza za normalno funkcionisanje zemlje. Uopštena je praksa, stavljanje infrastrukture u sendvicu između uprave, koja upravlja njome, i trgovine, koja zavisi od nje.

Putevima Kosova cirkulišu više od 250.000 vozila.

1.1.6.1. Transport i njegova infrastruktura

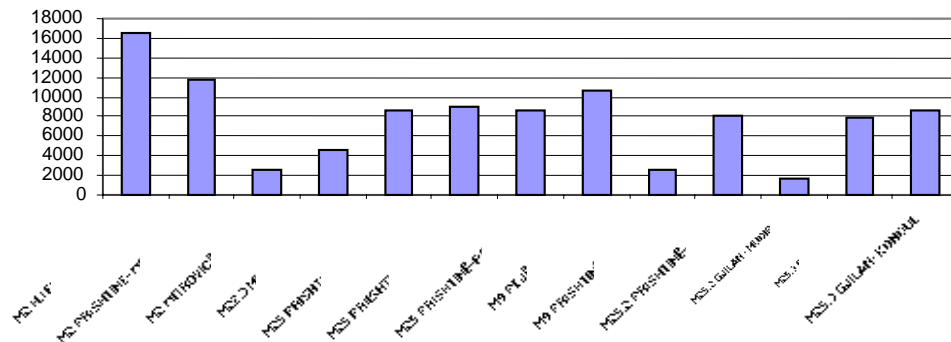
Transport predstavlja veoma vaznu ljudsku aktivnost. On je vitalan za ekonomiju i ima veoma vaznu ulogu u prostornom povezivanju i izgradnji mreže izmedju lokacija. Transport stvara veoma vazne veze izmedju regiona, ekonomskih aktivnosti, ljudi i sveta. Transport je faktor i posledica ekonomskog razvoja.

Transport je na Kosovu uglavnom zastupljen mrezom puteva, za motorna vozila, vazдушnim saobraćajem za putnike koji putuju u inostranstvo, dok je zeleznicki saobraćajan simbolican.

1.1.6.1.1. Transport motornih vozila

Veze Kosova sa evropskim koridorima E10, E8 i sa jadranskom magistralom je izazov za sve nas, i mi moramo, bazirajuci se na ovoj cinjenici, da stvorimo strategiju za pristup tim koridorima. Mi bi smo se trebali povezati sa koridorom E10 preko autoputa M25 (Pristina - Podujevo), ili preko Merdare - Dures autoputa, koji je na pocetnoj fazi izgradnje. Sa koridorom E8 (Dures - Varna), Kosovo bi se moglo povezati autoputem M2 (Ribaric - Hani i Elezit).

► Dnevni promet saobraćaja na putevima

Kosovo bi se trebalo povezati sa jadranskom magistralom autoputem M9 (Pristina - Pec). To znaci da se prilikom izrade strateskog plana, tim autoputevima treba posvetiti posebna paznja. Na Kosovu trenutno saobraća 250.000 vozila. Najprometniji putevi su Pristina-Djeneral Jankovic i Pristina-Mitrovica kao i put Pristina-Pec.

Oko 50% naseljenih mesta na Kosovu nemaju direktan pristup na asfaltiranim putevima. Kosovo nema autoput i asfaltirani putevi na po ruralnim mestima često su oštećeni. Zone sa najmanjim nivoem razvoja putne infrastrukture su one iz opština Skenderaja, Drenice, Malisheva, Kacanika i Shtimlja.

Nakon rata su se na Kosovu izgradile mnoge nelegalne pristupnice putevima kao i pored puteva. Ovaj fenomen se nastavlja i predstavlja ozbiljan problem. Ovim se ogranicavaju mogucnosti za buduci nastavak ovih puteva; primetno je smanjenje sigurnosnog nivoa kao i brzine na putevima. Fenomen ilegalne izgradnje pored puteva zahteva hitnu reakciju drustva. Sto se duze ceksa sa intervencijom, to ce biti teze da se popravi steta.

Usled nedostatka zeleznickog transporta, posebno teretnih vagona, putevi su preopterećeni i oštećeni.

Putevi Kosova u godini 2009						
IMENJIVANJE PUTEVA	VRSTA POVRSINE PROMETA					
	Asfaltirani putevi		Neasfaltirani putevi		Ukupno	
	Km	%	Km	%	Km	%
NACIONALNE	625	100			625	100
REGIONALNE	1127	87.5	161	12.5	1288	100
UKUPNO	1752				1913	100

1.1.6.1.2. Zeleznicki transport

Zeleznicki transport se na Kosovu nalazi na veoma niskom nivou. U 2008 godini tri putnička voza su bili u prometu :

- Voz slobodnog kretanja koji se subvencionise od Ministarstva Transporta I Post-Telekomunikacije I dva puta dnevno cirkulise u relaciji Kosovo- Polje - Elez Han - Leshak I obrnuto . Ovaj voz zbog uzurpacije severne linije , još od trećeg marta prestao se kretati liniji Kosovo - Polje - Leshak I očekuje se das a stvaranjem uslova da počinje opet da cirkulira .
- Voz Prishtina - Skoplje koji zbog malog broja putnika stvara godišnji gubitak od 620,000.00 eura .
- Voz Prishtina -Peč koji se dosta koristi ali u 2008 godini stvorio je gubitke od 230,000.00 eura .

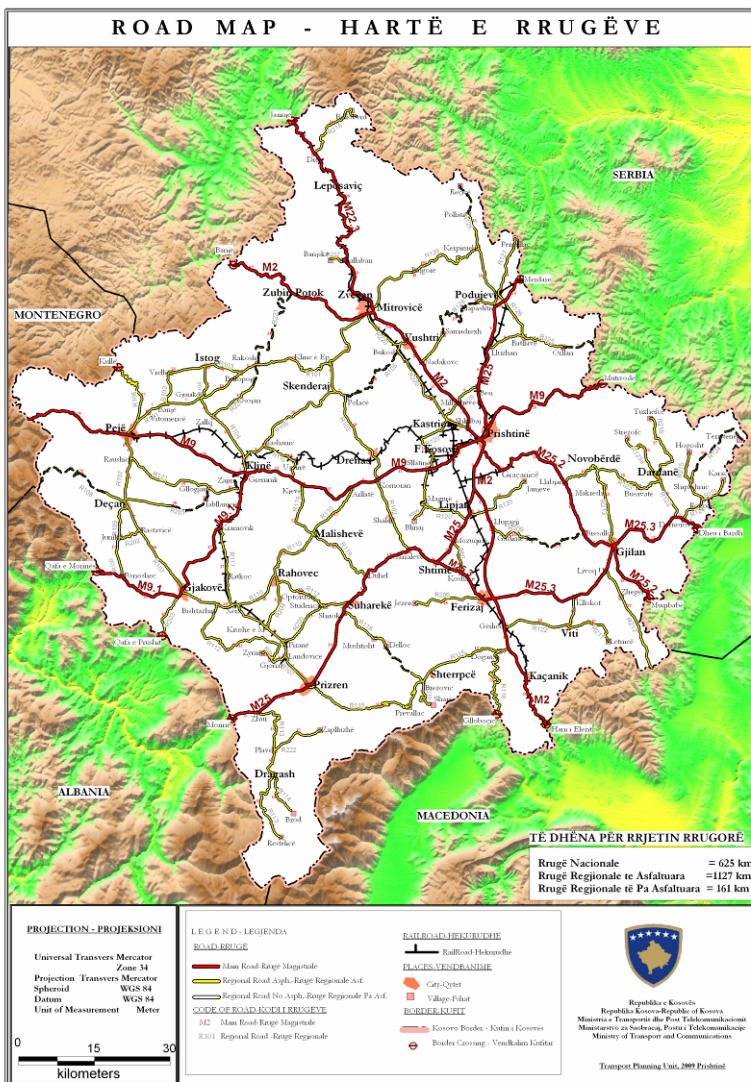
Izuzev istočne željezničke linije (Bardhosh - Podujevo) I one zapadne (Xërxe - Prizren) koje ne funkcionišu , sve druge linije rade . Broj putnika koji koriste vozove je mali . Godine 2007 bili su 304133 putnika , a 2008 godine samo 102624 putnika .

Nivo razvoja željezničke infrastrukture na Kosovu je najnizi u poredjenju zemljama iz regiona. Cinjenica da je zadnja linija izgradjena 1963 godine, govori sama za sebe. Kosovo ima 333.451 km otvorene željezničke linije , 105.784 km u stanicama i 103.4 km industrijskih linija . Željeznička mreža željeznica Kosova ima ka 23 tunela sa totalnom dužinom od 9020 metara I 115 mostova dužine od 2988 metara . Prva željeznička linija na Kosovu izgrađena je 1874 godine relacije Elez- Han - Mitrovica . U 1931 godini izgrađena je željeznička linija u relaciji Mitrovica - Leshak, posle 1934 godine željeznica u relaciji Kosovo

- Polje - Prishtina - Besiana , godine 1936 izgrađena je ona u relaciji Kosovo Polje - Peč I u godini 1963 željeznica relacije Klina - Prizren. Zeleznicke pruge su, osim onih u stanicama, jednosmerne. Željeznice Kosova su spore , zbog nedostataka investicija na njih. Maksimalna brzina na nekim deonicama dostize 80 km na sat, dok je u ostalim delovima jos niza. Ima nedostataka u održavanju željeznica , pruge se ostecuju ilegalnim prelazima, obliznjim deponijama smeca kao i bespravnom gradnjom.

Posledice teskog stanja u kojem se nalazi željeznički transport i popratna infrastruktura su :

- Preopterećenje automobilskih puteva i njihovo brzo oštećenje
- Skuplji automobilski transport
- Više zagađenja vazduha.

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

1.1.6.1.3. Vazdusni

saobraćaj

Sa Pristinskog aerodroma putnici mogu putovati svuda u Evropi. Lokalne i medjunarodne kompanije nude letove na razlicitim destinacijama. Broj godisnjih letova sa pristinskog aerodroma u 2009 godini bilo je 5714, a broj putnika (dolazak - odlazak) bio je 1191978 putnika.

Na Kosovu se nalaze civilni aerodrom na Slatini, blizu Pristine, i vojni aerodrom u Djakovici, koji nikome ne pripadaju. Postoje 12 avionskih pista kao i pista koja pripada Avijaticarskom drustvu Kosova, koji se nalazi u Dumasu. Veliki broj poljoprivrednih aerodroma se nalazi u losem stanju i oni su prepusteni nebrizi.

1.1.6.2. Telekomunikacija

Telekomunikacija kao važna pora u gotovo svim oblastima života, ima veliku rasprostranjenost sa svojim uslugama.

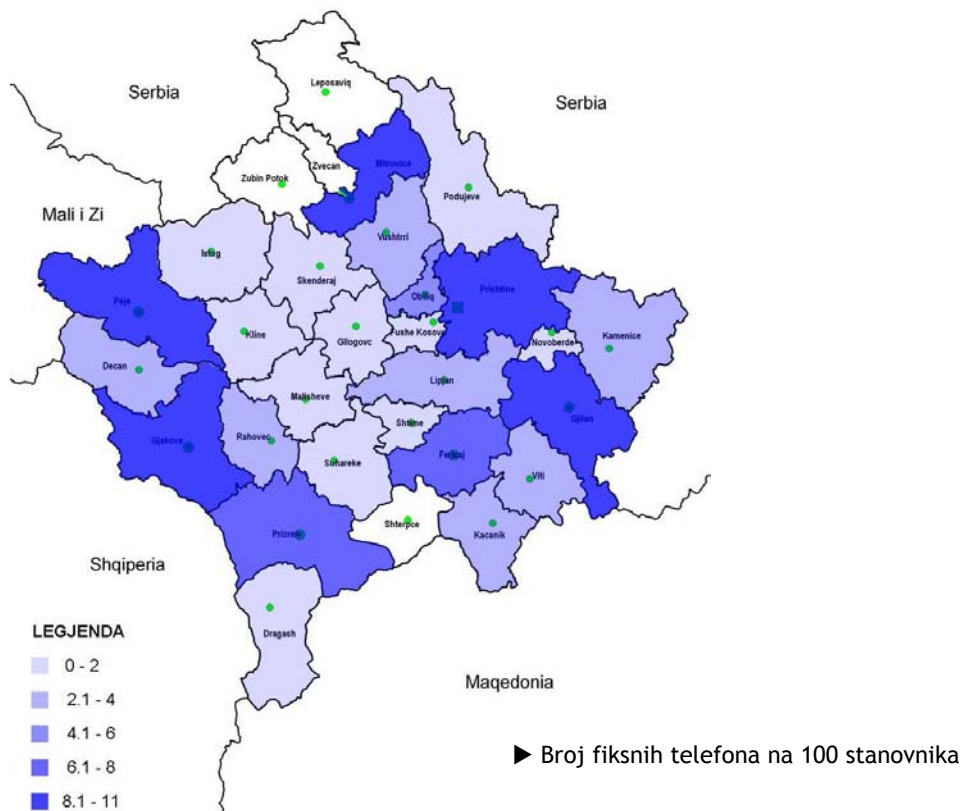
Trenutno na Kosovu , usluge fiksne telefonije , one mobilne , Internetita, poštarske usluge i kablovske televizije nude se od javne kompanije - Pošta i Telekomunikacija Kosova (PTK) i one privatne: Ipko, Kujtesa, D3 mobilna i Z mobilna .

1.1.6.2.1. Fiksna Telefonija

Fiksna telefonija je prizemna mreža koja se prostire u sedam većih centara zemlje kao i ostalih naselja koji se nalaze u blizini. Postoje oko 100000 korisnika ove telefonije na Kosovu . Usluge fiksne telefonije nude PTK koja ima oko 90% opšteg broja korisnika i kompanija Ipko sa oko 10% korisnika . Bazirano na zahteve stanovništva o korišćenju fiksne telefonije, proizlazi potreba za širenje ove mreže u svim naseljima Kosova, kao i za razvijanje i modernizacija ovih usluga.

Mreža fiksne telefonije se nalazi u procesu modernizacije i širenja rasprostranjenosti, poboljšanje kvaliteta usluga primenom digitalne tehnike, optičkih fibrova i sistema SDH. Postavljanje fibrova ili optičkog kabla vrši se sa namenom poboljšanja kvaliteta usluga ove mreže. Postavljanje digitalizovane mreže realizovalo se jedino u Prištini, dok su radovi na drugim gradovima u procesu.

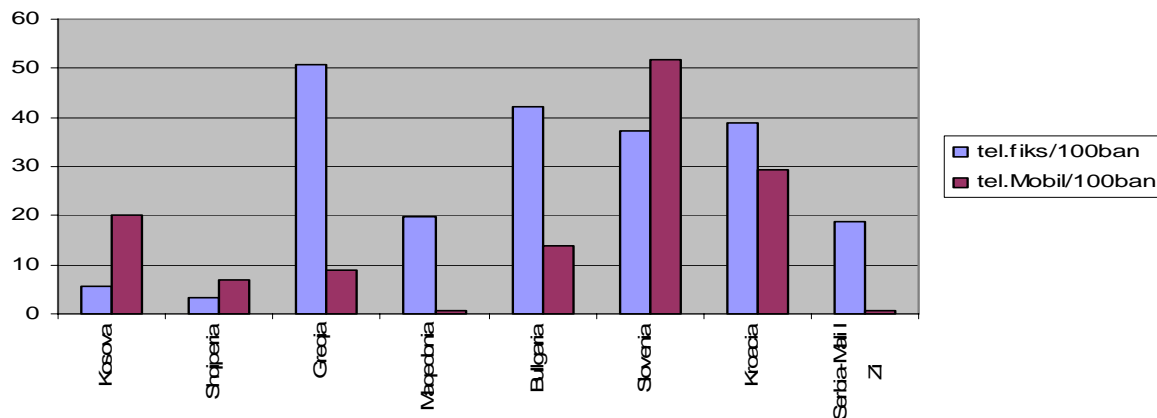
MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

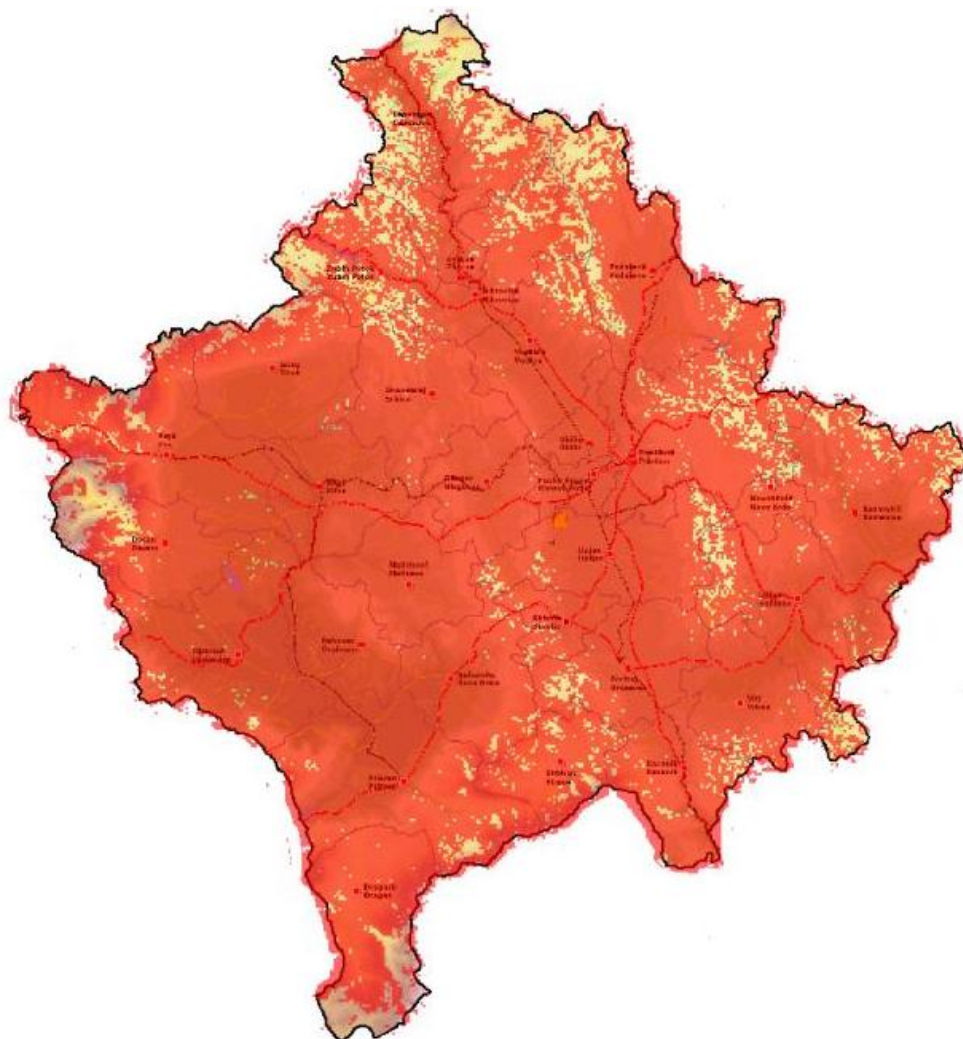
1.1.6.2.2. Mobilna telefonija

U sistemu servisa mobilne telefonije, trenutno na Kosovu postoje 4 operatara ove telefonije koji koriste evropski standard tehnologije GSM. To su Vala (u okviru PTK), Ipko, D3 mobilni i Z mobilni. trenutno mobilna telefonija ima oko 1400000 korisnika od koji Vala ima oko 70% i Ipko 28%. Vala pokriva oko 90% naseljene teritorije Kosova, a mreža Ipka pokriva signalom ove telefonije 99.7% stanovništva, odnosno 98.5% teritorije Kosova.

► Broj telefona na Kosovu i regionu na 100 stanovnika

► Pokrivanje mobilnog telefonskog signala od operatara Ipko

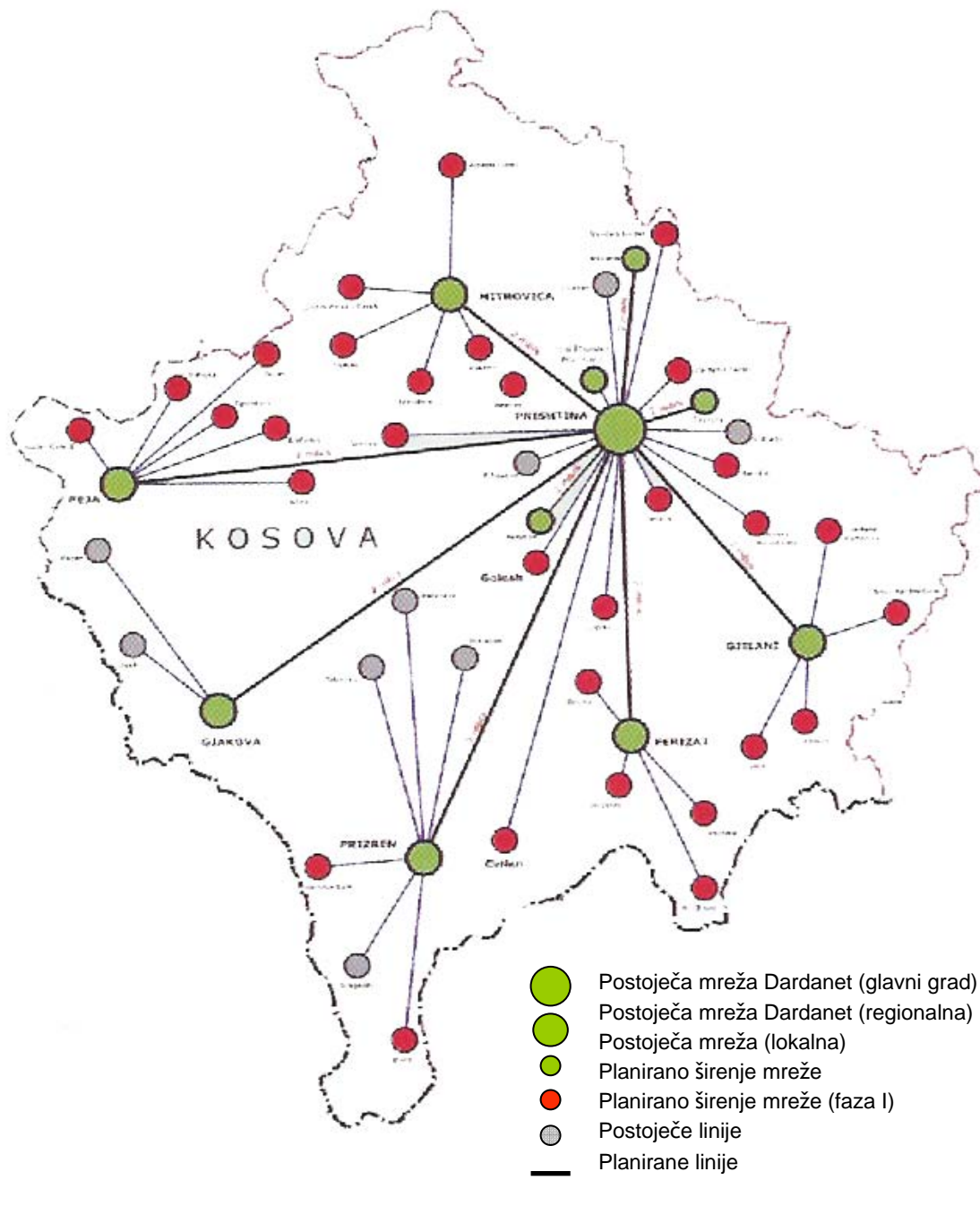

1.1.6.2.3. Usluge interneta

Aktualno na Kosovu usluge interneta se nude od strane nekoliko kompanija: Ipko, Kujtesa i PTK, koje u svojim mrežama imaju popriličan broj korisnika interneta. U zadnjem vremenu, pokušava se da se prostire bežična mreža koja će uticati na kvalitet usluga kao i povećanje broja korisnika. Dobitak signala preko žica je veoma skupa mogućnost i sporija u poređenju od druge forme dobijanja signala bez žice koja je veoma brza i ekonomičnija .

Ljudski resursi, koji sacinjavaju veliku prednost Kosova, se mogu iskoristiti za moderan razvoj samo ukoliko se unapredi obrazovanje i obuka o informacionim tehnologijama.

► Prosirena mreža interneta na Kosovu - PTK

1.1.6.3. Infrastruktura energetike

Na Kosovu kapaciteti za proizvodnju električne energije sastoje se od : dve termoelektrane - Kosova A sa 5 blokova i projektiranom kapacitetom od 800MW, Kosova B sa dva dy bloka i projektiranim kapacitetom od 678MW, hidrocentral Ujmana na akumuliranom jezeru Gazivode sa projektiranim kapacitetom od 35MW, hidroelektrana Radavca sa kapacitetom od 1MW, hidroelektrana Dikanca sa kapacacitom od 4MW, hidroelektrana Istoka sa kapacitetom od 1MW i hidroelektrana Kozhnjer blizu Dečana sa kapacitetom od 8.3 MĚ. Na početku godine 2010 u Golešu su postavljeni tri generatora sa 1.35MW za proizvodnju električne energije od vetra. Termoelektrane nalaze se blizu Kastriota i rade sa smanjenim kapacitetom. kao gorivo na termoelektranama upotrebljava se lignit reserve koje se na Kosovu procenjuju sa oko 12.5 milijardi tona. Stabilimenti termoelektrane Kosova A su veoma stari I kvarovi su veoma česti, tako da ova termoelektrana radi sa smanjenim kapacitetom i od 5 njenih blokova, u funkciji su samo 3. Instalirani Kapacitet termoelektrana i hidroelektrana je 1.527MW, ali trenutno kapacitet proizvodnje je oko 900MW.

Opsta dužina linija za prenos (400 kV, 220 kV I 110 kV) je 1,187 km. Mreza prenosa od 400 kV I 220 kV Kosova je integralni deo regionalnog transmetiranog međuveznog sistema. Sistem prenosa električne energije je vezan sa svim susednim sistemima u nivou 400 kV, osim sa Albanijom, gde je veza samo u nivou 220 kV. Jedna nova linija sa tenzijom od 400 kV sa albanijom, smatra se vitalnom za realizaciju značajne razmene električne energije dugoročnom I srednjoročnom periodu između sistema Kosova, bazirana na termocentralima I sistemom Albanije, baziranog na hidrocentrale.

Operator Sistema, Transmisije trzista Kosova (OSTTK) trenutno je član SETSO/NACMF (Network Access, Congestion Management and Power Flows). OSTTK ima za cilj da se uklani u ETNSO/E, nova organizacija u kojoj su izjednacene funkcije UCTE i ETSO i za ovo se preduzimaju konkretne mere kao u unutrašnjom planu također i onom međunarodnom.

Glavni problem sistema za proizvodnju elektricne energije je manjak odgovarajuće snage. Razlog za to je odsustvo proizvodnih kapaciteta, stari (zastareli) kapaciteti (elektrana Kosovo A), zastarela mreza za prenos elektricne energije, kao i veliki gubici, koji su rezultat neplacanja racuna za korisćenje elektricne energije. Energetski problemi su imali uticaj na oklevanje investitora da ulazu u Kosovo, sto bi ozivelos kosovsku ekonomiju.

Manja je proizvodnja elektricne energije od potrosnje, sto znaci da bi se unapredio sistem za dovod elektricne energije, neophodno je izgraditi nove proizvodne kapacitete, kao i jacanje snage (snabdevanje drugih podrucja) u regionu, i ovo bi moglo predstavljati mogucnost za razvoj ovog sektora.

Stare elektrane su veliki izvor zagadjenja, zbog toga bi novoizgradjene trebale biti ekoloski ciste. Izgradnja novih objekata treba obezbediti pouzdano snabdevanje elektricnom energijom za podrucja od vaznosti za ekonomski razvoj.

Neki podaci u vezi sa mrežom transmisije mogu se videti u donjim tabelama:

NIVO VOLTAZA	35 (kV)	10 (kV)	0.4 (kV)
DUZINA LINIJA (KM)	657	4862	10303

NIVO VOLTAZA	400 (kV)	220 (kV)	110 (kV)
DUZINA LINIJA (KM)	183	289	625

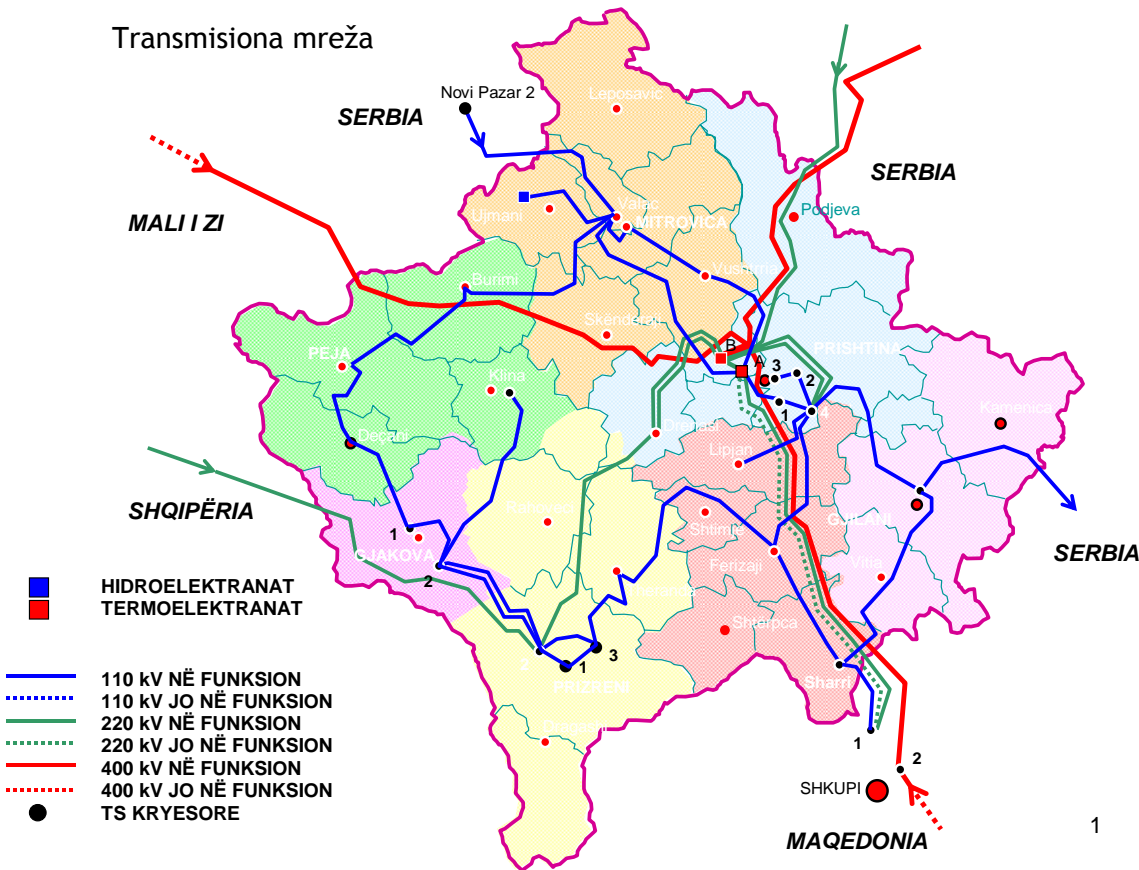

KARAKTERISTIKE DISTRIBUTIVNE MREZE		
NIVO VOLTAZA	35/10 (kV)	10/0.4 (kV)
BROJ TRAFOSTAC.	58	3875
BROJ TRANSFORM.	113	3915
INSTALIRANA SNAGA (MVA)	626	1150

KARAKTERISTIKE TRANSMISIJSKE MREZE				
NIVO VOLTAZA	400/220 (kV)	220/110 (kV)	220/35 (kV)	110/xx (kV)
BROJ TRAFOSTAC.	1	4	1	22
BROJ TRANSFORM.	2	8	2	40
INSTALIRANA SNAGA (MVA)	800	1170	300	1223

Transmisiona mreža

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

Koncentrirano grejanje

Sistemi koncentrisanog grejanja postoje samo u Prishtini, Gjakovici i Mitrovici. Ovi sistemi su postrojeni tako da ispunjavaju samo 3% zahteva za grejanje prostora. Tehnologija grejanja bazira se na u i naftu za grejanje. Ovaj sektor suočava se sa starom tehnologijom, negativan uticaj na životnu sredinu, kao i sa malim nivoom fakturiranja i isplate potrošene energije.

Gasovod i naftovod

Na Kosovu ne postoje nalazista prirodnog gasa, koja bi se mogla eksploatisati. Zbog toga bi istrazivanje mogucnosti dovoda prirodnog gasa iz inostranstva, mozda bilo dobro, kao i trazenje najpogodnijeg nacina za njegov dovod. Postojece gasovodne cevi, izmedju Kosovo "A" - Skoplje, koje su do 1986 bile u funkciji, snabdevale su livnicu u Skoplju (Makedonija) i fabriku cementa "Hani i Elezit", Feronikel, Trepču kao i gradsku toplanu (Pristina), su ostecene i zbog toga su van funkcije. Gas je dobijen iz procesa gasifikacije lignita. Sada su oštećene crevi po dužini, zato ne funkcioniše. Ali ubuduće mora se razmatrati mogućnost brzog dovoda gasa, prvo u Prishtini i Uroševcu, a kasnije i po drugim centrima Kosova.

Sto se tice dovoda goriva i proizvodnje, Kosovo se nalazi u teskoj situaciji. Ono nema izvore nafte niti rafinerije. Ona se obicno uvozi drumskim saobraćajem, autoputem ili regionalnim putevima, sa izuzetkom male kolicine koja se doprema na Kosovu zelezničkim putem, a ta kolicina se koristi za potrebe UNMiK-a i KFOR-a. Instrukcije EU-a, vezane za sistem dovoda energije, posebno nafte i naftnih preradjevina, su usmerene na stvaranje naftnih rezervi sa ciljem da se izbegne manjak goriva u slucaju prekida u dovodu energenata.

1.1.6.4. Vodena Infrastruktura

1.1.6.4.1. Koriscenje voda

Svi opstinski centri, sa izuzetkom Maliseva, imaju izgradjene sisteme za vodosnabdevanje. Uprkos tome, SZO (svetska zdravstvena organizacija), je u svom izvestaju naglasila, da je 44% stanovništva u urbanim i samo 8% u ruralnim delovima, priključeno na javnu vodovodnu mrežu. Otprilike 64% ruralnog stanovništva za pice poristi vodu iz plitkih i nedovoljno zasticenih bunara. Kao sto mozete videti u gore prikazanoj tabeli, samo su stanovnici koji zive po gradovima, u velikom broju slucajeva - ne svi, snabdevaju se pijacom vodom iz centralne mreze za vodosnabdevanje. U nekim gradovima, citava naselja su ostavljena bez pristupa gradskom vodovodu, (Gnjilane, Urosevac, itd.). Usled nedostatka pijace vode, u vecini gradova su na snazi redovne restrikcije za snabdevanje vode (Pristina, Urosevac 16-18 casova/dnevno, U Podujevu su restrikcije vode u trajanju od 18 sati/dnevno. Vucitrn ima restikciju od 20 casova dnevno, Mitrovica itd.), ili postoje slucajevi kada se jedan deo gradskog naselja nalazi na vecoj nadmorskoj visini, i oni ponekad danima nemaju vode. Veliki su tehnicki i administrativni gubici u sistemu za vodosnabdevanje (prosecno dostizu 50%).

Sto se tice navodnjavanja, u 2003 godini samo 20.4% od tog zemljista bilo navodnjavano.

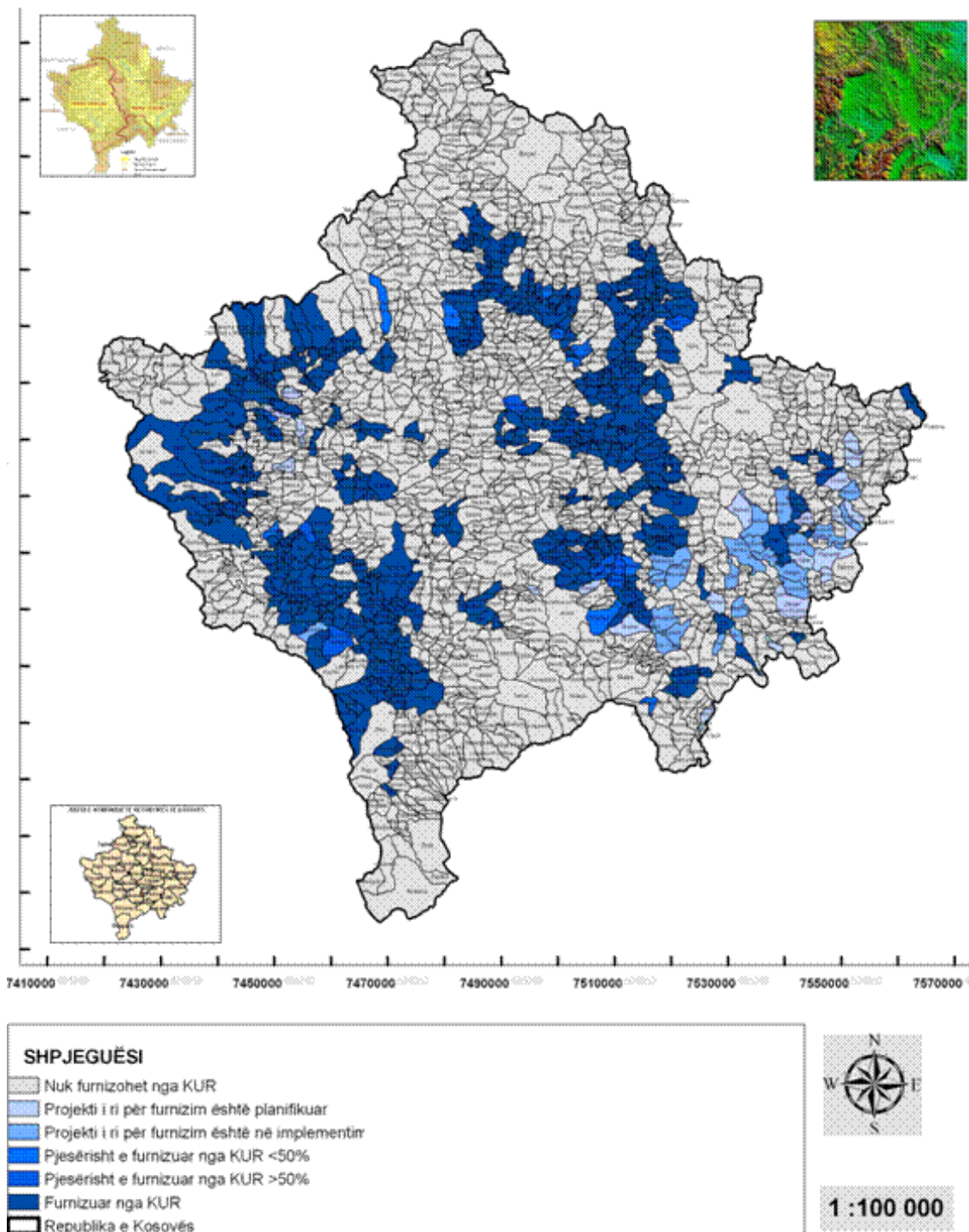
1.1.6.4.2. Regulisanje vodnog režima

Gledajući u celini, stanje regulisanja vodotoka i zaštita od poplava na teritoriji Kosova je ne nepovoljno. Iako u prošlom periodu su vrseni neki radovi na regulisanju mnogih vodotoka, opet povremeno su se desile poplave raznih intenziteta koji su uzrokovali znatne štete na domaćinstvima i na nekim granama ekonomije .

Ovo stanje je posledica , pre svega činjenice da za vreme aktivnosti za regulisanje vodotoka i zaštite od poplava vise su vrseni radovi parcijalnog karaktera, i samo za vreme početka izgradnje hidromeliorusnih sistema, ovome problemu su pristupili sa veqim intenzitetom. Ali, intenzitet realizacije ovih radova jos dalje je nepovoljan. Situaciju najviše otezava loše održavanje i nedovoljna kontrola zastitnih objekata pored reka, nedovoljan istraživački i sdudijski rad.

Reke Kosova nisu uređivane da bi primile nasipe (maksimalne nivoe vode) i kao posledica događaju se poplave većeg srazmera . Na osnovi sistematizovanih podataka (master plana godine 1983), dužina reka koje su rizične od poplava je 492 km. Od njih do sada su uređene samo oko 140km ili oko 28%.

► Pokrivena površina Kosova koja je snabdevena sodom od regionalnih kompanija. Izvor: KEPA - Izvastaj o Stanju Sredine na Kosovu 2008 - 2009.

1.1.6.4.3. Zastita vode od zagađenja

Otrprike 28% stanovništva Kosova je povezano na kanalizacijski sistem (oko 25% u urbanim i 3% u ruralnim predelima). Na Kosovu ne postoji ustanova/objekat koji prociscava otpadnu vodu iz urbanih i ruralnih podrucja. Kanalizacioni sistem je jedan od najvećih zagađivaca reka i podvodnih voda, zbog toga je neophodna izgradnja fabrika za prociscavanje tih voda/kanalizacije. Pored proizvodnih kapaciteta je pocela gradnja objekata za prociscavanje industrijskih otpadnih voda, i oni su samo tokom probnog perioda bili u upotrebi, a nakon toga su prestali da funkcionisu.

1.1.6.5. Deponije otpada

Proces sakupljanja odnosno prenosa otpata iz baze (proizvodnje) do deponiranja vrse opštinske javne sluzbe. Kod tretiranja otpada, odnosno sakupljanja i prenosnja otpada operraju i privatne kompanije i NVO. U celom Kosovu imamo ukupno 30 opštinskih javnih preduzeća, u svkom gradu po jedno, a 8 su domaće privatne kompanije koje vrse usluge menadžiranja otpada u nekoliko gradova Kosova.

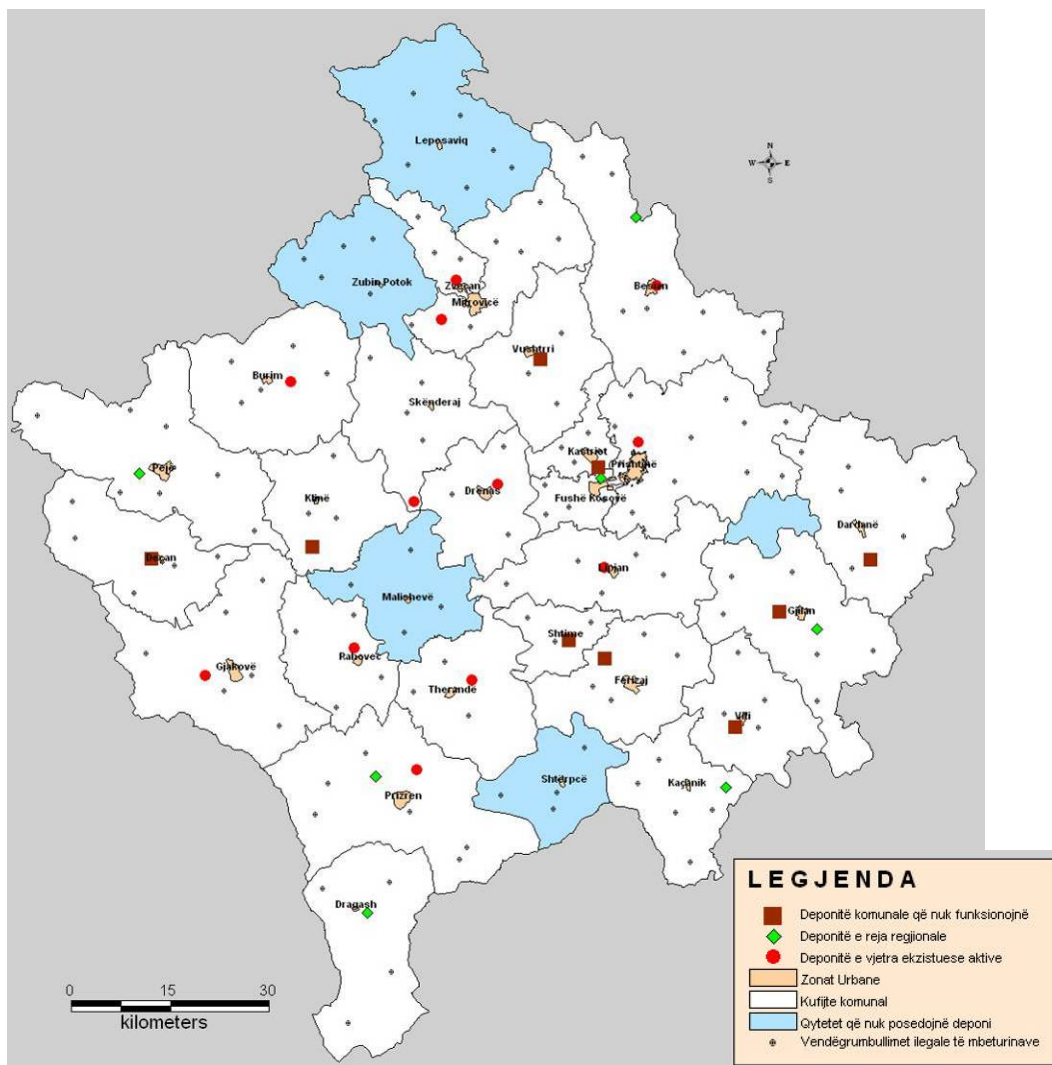
Od 30 opština Kosova, 26 od njih je imalo deponije (đubrišta) opštinskih pre mnogo godina. sa izgradnjom novih deponija, MSPP u saradnji sa AKM i određenim opstinama, nekoliko od njih je zatvorila i angažuje se pomaze opstinske strukture za nalaženje fondova da bi se vrsila njihova što brza i uspesna rehabilitacija posto im se uradi PUS -a. Ovim deponijama nikada nije urađena procena uticaja na sredinu iako one predstavljaju izvor zagađenja vazduha, zemlje a posebno podzemnih voda. Posle rata su zatvorne neke stare deponije finansirane od AER-a iako one jos nastavljaju da se upotrebljavaju dok se ne izgrade nove regionalne deponije. Kao primer spominjemo zatvorene deponije u Lipjanu, Prizrenu, Besiani, Prishtini, a deponije koje se ne koriste i koje su u nemilosti svakoga i očekuje se da se zatvaraju su deponija, Gnjilana, Besiani, Dardani, Artani, Vitine i Uroševca .

Zvanicne lokacije za odlaganje otpada - Cvrst otpad se na opstinskim deponijama, odlaze na organizovan nacin. Izgradjeno je nekoliko novih lokacija za odlaganje otpada, i nekoliko njih je obnovljeno uz pomoc EAR-a, COOPI i DANIDA. Rad na izgradnji novih deponija je završen u Gnjilanu, Peci, Podujevu, Mitrovici, Kosovom Polju i Kacaniku, doke se privodi kraju izgradnja deponija u Prizrenu, Dragasu i Zvecanu. Tabela u nastavku prikazuje lokacije koje su predvidjene za izgradnju novih lokacija za odlaganje otpada, njihovu izgradnju ce podrzati EAR, mada ona jos uvek nije zaoceta. Takve lokacije su obelezene crnim.

Odlaganje opasnog otpada je jedno pitanje kojim se sa stanovista zastite zivotne sredine, treba ozbiljno pozabaviti. Trenutno ne postoje objekti za odlaganje takvog otpada, i delimicno je takav opasan otpad odlozen na regionalnim deponijama.

► Nove deponije

LOKOCIJA	BR. STANOVNIŠTVA	IZNOS	DONATOR
PRISTINA	700,000	5,000,000	EAR
K.MITROVICA	250,000		DANIDA
PODUJEVO	100,000	700,000	EAR
GNJILANE	200,000	1,200,000	EAR
PRIZREN	500,000	2,500,000	EAR
PEC	300,000	1,500,000	EAR
UROSEVAC	200,000	Lokacija deponije-stanica transfer	EAR
ZVECAN	50,000	300,000	EAR
DRAGAS	20,000	150,000	EAR
KACANIK			

► Postojece lokacije deponije na Kosovu

1.1.6.6. Potencijali razvoja tehničke infrastrukture

Bogastva lignita je veliki potencijal za razvoj energetike. Velike površine bogate lignitom koje se nalaze na raznim mestima Kosova obezbeđuju dovoljnu količinu za proizvod električne energije i za još nekoliko dekada. Dobra konfiguracija prikladnog terena za akumuliranje potrebnih voda za navodnjavanje, proizvodnju energije i pijuća voda je drugi važni potencijal koji direktno pomaže razvoju vodene infrastrukture i uslugama koje su vezane za nju.

1.1.6.7. Scenario trenda

Ako se nastavlja sadašni trend nezakonite izgradnje na pojasu puta će se sniziti nivo sigurnosti i brzina na putevima onemogućić normalnu cirkulaciju. Izgradnja pored puteva je također je prepreka za eventualno proširenje puteva .

Ovo uzrokuje i gubitak kvalitativnog zemljišta i na ovom pravcu i poteškoće za izradu planova raznog nivoa i raznih vrsti.

Nestabilnost snabdevanja sa električnom energijom uzrokuje nesigurnu i neatraktivnu životnu sredinu za investitore a ovo prirodno da utiče negativno i na opšte funkcionisanje ekonomije .

Niski nivo navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta rezultira za manje produktivnosti poljoprivrednih dobara ali i sa stagnacijom poljoprivrede oupšteno.

Većina korita reke su neuređena, antropogeni faktor i jedan njihov veliki deo od padavina uzrokuju poplave velikih površina poljoprivrednog zemljišta koja se pretvaraju na nekorišćenu zemlju.

Nepostojanje postrojenja za tretiranje crnih voda uzrokuje zagađenje površinskih i podzemnih voda. Ovo direktno stvara probleme kod snadbevanja pijućom vodom, posebno ovaj problem je naglašeniji i zbog činjenice nedostatka vodovodne mreže.

Zahtevi učesnika iz oblasti tehničke infrastrukture koji su proizašli od javnih susreta :

- Razvoj tehničke infrastrukture na ruralnim zonama (putevi, elektricitet, vodovodi, kanalizacije za crnim vodama)
- Investicije u razvoju željeznica
- Preokupiranje društva sa koridorima saobraćaja i njihovo planiranje (zabrana nezakonite izgradnje za putni pojas)
- Lakši pristup regionalnim koridorima druma
- Veći prostor za saobraćaj , povećavanje sigurnosti u saobraćaju
- Investicije za povećanje proizvodnje električne energije
- Zabrana izgradnje preko kanala za navodnjavanje

1.1.7. KONTEKST U REGIONU I EVROPI

1.1.7.1. Kosovo i susedi

Kosovo je istorijski vezano sa susedima u regionu. Osim veza iz bivše SFRJ, zajednički interesi za regionalna integrisanja i integrisanje u EU, otvorili su put za saradnju u konkretnim međugraničnim projektima, naročito sa Crnom Gorom, Albanijom i Makedonijom. Projekti regionalne infrastrukture, projekti regionalnih parkova i planinskih turističkih zona su neka od polja gde saradnja može učvrstiti položaje za bržu integraciju u EU.

1.1.7.2. Inicijative u Jugoistočnoj Evropi

Prostorni plan Kosova tretira izazove i mogućnosti koje bi omogućile brže integrisanje u regionu i u Evropsku Zajednicu. Položaj Kosova u odnosu na regionalni razvoj, do sada je bio marginalizovan zbog svog nedefinisanog statusa. Međutim, postepeno je počelo učestvovati u raznim inicijativama evropskih integracija kao što su CADSES i Pakt Stabiliteta. Preko njih, Kosovo će se moći uključiti u razvojne projekte regiona jugoistočne Evrope, vezanim za četiri prioriteta:

- *Promocija prostornog razvoja za omogućavanje socijalne i ekonomske kohezije.*
- *Uspešan sistem transporta i uključivanje u informativnoj porodici*
- *Promocija i menadžiranje pejzaža, prirodnog i kulturnog nasledja*
- *Očuvanje okoline, menadžiranje izvorima i sprečavanje rizika*

1.1.8. STRATEGIJE SEKTORA VLADE KOSOVA

Sektorijalne politike u vidu publikovani dokumenata sažeta su u posebnom delu prostornog plana Kosova. One su poslužile kao osnova za definisanje prioriteta prostornih razvoja odgovarajućih sektora. Određivanje sektorijalnih političkih okvira omogućile su i sektorijalne strategije izrađene od strane sektora koji su odredili na jasan način ciljeve sektorijalnog razvoja. Ciljevi prostornog razvoja, u principu su isti sa ciljevima odgovarajućih sektora.

1.1.8.1. Strategija Sredine⁵⁹

Kosovo prolazi kroz jednu važnu razvojnu fazu posleratnog perioda, gde sredina nije bila jedna od prioriteta.

Kosovo nije imalo neko dugo iskustvo tretiranja problema sredine, nije imalo odgovarajuću instituciju (ministarstvo) za sredinu a ni nužno zakonodavstvo za njenu realizaciju. Sve ove činjenice pokazuju nivo interesovanja za sredinu predhodnih administracija na kosovu. Prvi zakon o čuvanju sredine na kosovu je odobren 2003 godine i obavezuje Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja da pripremi propoziciju Strategije Kosova za zaštitu sredine i istrajan razvoj.

Sredina danas predstavlja globalan problem i jedan je od zajedničkih problema kako razvijenih zemalja tako i onih u razvoju. Na međunaradnom aspektu glavni dugoročni ciljevi zaštite sredine su:

- a. Poboljšanje kvaliteta života ljudi-jasno je da bez jednog ekonomskog razvoja ne može se imati odgovarajuće staranje o sredini zato što čuvanje sredine košta.
- b. Racionalno i istranju korišćenje prirodnih resursa - orijentišući se na postojećim resursima koji su naraspolaganju i onih resursa koji se mogu obnoviti.
- c. Da se eliminišu štetni uticaji po sredini - orijentišući se na ekonomska delatnosti koja imaju što manji uticaj po sredini.

U ovom aspektu ovi ciljevi će predstavljati velike izazove prema istrajnom ekonomskom razvoju. U toku je priprema plana dejstvovanja za primenu strategije sredine, u kome su identifikovani konkretni projekti za petogodišni period. www.mmph.org

⁵⁹ MSPP - Departament Sredine

1.1.8.2. Zelena knjiga - Strategija održivog razvoja poljoprivrede i ruralni razvoj na Kosovu⁶⁰

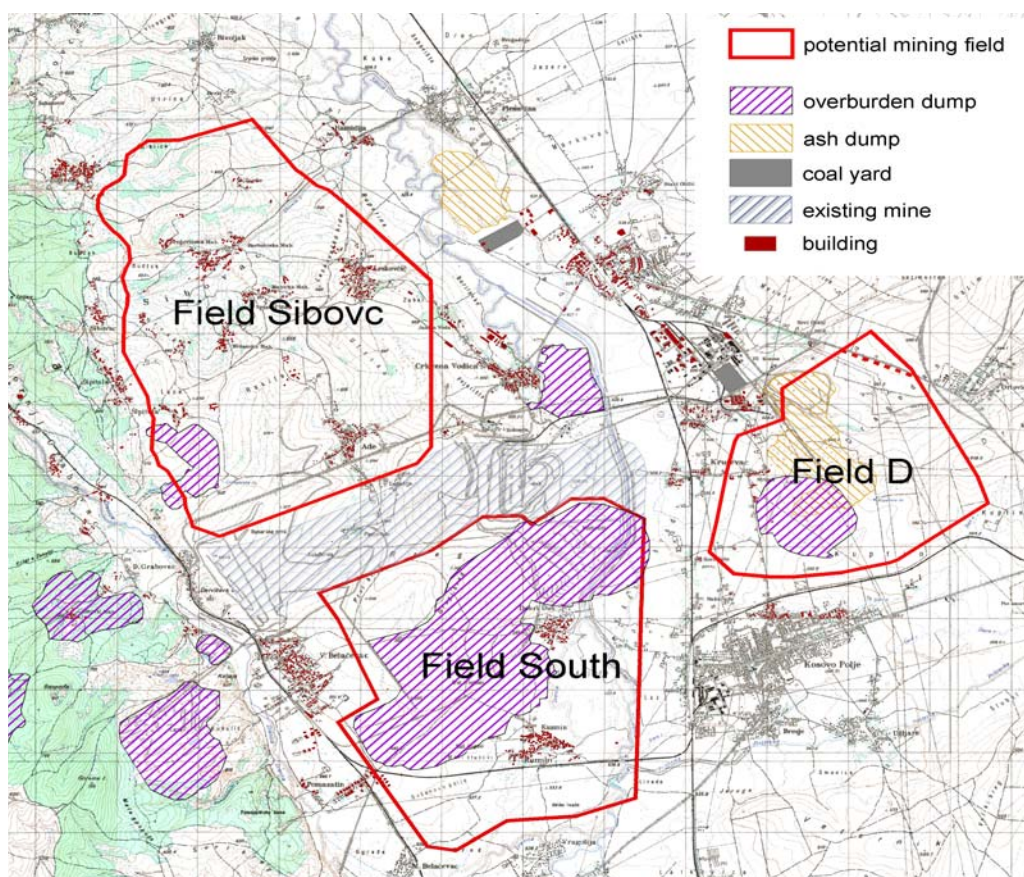
Cilj ove zelene knjige je da odredi politike i strategije Ministarstva Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja (MPSRR) i Direktorata za Ruralna Pitanja (DRP) za predviđenu budućnost, zajedno sa nji ovim zakonskim i organizativnim okvirima. Cilj strategije je poboljšanje poljoprivrednog i ruralnog sektora na Kosovu. Ministarstvo će igrati značajnu ulogu u osnivanju pravnog i institucionalnog okvira, sa namerom promovisanja tranzicije od bivše centralizovane ekonomije u planiranoj ekonomiji slobodnog tržišta unutar uloge javne administracije. Uzimajući u obzir činjenicu da 60% stanovništva živi u ruralnim zonama, koja većinom imaju nizak nivo zapošljavanja, strategija se bavi o se bavi i sa razvojem poljoprivrede i sa ruralnim razvoja, ciljajući delatnosti koje donose prihod.

1.1.8.3. Strategija Energije Kosova⁶¹

Strategija Energije Kosova je izrađena u podudarnosti sa zakonom o energiji i programom vlade Kosova. Ona predstavlja temeljni okvir na čijoj osnovi se posle odobrenja u vladi i Skupštini Kosova udređuju ciljevi i razvojni prioriteti prema energetske sektorima. Da bi se realizovali ciljevi Strategije, trebaju se odrediti politike, projekti i potrebne zakonske, organizativne, strukturalne, vaspitne i političke mere. Obaveza za izradu strategije proizlaze i od međunarodnih sporazuma za stvaranje zajedničkog regionalnog tržišta i čuvanje životne sredine.

Strategija Kosova za razvoj energije sadrži efikasno menadžiranje postojećih energetske izvora i razvoj novih izvora. Ona određuje politike i mere za korišćenje energetske izvora u korist ekonomskog razvoja i socijalnog blagostanja, osiguravajući čuvanje sredine prema međunarodno priznatim standardima. <http://www.ks-gov.net/mem>

► Potencijalni površinski rudnici lignita

⁶⁰ MPSRR

⁶¹ MEM

1.1.8.4. Strategija višeg obrazovanja na Kosovu⁶²

10 godišnja strategija razvoja višeg obrazovanja na Kosovu je dokumenat koji odražuje koncenzus između političkih faktora, akademskih i naučnih zajednica, studenata, civilnog društva, interesiranih grupa za obrazovanje i šire javnosti za jednu jasnu artikulisanu viziju o tome kakvo više obrazovanje želimo i trasira put da bi ispunila naše strateške ciljeve.

Dokument strategije je jedan predlog o transformaciji, reformisanju i razvoju višeg obrazovanja prema jednom efikasnom modelu, planiranju, administriranju i menadžiranju.

Nova politička, društvena i ekonomska realnost na Kosovu je početna tačka promena i novih razvoja u oblasti višeg obrazovanja. Izolacija i politički razvoji prošlog razdoblja rezultirali su sa jednim zastojem u razvoju, koja je i dalje evidentna i u posleratnom periodu, uprkos prisutnosti nekih pozitivni razvoja u ovoj oblasti.

Transformacija višeg obrazovanja dešava se kad zemlja prolazi kroz razdoblje tranzicije. Nacionalna agenda je definisala kao glavne tačke: definisanje finalnog političkog statusa Kosova, ekonomski razvoj zemlje, socijalne politike za stvaranje ravnopravnih mogućnosti kao i integraciju zemlje u Evropskoj Zajednici.

Sistem višeg obrazovanje treba se razviti na takav način da bi služio novom društvenom poretku, da odgovara nacionalnim potrebama i da odgovara realnostima i novim mogućnostima.

Uprkos mnogobrojnih problema i volje za promene, postalo je jasno da nema lakih i brzih rešenja za razvoj sistema višeg obrazovanja na Kosovu. Stoga, Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije, odlučilo je da pristupi promenama na sistematski način, obuhvatajući u ovaj proces sve relevantne faktore društva. Polazeći od ove odluke, potražena su rešenja koja bi omogućila da naša zemlja bude nerazdvojni deo Evropskog Prostora višeg obrazovanja definisan ciljevima Bolonjskog procesa. U ovom kontekstu, izgrađujući jedan kvalitetan i fleksibilan sistem višeg obrazovanja koji je u saglasnosti sa zahtevima društva, stvorice se preduslovi da više obrazovanje bude u funkciji istrajnog razvoja društva.
<http://www.mashtgov.net>

1.1.8.5. Strategija Zdravstva⁶³

Misija Ministarstva Zdravstva je da razvije efikasan sistem zdravstvenih usluga visokog kvaliteta za zadovoljavanje potreba celog stanovništva Kosova, ne uzimajući u obzir etničku pripadnost, religiju ili pol, i da poboljša opšte zdravstveno stanje stanovništva preko:

- Razvoja politike i profesionalnih saveta za zdravstvene usluge, da bi se osigurali bolji standardi zdravstvenih usluga preko preventivnih aktiviteta;
- Strateškog menadžiranja osiguravajući okvir za razvoj istrajnih zdravstvenih usluga i koje se neprekidno poboljšavaju i podržavajući ih preko razvoja ljudskog potencijala, koordiniranju investicija, menadžiranja kvaliteta i informativnih sistema; i

Efikasno menadžiranje osiguravajući ponudu kvalitetnih javnih usluga primarne, sekundarne, tercijarne zdravstvene nege u svim zdravstvenim institucijama. <http://www.mshgov.net>

1.2. PROCENJIVANJE STANJA NA KOSOVU

Razvoji koji se dešavaju na Kosovu uglavnom su bez plana i u većini slučajeva predstavljaju interes određenih grupa i jednog određenog dela teritorije Kosova. Regije koje su se tradicionalno suočile sa esencijalnim problemima nezaposlenosti i siromaštva još nastavljaju da se suočavaju stim, u poređenju sa drugim regionima gde je razvoj nepostojan koji ne ispunjava osnovne kriterije prostornog razvoja.

Sredina, kao nenadokladiv resurs napada se sa svih strana i moguće forme preobrazivši se u većini slučajeva, u sredinu bez vrednosti i bez postojane budućnosti.

Stvaranje novih radnih mesta i ekonomski razvoj, zbrinjavanje za nasleđe, i stvaranje kvalitetne životne sredine, unapređenje usluga u prosveti i zdrastvu, smanjenje siromaštva i ispunjavanje standarda svakako su u prioritetna pitanja za koje treba da se preduzimaju delatnosti koje bi omogućile njihovo poboljšanje.

Ovi zahtevi proizašli su kao rezultat procenjivanja stanja prostornog razvoja na Kosovu i kao takve su utvrđene, ispunile su se i izgradile i od mnogih učesnika za vreme javnih konsultacija organizovane u nekoliko velikim urbanim centrovima na Kosovu.

1.2.1. ANALIZA SWOT

Ova analiza razmatra uticaj istrazenih pitanja koje u formi prednosti i nedostataka koje deluju iznutra, i mogućnostima i opasnostima koje deluju izvana, predstavljaju glavne faktore za budući razvoj u prostoru Kosova.

1.2.1.1. Pravni aspekt, institucionalni i politički

Prednosti

- Nova demokratska struktura institucija Kosova
- Liderstvo i želja da se postigne željeni cilj
- Novi zakoni
- Međunarodna institucionalna prisutnost - ICO, EULEX, EU, KFOR, UNDP itd .
- Postignuta saradnja sa regionalnim mestima
- Orijentacija ka integraciji sa EU

Slabosti

- Nedostatak nacionalne strategije za razvoj
- Nedostatak primene zakona na snazi
- Nedostatak specijalizovanog kadra
- Nedostatak centralnog i sektorijskog informativnog centra
- Nizak nivo međuinstitucionalne saradnje
- Finansijska i tehnička ograničenja
- Paralelni sistem vladanja

Mogućnosti

- Evropska Zajednica određena za poboljšanje situacije
- Podržavanje većine država za razvoj
- Korišćenje međunarodne institucionalne prisutnosti za razne dobitke
- Program saradnja u rajonu
- Dijaspore potencijalni izvor za razvoj
- Uključivanje u koridorima regionalne infrastrukture

Opasnosti

- Kašnjenje postavljanja kontrole državnih institucija u celoj teritoriji Kosova
- Percepcija za Kosovo kao nestabilno
- Koridori međunarodne infrastrukture zanemaruju Kosovo
- Susedne zemlje atraktivnije za investiranje

1.2.1.2. Opšti aspekti - Socio-ekonomski - ambientalni i fizički

Prednosti

- Centralna pozicija u regionu sa mogućnošću kapitalizma za strane investitore u uslovima trgovačke liberalizacije
- Prikladni prirodni uslovi - klima i topografija, prirodno - podzemni i površinski resursi, biodiverzitet -(metali i lignit)
- Moderan zakonski kadar i makroekonomska stabilnost,
- Ljudski kapital - mlada populacija sa energijom i voljom za rad sa pozitivnim pristupom ka reformi i trgovinskoj ekonomiji
- Stvarane i nasleđene vrednosti
- Potencijal za razvoj poljoprivrede, ovčarstva, industrije, energetike, trgovine i turizma
- Prilično male distance od velikih centrova
- Laki pristup ka informativnoj tehnologiji i novih poznavanja
- Regionalna organizacija sakupljanja otpada
- Reforme u obrazovanju

Slabosti

- Nedostatak registracije stanovništva
- Velika gustoća stanovništva na urbanim zonama
- Migriranje stanovništva ka velikim urbanim centrima
- Visoki stepen nezaposlenosti
- Visoki stepen siromaštva
- Visoki stepen smrtnosti novorođenčadi
- Nedostatak socijalnog osiguranja
- Zanemarivanje školovanja
- Nedostatak dovoljnog školskog i zdravstvenog prostora
- Veliko zagađenje i degradacija životne sredine
- Nekontrolisano i neracionalno korišćenje prirodnih resursa i prostora
- Nedovoljan kapacitet i slabo upravljanje lokalnih deponija
- Vodeni resursi nedovoljni (Istočno i Centralno Kosovo)
- Neuređena korita reka
- Horizontalno priširenje naselja
- Ilegalna izgradnja i neformalna naselja
- Slabi kvalitet građevina
- Sadašnji nivo ekonomskog razvoja, njihova disproporcija i stagnacija ekonomskog razvoja
- Sadašnji nivo primene zakonske države i vladanje razvojem
- Još neprijateljski ambijent za investiranje
- Otežani pristup na lokacijama za biznis sa prikladnom infrastrukturom
- Spora privatizacija
- Nerazvijanje sektora NVM - prioritet za ekonomski razvoj
- Niska cena poljoprivredne zemlje
- Nedostatak marketinga - promoviranje Kosova,
- Nerazvijena proizvodnja,
- Nepovoljni krediti,
- Nizak nivo razvoja poljoprivrede i stočarstva
- Nedovoljna fizička infrastruktura i nefunkcionalna
- Nedostatak sistema za navodnjavanje
- Nedostatak postrojenja za tretiranje crnih voda

Mogućnosti

- Pristupanje novih tehnologija
- Otvaranje novih univerziteta u korist balansirano razvoja
- Ekonomski razvoj podržan od novog intelektualnog kapaciteta i postizanje novih poznavanja
- Pristup koridorima pan - Evropske infrastrukture.
- Uključivanje u programima regionalnog razvoja (INTRREG, CADSES, ESTIA ...)
- Gustina naselja u korist zaštite zemlje

- Privlačenje novih investiranja i donacija
- Usklađivanje socio- ekonomskog razvoja sa demografskim razvojem
- Uključivanje na koridorima pan -Evropske infrastrukture .
- Međunarodno prisustvo na Kosovu
- Korišćenje iskustva razvijenih zemalja
- Uključivanje na Euro - Zoni
- Angažovanje međunarodnog faktora sa tehničkom i finansijskom asistencijom

Opasnosti

- Promena structure stanovništva zbog emigracije mladog stanovništva
- Povratak izbeglica bez rešenog političkog statusa
- Rast negativnih pojava
- Opadanje životnog kvaliteta
- Nepovratni gubitak prirodnih resursa i stvorenih i nasleđenih vrednosti
- Susedne zemlje su atraktivnije za investiranja
- Povećanje zagađenja životne sredine .
- Ostavljanje Kosova van evropskih putnih predviđenih koridora
- Gubitak tradicije kosovskih porodica

Vršeno istraživanje u ovom dokumentu i diskusije u vezi sa njima, kao i drugi dokumenti u raspolaganju, izrađeni od agencija i domaćih i međunarodnih instituta koji tretiraju razvoj Kosova za budući desetogodišnji period, služili su kao osnova za rad u izradi Vizije i ciljeva prostornog razvoja Kosova.

1.3. PROCENA INVESTICIONIH KAPACITETA

U Kosovskim prilikama, procena investicionih kapaciteta (sektori i izvori) ima posebnu važnost imajući u vidu potrebu za mobilisanje svih izvora investicija. Ovo je posebno važno za procenu kapaciteta javnih investicija.

► Struktura izvora investicija u %

	2004 - 2015
Investicije	100
Privatne	60.0
Vlada	25.0
Donatori	5.0
Međunarodne financijske institucije	10.0

Izvor: Procene Instituta Riinvest

Prema aspektu izvora, investicije će uglavnom biti od privatnog sektora. Tokom ovog vremena, one će imati dominantno učešće (60%), dok je učešće budžeta Kosova procenjeno na ¼ u ukupnim investicijama. Da se očekivati da će međunarodna pomoć biti reducirana. Na osnovi ovih izveštaja, primećuje se podrška ekonomskom razvoju preko mobilizacije fondova i unutrašnjih i vanjskih investicija. Ova ofenziva investicija, odraziće se u porastu učešća investicija u DBP od 28.4% (2004) do 34.8% (2010) i 47.7% (2015).

Projekcije indikativne strukture investicija za period 2005 - 2015 su urađene na osnovi tri faktora.

1. Posleratni ekonomski trendovi na Kosovu
2. Urađena planiranja od strane kosovskih institucija, sa posebnim naglaskom na Ministarstvo Transporta i Telekomunikacija i Kosovsku Agenciju Poverenja
3. iskustva iz ostalih zemalja, posebno susednih zemalja i zemlje u tranziciji

Tabela u nastavku predstavlja planiranu sumu u milijardi eura za investicije u nekim sektorima

► Sektorijalna Struktura Investicija u mld. Euro za period 2005-2015

Poljoprivreda	0.72
Obrazovanje	1.44
Izgradnja/Stanovanje	2.1
Industrija	3.85
Trgovina/Usluge	2.65
Telekomunikacije	0.65
Zdravstvo	0.43
Ukupno	11.84

Izvor: Procene Instituta Riinvest

Investicije u sektoru obrazovanja i poljoprivrede su planirana na osnovi iskustva drugih zemalja, osobito bugarskim i makedonskim iskustvom, i na osnovi procena o opravdanosti ovih investicija o porastu kvaliteta humanih resursa na Kosovu kao bitni faktor razvoja. Predpostavlja se da će najveći broj investicija ići prema industrijalnim, trgovinskim i uslužnim aktivnostima.

Sektor energije će isto tako biti veliki upijač investicija. Izgradnja jedne nove termocentrale podrazumeva investiciju od oko 2.2 milijarde eura dok se ostale investicije planiraju i u postojećim termoelektranama i rudarstve površine.

► Energetika i rudarstvo - Planiranje Investicija za period 2009 - 2020

Nova TE (2000 MW)	2.25 MD
Rudnici uglja	616 mil
Stare TE (A i B)	454 mil
Ukupno	1.85 MD

Izvor: PATEL/MEM

Veliki broj investicija planiraju se za oblast izgradnje prostora za stanovanje. U ovoj oblasti je planirano investiranje od oko 2.1 milijarda eura. Ovaj predračun je urađen uzimajući u obzir rast stanovništva od 300 000 - 400.000 ljudi, prosek do 2015. Računajući na prosek od 5 članova po porodici, imaćemo potražnju za odprilike 70.000 stanova, koje bi sa cenom od 30000 euro rezultirali pomenutoj investivnoj cifri.

Planirano je oko 4.5 miliard evra investicije u saobraćajnu infrastrukturu do 2022 godine.

Bazirajući se na podatke KAP investivni kapitalni zahtevi PTK-ja su odprilike 450 mil Eur. Sa druge strane, uključivanje novih operatera podrazumeva dodatne investicije od 200 mil Euro.

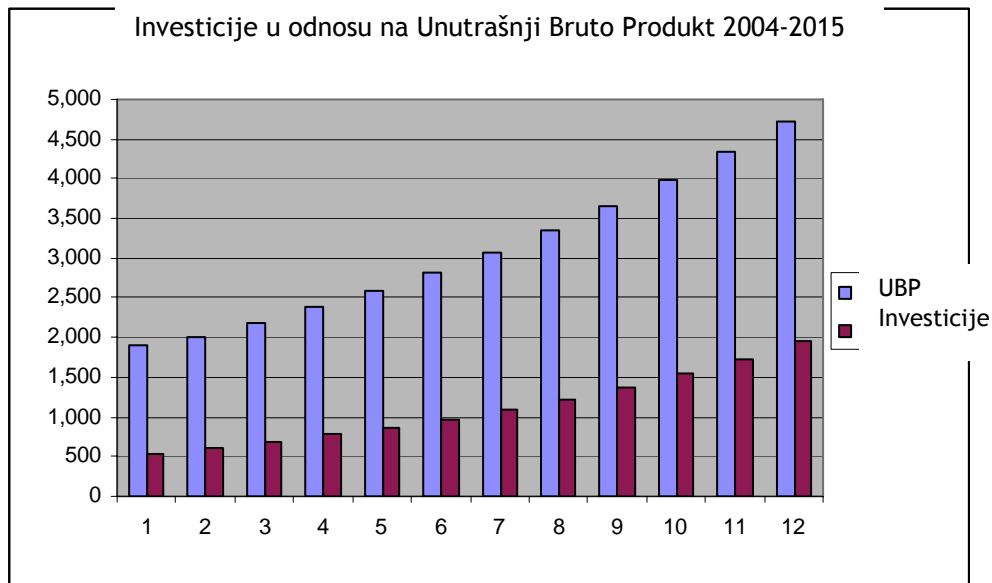
Uopšteno, ova struktura investiranja proizlazi od trendova dosadašnjih investicija, iskustvo drugih i isto tako odražava potrebe za istrajan i balanciran razvoj na socijalnom i regionalnim aspektom. Zbog toga, velika se važnost pridaje investicijama u obrazovanju, transportu i poboljšanju uslova stanovanja i razvoju sektora MSP.

Isto tako se investicije u energetici dimenzioniraju do te mere da stvarajući uslove za razvoj pazi na čuvanje sredine. Štaviše ova struktura investicija nudi preduslove za policentrični razvoj Kosova koji bi smanjio razliku u razvoju između regiona i opština Kosova.

1.3.1. SEKTORIJALNE PROJEKCIJE I IZVORI INVESTICIJA

Realizacija ekonomskog razvoja po prosečnoj normi oko 9% uslovljen je stvaranjem istrajne sredine i povećanje atraktivnosti zemlje za investicije, osobito za strane investicije. U razdoblju 1999 - 2003, međunarodna zajednica je osigurala donacije u vrednosti od oko 2.0 mld. US dolara za podršku obnove i ekonomskom razvoju zemlje, obuhvatajući izgradnju razorenih kuća (46%), javne infrastrukture (34%), pošte i telekomunikacija, javnih usluga i transporta, kao i izgradnja domaćih institucija. U okviru programa obnove, samo u energetski sektor je orijentirano oko 413 mil. Euro, odnosno oko 21% od ukupno angažovanih investicija. Do 2003 godine međunarodna Zajednica je dala veliku podršku za ekonomiju zemlje, međutim posle ove godine počela je rapidna redukcija međunarodne pomoći koja je imala negativan odraz u ritam ekonomskog razvoja. Istovremeno, nisu se uspeli naći drugi izvori investicija da bi nadoknadili ovu disproporciju u odnosu na međunarodnu pomoć. Osobito to važi za nedostatak dugoročnih izvora za javne investicije, pošto budžet Kosova nema kapaciteta da se suočava sa potrebama za dugoročne javne investicije u nekim kritičnim sektorima. Iz iskustva zemalja Centralne i Jugoistočne Evrope, mogu se izvaditi pouke oko mobilizacija investicija preko:

- Međunarodnih Finansijskih Institucija i međunarodnog kreditiranja,
- Programa i strukturalnih fondova EU,
- Nacionalnog finansijskog tržišta (kreditni komercijalnih banaka i fondovi privatizacije & penzija),
- Privatnih fondova,
- Donacija i međunarodnih grantova.

Izvor : Procena Instituta Riinvest

1.3.2. JAVNE (DRŽAVNE) INVESTICIJE

1.3.2.1. Investicije u energetici i rudarstvu

Ukupne finansijske potrebe za energetske kapitalne projekte u periodu od 2009 - 2020 procenjuju se da budu oko 3.3 milijardi eura. Najveći deo ovih sredstva namenjene su sektoru energije i to u iznosu od oko 2.7 milijardi. Sektor lignita učestvuje sa totalnim iznosom sa oko 600 mil. eura.

Prema Energetske Strategije, planirana je izgradnja nove termoelektrane koja bi mogla biti od 300 - 1000 MW, i prema novim planovima Vlade Kosova, kapaciteti može biti podignuti do 2000 MW, sa investicionim troškovima koje procenjuju se od 1 mil \$.za jedan MW.

Investicije u električnoj mreži u periodu 2003-2005 bile su 24,64 mil EUR, dok planiranja za investicije u istoj mreži u periodu 2009 - 2015 predviđaju još 26,10 mil EUR

Što se tiče investiranja u sektoru iskopa lignita za period 2009 - 2020 planirano je investicija od 616.2 mil. Eura. Ovaj iznos planira se za otvaranje novog iskopa u Sibovcu

“Između 1999 i 2004 godine, BE je utrošila 374 milion € da bi pomogla u snabdevanju stanovništva Kosova sa električnom energijom. Osim rehabilitacije Kosova B, glavni izazovi obuhvaćaju rehabilitaciju rudnika uglja koje snabdevaju termocentrale, pooljšanju sistema transmisije i distribucije; i modernizaciju sistema centralnog grejanja u zonama sa velikom gustinom naseljenosti⁶⁴.

1.3.2.2. Investicije u infrastrukturi transporta

Prema Razvojnoj Strategiji Transporta Multi Modal, usvojeno dokumenat godine 2009 od Vlade Kosova , u vremenskom periodu 2010-2022, na Kosovu predviđaju se oko 4.5 milijardi eura investiranja u putnoj infrastrukturi i na željeznicama .

► Predviđene nvesticije u infrastrukturi transporta za period 2010-2022

Željeznice	0.443 MD
Putevi /Autoput	4.060 MD
Total	4.503 MD

Izvor : Razvojna Strategija Transporta Multi Modal Kosova

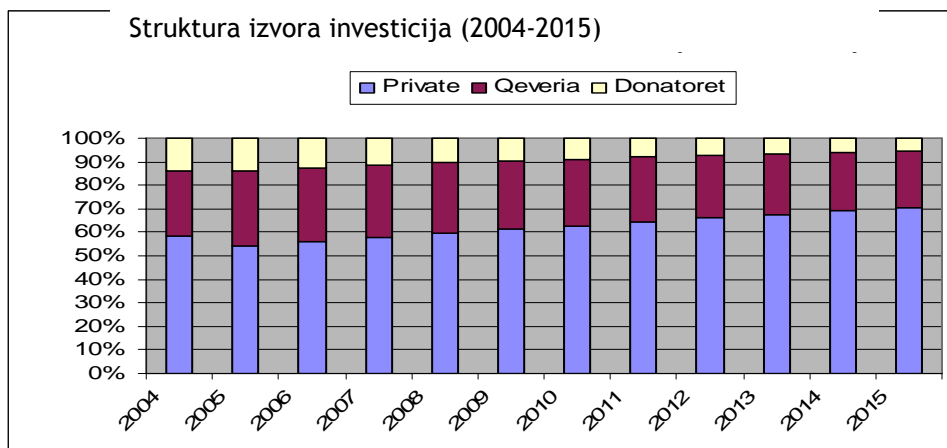
⁶⁴ <http://www.ear.eu.int/kosovo/kosovo.htm>

Posleratne investicione aktivnosti bile su mnogobrojne. U 2000 godini, donatori su odvojili oko 19 mil Eura za saniranje puteva i mostova na Kosovu. U 2001 godini, ovaj se iznos povećava na 26 mil Eura. Vredno je pomenuti da u 2001 godini, po prvi put se odvajaju sredstva iz Konsolidovanog Budžeta Kosova, i to u vrednosti od 4 mil. U sledećim godinama učešće BKK-a značajno se povećava za 9.5 mil u godini 2002, 17 mil eura u godini 2003, 24.84 miliona u godini 2005, 26.85 miliona u godini 2006, 30.71 miliona u godini 2007, 134,71 miliona u godini 2008 i 156.57 miliona eura u godini 2009.

1.3.3. PROJEKCIJE IZVORA INVESTICIJA

Nivo investicija zavisi pored drugih faktora i od potencijala kreditiranja bankarskog sistema i mogućnost orijentisanja domaćih fondova u financiranju ekonomskog razvoja. U ovom kontekstu, značajnu ulogu imaju i državne investicije i obuhvaćanje zemlje u regionalnim investicijama financiranim od BE i programa međunarodnih organizacija i institucija. U budućnosti, privatne investicije povećaće svoj učešće u izvoru investicija. U okviru privatnih investicija, najviše učešće treba očekivati od dugoročnih bankarskih ušteđevina, stranih investicija i mobilizovanih sredstava u finansijskom tržištu. Procenjuje se da u 2015 godini, učešće privatnih investicija biće 60 %, a državnih investicija oko 35 %.

	Privatne 60%		Javne 35%		Donatori
	Biznisi 45%	FDI 15%	Buđet 25%	IFI 10%	5%
2009-2015	4.830	1.610	2.683	1.073	536

Izvor: Procena Instituta Riinvest

Da bi se došlo do povećanja DBP-a od 9%, treba se investirati oko 35% DBP-a. U vremeskom periodu 2009 - 2015 planira se investiranje od oko 11 milijardi eura.

Finansijska sredstva obezbediće se iz tri glavnih izvora :

1. Privatnih - 60%
2. Javnih - 35%
3. Donatori - 5%

Na privatnim investicijama obuhvaćaju se biznisi sa 45% i Strane Direktne Investicije sa 15%. Biznisi će učestvovati sa investiranjem sa € 4.83 milijardi a Strane Direktne Investicije učestvuju sa € 1.61 milijardi. Privatne investicije biće podeljene u četiri glavne kategorije:

1. Osobna sredstva
2. Dijaspora
3. Bankarski krediti
4. Direktne strane investicije

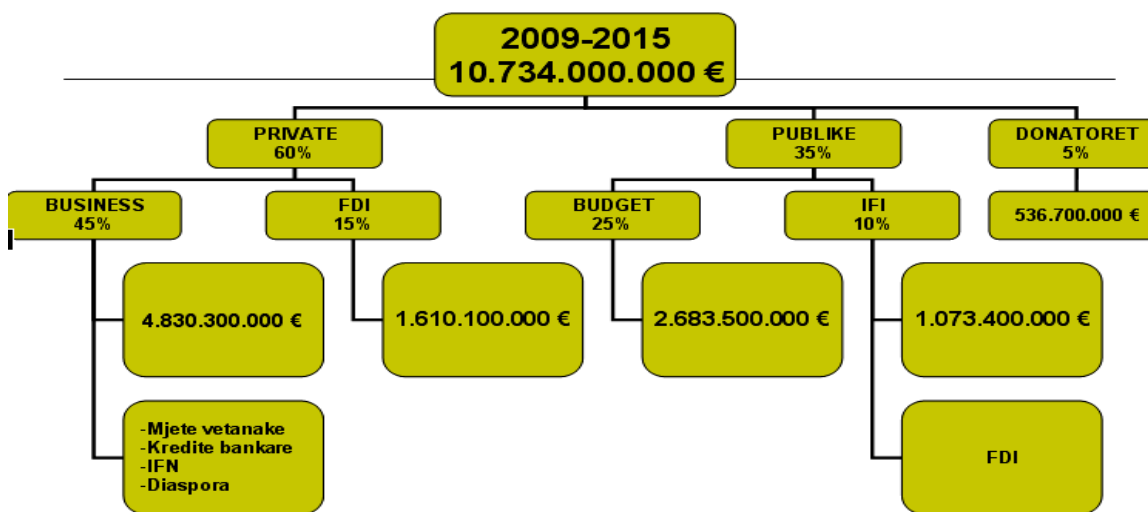
vne investicije učestvovalaće sa € 3.756 milijardi koje je jednako sa 35% ukupnih investicija u nē period 2009 - 2015.

Donatori učestvuju u totalu investiranja sa 5% investicija .

Za spomenuti vremenski period , karakteristikčno je i učestvovanje Međunarodnih Finansijskih Institucija , koje za totalna investiranja druge faze će učestvovati sa oko 10% investiranja ili oko € 1 milijardi eura .

Privatne investicije će imati uglavnom konstantno učešće tokom sledećih godina, 55% - 60% od ukupnih investicija.

Javne investicije od budžeta povećaće se iz godina u godine, imaće učešće od 30%-35%, u ovim investicijama obuhvatiće se investicije iz budžeta i investicije iz državnih zajmova koji će se uzeti od Međunarodnih Finansijskih Institucija.

1.4. IZAZOVI PROSTORNOG PLANIRANJA

1.4.1. EKONOMIJA I ZAPOSLENOST

Zaostala ekonomija na Kosovu, a posebno visoki stepen nezaposlenosti. Međunarodna konkurencija traži funkcionalnu infrastrukturu.

Kako može pomoći prostorni razvoj na razvoj ekonomije?

1.4.1.1. Pozadina

Strateški Plan Kosova od razvojne Grupe Ujedinjenih Nacija (2003-2004) predviđa jedan drugi izazov osim poznatih teskoća za naše mesto u ekonomskom aspektu, ono očekivane redukcije međunarodne asistencije i nemogućnost ulaska ili korišćenja alternativnih fondova, potrebu za stvaranje zakonskog okvira i favornih pravilnika za razvoj privatnog sektora, potrebu za privatizacijom javnih preduzeća u deficitu i nastojanja za korišćenje ovih izvora da bi stimulisali ekonomski razvoj .

Srednjoročna Strategija Ekonomskog Razvoja Kosova, naglasava ustaljeni ekonomski razvoj, alarmantan nivo nezaposlenosti, neadekvatnu strukturu postojeće ekonomije, nedostatak p makro-ekonomske politike i nedostatak strategija ekonomskog razvoja kao glavne izazove sa kojima se sreće naše mesto u predstojećim godinama. Vizija ove strategije slična je sa Strategijom Asistencije USAID za Kosovo 2004-2008, koja predviđa ekonomski razvoj i vladanje zakona kao glavne izazove za postizanje ekonomskog i političkog blagostanja, i posebno elaborira da jedna ekonomija u ivici normalnog razvoja , veštačka i nepostojana ,koja se oslanja više na trgovinu nego na proizvodnju, usluge i građevinarstvo nego proizvodnju, veliki negativni odnos trgovine sa izvozom, nemdostatak solidnog snadbevanja sa električnom energijom i pitanja status kao glavne izazove teritorije.

1.4.1.2. Kontekst

Duga Istorija slabog upravljanja od predhodnih autoriteta uništila je ekonomiju u pred ratnoj dekadi. Ovo je rezultiralo sa ostećenjima imovina i kompanija, kao i izbacivanje znatnog broja zaposlenih nesrba sa radnog mesta (posebno one u vodećim položajima) što je uzrokovalo nedostatak iskustva u uslovima otvorenog tržišta kod kosovara . Poteškoće u pristupu obrazovanju, zdrastvenog zbrinjavanja i druge usluge , bilo je vodeća snaga ka stvaranju paralelnih albanskih struktura da bi nudili ovu vrstu usluga , finansirane uglavnom iz dijaspore i previsoko oporezivanje na mestu⁶⁵.

Još od početka mira (1999) Kosovo je doživelo ekonomsko obnavljanje. kuće i infrastruktura jsi izgrađene, i ponuda javnih usluga je poboljsana. zakonodastvo i ekonomske politike su izgrađene na bazi ekonomske reforme i najbolje međunarodne prakse. Međutim , Kosovo još se bavi sa velikim preprekama koje su teže za rešavanje nego kod suseda, uglavnom zbog činjenice što se ne vidi kao deo međunarodnog komuniteta.

Kašnjenje procesa privatizacije JP-a ostavila je privatni sektor Kosova u njenim nasleđenim karakteristikama od 1989, sastavljene uglavnom od individualnih preduzeća dominirane od trgovine na veliko i na malo. Većina ovih preduzeća zapošljavaju 2 ili tri osobe. Ova neprikladna struktura očekuje se da se menja sa reformom privatiziranja.

Iako je Kosovo dala jasne znakove razvoja zadnjih godina, uticaj ovog povećanja nije bio isti u narodu . Dok su mnogo porodice izašle iz siromaštva ,većina od njih nije se izvukla. prema jednoj studiji Svetske banke, skoro pola stanovništva pada pod linijom siromaštva. Približno 10% su u kategoriji krajnjeg siropmaštva .Nezaposlenost je jedno od glavnih pitanja, pošto prema RIINVEST-u 39% radne snage aktuelno je nezaposleno ⁶⁶.

Iako se privatna investiranja procenjuju oko 30% BPV, one su više ne produktivne i ne generisu prihode . Direktno investicije od vani bivajući veoma važne za ekonomski razvoj Kosova, izgleda da su veoma male ⁶⁷, zbog nestabilnosti u regionu, imovinskog konteksta, zakonski i regulativni okvir, nedostatak električne energije , kašnjenje i stopiranje procesa privatizacije kod javnih preduzeća. Javna Investiranja (oko 90 miliona) kod povećanja od 2003, u

⁶⁵ Strategija e Shteteve të Bashkura për Zhvillimin Ndërkombëtar (date?)

⁶⁶ Riinvest, tregu i punës dhe papunësia (date?)

⁶⁷ Mungojnë të dhënat.

poređenju sa 2002 su daleko od dovoljnog. Ove investicije uglavnom su išle za infrastrukturu, posebno za sistem energetike (KEK).

Uvoz je povećan za 3% (ukupno registrovanog uvoza do kraja 2003 godine ide do 960.3 miliona eura. Jedna zabrinjavajuća činjenica je da veliki deo prehrane je od uvoza (34%) istovremeno deo kapitala ostaje u veoma niskom nivou (12%). Visoki stepen uvoza prehrane predstavlja dobru mogućnost njegove zamene. Poreklo uvoza nije mnogo promenjeno u 2003, u poređenju sa 2002. Još EZ, švicarska, Makedonija, Bugarska, BH, Hrvatska, Crna Gora, Srbija i Turska su glavni izvoznici na Kosovu, sa manjim promenama u ovom periodu.

Izvoz je povećan u veoma niskom nivou u poređenju sa stepenom povećanja od 30% u 2003, i većina izvezene robe je u niskom nivou prerade, kao vino, metali, pečurke itd. Pokrivanje uvoza sa izvozom ide od 2% - 3,5% što prikazuje veoma malu proizvodnju na Kosovu. Budući razvoj Kosova zavisi od kapaciteta povećanja izvoza, kao i povećanje izvoza proizvoda sa većom vrednošću.

1.4.1.3. Široki kontekst

Transport i veze u okviru regiona tretirani su sa visokim nivoom važnosti kod evropske politike za prostorno planiranje (ESDP, CADSES...). Pokretanje ljudi, robe, usluga i podataka je vazan odlučujući faktor za prostorni razvoj u Evropi. Glavni cilj viđen sa aspekta prostornog planiranja je ideja "decentralizovane koncentracije" u izgradnji struktura evropskih mesta (ovo se može uspešno promovisati usvajajući jednu prikladnu politiku transporta).

1.4.1.4. Lista pitanja

Razvoj Kosova zavisi od regeneracije zaostale ekonomije. Opšti parametri za predviđeno ekonomsko povećanje treba sa se definira da bi dao pravac razvojnim prostornim planovima.

- Šta se očekuje od prostornog planiranja u pravcu poboljšanja mogućnosti integracije sa državama EJK i EZ?
- Kako utiče poslovno domaće društvo u pravcu ekonomije Kosova? Koje su potrebe, spektar postavljanja?
- U kojim sektorima će rasti kosovska ekonomija? U kojim sektorima želimo da uspe Kosovo? Na kojim geografskim zonama?
- Uvoz ili izvoz? Urbano ili ruralno ojačanje ili nove ekonomije (TI)? (RI) obuka da bi se ušlo u nove ekonomije? ili obuka da bi ojačali izgubljene asete ekonomskog razvoja?
- Da li treba obnavljati industriju rudnika? kako možemo izvršiti to da bi očuvali životnu sredinu?
- Da li treba zatražiti ekonomski razvoj u sektorima koji nisu postojani iz aspekta životne sredine?
- Ekonomija/nove tehnologije - globalna je procena da se povećava informativna tehnologija i to će se nastaviti u sledećem periodu planiranja. Da li treba da sektori kao TI da se povoljno tretiraju? da li treba da se pove nove ekonomske delatnosti postavljaju blizu stanovnika?
- Da li se očekuju strane investicije u budućnosti? u kojim sektorima? koji je spektar postavljanja, potreba i želje stranih investicija i globalne ekonomije? šta se traži od prostornog planiranja za privučenje investicija u budućnosti?
- Kako ćemo obezbediti potrebnu regionalnu ravnotežnost?
- Kako ćemo obezbediti energiju, komunikaciju, itd potrebne za investiranja u budućnosti? Kako ćemo to nuditi na postojan način za ograničenim zagađenjem? i kako će se predviđati jednaki pristup prema svim ovima?
- Da li treba da mreža infrastructure Kosova da se veze sa budućom mrežom infrastructure EJK? Kako možemo to postići na efektivan i postojan način?
- Sta može nuditi planiranje uopšteno, osim plana prostornog planiranja Kosova postojani način transporta? Kako može Kosovo da rešava postojano pitanje transporta i u kojim regionima, preko planova delovanja i projekata? Kako i gde možemo obezbediti efikasno korišćenje infrastrukture? i za svaku novu ideju, da li će se koristiti novo zemljište ili ćemo ponovo koristiti izgrađenu zemlju?

- Turistička delatnost može doprineti na zapošljavanje i da nudi nove mogućnosti razvođa. Kako možemo razviti ovaj sektor ekonomske delatnosti? u kojim geografskim oblastima?
- Uslovi tržišta, pristup tržištu i toka finansijskog kapitala, koji su kontrolisani ili pod uticajem razvijenijih država, imaju velike posledice od ekonomije država u tranziciji ka integraciji u globalnoj tržišnoj ekonomiji . Jedno malo mesto kao Kosovo mora računati integraciju sa svojim susedima i EZ-u da bi dobili od međunarodne ekonomije. Gde mora da se koncentriše prostorni plan da bi se integrisao sa regionom? Koja je uloga razvijenih zemalja, regionalne ekonomije i svetske zajednice u tretiranju izazova?
- Pošto su gradovi aktuelno najveći proizvođači BPV, kako možemo poboljšati komuniciranje i transport unutar i između gradova?
- Kosovo ima mrežu putne infrastrukture koja ima potrebu za poboljšanje na svim aspektima. Koja će biti koncentracija za 10 budućih godina. Da bi bili u stanju da odgovorimo na ovo pitanje, trebamo sagledati širu perspektivu. Da li će se fokusirati Kosovo u postojeću putnu mrežu kao takvu i da nastoji da završi nedostatke i da poboljša njihovo sadašnje stanje? Ili treba da se fokusira u ojačanju glavnih linija sa regionom preko novih mreža u regionu i da se poveže sa velikim mrežama infrastrukture regiona preko novim mrežama ili avansiranje onih postojećih? I koji su elementi koji se moraju uzeti u obzir za definiranje budućih pravaca?
- Kako se može poboljšati i sačuvati kvalitet životne sredine u visokom nivou i pored svih poteškoća i unapređenje ekonomskog razvoja?

1.4.2. NASLEDE I ODRZIVI RAZVOJ

Da li gubimo prirodno i kulturno nasleđe!

Kako se možemo razviti na neki način koji koristi ova bogastva za naš razvoj ali takoer da sačuvamo budućnost naše dece ?

1.4.2.1. Pozadina - Sta kažu agende i glavni dokumenti ?

Osnovni Koncepti UNESCO-a kažu da svaka stvar iz kulturnog i prirodnog nasleđa je jedinstven i nestanak bilo koje stvari znači definitivni gubitak i nepovratno osiromašenje nasleđa . Kulturno nasleđe je zajednička imovina, koja mora da se koristi od svih i da se zaštiti tako da se sačuva za buduće generacije .⁶⁸

Kulturno i prirodno nasleđe daje nam osećaj identiteta i pomaže kod diferencije zajednica u klimi globalizma. Omogućuju kulturnim zajednicama da otkriju i razume jedan drugog, i istovremeno sadrži vazno bogastvo za razvoj. Ova ideja je zaštićena silom od Evropskog Saveta . Zbog ovoga svi članovi EZ-a daju veliku vaznost zaštiti i sačuvanju njihovog kulturnog i prirodnog nasleđa EZ-a, što nam daje do znanja da ako Kosovo želi ubudućnosti da se ujedinjuje za zajednicom mora da ispunjava ove evropske standarde.

Sada već je zaštita i sačuvanje kulturnog i prirodnog nasleđa dat u službenom dokumentu "Standardi za Kosovo " kao jedan od standarda⁶⁹ koji se moraju ispuniti, znači: "kulturno nasleđe Kosova postuje se kao zajednička imovina svih etničkih, verskih, i jezičnih zajednica Kosova". Sve zajednice moraju sačuvati, povratiti i zaštititi vazna mesta zbog njihove kulturne, istorijske i verske nasleđenosti i uz pomoć institucija Kosova, u skladu sa evropskim standardima.

Postojani razvoj - Agenda 21 i Agenda Habitat-a su vazni ciljevi ka jednoj promeni perspektive koja je vrsena u 90-tim godinama . pokretanje od jedne "sredine bez obzira na razvoj" kod toga što naglasava brige za životnu sredinu vezane su sa procesom socijalnog i ekonomskog razvoja. dalje, u jednom sve urbanizovanijim svetom, gradovi su poznati kao mesto kritičnog socijalnog, ekonomskog i ambijentalnog problema i kao jedinstvena mogućnost za jednu postojanu budućnost. Nova perspektiva također naglasava vezu između postojanosti i vladanja. Više nego vladina eskuzivna oblast i eksperata, postojani razvoj sada se vidi kao proces koji obuhvaća obične ljude i njihov svakodnevni život⁷⁰. Obe dve agende podvlače potrebu smanjivanja siromaštva i uključenost ljudi koji tradicionalno nisu imali pravo glasanja i isključeni iz procesa donosenja odluka.

1.4.2.2. Lista pitanja

- Na osnovu koncepta UNESCO-a, EU-e i Standarda, iščezavanje bilo koje stvari kulturnog ili prirodnog nasleđa gubitak je kosovskog nasleđa. U pravcu zaštite, očuvanja i razvitka jednog bogatog kulturnog i prirodnog nasleđa autoriteti treba da rade na povećanju samosvesnosti o njenim vrednostima i jačanju njenog korišćenja kao potencijala za održivi razvoj. Šta smatramo kao zajedničko nasleđe za sve stanovnike Kosova i kao vrednost širog regiona? Šta želimo da ostavimo našoj deci? Gde ide današnja kultura Kosova?
- Iako je princip "postojanog razvoja" pisan unutar Zakona o Prostornom planiranju, standardima i različitim agendama vreme je da se ovi principi sprovedu na konkretna dela i odraze na menađiranje. Razvoj i održivo upravljanje su od glavnog značaja za bolju budućnost i zahteva veću pažnju na Kosovu. Kako se mogu koristiti kulturno i prirodno nasleđe za održivi razvoj? Ili kao možemo da podignemo sada njene višestruke vrednosti (na pr. Za relaksaciju građana Kosova, povećanje šireg turizma, avansiranja obostranih sporazumevanja različitih zajednica, privlačenje investitora, ponude zapošljavanja), osiguravajući da naša deca mogu da koriste (aspekt zaštite) ove vrednosti? Da li ovo podrazumeva poboljšanje ili ograničenje pristupa javnosti? Koje elemente treba više razvijati?

⁶⁸ Konceptet e përmendura në Standardin 6, të cilat vijjnë nga Rekomandimi i UNESCO-s në lidhje me Mbrotjtjen e Nivelit KOMBëtar të Trashëgimisë Kulturore dhe Natyrore, UNESCO Doc.17C/107, 15 Nëntor 1972

⁶⁹ Standardi 6 në "Plani i Implementimit të Standardeve për Kosovën", Mars 2004, Kosovë

⁷⁰ "Urbanizimi i Qëndrueshëm: Lidhja e Agjendave të Gjelbra me ato të Verdha", dpu University College London, 2002 (në bashkëpunim me UN-HABITAT) - ekstrakt bazuar në Agjenda 21 dhe Agjendën e Habitat-it

- Osim poznatog kulturnog nasleđa, koje pojave, pejzaži, naselja, građevine, zgrade smatramo kao vrednost i specifični kvalitet Kosova? Koji je imidž, identitet i vrednosti koje treba podržati? Turizam zavisi od kvalitetnih otvorenih i izgrađenih životnih sredina; stvara zapošljavanje i nudi mogućnosti zabave sa distribucijom na svim regionima. Znači kako možemo da procenimo ove vrednosti i kako da ih menađiramo? Gde se mogu zbrinjavati zajednice? (na pr. Slovenija)
- Koji je identitet kojeg želimo da imamo? Koji imidž želi Kosovo da ima u regionu? Koje karakteristike želimo da jačamo i koje želimo da vratimo unazad?
- Kako može Kosovo da koristi njene prirodne izvore do mere da ne rizikuje buduće generacije? Dokle želimo da idemo u traganju za čistijom životnom sredinom ili ratom za brzi ekonomski razvoj koristeći prirodne izvore? Novi Zakon o Zaštiti životne sredine obuhvata principe zbrinjavanja i sprečavanja, proizvodnje i čiste reciklaže i princip zagađivač i eksploator plaća. Danas problemi životne sredine na Kosovu su teški i obuhvataju: otpad u naseljenim zonama; zagađenje vazduha sagorevanjem otpada, uglja i drva za sagorevanje; teški metali u pijaćoj vodi kao rezultat nekontrolisanih površinskih rudnika i teške industrije; ogoličavanje planinskih mesta; i rasturana ne eksplodirajuća sredstva ⁷¹.

Posebnu pretnju javnom zdravlju i životnoj sredini predstavlja Kosovska Energetska Korporacija (KEK), glavni snabdevač domaćinstava i industrije, kao i otvaranje ranijih industrijskih mesta Trepče i Feronikla.

- JIE poseduje jedno široko bogastvo velike prirodne raznovrsnosti. Ovo bogastvo se rizikuje na mnogim mestima ljudskom delatnošću. Osetljive prirodne zone i druge značajne zone ne mogu se tretirati izolovano. Ako se ovo uradi postoji velika opasnost da delatnosti iz susednih zona ili udaljenijih zona mogu rizikovati životnu sredinu. Ove zone se trebaju tretirati u široj geografskoj perspektivi/kompleksu. Kakva mesta i kulturno prirodni elementi se trebaju tretirati u saradnji sa susednim zonama tako da ceo region ima koristi? I kako?
- Osim lokalnih trendova i regionalne dinamike, globalne izmene takođe utiču na otvorenu i uopšte izgrađenu životnu sredinu, kao i na menađiranje zaštite kulturnog i prirodnog nasleđa posebno na Kosovu. Kako će Kosovo pristupiti globalnim i klimatskim izmenama i prilagoditi međunarodnim naporima na tretiranje ovoga?

⁷¹ Vela Blerim, Regionalni Centar Sredine za Centralnu i Istočnu Evropu na Kosovu.

1.4.3. NERACIONALNO KORIŠĆENJE PROSTORA.

Da li naselja treba da nastave da se šire horizontalno uzurpirajući poljoprivredno zemljište?

1.4.3.1. Pozadina - Šta kažu agende i glasni dokumenti?

Urbano-ruralni odnosi - Dok se veoma mnogo pažnje posvećivalo urbanim agendama o poboljšanju životnih uslova i uslova životne sredine u unutrašnjosti gradova, proces urbanizacije nije ograničen u gradovima, i obuhvata više nego fizičke i socijalne dimenzije stanovanja, infrastrukture, urbanih usluga. Gradovi se u dubokim okolnim zonama oslanjaju za jedan širi spektar izvora uključujući vodu, energiju, građevinski materijal i izvor ishrane. Stanovnici takođe koriste okolne ruralne delove i otvorene prostore radi odmora i zabave. Gradovi kao isplatu nude robu, usluge i tržišno mesto za ruralne i poljoprivredne proizvode.⁷²

Multi-funkcionalnost ruralnih zona je glavno pitanje u EPPR⁷³ i trans-nacionalnom planiranju. Ovde se trebaju uzeti u obzir aspekti novih urbano-ruralnih partnerstva, usluga, kulturnog i prirodnog naseđa.

1.4.3.2. Kontekst na Kosovu- Koji su trendovi/elementi/pokretačke snage koji razjašnjavaju sadašnje stanje?

Nakon rata 1999 godine, mnogo ilegalnih građevina je izgrađeno na Kosovu, posebno u Prištini gde je broj stanovnika dvostruko povećan. Ovaj problem je mnogosmeran i povezan je ne samo sa vladanjem (uopštene nejasnoće, ne efikasne i stare planove), nego je i tehnički, imovinski i infrastrukturni problem. Aktuelno urbani planovi ažurirani su na način ponude prostornih odgovora prema društveno aktuelnim i demografskim razvojem na Kosovu da bi bilo u stanju za suočavanje sa fenomenom na osnovu realne i više efikasnije osnove.

Slično sa drugim razvojem u Evropi ali ovde sa više intezivnijim oblikom sela se urbanizuju. Zbog urbanizacije postoji jedna povećana raznolikost potreba i lokalnih interesa, stvarajući izazov za planiranje tako da će planovi za pokretanje od jedne funkcije na višestruko korišćenje zemljišta porasti. Nije samo pritisak na poljoprivredne izvore nego i izmene karaktera i vizuelnog kvaliteta ruralnih zona.

Poljoprivredno zemljište duž glavnih puteva okupirano je različitim funkcijama kao prodavnicama, hotelima, benzinskim pumpama, mestima prodaje automobila, kuće bez usluge i uništavaju životnu sredinu otežavajući saobraćaj duž puta ka Skoplju.

Distribucijom naselja na otvorenom mestu, neke zone bivaju žrtva prirodnim fenomenima kao poplava.

1.4.3.3. Širi kontekst

Kasniji trendovi razvoja urbanog stanovništva različiti su u različitim mestima JIE; veoma brz rast stanovništva posebno se očekuje na Kosovu, Albaniji i Makedoniji. Ovo će se odraziti na neprestalno migriranje direktno u gradove. Ruralne zone čine jedno značajno pitanje u prostornom planiranju JIE-a.

Kao i na Kosovu, jedan veliki broj evropskih regiona suočava se sa problemom korišćenja otvorenog prostora, zbog toga što peri-urbane zone i sela su pod neprekidnim urbanim pritiskom. Tokom poslednjih dekada, urbanizacija i gustina stanovništva direktno je odve ka masivnoj fragmentaciji otvorenih prostora. Istovremeno, prostore u tim zonama treba da ispuni jedan povećan broj funkcija. Evropska Unija sada se brine za funkcije prostora i urbano-ruralnim odnosima na regulisanju i njihovim inicijativama iako se malo fokusira na prirodu urbanizovanih zona.

⁷² 'Postojana urbanizacija: Povezivanje Zelenih agendi sa onim žutim', dpu University College London, 2002 (u saradnji sa UN-HABITAT) - ekstrakt baziran na Agendi 21 i Agendi Habitata)

⁷³ Evropska Perspektiva Prostornog Razvoja (European Spatial Development Perspective - ESPD), 1999

1.4.3.4. Lista pitanja

- Razvoj sistema naselja je rezultat na jednoj strani specifičnih geografskih i prirodnih uslova, dok na drugoj strani istorijskih, ekonomskih i društvenih faktora. Struktura naselja i gradova veoma su pod uticajem društvenih faktora.
- Prostor se vidi kao iscrpan prirodni izvor. Znači, kako treba da tretiramo otvorene sredine pod pritiskom i izgadimo povećanje životne sredine na viši nivo; kako da obezbedimo postojani razvoj?
- Uloga gradova biva mnogo značajniji(globalno) na formiranju naše životne sredine i na njenom doprinosu ka postojanijim oblicima razvoja.
- Tehničke mere za prirodne nesreće (poplave) nude malo zaštite. Kako možemo da pomognemo prostornom planiranju na sprečavanju nesreća?
- Kako želimo da dalje razvijemo naše gradove? Stvaranje mogućnosti izgradnje može se vršiti horizontalnim razvojem dozvolivši razvoj vertikalne izgradnje ili dozvoljavanjem veće gustine. Nije rešenje da ništa ne uradiš, ilegalna izgradnja utiču na društvo i životnu sredinu na mnogo načina. (planiranje: uništenje zelenih zona, korišćenje zemljišta, deformisanje linije izgradnje... / tehničke: standardi izgradnje i kvalitet materijala .../ imovinu: individualni zahtevi i zloupotreba javne imovine / infrastruktura: jedan grad izgrađen za 200.000 nije pogodan za smeštanje 500.000 stanovnika)

1.4.4. NEKVALITATIVNA ŽIVOTNA SREDINA

Kvalitet životnog ambijenta u gradovima i selima je nizak. Nepalansirani razvoj povećava troškove usluga.

Kako možemo da poboljšamo naselja i da ih bolje razvijemo u budućnosti?

1.4.4.1. Pozadina

Fizički oblik- izgled i organizovanje okoline u naseljima ima jedan značajan uticaj na svakodnevne doživljaje ljudi i na kvalitet života.

Kada se naselja ne mogu uskladiti ritmu razvoja, kvalitet životne sredine počinje da pada. Kvalitet života zavisi od toga kako se u prostoru osećamo. Zahtevi za jedan kvalitetniji životni ambijent i slobodni prostor su neprestalno u porastu. Osećaj prostornog kvaliteta u gradovima je značajan kao i u selima. Nove ulice, mostovi, razvoj sela treba podleći kvalitativnom prostornom tretmanu na način da one ne budu prosta zdanja koja kvare pejzaž.

Prostor za ljude nije značajan samo da bi se u njemu živelo nego i radilo. Ona treba da ispunjava i druge zahteve stanovništva kao što je obrazovanje, kultura, trgovina, usluge, rekreacija i odmor. Otvorena tržišna ekonomija zbog takmičarskog karaktera je neprestalno u traganju za kvalitativnim prostorom.

Život građana ne može biti bogat bez mogućnosti socijalnog života, doživljaja prirodnog pejzaža, zdrave životne sredine, prihvatljive sigurnosti znači jedan ambijent gde se dobro živi.

1.4.4.2. Kontekst na Kosovu

Razvoj naših gradova bio je pod uticajem turske vladavine i kao naselja oni su se razvijali na centralni način od tržišta i čaršije gde se roba razmenjivala ali je razvijen i socijalni život ljudi.

Intenzitet migriranja ka urbanim centrima u tri poslednje dekade bio je pod uticajem jačanja ustavnog položaja Kosova, otvaranja javnih, socijalnih, kulturnih i naučnih institucija- kao što je univerzitet.

Ovaj trend se i danas nastavlja. Razvoj gradova bez plana doneo je probleme urbanog rasprostiranja koji onemogućava postavljanje svih sadržaja koji karakterišu jedno urbano naselje. Nedostatak tehničke i one socijalne infrastrukture prisutno je u svakom naselju Kosova. Ulice, snabdevanje vodom, kanalizacija, snabdevanje električnom energijom, fiksni telefoni, centralno grejanje problemi su kojim se svaki grad suočava.

Sa tačke menađiranja nijedna opština nema niti finansijske mogućnosti niti ljudskog kapaciteta da reši ove probleme.

Nedostatak institucija predškolskog i školskog obrazovanja, kulturnih, rekreativnih institucija i drugih javnih sadržaja čine život siromašnjim u gradovima i našim selima.

Prostorno planiranje treba biti u funkciji održivog razvoja, posebno:

- Izazov prostora, ponuda održivih oblika urbanog razvoja nije samo kvantitativno pitanje. Ne zasniva se samo na pronalasku delikatne ravnoteže između kotradiktornih zahteva za stanovanje, trgovinu, industriju, transport, javne usluge.
- Takođe je i pitanje kvaliteta, poštujući vrednosti, kulturne i socijalne prednosti u cilju postizanja kvalitetnog života. Kvalitet životne sredine u selima i gradovima je siromašan. Planirani razvoj čini usluge skupim.

Značajan izazov za gradove Kosova je da se postigne kombinacija prostornih zahteva i kvalitativnih zarada.

Životna sredina treba da ispunjava različite potrebe građana, ali ljudi trebaju takođe da budu u stanju da u njima žive i da to dožive. Kako ćemo da perceptiramo u kvalitativnom životnom mestu, našoj kvalitativnoj sredini? Šta treba da poboljšamo? Kakve napore mi možemo da preduzmemo za poboljšanje našeg životnog ambijenta.

- Brzi i nekontrolisani razvoj urbanih zona uzrokovao je probleme u saobraćaju. Zauzeo je velike površine javnog prostora, uzrokujući socijalne, urbane i kulturne probleme i uništavajući opšti kvalitativni razvoj. Ne čini samo povećanje pritiska za brzi ekonomski razvoj i povećanje mogućnosti zapošljavanja nego i stanovanja, infrastrukture i drugih usluga. Neke zone imaju viši pritisak dok neke druge nemaju. Kako ćemo se suočiti sa tim? Kako da se suočimo sa kvalitetom stanovanja i radnom sredinom, životnom sredinom, slobodnom relaksavajućom sredinom, transportom? Kako i koje vrednosti da se dodaju ruralnom i urbanom ambijentu?
  - Neka mesta su “preopterećana”. Ovo se odnosi na privlačna i istorijska mesta kao i gradove, ali takođe i novo formirana mesta, radnje duž puteva, otvorene bazene na poljoprivrednom zemljištu. Aktuelna komercijalizacija životne sredine, tokom izmena načina života, često vode ka slabim rešenjima standarda i kvaliteta života.
  - Šta mi mislimo za nove pejzaže na Kosovu, povezano sa novim sadržajima (radnjama, benzinskim pumpama, hotelima), aneksima bazena, parkinzima, deponijama automobila u ruralnim zonama? Kako prostorno planiranje može uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i diverzitet urbanih i ruralnih pejzaža.
- Privlačni gradovi i ruralni pejzaži privlače turiste i međunarodna investiranja koji mogu da pomognu na povećanje zapošljavanja i prihoda.

1.4.4.3. Širi kontekst

U širem kontekstu, poboljšanje životnog kvaliteta u prvom redu podrazumeva saradnju sa gradovima regiona posebno sa onim koji su blizu granice i koje u prvom redu vezuje razmena robe i blizina stanovnika. Intenzivna saradnja nudi mogućnosti i napredak životne sredine putem ekonomskog razvoja ovih gradova posebno trgovine.

Od šireg značenja je i kooperacija na osnovu programa zbližnjavanja sa gradovima razvijenih mesta, ili drugih međunarodnih programa koji se finansiraju od EU ili drugih organizacija.

Takve inicijative za napredak ambijenta gradova regiona je podržan od nekoliko agencija, promovišući partnerstvo i takmičenje između gradova u cilju ekonomskog razvoja.

1.4.4.4. Lista pitanja

- Izazov za naše gradove je osiguranje ispunjenja kvalitetnih potreba stanovništva. Ne samo osiguranje prostora za stanovanje, rad, trgovinu i afarizam, transport i usluge nego i da se njihov kvalitativni aspekt uzme u obzir, u cilju da prostor gde živimo i radimo ima sopstvene estetičke vrednosti. Prostor u kojem živimo nije bogat, selo ili grad. Neplanirana izgradnja čini usluge skupljijim.
- Jedan značajan izazov za gradove Kosova je kako da se kombinuju kvantitativni prostorni zahtevi sa kvalitativnim приходima. Životna sredina treba da ispunjava različite potrebe stanovništva i ljudi treba da budu u stanju da žive i budu zadovoljni. Kakoi da identifikujemo kvalitet prostora gde živimo. Šta se treba unaprediti i kakvi napori se trebaju uraditi da bi se ovo postiglo?
- Neplanirani razvoj gradova prozrokuje probleme i u saobraćaju. Posledica ovoga je smanjenje javnog prostora, izmene urbane kulture i uopšte nekvalitativni razvoj gradova.
- Visoki razvoj, bez plana gradova uzrokuje pritisak ne samo za nova radna mesta, nego i na stanovanje, infrastrukturu i usluge. Neka mesta imaju manje pritiska neka više. Kako možemo da rešimo ove probleme. Šta možemo da uradimo da bi unapredili kvalitet životne sredine gde živimo i radimo, gde provodimo slobodno vreme, kako možemo da učinimo saobraćaj lakšim u našim gradovima?

Koje su vrednosti koje se trebaju dodati životnoj sredini naših gradova i sela i kako da osiguramo zajednički pristup javnim prostorima.

- Mnoga mesta su preiskorišćena. Posebno mesta sa kulturnim i prirodnim nasleđem-karakterističnim pejzažem. Takođe su mnogo novih sadržaja, izgrađenih pored puteva-

trgovine, bazeni na plodnim njivama. Komercijalizacija prostora uzrokovane načinom života, obično vodi ka rešenju slabijeg kvaliteta.

Kako može prostorno planiranje da doprinese na poboljšanje kvaliteta i raznovrstnosti urbanog i ruralnog pejzaža.

Privlačni gradovi i ruralni pejzaži su bogastva koja privlače međunarodna investiranja posebno na turizam, koji mogu da generišu nova radna mesta i ekonomski razvoj.

1.4.5. NIZAK NIVO ZDRAVSTVA I OBRAZOVANJA

Uopšteno nivo usluga u zdravstvu i obrazovanju na Kosovu je nizak, čak neke zone imaju veoma nizak nivo usluga.

Kao i gde se trebaju poboljšati usluge na način kako bi bili bliži stanovniku?

Trebamo se usredsrediti na očuvanje i jačanje ljudskog kapitala.

1.4.5.1. Pozadina

Još od završetka konflikta na Kosovu, međunarodna kao i lokalna zajednica nastojala je da adresira pitanja od posebnog značaja za Kosovo kao što su: obrazovanje i zdravstvo, kao preduslov za autentični razvoj ljudskih resursa, društva i ekonomije na Kosovu. Ljudski razvoj je neprestalni proces koji zavisi od tri osnovna faktora koji se menjaju u odnosu sa izmenom ljudskih potreba od kojih su bitniji : obrazovanje- sticanje znanja i veštine- dug i zdrav život i pristup javnim i privatnim izvorima potrebnim za normalan život. Tema ovog koncepta su dva prva faktora, OBRAZOVANJE i ZDRAVSTVO, koji su preduslov za osiguranje trećeg faktora.

1.4.5.2. Kontekst na Kosovu

1.4.5.2.1. Obrazovanje

Najveći kapital koje ima Kosovo je njen narod, mlado stanovništvo Kosova: Dugoročni razvoj Kosova, kao svuda u svetu tesno je povezan sa kvalitetom i sveobuhvatljivošću mladih u obrazovanju. Ovo je od velikog značaja za Kosovo, znajući da Kosovo ima najveći procenat mladog stanovništva u Evropi. Dva su glavna pokazatelja koja se koriste za poređenje relativnog nivoa regionalnog razvoja u oblasti obrazovanja stanovništva i stepena pohađanja osnovnog obrazovanja, koji određuju nivo obrazovanja⁷⁴: prosečan stepen obrazovanja stanovništva i stepen pohađanja osnovnog obrazovanja. Federalna kancelarija za Statistiku u 1999 godini izvestila je podatke koji pokazuju da je na Kosovu nivo nepismenosti 11,9% od opšteg broja stanovništva. Na osnovu istraživanja nivoa porodične ekonomije rađene od UNFPA-a i IOM-a, opšti nivo nepismenosti za 2000 na Kosovu je bilo 6,5%. Drugi podaci, uključujući Obrazovni Centar Kosova⁷⁵, procenjuju da je procenat nepismenog stanovništva na Kosovu još veći. Detaljnija istraživanja nedostaju, ona su potrebna da bi se uradila preciznija procena stanja. Što se tiče stepena pohađanja po nivoima, prema istraživanju⁷⁶ UNDP-a i IOM-a stanje se prikazuje kao u doljnoj tabeli.

	Žene	Muškarci	Drugi
Osnovne škole	91.2%	92.1%	91.7%
Srednje škole	54.0%	65.0%	59.5%
Visoko obrazovanje	16.4%	18.2%	17.3%
PROSEK	53.7%	58.4%	56.2%

Školski prostor na Kosovu u opštem i regionalnom kontestu može se reći da je dovoljan. Ali ako analizujemo problematiku po opštinama odvojeno, vidi se da postoji problem školskog prostornog nedostatka- momentalno stanje ne odgovara trendu kratanja stanovništva. Nedostatak prostora je naglašen u urbanim zonama gde škole rade do 4 smene. Ovaj problem je povećan na drastičan način nakon rata, kao posledica velikih kretanja stanovništva iz ruralnih u urbane zone i iz drugih urbanih zona u zonu Prištine gde je problem istaknutiji. Ovi podaci iako nedovoljni, odražavaju raznolikost problema u obrazovanju. Neadekvatni nivo obrazovnog kadra ne može odgovarati zahtevima učenika i kao takav se predstavlja kao drugi problem koji muči ovaj sektor od značaja za naše društvo. Na osnovu dosadašnjih podataka izveštaj nastavnik/učenik (1 nastavnik/na 18.5 učenika) ne pokazuje se kao problem, suprotno dovoljno je dobar i može se porediti sa standardima.

⁷⁴ Prema UNDP - HDI - Human Development Indicators

⁷⁵ PIS na Kosovu

⁷⁶ Komunalna istraživanja na nivou ekonomije domaćinstava, uzorak: 6,000 ekonomije domaćinstava u 30 opština Kosova, uz učešće svih zajednica

Nedostatak ravnoteže između nivoa obrazovanja devojčica i dečaka u visokom i srednješkolskom obrazovanju (15-18 godina) je posebna briga. Odgovarajući nivo srednješkolskog pohađanja u urbanim i ruralnim zonama posmatran sa polnog aspekta pokazuje izražen nedostatak ravnoteže polova⁷⁷. AMŽS⁷⁸-a identifikuje privatne troškove, prihode porodica, udaljenost školskih objekata i sigurnost u ruralnim zonama kao glavne razloge za nepohađanje škole.

Iako podaci o realnom stanju nedostaju, u jednom nejasnom obliku je počelo da funkcioniše privatni sektor obrazovanja. Počeli su sa radom nekoliko škola u nekim mestima i na različitim nivoima. Još nerešeni status ovog oblika obrazovanja uzrokuje zabunu i ne može da bude ozbiljna alternativa javnom školovanju koji sa materijalno finansijske strane može pružiti usluge samo jednom delu našeg društva.

1.4.5.2.2. Zdravstvo

Najznačajniji kriterijum koji se upotrebljava za procenu nivoa ljudskog razvoja je briga o zdravstvu i životni vek stanovništva. Zdravlje direktno određuje sposobnost stanovništva za aktivno učešće u svim sferama života, društva, politike i ekonomije.

Prema proceni Svetske Banke, posleratni zdravstveni sistem na Kosovu je veoma sličan sa preratnim paralelnim sistemom koji je preživeo konflikt. Zdravstvene usluge na Kosovu vrše se na nekoliko nivoa: premarne, sekundarne, tercijalne usluge i privatna praksa. Primarne usluge vrše se u glavnim zdravstvenim centrima porodične medicine (26), centrima za porodičnu medicinu (122) i ambulantama (240). Sekundarne usluge vrše se u 5 regionalnih centara i dvema drugim bolnicama u Vučitrnu i Uroševcu. Tercijalne usluge u Univerzitetском kliničkom centru u kojem radi pružanja usluga gravitira svo stanovništvo Kosova. Na osnovu osnovnih zdravstvenih pokazatelja upotrebljenih za merenje relativnog nivoa razvoja na ovom polju su: životni vek, opšta fertilitet, rođenje, smrtnost, porast stanovništva. Zbog kontadiktornih podataka tokom poslednjih dekada, zdravstveni pokazatelji su pretrpeli nekoliko izmena. Neki od pokazatelja su predstavljeni u donjoj tabeli.

► Tabela 2⁷⁹. Demografski zdravstveni pokazatelji Kosova po godinama predstavljenih u %, 2000b UNFPA/IOM; 2001 WHO, UNICEF, 2000a

	1991	2000a	2000b	2001
Približni broj rođenih na 1000 stanovnika	28.5	26.9	18.9	
Približni broj umrlih na 1000 stanovnika	5.2	4.8	5.8	
Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika	23.3	22.1	13.1	20.1
Infantilna smrtnost	44.0			
Potencijalna smrtnost na 1000 stanovnika			33	28.7

Izazimajući bolesti za koje se samotretman smatra dovoljnim, najveća prepreka pristupu stanovništva zdravstvenim uslugama je cena usluge. U proseku 28% njih koji nisu izveštavali lekarske probleme za koje bi bio potreban zahtev lekarskog tretmana, je zbog toga što nisu imali materijalnih mogućnosti.

► Glavne prepreke na pristup stanovništva zdravstvenim uslugama⁸⁰

Razlozi za nezahtevanje lekarskog tretmana	Samotretirajuće neozbiljne bolesti	Neozbiljne netretirajuće bolesti	Udaljenost	Nesigurnost	Nekvalitetne usluge	Skupe usluge	Drugo	Ukupno
Manje od 15	55.2%	14.1%	5.3%	0.9%	0.8%	21.1%	2.7%	20.9%
16-24	53.3%	16.6%	2.2%	1.1%	0.0%	26.6%	0.3%	11.4%
25-49	44.6%	12.8%	5.7%	1.2%	1.0%	30.1%	4.6%	28.5%
50-69	41.5%	11.0%	9.2%	2.3%	0.5%	31.1%	4.3%	28.1%
Iznad 70	39.3%	8.0%	14.9%	2.8%	0.5%	28.6%	6.0%	11.1%
Prosečnost	46.3%	12.5%	7.2%	1.6%	0.7%	27.9%	3.8%	100.0

⁷⁷ Procena Svetske Banke o Siromaštvu Kosova

⁷⁸ AMŽS - Anketa Mere Životnog Standarda

⁷⁹ Tabela je uzeta od UNDP Human Development Report (2002).

⁸⁰ Svetska Banka, Istraživanje na Kosovu, 2000 godine

Drugi značajni faktor, posebno u ruralnim zonama je distanca zdravstvenih institucija. Sigurnost ne treba biti faktor koji uzrokuje velike poteškoće. Nije iznenađujuće da grupa stanovništva dotaknute udaljenošću i odsustvom bezbednosti pokazuje velike poteškoće. Nije iznenađujuće da grupa stanovništva dotaknute udaljenošću i odsustvom bezbednosti su stariji, posebno oni u godinama iznad 70 godina. U vezi sa percepcijom kvaliteta pružanih usluga, vrednosti su veoma niske (Procena Svetske Banke; 0.7 %), nije jasno ako se misli da su zdravstvene usluge loše, ili pacijenti nisu zadovoljni sa pristupom uslugama i tretmanom u postojećem sistemu.

Elementi socijalnog osiguranja kojim se karakteriše sistem pre konflikta, više ne funkcioniše i ova praznina nije sanirana. Više od 95% stanovništva plaćaju za zdravstvene usluge, nezavisno da li su tretirani u društvenim objektima ili privatnim. Dok u javnom sektoru ove usluge se plaćaju u obliku participacije koje ponekad prevazilaze mogućnosti pacijenta, u privatnom sektoru za koje nedostaju podaci koji će odraziti realno stanje, pružaju se dijagnostičke i zubarske usluge, lekovi i druge ambulantne usluge samo za pacijente sa dobrim materijalnim mogućnostima. Na Kosovu još ima potrebe za zdravstvenu obuku vani, kao posledice relativno niskog nivoa tehnologije i zdravstvene opreme, onda nedostatka adekvatnog stručnog kadra, neka obolenja i intervencije nije moguće lečiti odnosno vršiti unutar mesta.

Zdravstveni status stanovništva i nivo zdravstvenog sistema na Kosovu se treba poboljšati na svim aspektima kao: infrastruktura, oprema, menadžiranje, finansiranje itd. Politika finansiranja je jedna od značajnih pitanja putem koje će se obezbediti finansijska realizacija zdravstvenog sistema.⁸¹

1.4.5.3. Regionalni kontekst

Indeks ljudskog razvoja⁸² (HDI) urađen je od nekoliko razvojnih pokazatelja priznatih od međunarodnih institucija: životni vek - Nivo obrazovanja odraslih - Opšte pohađanje u školama i ONP. Ovi pokazatelji su skup tri osnovnih koncepta, životni vek, znanje i životni standard.

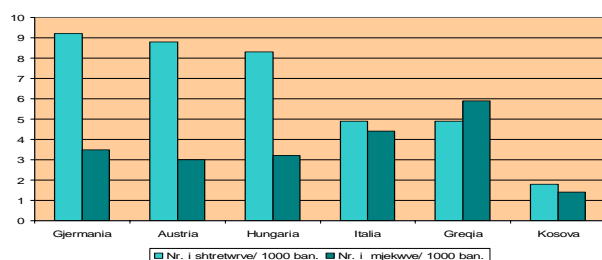
► Poređenje ILJR-a Kosova sa drugim mestima regiona

Redni broj u HDI listi	Mesto	Životni vek	Dostignuća u obrazovanju ne arsim	GDP(US\$)	HDI
29	Slovenija	0.84	0.94	0.85	0.874
46	Hrvatska	0.81	0.88	0.72	0.803
56	Bugarska	0.76	0.90	0.66	0.772
60	Makedonija	0.80	0.86	0.64	0.766
	Kosovo	0.82	0.83	0.55	0.733
85	Albanija	0.80	0.80	0.58	0.725

Iz ove tabele vidimo da samo Albanija ima ILJR niži od Kosova.

Finansiranje zdravstvenog i obrazovnog sistema na Kosovu vrši se u znatnoj meri od donatorske zajednice i poreskih prihoda. Državni troškovi u ova dva sektora zavise od potrošačkog kapaciteta(državni prihodi), ukupni rashodi Vlade, veličina sektora obrazovanja i zdravstva, distribucija sredstava za različite potrebe i efikasnosti u distribuciji prihoda.

Prema FMN kada se upoređuju troškovi sektora zdravstva, iznos troškova ovog sektora u 2000 godini je 81 milion NM što je 2.7% GDP- (Opšta nacionalna proizvodnja) i 19% troškova javnog sektora.

► Medicinski izveštaj, ležaji/stanovnika na Kosovu i Evropi

Na Kosovu medicinske usluge su manje nego u regionu i Evropi

⁸¹ Svetska Banka, Istraživanje na Kosovu, 2000 godine

⁸² HDI - sa engleskog jezika - Indeks Ljudskog Razvoja

Poređenja sa drugim mestima pokazuju da je ovo jedan veoma mali deo ONP-e. Prema postojećim informacijama prokazuje se da je vrednost investiranja u zdravstvu u poređenju sa drugim državama sa tranzitnom ekonomijom, na Kosovu niži, nešto malo viši je nego u Albaniji. Na Kosovu, u sistemu zdravstva zaposleno je 10,000 zdravstvenih radnika; od toga 2,500 su lekari, odprilike 1.3 lekara na 1,000 stanovnika, dok u Evropi ova proporcija je 3.5 lekara na 1,000 stanovnika.

1.4.5.4. Pitanja:

- Uzroci nedostatka ravnoteže u obrazovnom nivou između dečaka i devojčica, treba se istražiti obezbeđujući informacije na osnovu kojih će se politike razvijati direktno orjentisanih na poboljšanje ovih oblasti.
- Poverljivi podaci na nivou Kosova pomoći će na odražavanju realnog stanja ove oblasti.
- Stvaranje boljih prostornih uslova za školsku nastavu u urbanim zonama.
- Povećanje nivoa stručnog kadra je hitni zahtev koja će stvoriti uslove za odgovore pridodatim zahtevima budućih generacija.
- Pravilno rešavanje statusa funkcijonisanja privatnog sektora stvorit će jednu zdravu alternativu školovanja.
- Osiguravanje pristupa objektima i ulugama za svo stanovništvo reformišući ga prema modelu zasnovanog na različitim potrebama različitih grupa stanovništva.
- Obezbeđenje imunizacije stanovništva i davanje prioriteta u oblasti prevencije a ne lečenja.
- Opremanje savremenom aparaturom i obuka medicinskog osoblja u klinikama sa reputacijom.
- Socijalno osiguravanje da se poveća na potreban nivo i da odgovara jednom znatnom delu stanovništva koji nema materijalne mogućnosti zdravstvene zaštite.
- Definisanje politike funkcionisanje privatne prakse da bi se omogućilo povećanja nivoa zdravstvenih usluga u oba sektora.

1.4.6. VISOKI STEPEN SIROMASTVA

U nekim delovima Kosova ova stopa je visa noobicno.

Kako cemo obezbediti da nacin koji vodima razvoj Kosova, adresira ovo pitanje?

1.4.6.1. Siromaštvo na Kosovu

Ljudski razvoj teži povećanju mogućnosti rešenja. Siromaštvo direktno utiče na mogućnost i verovanoću rešavanja ljudskog razvoja: da se živi jedan duži, zdraviji i kreativniji život, da se uživa jedan bolji životni standard, sloboda, dostojanstvo, samopoštovanje i poštovanje drugih. Siromaštvo znači više od neophodnog nedostatka materijalnog blagostanja. Siromaštvo se treba tretirati u svim njenim dimenzijama, prepoznavanju siromaštva, mogućnosti i verovatnoći rešenja, a ne samo u prihodima.

Razvojne težnje milenijuma bazirane na Milenijumskom Samitu Ujedinjenih Nacija održane septembra meseca 2000 godine, kao prvu težnju izneli su iskorenjavanje krajnjeg siromaštva i gladi.

Ove težnje poznate su kao Razvojne težnje milenijuma koje se trebaju ispuniti do 2015 godine.

Dok. WB2001? -Apsolutno i relativno siromaštvo na Kosovu su u porastu. Tokom pružanja uslova za ekonomski razvoj i prosperitet, Kosovo treba da uključi i strategiju za iskorenjavanje siromaštva.

1.4.6.2. Kontekst - Koji su trendovi, elementi i sile uticaja koje objašnjavaju postojeće stanje?

► *Siromaštvo na Kosovu u proeđenju sa regionomn*

	Srbija i Crna Gora	Makedonija	Bugarska	Albanija	Rumunija	Kosovo
Stepen	30%	24%	12.6%	30%	44.5%	50.3%

bazirane na anketiranju objavljenoj u 2001godini (realizovane od Svetske Banke):

- oko 50% stanovništva ispod linije punog siromaštva = 1.534 USD za odrasle /dan
- oko 15% stanovništva živi pod uslovima ekstremnog siromaštva = 0.813 USD za odrasle/dan
- Siromaštvo je široko rasprostranjeno ali ne i duboko.

Dole je opisano niz pitanja kojim se pokazuje stepen siromaštva na Kosovu kao što su prihodi, obrazovanje, zdravstvo, nezaposlenost i socijalna zaštita.

► Prihodi

	Ekstremno siromaštvo	Opšte siromaštvo ⁸³	Jaz siromaštva ⁸⁴	Ozbiljnost siromaštva ⁸⁵
Ukupno	11.9%	50.3%	15.7%	6.8%
Ruralni prostor	11.6%	52.0%	16.1%	6.9%
Urbani prostor	12.5%	47.5%	15.1%	6.7%

Izvor: Svetska Banka, 2001

- Vidi se da stopa siromaštva je veća u urbanim zonama nego u ruralnim,
- porodice ekstremnog siromaštva u urbanim zonama razlikuju se od onih ruralnih
- U urbanim zonama nivo obrazovanja je viši
- Održavaoci porodice su bez posla, i u traženju posla su više od jedne godine.

⁸³ Domaćinstva ispod linije potpunog siromaštva koja uzima u obzir i troškove za neprehrambenih proizvoda.

⁸⁴ Razlika između aktuelnog troška i linije siromaštva .

⁸⁵ Mere ponora siromaštva, koja posebno ističe domaćinstva koja su mnogo udaljena od linije siromaštva

1.4.6.2.1. Obrazovanje

Kao i u mnogim drugim mestima, i na Kosovu je izražena snažna međupovezanost ekstremnog siromaštva sa malim postignućima u obrazovanju. Napori za pružanje mogućnosti školovanja za sve je od posebnog značaja, zbog toga što deca rođena u siromašnim porodicama su u opasnosti uvođenja u klopku od pogrešne sredine, od niskih prihoda porodica vode do slabih rezultata. Ovo kasnije utiče na direktan način na dobrobit ove dece. Uzimajući sve ovo u obzir, poboljšanje rezultata u obrazovanju predstavlja jednu značajnu komponentu jedne dugoročne strategije za iskorenjavanje siromaštva. Za još više, obrazovanje predstavlja značajnu dimenziju siromaštva, pošto u njenom odsustvu i sposobnosti su smanjene.

Iako je stepen obuhvatljivosti u osnovnom vaspitanju na Kosovu gotovo univerzalan, ipak postoje velike nejednakosti povezane sa nivoima prihoda. Na ovom kontestu, u urbanim centrima, gotovo oko 20% deca domaćinstva koji čine deo kategorije sa niskim troškovima, nije registrovano u osmogodišnjim školama. Na ovom aspektu, srednje obrazovanje predstavlja jednu još veću nejednakost. Na ovom pravcu, procenat omladine iz kategorije siromašnih u ruralnim zonama je polovina onih od kategorije bogatih.

1.4.6.2.2. Zdravstvo

Malo podataka kojim se raspolaže u vezi zdravstvenog stanja, pokazuju da se Kosovo nalazi na najnižem nivou Evrope, na takoreći svim zdravstvenim pokazateljima.

Neki od osnovnijih pokazatelja zdravstva koji se upotrebljavaju za merenje relativnog nivoa razvoja jednog regiona su stepen očekivane dugovečnosti, nataliteta, mortaliteta, priraštaja stanovništva, kao i smrtnosti populacije.

Poslednje raspoložive projekcije za očekivanu dugovečnost na Kosovu urađeni su za period od 1995 - 1996 godine. Bazirajući se na trendove ovog pokazatelja tokom prošlih godina, projekcija za očekivanu dugovečnost novorođenčadi tokom ovog perioda je 71, 45 godina za muškarce i 76, 64 za žene.

Uslovi koji prevladavaju na Kosovu tokom perioda 1996 - 1999 nagoveštavaju da će stepen dugovečnosti biti niži tokom tih godina.

Zbog nepovoljnih uslova tokom prošle dekade, promene su pretrpeli i drugi osnovni pokazatelji zdravstva.

	1991	2000a	2000b	2001
Stopa nataliteta (na 1000 stanovnika)	28.5	26.9	18.9	...
Stopa mortaliteta (na 1000 stanovnika)	5.2	4.8	5.8	...
Stopa smrtnosti novorođenčadi (na 1000 rođenih)	44.0	33.6	35	...
Stopa perinatalne smrtnosti (na 1000 rođenih)	...	...	33	28.7
Stopa prirodnog priraštaja	23.3	22.1	13.1	20.1

2000a - Procene na osnovu prošlih trendova

2000b - Podaci od UNFPA/IOM, 2000.

2001 - Podaci od WHO/UNICEF, 2002.

Na osnovu ovih podataka, ukupna stopa smrtnosti na osnovu istraživanja zasnovanih na proceni 7000 porodica, viši je od očekivanog u odnosu na prethodne trendove. Kao na primer smanjenje stanovništva u poređenju sa onim predviđenim, očekivano je da se uzmu u obzir životni uslovi u prošlim dekadama.

Iako su takoreći svi pokazatelji priraštaja stanovništva obeležili pad tokom prošle dekade, ipak, stanovništvo Kosova ostaje jedno među stanovništvom sa najvećim i najmlađim priraštajem u Evropi.

1.4.6.2.3. Nezaposlenost

Kao rezultat od konflikta prouzrokovanog stanja, kao i zbog još tranzitne prirode postkonfliktnog perioda, visok stepen nezaposlenosti postao je veliki socijalni i ekonomski problem.

Različiti izvori procenjuju da je današnja stopa nezaposlenosti oko 50 - 55 %, što beleži jedan pad od 74% koji je iznosio u drugoj polovini 1999 godine. Ovo predstavlja više od polovine sposobnih za rad (oko 600 hiljade nezaposlenih, ili više od 25% ukupnog stanovništva). Najveći deo nezaposlenih su žene i ili /mladi. Visok stepen nezaposlenosti pokazatelj je polaganog prelaska od socijalističke ekonomije na onu tržišnu. Uporedo nerazvijenoj ekonomiji, jedan drugi razlog za ovaj visok stepen nezaposlenosti na Kosovu je i usporen process privatizacije velikih javnih i državnih preduzeća, čiji je broj oko 350. Iako su više od 80% ovih preduzeća počeli sa ponovnim radom nakon konflikta njihovo prosečno korišćenje kapaciteta je samo 35 - 40%, dok zapošljavamo samo jednu četvrtinu od zaposlenih u 1989 god.

► Regionalna nezaposlenost

Br. regiona	Norma nezaposlenosti
1 Priština	42,50%
2 Prizren	53,90%
3 Peć	43,50%
4 Mitrovica	56,40%
5 Gnjilane	55,00%
6 Uroševac	51,70%
7 Đakovica	33,30%
Ukupno	49,00%

1.4.6.2.4. Socijalna zaštita

Pogoršanje socijalnog stanja na Kosovu odmah nakon konflikta može se perceptirati smanjenjem porodičnog prihoda za oko 50%, koji su opali na 300 NM mesečno. Broj porodica sa dohotcima od plata, prihodi od biznisa i drugih izvora prihoda takođe su opali na drastičan način u poređenju sa periodom pre konflikta. U isto vreme, broj porodica koji žive od humanitarnih pomoći poraslo je za 10 puta. I broj onih koji žive od finansijskih sredstava uzetih spolja poraslo je za nekoliko puta. Nakon konflikta, pomoć dobijena od porodica u dijaspori čine polovinu budžeta kosovskih porodica. Počevši od 1999 godine, mnogim porodicama je bilo potrebno da štede, često i da prodaju svoje nekretnine da bi osigurali minimalni nivo opstanka.

Osim poteškoća kojim se suočavaju nezaposleni i mnogi drugi društveni segmenti su zapostavljeni kao:

- Bivši penzioneri
- Veterani koji nisu sposobni za rad
- Nesposobna lica koji nisu ispunili 65 godina, ne ispunjavaju uslove za penziju
- Siročad
- Deca sa samo jednim održavateljem porodice, posebno kada se one održavaju od udovica, i samohranih žena, koje nemaju obrazovanje ili stručnu obuku, tako da nemaju potrebne formalne kvalifikacije za zaposlenje.
- Deca iz ruralnih zona koji su migrirali direktno u gradove i suočavaju se sa nedostatkom sredstava za život.

1.4.6.3. Širi kontekst

Siromaštvo u porastu kao uticaj ekonomije u tranziciji?

Prostorno rasprostiranje stare tehnologije?

Zone koncentriranja? Urbani fenomen ?

Bilo koji trend urbanizacije siromaštva (sličan globalnom trendu)?

1.4.6.4. Lista pitanja

- Uglavnom, nepovoljni i siromašni segmenti urbanog stanovništva, posebno omladina, žene...prvi su koji trpe i poslednji koji dobijaju od nekog preporoda ili eventualnog razvoja.
Urbanizacija stanovništva na Kosovu? Siromaštvo "skriveno" na Kosovu ?
Kako može Prostorni Plan doprineti na ovom aspektu ?
- Tokom tranzicije ekonomije, neki rudnici i industrija zagađivači zatvoreni su doprinoseći tako na neprestalnom povećanju nezaposlenosti i siromaštvu.
Koja je prostorna rasprostranjenost?
- Pokretanje od ruralnih zona pravo ka urbanim zonama za bolji život, obrazovanje i usluge, pojave kao totalno povlačenje od poljoprivrednih delatnosti i njenih dobiti.
Koje modeli zapošljavanja na selu treba promovisati?
Dali iz ovog razloga postoji neki specifični teritorijalni ili prostorni zahtev da se ispuni?

1.4.7. STANDARDI, NORME I PRINCIPI

Implementiranje standarda usvojenih od Vlade od suštinskog je značaja za budućnost.

Kako da planiramo razvoj za budućnost na način da se primene međunarodni standardi-transparentnost, učešće javnosti u odlučivanju, jednakost?

1.4.7.1. Pozadina

Agenda Ujedinjenih Nacija UN-Habitata odredila je obaveze za strategiju da bi omogućila da svi glavni javni, privatni faktori, i komunalni sektori imaju efikasnu ulogu na nacionalnom, državnom / lokalnom nivou i velikim centrima- u stanovanju i zbrinjavanju. Među ostalim ciljevima, formirana je lokalna rukovodeća grupa uz podršku demokratskih pravila, radom javnih autoriteta i koristeći izvore javnosti u cilju osiguranja transparentnosti, odgovornosti, proračunljivosti, prava, efikasno upravljanje građana i metrapola.

Promovisanjem decentralizacije i izvora kao i funkcija i odgovornosti, adresiranja većih potreba ljudi u njihovim naseljima, podržavajući polno-senzitivne institucije i nacрте zakona kao i izgradnju kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou pravo ka angažovanju građana i šireg učešća naselja u razvoju, podsticanjem organizovanja opštinskih organizacija, organizacija civilnog društva, drugih formi nevladinih entiteta, institucionalizacijom pristupa učestvovanja direktno ka razvoju i postojanim upravljanjem ljudskih naselja. Agenda Habitata teži da realizuje “uključivanje” svakog čoveka povezano sa korisnošću, polom, dobi, rasi ili religiji, tu se omogućuje pozitivno i produktivno učešće. Za postizanje ovog uključivanja, Agenda se angažovala za pružanje podrške zakonom polnoj integraciji, politikama, programima i projektima putem aplikacija analiza polne osetljivosti, i razvijajući praktične i konceptuelne metodologije za inkorporaciju polnih perspektiva u planiranju ljudskih naselja, razvoju i proceni, kao i uključujući razvoj indikatora.

Ali demokratizacija i odluka imaju puno značenje onda kada ljudi tačno znaju šta treba da odluče ili zaštita trebaju da glasaju. Civilno angažovanje odnosi se na pravo ljudi na učešće, ali ovo biva besmisleno kada ljudi ne mogu davati predloge zato što raspoložljive informacije nisu precizne. Jedan precizni informativni sistem na raspolaganju koji je dostupan građanima biće preduslov uspeha učestvovanja u procesu. Iz ovog razloga, Agenda je angažovana na stvaranje mogućnosti za podjednak pristup sigurnim informacijama nacionalnog, lokalnog nivoa, kada se se komuniciranje sa mrežom i modernom tehnologijom prisvoji.

Strateški Plan Kosova Razvojne Grupe Ujedinjenih Nacija 2003-2004, odlučila je kao glavni izazov stvaranje obuhvatljivog političkog sistema koji poštuje prava različitih etničkih grupa i pokazuje odlučnost za jednakost polova, omladinu i odgovorna je prema potrebama stanovništva ruralnog zona i strateškog razvoja.

1.4.7.2. Kontekst

Pre rata, Albansko stanovništvo je bilo diskriminirano kada je reč o uslugama građana. Položaji menadžiranja u javnim preduzetništvima ili javnoj upravi bili su odgovornosti etnički bazirane i učešće na odlučivanju nije bila u rukama stanovnika Kosova. Kao posledica ovoga, učešće u procesu planiranja, bila je rezervisana samo za jedan segment društva.

Godine centralizovane vlasti držale su kosovare daleko od odlučivanja, posebno tokom poslednjih godina rata kada je Kosovsko stanovništvo bilo van javnog života. Kao posledica Kosovsko stanovništvo nije prihvatilo da učestvuje u bilo kojoj civilnoj službi imponirane od režima toga vremena, na bilo kojim nivoima / hijerarhijskom lancu upravljanja.

Nakon rata, situacija se izmenila, ali postoji još konfuzije u vezi sa odgovornostima autoriteta u različitim sferama javnog života. Trebaju se razjasniti različiti nivoi odgovornosti i vlasti, nejasnoća koja je rezultirala odsusnošću javnog informisanja koja ne zna kome treba da se obrati za svoje potrebe⁸⁶. Posebno je značajno da se i civilni službenici i ljudi upoznaju o ulozi centralne i lokalne vlasti /komunalne, da bi stvorila mogućnost za veće angažovanje javnosti.

⁸⁶ Mozaik Kosova. Percepcija lokalne vlasti i javnih službi na Kosovu, UNPD, mart 2003, strana 26.

Kosovski Parlament je 10 septembra 2003 godine, usvojio Zakon o Prostornom planiranju, u cilju obezbeđenja planiranog i racionalnog prostornog razvoja radi postizanja ravnoteže između razvoja i zaštite prostora i životne sredine. Ovaj Zakon ima takođe za cilj da dovede zakonodavstvo Kosova u logičnu vezu sa Evropskim i međunarodnim standardima.

Izrazi kao informacija, demokratija, transparentni pristup uslugama i podacima, mreža digitalnih geografskih podataka i informisanje putem interneta o aktivnostima upravljanja, primenjuje se i pominje svakim danom sve više. Postizanje takvih tehnoloških izazova, od institucija zahteva angažovanje i posvećivanje, ali još značajnije od ovoga je i upoznavanje građana Kosova sa novim pravilima koji određuje granice razvoja Kosova i veliki su doprinos direktno ka postizanju standarda, principa i međunarodnih vrednosti.

1.4.7.3. Lista pitanja

Razvoj demokratije putem dobro upravljenih i sveobuhvatnih gradova značajan je doprinos na postizanju standarda i vrednosti međunarodnih principa.

- Kako možemo osigurati da su bezbednost i menađiranje javnih službi odgovornosti autoriteta nižeg nivoa koji su na povoljnijem položaju da bi se ove usluge ponudile?
- Kako možemo osigurati da se ove usluge ponude na efikasan namin.
- Kako možemo postići ravnopravan pristup ka javnim položajima do jednakosti sposobnih pojedinaca, bez obzira na etniku pripadnost ili pol.
- Prostorno planiranje i upravljanje u prostornom planiranju je jedna od glavnih puteva obezbeđenja efikasnosti. Kako možemo da osiguramo da smo mi uradili efikasnije korišćenje izvora?
- Odgovornost treba biti jedan od naših težnji. Kako možemo da obezbedimo da jedan običan građanin zna zašta je odgovoran? Kako možemo da obezbedimo da odgovornosti između različitih nivoa upravljanja budu jasna i znana za sve građane?
- Kako možemo da uradimo mogućim da svi glavni akteri i "učesnici" uzmu učešće u procesu prostornog planiranja i odlučivanja.
- Kako možemo da putem javnog učešća u odlučivanju povećamo osećaj vlasništva ne samo procesa nego i njenih rezultata između građana Kosova?
- Kako možemo da za teritoriju Kosova garantujemo transparentnost u svim etapama procesa prostornog planiranja?
- Kako možemo da obezbedimo transparentnost i podjednak pristup raspoložljivim informacijama uključujući ovde i osnovne javne podatke? Kako možemo da postignemo poverenje javnosti raspoložljivim informacijama.
- Sveobuhvatnost u okviru planiranih ciljeva povećava mogućnost javnog i privatnog partnerstva u distribuciji javnih usluga i kapitalnih investiranja. Kako možemo da u jednom sveobuhvatnom prostornom planu postignemo takođe i jedan sveobuhvatan planiran proces.
- Kako možemo da ponovo stvorimo osećaj javnih usluga između civilnih službenika?
- Kako možemo da stimulišemo civilne službenike da bolje služe i izbegnu korupciji?
- Kako možemo da stvorimo jedan pogodan mehanizam (nepriistrasne mehanizme) za anti-korupciju?
- E-upravljanje/elektronsko upravljanje (integršući i dijasporu), može biti jedan način integrisanja kosovaca koji žive van mesta i mogu takođe da privuku investiranja diaspore. Koja sredstva se mogu koristiti za ovu težnju?
- Kako možemo da integrišemo prethodne ideje, predloge i projekte unutar prostornog plana Kosova, da bi između ljudi promovisale osećaj vlasništva?

2. VIZIJA, PRINCIPI I CILJEVI

2.1. DEKLARACIJA VIZIJE O BUDUĆEM RAZVOJU KOSOVA:

Suverena zemlja integrisana u Evropskoj Uniji;

*Sa postojanim socijalno-ekonomskim razvojem, infrastrukturuom i modernom tehnologijom sa mogućnošću obrazovanja za sve i radnom kvalifikovanom snagom;
Jedno Kosovo koje poštuje životnu sredinu, prirodno i kulturno nasleđe svoje i susedne teritorije;*

Otvoreno društvo koje promovise raznolikost i razmenu ideja poštujući prava svih.

2.2 OPSTI PRINCIPI RAZVOJA/ZASTITE

Po zakonu za prostorno planiranje

2.2.1. PRINCIPI

Regulativa i prostorno planiranje treba da se zasniva u ovim medjunarodnim prihvacenim principima:

- Promovisanje zajednickih interesa Kosova sa zastitom prirodnih resursa i promovisanju odrzivog razvoja.
- Promocija demokratskog procesa ucesca i ucesce u formulisanju strategije razvoja i fizickih planova.
- Promovisanje potpune transparentnosti u planiranju i procesu donosenje odluka, tako sto dozvoljava ucesnicima procesa pristupa podacima i potrebnim mapama.
- Promocijom jednakih ekonomskih i socijalnih prava za sve Kosovare.
- Promocijom pobolsanja kvaliteta zivota i uravnotezenog oblika naselja.
- Promocijom harmonizacije sa nastavnim principima i planovima prostornih Evropskih razvoja.

2.2.2. VODECI PRINCIPI ZA ODRZIVI PROSTORNI RAZVOJ KONTINENTA EVROPE

- Promovisanje teritorijalne kohezije kroz ravnoteze drustveno-ekonomskog razvoja regiona i pobolsanjem konkurencije
- Podsticanje razvoja od urbanih funkcija i pobolsanje odnosa izmedju grada i sela
- Promovisanje vise uravnotezen pristup
- Omogucavanje pristupa informacijama i znanju
- Smanjivanje stata po zivotnu sredinu
- Napredak i zastita prirodnih resursa i prirodnog nasledja
- Napredak kulturnog nasledja kao faktor za razvoj
- Razvoj energetskih resursa uz ocuvanje bezbednosti
- Podsticanje visokog kvaliteta, odrzivog turizma
- Ogranicanje uticaja od prirodnih katastrofa

2.2.3. PRINCIPI DOBROG URBANOG UPRAVLJANJA

- Postojanost
- Subsidiarnost
- Uravnoteženost
- Efikasnost
- Transparentnost
- Angažovanje, uključivanje civila
- Učešće
- Odgovornost

2.3. DUGOROČNI CILJEVI RAZVOJA - TEŽNJE I CILJEVI PROSTORNOG RAZVOJA

Težnja:

Kosovo zemlja integrisana u Evropskoj Uniji

Ciljevi:

- Kosovo - Demokratska država,
- Otvorena i inegrirana zemlja u regionu i šire,
- Prostorna organizacija u sedam regiona
- Priština -glavni grad - administrativni i politički centar,

Težnja:

Dospeće balanciranog socijalnog razvoja sa ravnopravnim mogućnostima pristupa na usluge za svakoga

Ciljevi:

- Odgovarajući prostor za obrazovanje, zdravstvo i kulturu,
- Kvalitetno i kontinuitetno obrazovanje za sve,
- Infrastruktura i odgovarajuća oprema informativne tehnologije,
- Osiguravanje adekvatne sredine za primenu reformi u obrazovanju,
- Jednaka razdeljenost sadržaja u svim područjima Kosova,
- Adekvatna razdeljenost profesionalnog i višeg obrazovanja,
- Decentralizirane medicinske usluge,

Težnja:

Istrajan razvoj sredine, balansiran prostorni razvoj, čuvanje i poštovanje resursa-prirodne i kulturne baština svoje zemlje i susednih zemalja.

Ciljevi:

- Planiranje prostora da bi se omogućilo racionalno korišćenje teritorije,
- Zaštita okoline ,
- Balanciran prostorni razvoj,
- Stimulativna politika za razvoj ruralnih zona,
- Korišćenje minerala za jedan istrajni razvoj,
- Zaštita i istrajno korišćenje prirodnog i kulturnog nasledja,
- Regulisanje ilegalne gradnje i neformalnih stanovanja,

Težnja:

Istrajan ekonomski razvoj, balansiran, baziran na prirodne i humane resurse, modernu tehnologiju, tržišnu konkurenciju i ispunjavanje standarda za čuvanje sredine

Ciljevi:

- Stvaranje novih radnih mesta,
- Avansiranje proizvodne tehnologije,
- Povećanje poljoprivredne i industrijske proizvodnje,
- Stvaranje uslova konkurencije u regionalnom tržištu,
- Kontinuelno obrazovanje profesionalnog kadra,
- Stvaranje atraktivne sredine za investicije,

Težnja:

Infrastruktura i integrirana komunikacija poštujući standarde čuvanja sredine

Ciljevi:

- Omogućavanje pristupa u infrastrukturi za sve,
- Pобољшanje mreže i objekata unutrašnje infrastrukture,
- Kvalitetne javne usluge,
- Uključivanje u regionalnim-evropskim linijama,
- Regionalna saradnja u razvoju infrastrukture,
- Raznolikost i kvalitet telekomunikacija.

2.4. STRATEŠKI PRIORITETI

- Kosovo otvoreno I integrirano mesto regiona i šire;
- Obezbeđenje pristupa infrastrukturi za sve;
- Kvalitetno I kontinuirano obrazovanje za sve;
- Zdravstvene usluge visokog kvaliteta I decentralizovane;
- Zaštita životne sredine;
- Povećanje poljoprivredne i industrijske proizvodnje;
- Uravnoteženi prostorni razvoj;
- Stvaranje dovoljno radnih mesta;

3. OKVIR PROSTORNOG RAZVOJA

Okvir prostornog razvoja izražava željenu prognozu razvoja na Kosovu. Njeni delovi su koncept prostornog razvoja i prostorna struktura za buduću organizaciju i razvoj.

3.1. GLAVNI KONCEPTI PROSTORNOG RAZVOJA

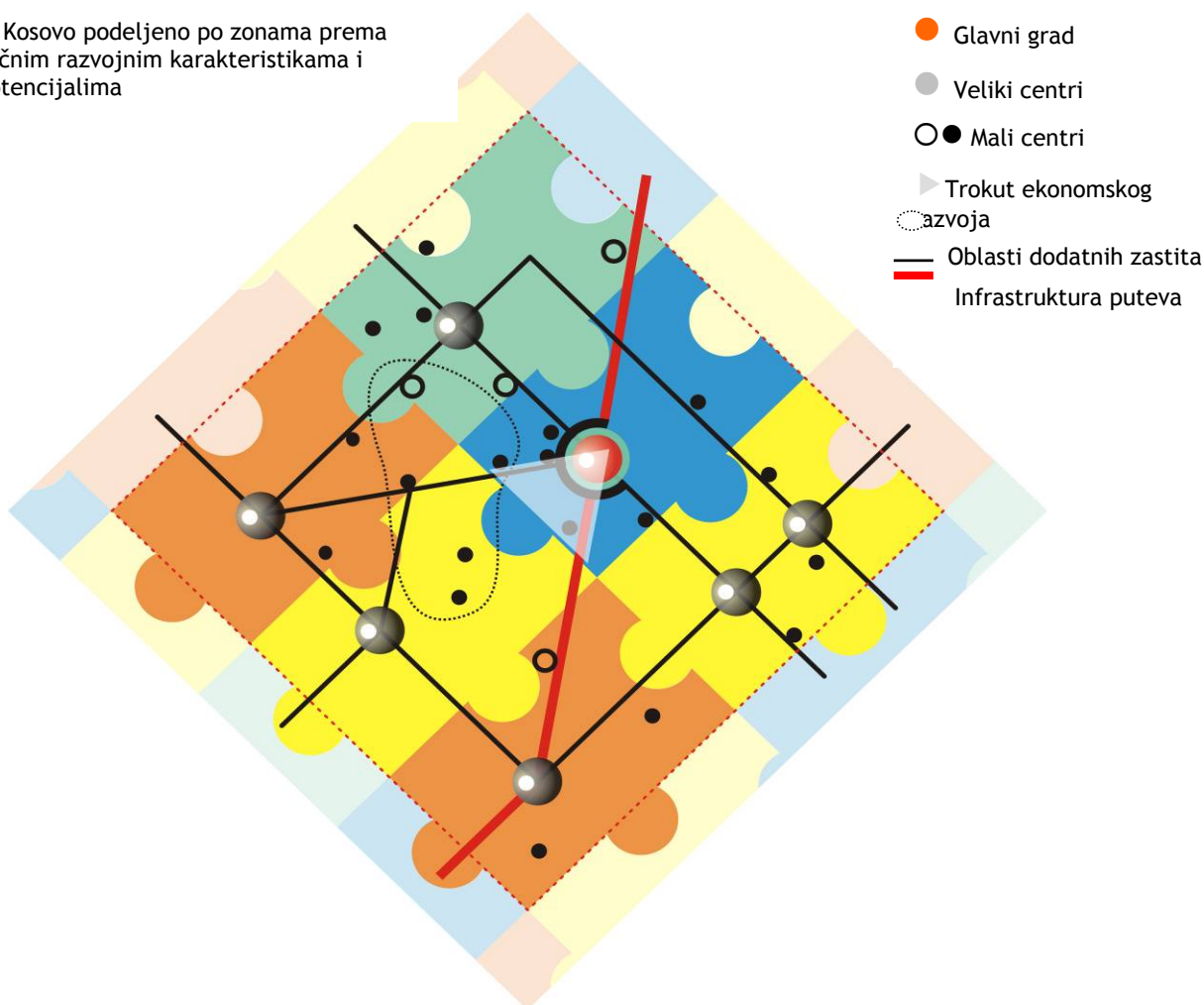
Za razvoj opšte strategije prostornog razvoja, rad je u početku usredsređen na predlaganjima i testiranju raznih koncepata prostornog razvoja. Koncept hodnika, koncept nodalnog razvoja, koncept ravnopravne podele razvoja, koncept koncentrisanog razvoja, koncept zelenog pojasa kao i koncept putnih prstena, su neke od primenjivane koncepcije u ovoj fazi. Prednost ovih predloga, razvijanja i njihovog testiranja, bio je da rezultati i najznačajnije konstatacije ovog procesa usaglašavaju puten rada GPNM-a.

Nakon analize različitih koncepta konstantovano je da za buduću prostorni razvoj Kosova, nije pogodan neki pojedinačni koncept nego njihova kombinacija. Od radnih grupa koji su izradili Prostorni plan Kosova, kao osnovni koncept izdvojen je koncept nodalnog razvoja sa elementima koridoralnog koncepta. Koncept nodalnog razvoja (u centrima, u određenim tačkama)) podrazumeva koncentraciju budućeg razvoja u sedam najvećih centara Kosova, dok prostorni razvoji koji su se desili duž puteva na nekoliko delova Kosova, i koji predstavljaju koridoralni koncept, kontrolisat će se na rigorozan način i neće se dozvoliti na poljoprivrednim zemljištu od I do IV kategorije.

Sa konceptom budućeg prostornog razvoja, Kosovo se odvaja na četiri zone koje su određene na osnovu osobina koje su karakteristične za ove zone. Ove osobine predstavljaju raznolikost i istovremeno su jedinstveni za svaku od njih. Osobine na osnovu kojih je urađeno ovo zoniranje su: razvojni potencijali ovih zona, njihove geografske karakteristike i ekonomske delatnosti koje se odvijaju u ovim zonama. Ove zone su nazvane imenima koje predstavljaju jedan oblik identiteta tih zona, nekoliko njihovih karakteristika i na karti se predstavljaju određenim bojama. Ove zone su:

- Blago Kosova (Zeleni prostor) - industrialna, uslužna-trgovačka - predstavlja severni deo Kosova koja se sačinjava od opština: Mitrovica kao glavni centar i Vučitrn, Skenderaj, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok kao manje optine koje gravitiraju u Mitrovici .
- Luka Kosova (Plavi prostor)- administrativna, uslužna, tregovačka, agro-industrijska, turistička - predstavlja severni deo Kosova koja se sačinjava od opština: Prištine kao glavni centari glavni grad Kosova, Obilić, Podujevo, K. Polje, Lipjan, Glogovac i Štimlje koje gravitiraju u grad Priština.
- Mostovi Kosova (Žuti prostor) -uslužno-trgovačka, agro-industrijska i turistička - predstavljaju jugoistočne i jugozapadne delove Kosova, u kojoj spadaju opštine: 1) Uroševac, Gnjilane, Kačanik, Štrpce, Kamenica, Novobrdó i Vitina, u centru sa gradovima: Uroševcem i Gnjilanom; 2) Đakovica, Dečani, Orahovac i Mališevom u centru sa Đakovicom.
- Vrtovi Kosova (Narandasti prostor) - kulturne-turističke, uslužne-trgovačke, agro-industrijske površine predstavljaju zapadne/ severozapadne i južne delove Kosova, u kojoj spadaju opštine: 1) Peć, Klina i Istog sa gradom Peć u centru; 2) Prizren, Suvareka i Dragaš sa gradom Prizrenom u centru.

► Kosovo podeljeno po zonama prema sličnim razvojnim karakteristikama i potencijalima

Legenda

- Glavni grad
- Veliki centri
- Mali centri
- ▶ Trokut ekonomskog razvoja
- Razvoja
- Oblasti dodatnih zaštita
- Infrastruktura puteva

3.2. PROSTORNA STRUKTURA RAZVOJA I BUDUĆE ORGANIZACIJE

Struktura prostornog razvoja u budućnosti će biti u skladu sa velikim ciljevima kojima teži narod Kosova. Tri su cilja velika cilja:

- 3.2.1. Socijalno-ekonomski razvoj
- 3.2.2. Očuvanje i zaštita životne sredine, prirodnih resursa i kulturnog nasleđa
- 3.2.3. Razvoj i integracija infrastrukture i komunikacije.

3.2.1. SOCIJALNO-EKONOMSKI RAZVOJ

Kosovo teži ka jednom uravnoteženom socijalnom razvoju sa podjednakim mogućnostima za sve usluge i jedan uravnotežen i postojani ekonomski razvoj, baziran na prirodnim, humanim resursima, savremenoj tehnologiji, tržišnoj konkurenciji i sprovođenju standarda životne sredine. Koordinirajući politike i delatnosti svih relevantnih sektora, teži ka :

- Postavljanju izdržljivog policentričnog razvoja imajući za cilj razvijanje manje razvijenih površina- centralnog dela, brdovitih predela i graničnih zona zemlje, ugrožavane od depopulacije.
- Zaštiti i ojačanju razvojnih karakteristika naseljenih mesta i postavljanje u funkciji neupotrebljivih potencijala u dobrobit:
  - Smanjivanja siromaštva posebno u zonama koja su najviše dirnuta tim problemom
  - Smanjenju broja nezaposlenih

- Decentralizacije i povećanju kvaliteta u obrazovanju i zdravstvu - otvaranje novih kapaciteta u saglasnost sa potrebama i karakteristikama zona
- Ravnopravnom ekonomskom razvoju za celokupnu teritoriju
- Opštem poboljšanju životnih uslova putem riorganizacije unutrašnjeg sadržaja i funkcija naseljenih mesta.
- Zaustavljanjem nekontrolisanog razvoja u ruralnim mestima, sa posebnim naglaskom na plavu zonu.
- Poboljšanju tehničke infrastrukture u ruralnim zonama;
- Pružanju kvaliteta i olakšavanje pristupa stanovanju za sve;
- Pružanju optimuma socijalne i tehničke infrastrukture za sva naselja;
- Pružanju komplementarnih mogućnosti za razvoj ruralnih zona na način da bi se smanjila njihova depopulizacija;
- Ekonomskoj aktivnosti za orijentaciju u zonama sa izgrađenom infrastrukturom i da se koriste postojeći kapaciteti, dok, uporedo ovome da se razmisli o stvaranju pogodne životne sredine za nove ekonomske programe u neiskorišćenim prostorima;
- Maksimalna upotreba postojećih, raspoloživih kapaciteta neupotrebljenih do sada, izbegavajući nepotrebne i neprihvatljive investicije.
- Regenerisanje zona i starih industrijskih kompleksa transformišući ih u funkcionalne ekonomske komplekse.

Socijalno-ekonomski razvoj bazira se u prvom redu na jačanju velikih urbanih centara Kosova, proširenju mreže infrastrukture urbane mreže i jačanje veza između velikih i malih urbanih centara. Ovaj razvoj takođe omogućava obezbeđenje obrazovnih i zdravstvenih usluga bliže gradu, jačanje poljoprivrede i prerađivačke industrije kao razvijenih sektora za promociju uravnoteženog razvoja na urbano-ruralnom kontekstu, obnavljanje teške industrije (rudarstvo i metaloprerađivačka industrija) u korist većeg ekonomskog razvoja, povećanje regionalne konkurencije, promovisanje i jačanje turizma kao sektora od značaja za ekonomski razvoj Kosova.

3.2.1.1. Distribucija i razvoj naselja

Prirodni naraštaj na Kosovu je stabilan, sa jednim malim padom upoređujući sa prethodnim godinama. Na Kosovu žive približno 2 miliona stanovnika od kojih najveći deo žive u ruralnim zonama (više od 60%) dok drugi deo žive u urbanim i periurbanim zonama (manje od 40%). Od ukupnog broja stanovnika, više od 1/5 žive u Prištini, koja momentalno ne može da se odaziva zahtevima za novim dodatnim površinama za stanovanje, za obrazovanje i rad što prouzrokuje celokupan pad kvaliteta usluga. Na jednu stranu ova koncentracija i veliki priliv stanovništva u svim velikim centrima kao i stvaranje i rast novih porodica u drugoj strani, povećava zahteve za nove i dobro orgnizovane površine. U vezi ovoga, tokom izrade centralnih i lokalnih razvojnih politika treba da se racionalno i funkcionalno planira dodavanje ovih površina, sa ciljem da se ovim porodicama omogući lakši pristup u svim uslugama, nova radna mesta i dovoljan prostor za stanovanje. Ovo podrazumeva da se:

- Ima za cilj maksimalna zaštita zemljišta, da se maksimalno upotrebi mogućnost gustine postojećih površina za stanovanje - urbane zone, a u slučajevima kada je ovo praktično nemoguće, da se osiguraju nove dovoljne površine za stanovanje.
- Cilja očuvanje kvalitetne poloprivrednog zemljišta, gradnja po ruralnim zonama treba da se koncentriše u granicama jednog normalnog i urbanizovanog naseljenog mesta.
- Sva naseljena mesta imaju pristup u tehničku i socijalnu infrastrukturu i dovoljne usluge zavisno od ranga u kojoj određeno naseljeno mesto spada.
- Urade maksimalni napor za eliminaciju koncentracije stanovništva promovirajući ravnomernu podelu, pružajući podjednake uslove života u celoj teritoriji, čuvajući i renovirajući važne specifične sadržine za zemlju, pružajući beneficije za brzi ekonomski razvoj za do sada nerazvijene zone i da na ovaj način izgradimo jedan atraktivni i dovoljan prostor za stvaranje i življenje.
- Kontroliše koncentracija i migracija stanovništva u velikim urbanim zonama posebno u «Plavoj Zoni» (Priština).

- Perurbane zone uključe u okviru novih razvojnih planova sa namerom da stanovnicima ovih zona omogući normalan pristup u infrastrukturi i usluge, ciljajući očuvanje i gajenje življenja u mirnom prostoru i uslovima.

Predložen policentrični razvoj bazira se u strukturi i postojećem produženju naseljenih mesta koje se karakterišu od sadržaja i delatnosti koje imaju u funkciji. Nastaviće se razvoj velikih centara (Prištine, Mitrovica, Prizrena, Peći, Đakovice, Gnjilana i Ursheva) koja za još jedno određeno vreme biće pod neprekidnim pritiskom migracije stanovništva od nerazvijenih zona. Postepeno, sa razvojem ovih centara ostvariće se mogućnosti za indirektni razvoj okolnih naseljenih mesta. Ovo će omogućiti stvaranje dovoljnih i ravnopravnih mogućnosti i u drugim mestima takođe, što znači pružanje usluga za koje ljudi nemaju potrebe da promene mesto boravka. Razvoj srednjih naseljenih mesta (gradova sa: 10.000 - 20.000 s.) kao i malih (ispod 10.000 s. I sela) takođe će se omogućiti sa investicionom politikom za poboljšanje i izgradnju unutrašnje putne infrastrukture i funkcionalnije veza sa infrastrukturnom mrežom najvišeg nivoa, izgradnji novih veza za snabdevanje električnom energijom kao i telekomunikacionih veza, izgradnji i poboljšanju kvaliteta usluga u obrazovanju i zdravstvu, sa ciljem da se omogući dovoljan i ravnopravan razvoj i u drugim zonama, sa posebnim naglaskom na «Žutu Zonu» (brdovito-planinskih stanovanja i graničnih zona) i «Zelene Zone» (Region Drenice).

Planiranje i ojačanje mreže naseljenih mesta treba da bude osnov i glavni elemenat budućeg Kosovskog prostornog organizovanja. Tokom procesa izrade dokumenata i prostornih planova raznih nivoa, treba se imati u vid ravnopravan i izdržljiv razvoj za svu teritoriju Kosova ciljajući pri tome da izuzev stanovanja i posla, takođe pruži obrazovne, zdravstvene, kulturne, sportske i rekreacione usluge, posebno za stanovanja gde one nedostaju.

Određivanje jednog minimuma, koja ističe jaku i urbano kvalitetnu mrežu, postićiće se angažovanjem u smeru planiranja:

- jedne usaglašavane strukture stanovanja koja ujedno podrazumeva ujednačenu raspodelu stanovništva odnosno izbegavanje koncentracije stanovništva, ravnomernu raspodelu usluga ca ciljem ispunjenja zahteva određenih zona uvek u funkciji poboljšanja kvaliteta života,
- što racionalnije upotrebe prirodnih resursa i maksimalnu upotrebu ljudskog potencijala u funkciji ujednačenog i policentričkog razvoja za jedan optimalni, opšti prostorni razvoj,
- podele investicija u objektima proizvodnje i tehničko-socijalnu infrastrukturu sa ciljem razvoja manje razvijenih centara,
- veću kontrolu i obazrivost posebno za centre sa većom koncentracijom stanovništva (sa posebnim naglaskom za Prištinu (Plava Zona) i drugih većih centara kao: Mitrovica, (Zelena Zona), Peći, Prizrenu (Narandasta Zona), Đakovici, Gnjilanu i Uroševcu (Žuta Zona) orijentirajući razvijanje u smeru korišćenja prednosti, mogućnosti i kapaciteta koje poseduje određeni centar, ciljajući pri tome ispunjenje minimalnih urbanih zahteva,
- tokom izrada razvojnih politika velikih centara treba se voditi računa o korišćenju postojećih potencijala koje će voditi centar ka drugim centrima sa namerom postizanja cilja da «Plava Zona» (Priština) bude administrativni, univerziteski, tržišni i energetski centar gde se ukrštavaju glavni koridori automobilističkih, železničkih i vazdučnih puteva; da «Zelena Zona» (Mitrovica) bude industrijski centar zemlje i regiona; da « Narandasta Zona» (Peć, Prizren) budu kulturna, turistička, ekonomska i trgovački centri; i na kraju « Žuta Zona» (Đakovica, Gnjilane, Uroševac) budu most povezivanja zemlje sa susednim zemljama, da budu centri jakih ekonomskih, trgovačkih, poljoprivrednih i proizvodnjih delatnosti,
- obnavljanje urbanih zona putem dodavanja aktivnosti u smeru saniranja i izgradnje boljih linija sa urbanim zonama ciljajući uključenje ovih zona u opštu mrežu razvoja i smanjenje depopulacije u graničnim zonama i brdovito-planinskim predelima i da ove zone ne budu tretirane samo kao poljoprivredne zone ali ujedno i aktivni deo u istrajnom ekonomskom razvoju.

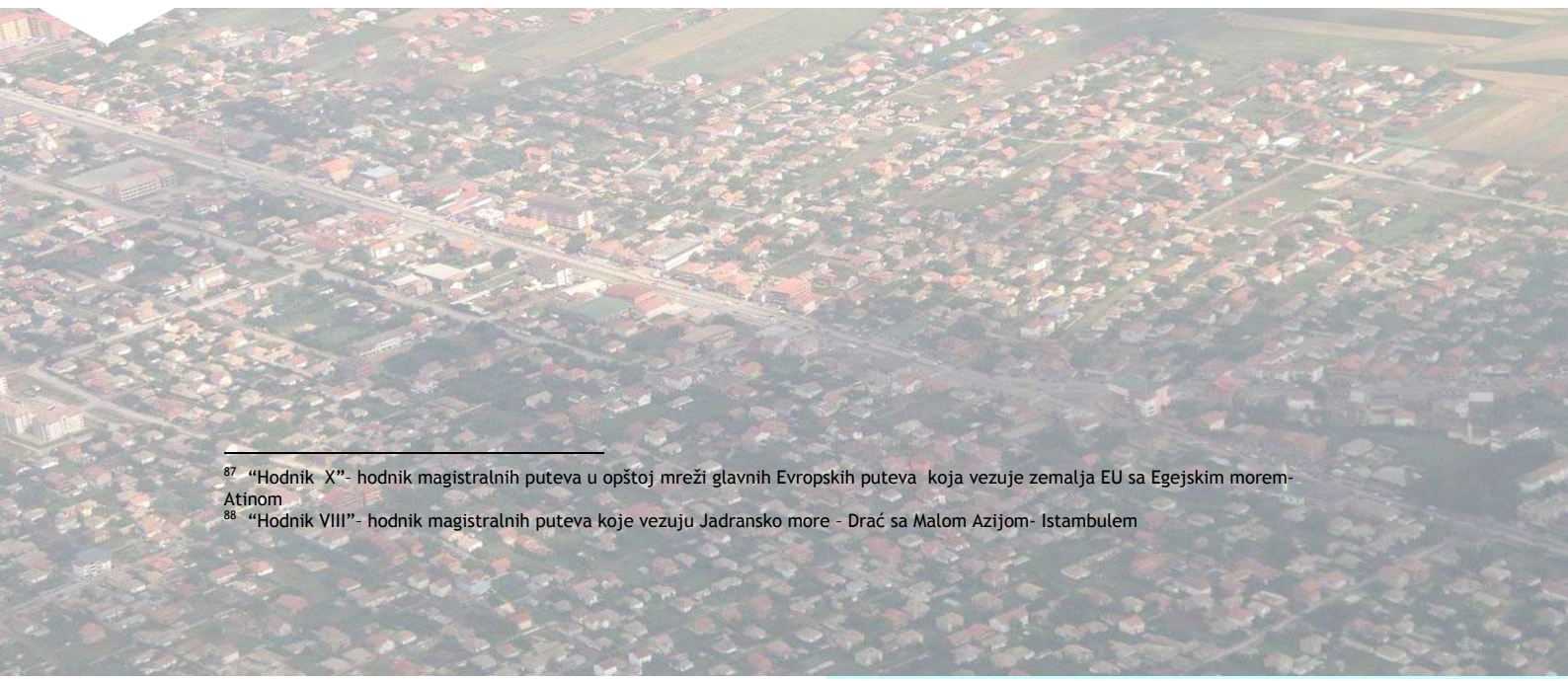

3.2.1.2. Strukturna mreža naseljenih mesta

Tokom određivanja odgovornosti i značajnosti naseljenih mesta i pozicije koje ima određeno stanovanje u opštoj mreži naseljenih mesta unutar i van teritorije Kosova uzete su u obzir ponude i mogućnosti koje pružaju svako naseljeno mesto u ispunjenju određivani kriterijumi naselja kao takvo.

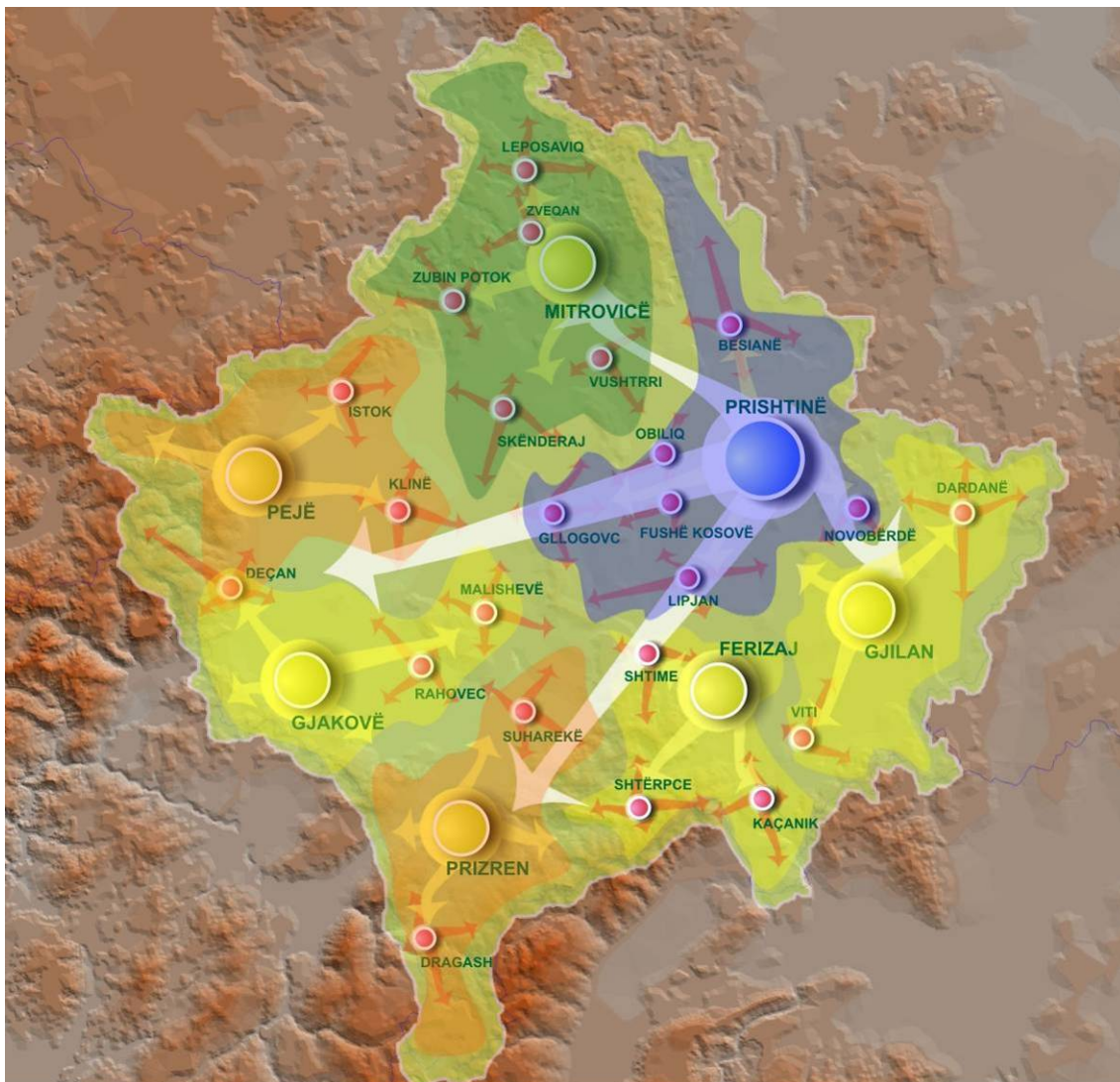
Priština - kao najveći centar "Plave Zone" i ujedno glavni grad Kosova, u kojoj, na osnovu neformalnih i informalnih analiza uzete od nekoliko izvora, žive negde oko 400 do 500 hiljade stanovnika ili približno 1/5 e ukupnog stanovništva Kosova. Oslonuci se na neka prethodna i sadašnje funkcije, preporučujemo:

- učvršćenje pozicija kao glavni grad Kosova i da bude u funkciji za sve druge centre Kosova računavajući u ojačanju pozicije kao glavni administrativni centar gde su postavljena državne upravne institucije i svi uredi za vezu (ambasade) stranih zemalja.
- Napredovanje razvoja grada u odnosu sa regionom sa ciljem postizanja nivoa glavnih gradova regijskih zemalja i Evrope, stvarajući jedan funkcionalan sistem automobilistikog i železničkog saobraćaja; cilj izgradnje kružnog puta (prstena) koji pomaže razvoj linija i povezivanje ove zone sa regijonom putem «Hodnika VIII»⁸⁷ i «Hodnika X»⁸⁸.
- Urbana obnova treba se smatra kao način za rešavanje ekonomskih i socijalnih problema, za poboljšanje izgrađenih sredina u razvojnim zonama bez plana. Ove delatnosti treba da donesu fizičke kvalitativne promene sa ciljem da se i Priština uvrsti, u pogledu kvaliteta života, sa drugim glavnim gradovima u regionu.
- Definisane preciznih granica teritorije opština i relacija sa najbližim opštinskim centrima: Obilićem, Kosovom Polju i Lipjanom da bi se definisalo pozicija aerodroma, železničke stanice u Kosovom Polju i termocentrala koje predstavljaju sadržaj jednog državnog značaja.
- Da superiorne funkcije kao obrazovanje i zdravstvo ne budu samo ekskluzivitet Prištine, zbog toga se preporučuje da neke grane - fakulteti i klinike premeste se u nekim drugim mestima sa ciljem da se pomogne u smanjenju priliva putovanja i migriranja tokom dana i koncentrisanju stanovništva samo u Prištini.

⁸⁷ "Hodnik X" - hodnik magistralnih puteva u opštoj mreži glavnih Evropskih puteva koja vezuje zemalja EU sa Egejskim morem-Atinom

⁸⁸ "Hodnik VIII" - hodnik magistralnih puteva koje vezuju Jadransko more - Drač sa Malom Azijom- Istambulem

► Struktura i mreza naselja

3.2.1.2.1. Veliki centri

Mitrovica, Peć, Prizren, Đakovica, Gnjilane i Uroševac - i dalje će ojačati njihovu poziciju kao regionalni centri u službi okolnim centara kao i u dopunjavanju usluga u odnosu na glavni grad. U dobrobit izdržljivog ekonomskog razvoja - preporučuje se korišćenje svih postojećih resursa, sa posebnim naglaskom na one koje razlikuju ove centre između sebe imajući za cilj popunjavanje mozaika razvijanja i ekonomskih mogućnosti za celokupnu teritoriju Kosova. Ovi centri treba da budu nosioci razvijanja i promena putem kojih će se ciljati:

- transformiranje od statičkih centara u otvorene i konkurentne centre ne samo unutar nego i van teritorije Kosova,
- urbanu obnovu što podrazumeva ne samo obnovu postojećih struktura, ali ujedno i ekonomski i socijalni preporod putem otvaranja novih radnih mesta i javnih investicija. Porast broja stanova putem zbijenosti, treba se smatrati kao urbana politika sa ciljem očuvanja poljoprivrednog zemljišta, ali uvek imajući u vidu očuvanje identiteta,
- obnova i adaptacija industrijskih zona novim zahtevima razvoja proizvodnje i biznisa u parkove biznisa koje će biti sastavni delovi centra,
- unutrašnja efikasna putna infrastruktura vezana sa prstenom koje će povezati određeni centar sa drugim centrima i ukloniti tranzitni saobraćaj van gradskih centara.

3.2.1.2.2. Manji centri

Obilić, Kosovo Polje, Glogovac, Lipjan, Podujevo i Novobrdno (Plava Zona); Skenderaj, Vučitrn, Zubin Potok, Zvečani i Leposavić (Zelena Zona); Istog, Klina, Suvareka, i Dragaš (Narandasta Zona); Dečani, Orahovac, Mališevo, Vitina, Kamenica, Štimlje, Kačanik i Štrpce (Žuta Zona) - predstavljaju grupu centara koja u budućim prostornim razvijanjima trebaju da igraju aktivnu ulogu u:

- poboljšanje ponuda usluga i da budu efikasnija,
  - u ojačanju veza sa okolnim selima i
  - u naporima da zona kao celina funkcioniše na osnovu određenih razvojnih programa.

3.2.1.2.3. Nove opštine

Na osnovu preporuka iz Ahtisarijevog paketa i na osnovu odobrenog Zakona o opštinskim administrativnim granicama (2008/03-L041), predviđeno je formiranje deset (10) novih opština. Spomenute opštine osnivane su u katastarskim zonama poređenih u ovom zakonu i sa određenim sedištem kao: Opština Novo Brdo sa sedištem u Bostan⁸⁹; Opština Mitrovica sa sedištem u severnoj Mitrovici; Opština Juzne Mitrovice sa sedištem u Mitrovici; Opština Junik sa sedištem u Junik; Opština Hani i Elezit sa sedištem u Hani i Elezit; Opština Mamuse sa sedištem u Mamuse; Opština Gracanice sa sedištem u Gracanici; Opština Ranilug sa sedištem u ranilug; Opština Partes sa sedištem u Partes; i Opština Klokot sa sedištem u Klokot. Sve ove opštine u zavisnosti od lokacije, moraju se prilagoditi kriterijumima koje su određene po prostornoj strukturi budućeg razvoja i organizacije na Kosovu.

3.2.1.2.4. Sela

Sela čine najveći broj naseljenih mesta na Kosovu. Oko 60% stanovništva žive u selima koja su raspodeljena na celoj teritoriji Kosova. Na osnovu razvoja, sela na Kosovu se razlikuju od onih najrazvijenijih - obično u ravninama i blizu glavnih prilaza putne mreže kao i blizu velikih urbanih centara- do onih jako zaostalih, sela koja se obično nalaze na brdovito-planinskim mestima i tamo gde je loša putna mreža. Proces migracije uzeo je velike dimenzije, posebno u brdovito-planinskim selima gde nedostaje ekonomski razvoj i osnovne usluge socijalne i tehnicke infrastrukture. Računajući na to da će se ovaj proces nastaviti još jedno vreme, trebalo bi da sa kratkoročnim i dugoročnim politikama pomogne u preporodu aktivnosti, imajući u vidu maksimalno korišćenje postojeće infrastrukture i to prvo u:

- zonama koja su značajna za celu zemlju i koje utiču u organizaciji sredina veće od same zone,
- zonama koje ne zahtevaju neku veliku investiciju i omogućenje jedne takve investicije koristeći većoj teritorija od same zone o kojoj se govori,
- zonama koja svoj razvoj prvenstveno baziraju na svojim snagama, kod kojih jedna mala eventualna investicija bila bi podsticaj i podrška za stanovnike te zone,

⁸⁹ Sadašnja opština Novobrdno sa sedištem u Bostanu širiće se i sastaviće se od katastarskih zona spomenute u zakonu " Za administrativne granice opština ", Zakon br. 03/L-041.

3.2.2. OČUVANJE I ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE, PRIRODNIH RESURSA I KULTURNOG NASLEĐA

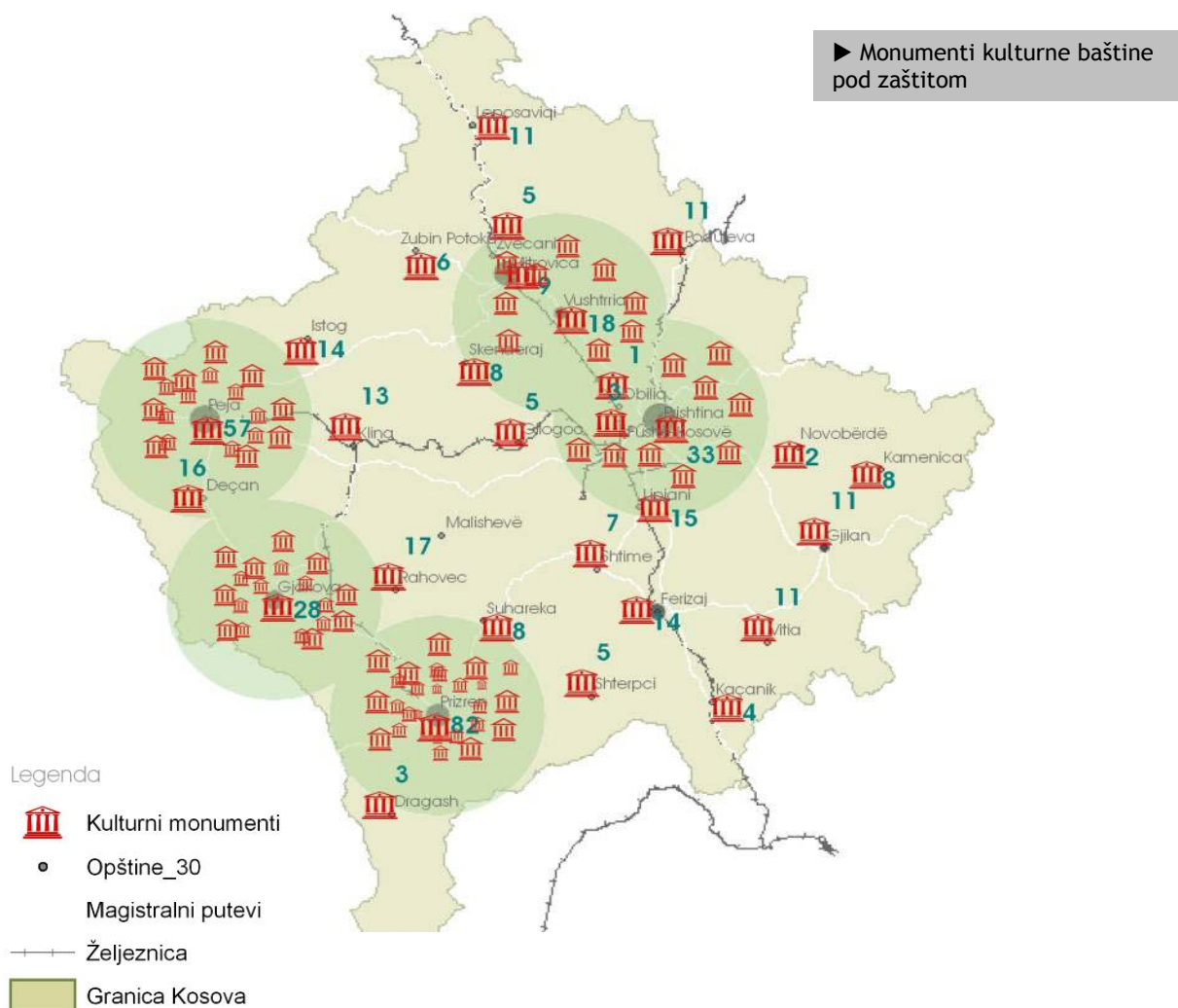
Smatrajući očuvanje resursa i zaštitu kulturne i prirodne baštine kao cilj prostornog razvoja Kosova, razmotrena tema se odnosi na postizanje istrajnog prostornog razvoja, kontrolisanog prostornog razvoja, zaštiti i poštovanje resursa, prirodnog i kulturnog nasleđa i bazirajući se u postojećoj situaciji koja naglašava pitanje:

- gubljenja kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta;
- velikog stepena zagađenosti prostora;
- neracionalnog korišćenja resursa i
- nekontrolisanog rasta naseljenih mesta, predstavlja kao alarmantno pitanje,

Pristup za jedno buduće rešenje treba da se sastoji od delatnosti usredsređene na:

- zaštitu sredina i prirodnih resursa,
- očuvanju i promovisanju kulturne i prirodne baštine za razvoj turizma, zaštiti kvalitativnog poljoprivrednog zemljišta kao i promovisanju lokalnog kvalitetnih proizvoda, zaštiti i racionalne upotrebe mineralnih resursa, i
- kontrolu rasta naseljenih mesta.

Za vreme procesa izrade prostornog plana Kosova, neki od regiona ili zona na Kosovu podeljene su po sadržaju i funkciji. Takve zone će se tretirati kao zone od posebnog značaja za državu zavisno od svoje važnosti koje imaju. Postoje dve kategorije ovih zona: zaštićene zone i Posebno zaštićene zone.

3.2.2.1. Zaštićene zone⁹⁰

Jesu deo prostora koji se određuju u cilju očuvanja prirodnih vrednosti, kulturno -istorijskih i arheoloških, zaštite od zagađenja životne sredine ili obezbeđivanja prostornih uslova za delovanje bez smetnji svake delatnosti i sigurnost stanovnika i okolnog

U okviru ovih zona imamo

- Zaštićene zone kulturnog nasleđa,
- Zaštićene zone prirodnog nasleđa, i
- Zona od posebnog interesa za Kosovo.

Zaštićene zone kulturnog nasleđa⁹¹

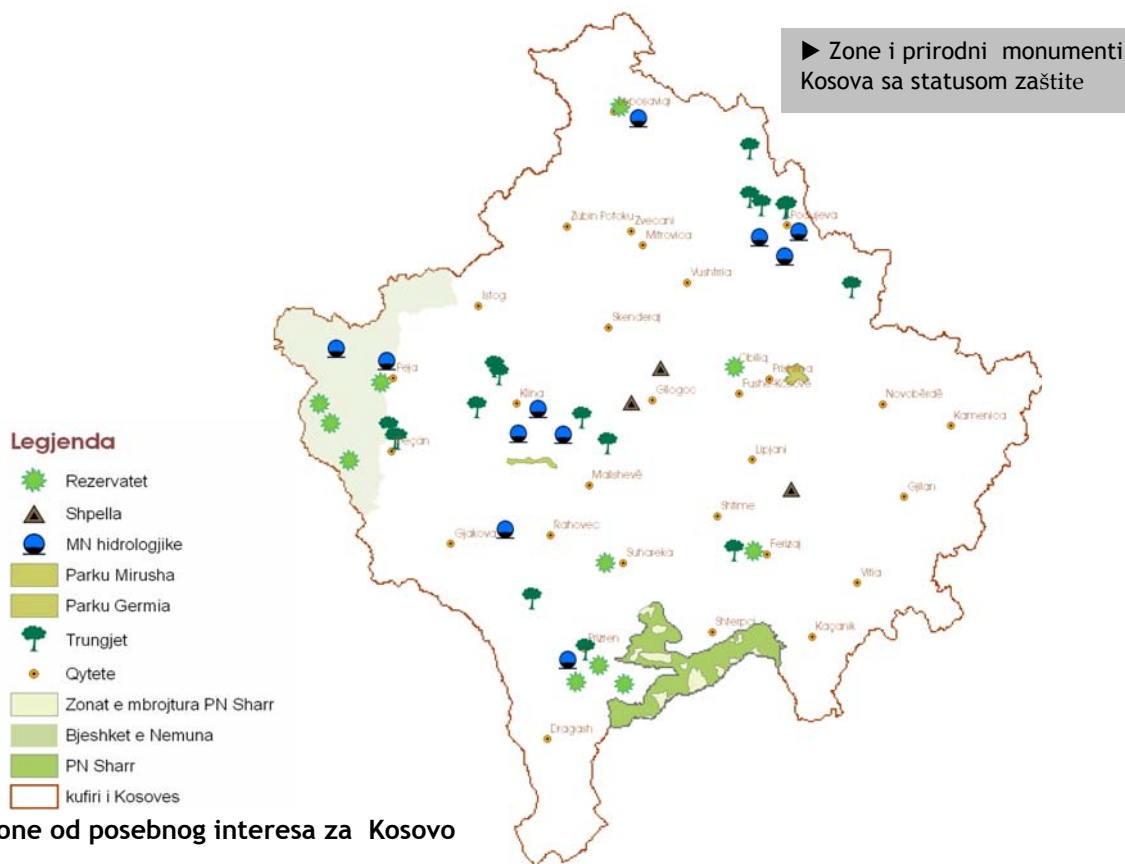
U celoj teritoriji Kosova trenutno su 426 monumenata koji imaju status zaštite. U gornjoj karti smo predstavili broj monumenata arhitektonskog nasleđa i arheološkog nasleđa (sa nepokretnim objektima).

Zaštićene zone prirodnog nasleđa⁹²

U okviru ovih zona postoje ove kategorije

Zone sa statusom zaštite	Kategorija IUCN	Broj zona	Površina /ha	%
Prirodni rezervati	I	11	698.4	1.52
Nacionalni parkovi	II	1	39 000	84.55
Prirodni monumeni	III	38	4 867.9	10.55
Zaštićeni pejzaži	V	2	1 681	3.17
Ukupno			46 247.3	100

U dole navedenoj karti, predstavljene su zone, monumeni i druge prirodne vrednosti Kosova koje imaju zaštićen status.

Zone od posebnog interesa za Kosovo

⁹⁰ Zakon o promeni zakona za prostorno planiranje br.03/L-106/2008, (član 2);

⁹¹ Podaci du dobijeni od MKRS/Divizija za kulturno nasleđe . Zbog njihovog velikog broja nisu poređani na dokumentu . Za detaljnije informacije konsultujte se sa Divizijom za kulturno nasleđe .

⁹² Podaci su uzeti od dokumenta "Vrednosti Prirodnog nasleđa Kosova", Prishtina 2005, iz Instituta Kosova za zaštitu prirode , danas Agencija za zaštitu Sredine .

U okviru ove kategorije postoje zone gde se treba postaviti određeni režim razvoja:

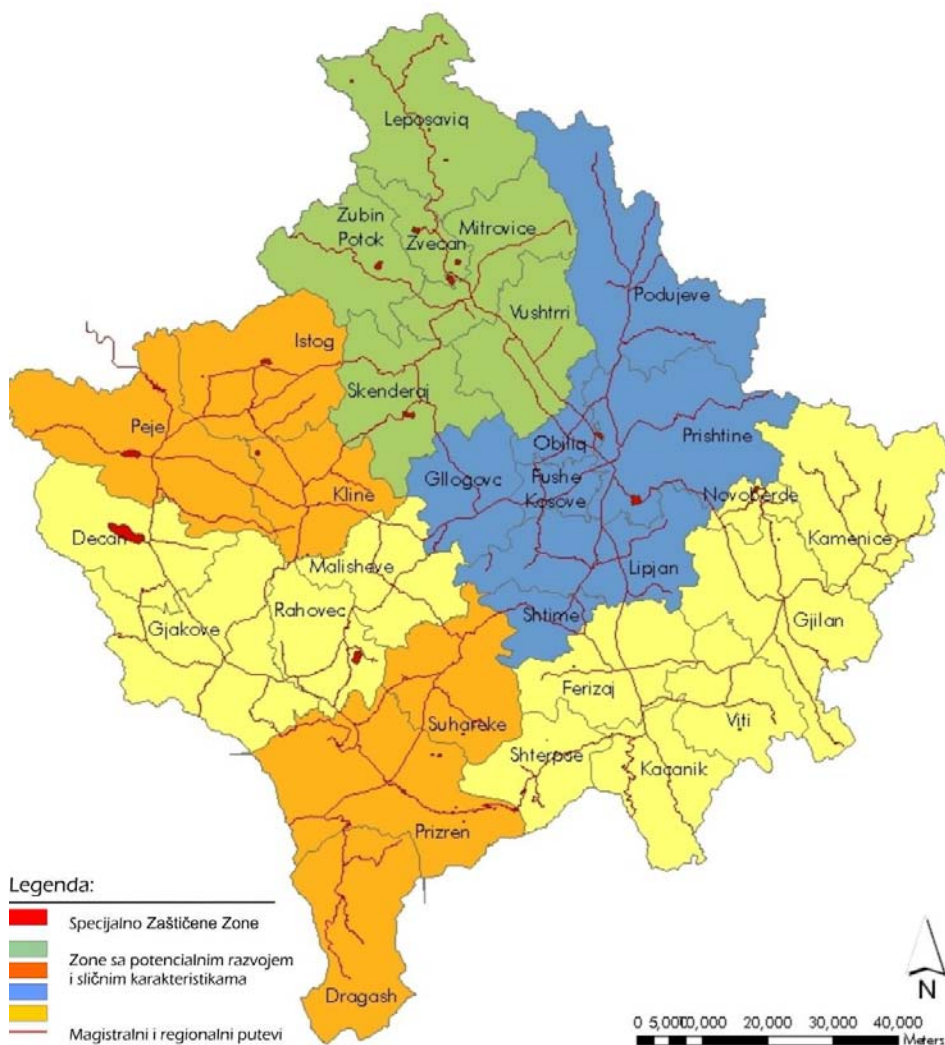
- Zona površinskog kopanja lignita i proizvodnja energije;
- Kapitalne Investicije centralnog nivoa;
- Zona koordiniranog delavanja (Troughla Ekonomskog Razvoja Kosova - TEK);
- Aerodrom Prishtine;
- Granični prelazi i međugranične zone razvoja; i
- I ostale zone proglašene sa strane centralnih institucija Kosova.

Zone gde se treba regenerisati degradirana sredina koje se trebaju koristit za druge ciljeve su :

- Deponije Industrijalnog otpada u Mitrovici , Obiliku , Kishnici i Elez Hanu;
- Lokacije zatvorenih opštinskih deponija

3.2.2.2. Posebno Zaštićene Zone - su posebna prostorna kategorija koja je detaljno opisana u zakonu za posebno Zaštićene Zone. Spomenuti zakon je sastavni deo Ahtisarijevog paketa⁹³ usvojen od skupštine Kosovës Juliju godine 2008. Prema Zakonu, na teritoriji Kosova identifikovane su 45 takvih zona koje uglavnom pripadaju ortodoksnoj naslednoj kulturi.

► Prostiranje Specijalno zaštićenih zona po opštinama⁹⁴

Ove zone su podeljene u tri grupe koje su sa raznim karakteristikama.

⁹³ Sveobuhvatni predlog za dogovor Statusa Kosova .

⁹⁴ Sloj (layeri) površine Posebno zaštićenih zona uzeta od UNOSEK-a.

1. U prvoj Grupi I- nalaze se zone granice koje su određene u mapi.
2. U drugoj Grupi II-nalaze se zone koje imaju bufer zonu 100m' od perimetra njihovog "dvorišta".
3. U trećoj Grupi III- nalaze se zone koje imaju bufer zonu 50m' od perimetra njihovog "dvorišta".

Ove zone imaju kriterije po kojima se određuju:

Zabranjene aktivnosti u njihovom okviru - u kojima se radi uglavnom sa :

Izgradnjom industrijskih objekata, brana, električne centrale, peći, fabrike, tranzitnih puteve po ruralnim zonama i izgradnjama u kojima se radi o išumljavanju ili zagađenju sredine te zone.

Ograničene aktivnosti unutar PZZ - radi se uglavnom o izgradnji eventualnih objekata sa vise spratova od monumenta koji je zaštićen, izgradnja puteve, radionica, restorana, hotela, noćnih klubova, benziske pumpe, objekti za popravljanje autovožila, samoposluge, javna sakupljenja i urbanizacija poljoprivredne zemlje.

3.2.3. RAZVOJ I INTEGRACIJA INFRASTRUKTURE I KOMUNIKACIJE

Rušenja izolacije od regionalnih tokova zavisi od statusa i same pozicije Kosova u procesu Evropskog integrisanja i predviđanih projekta kao što su integracija u evropskim prevoznim koridorima, učestvovanje u sporazumu za energetska zajednicu jugoistočne Evrope, itd.

Predložena strategija u ovom aspektu preporučuje integraciju u Evropskoj i regionalnoj mreži prevoza - transporta (TEN), poboljšanje prevoza unutar teritorije Kosova, istrajnog snabdevanja sa električnom energijom za potrebe zemlje i regiona kao i osiguranje dovoljne količine pijače vode, vode za industiju i poljoprivredu. Razvoj infrastrukture će uticati na smanjenju velikog stepena nezaposlenosti, doprineće ravnopravnijem razvoja raznih Kosovskih regija, pružiće veći kvalitet razvoja u ruralnim zonama kao i to da će omogućiti lakšiji pristup u infrastrukturi za sve. Zaključno, ovaj deo strategije treba da pomogne u postizanju ciljeva poboljšanja infrastrukture i integrisanje komunikacije poštujući sredinu.

3.2.4. KONFLIKTI I POTENCIJALNE SINERGIJE

Konflikti

Predložena strategija ne pruža rešenje za sva otvorena pitanja. Ono teži da minimizira međusektoralne konflikte ispoljene u jednom regionu pružajući moguće opcije svrstavanja politika i delatnosti za određenu regiju. Ova strategija je identifikovala regije sa konfliktima, među kojima 4 su najizraženija.

- Korišćenje linjitskih rezervi prema zaštiti poljoprivrednog zemljišta;
- Zaštita sredine naspram industrijskog razvoja,
- Razvoj mreže prevoza naspram promovisanju poljoprivrede kao ekonomsku delatnost ,
- Promovisanje trougla ekonomskog razvoja Kosova naspram razvoja poljoprivrede, zaštite sredine i boljih uslova za stanovanje.

Sinergije

Osnovna karakteristika predložene strategije je da ono u najvećoj meri podržava sinergijske delatnosti raznih sektora Kosovske vlade. Nad-slojavajući ove delatnosti došli smo do najjačih sinergijskih delatnosti koje se karakterišu sa prostorom gde se dešavaju usaglašene delatnosti.

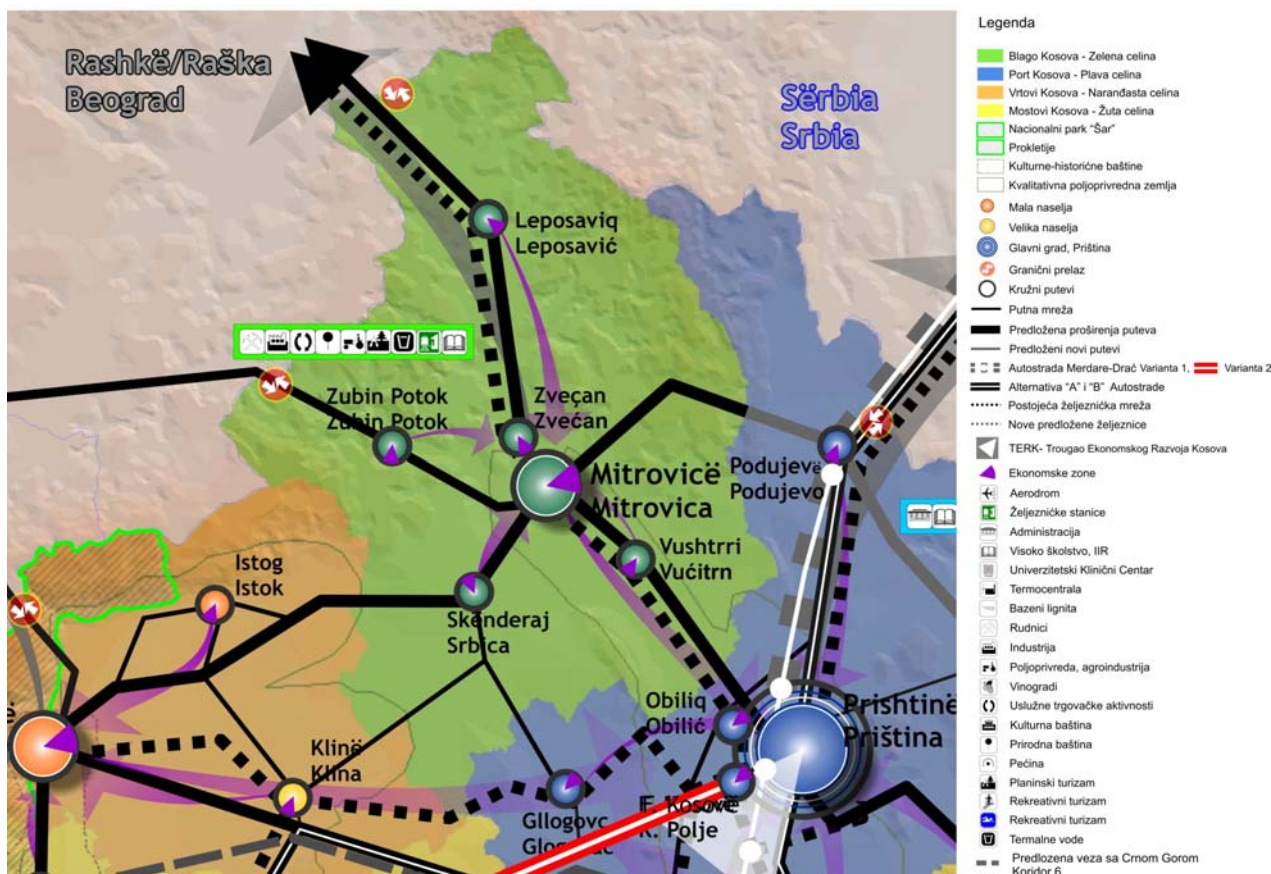
- Zaštita prirodne i kulturne baštine uz razvoj turizma;
- Kultivisanje poljoprivrede sa razvijanjem ruralnih zona i nerazvijenih zona
- Kompaktno razvijanje uz zaštitu kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta,
- Razvoj putne mreže u saglasnost sa lokalnim ekonomskim razvojem i veća povezanost naseljenih mesta
- Izgradnja novih energetske kapaciteta sa opštim ekonomskim razvojem
- Nove akumulacije voda u saglasnost sa razvijanjem poljoprivrede i snabdevanjem pijaćom vodom

3.2.7. PROSTORNA STRUKTURA BUDUĆEG RAZVOJA I ORGANIZACIJE NA KOSOVU

3.2.7.1. Blago Kosova (Zeleni prostor) - industrialna, uslužno-tržišna - Mitrovica

Karakteristike zelene površine - Predstavlja severni deo Kosova u kojoj spadaju opštine: Mitrovica, Vučitrn, Srebrenica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok u centru sa Mitrovicom.

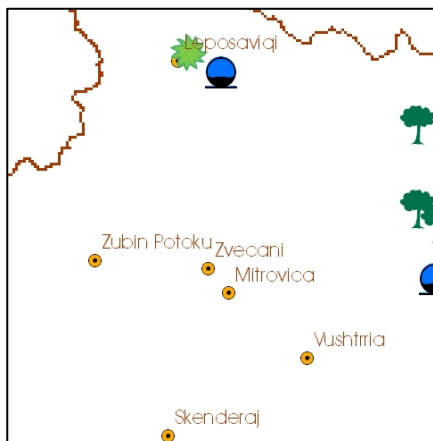
Zeleni prostor sa jednom površinom od 2.083 km², oko 300.000 stanovnika (UNHCR, 1998) je uglavnom ruralni zona gde oko 65% stanovnika žive u selima i oko 35% u gradovima. Grad Mitrovice je imalo oko 68.000 stanovnika dok danas ima oko 75.000 stanovnika (procenjeno). Opština Skenderaj, u poređenju sa 5 drugih centara ima visok stepen ruralnog stanovništva, oko 95% koje se bave poljoprivredom i trenutno je najzaostali region na Kosovu. Velike površine sa kvalitativnom poljoprivrednom zemljom u opštini Vučitrn, predstavljaju dobar osnov za razvoj poljoprivrede, dok površine sa pašnjacima i šumama u najvišim planinskim predelima opštine Leposavić i Zubin Potok, pružaju mogućnost za stimulaciju poljoprivrede i šumarstva.

► Strategija prostornog razvoja - Zeleni prostor

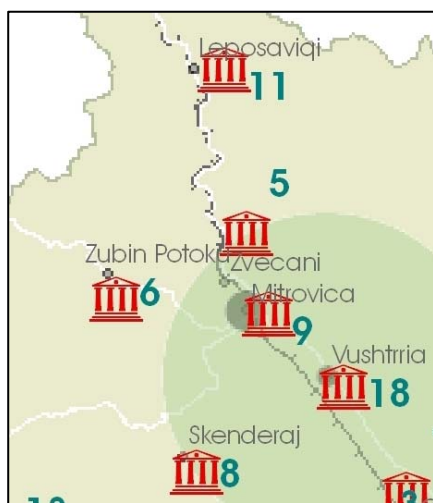

Zaštićene prirodne i kulture zone regiona:

- Termomineralni izvor u Vuče , Leposaviq - Prirodni Monumenat sa hidrološkim karakterom ;
- Kamilja u Leposaviqu - krečnjačke stene je poseban prirodni rezervat sa paleontološki karakteristikama ;
- Minerali -Kristali - Minerali i kristali u muzeu kristala u Starom Trgu;

► Zone i monumenti prirode pod zastitom

► Monumenti kulture sa statusor zastite⁹⁵

► Posebno zaštićene zone

Kod grupe gde je rranica zona određena sa mapama:

1. Manastir Sokolice, Zvečan;
2. Manastir Banjske, Zvečan;
3. Manastir Duboki Potok, Zubin Potok;
4. Manastir Sočanice, Leposavič
5. Manastir Deviča, Skënderaj;

U grupi gde su zone određene mapama , ali koje u slučaju neke nove aktivnosti , moraju da se konsultuju sa KZM- su :

1. Srednjovekovni zamak Zvečana , Zvečan ;
2. Srednjovekovni most /Stari Vojnoviča , Vučitrne .

U grupi gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m² od perimetra njihovog “ dvorišta ” su :

1. Manastir Svetog petka , Leposaviq;
2. Manastir Svetog isceljitelja , Leposaviq;

⁹⁵ Spomenuta lista monumenata nalazise u MKOS/Divizija za Kulturno Nasledje.

Grad Mitrovice - "grad rudara", sa podzemnim bogastvom u zelenom prostoru, nude mogućnost da ova zona preuzme vodeće mesto u razvoju teške industrije u nivo Kosova. Podzemlje ove zone je begato olovom i cinkom, u manjoj meri i srebrom i zlatom .

3.2.7.1.1. Vizija

Razvijena industrijalna zona koja uzima ulogu lidera u razvoju teške industrije i prerađivanju minerala putem očuvanje i kultivisanju starih tradicija, poštujući standarde za ekološku sredinu, razvoj agrobiznisa, trgovine i uslužne industrije, poboljšanje kvaliteta života, dinamičnog zapošljenja, socijalne jednakosti putem aktivnih, efikasnijih i transparentnih lokalnih vlada.

3.2.7.1.2. Opšti ciljevi:

- Ujedinjenje i administracija celog grada, Mitrovice povezane u mrežu sa ostalim gradovima,
- Razvoj snažne urbane mreže naselja, sa upravom javnih službi u prilog građana, poboljšanje kvaliteta života građana, zapošljavanje i socijalna jednakost.
- Podrška LER za ERK- korišćenje prednosti konkurencije,
- Razvoj efikasnih unutarurbanih, podurbanih veza, infrastrukturne mreže (putne, železničke, TI-a).
- Obnova prerađivačke industije rudnika u dobrobit ekonomskog rasta grada i države podsticajući zelene politike o zaštiti i obnavljanju sredina,

3.2.7.1.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja zelenog prostora

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Rzvoy teške industrije, • Racionalno korišćenje rezervi, uz eksploataciju, prerađivanje ruda, mogućnost revitalizacije i primenjivanja avancirane tehnologije za njihovo prerađivanje u smislu finalnih proizvoda konkurentne u tržište, • Profesionalno uzdizanje specializovanog personela za mineralnu prerađivačku industriju • Prisustvo Rudarskog-Metalurgijskog Fakulteta u Mitrovici - dobar osnov za pripremanje novih kadrova • Ruralni razvoj sa dobrim vezama između sela i gradova, integrisane u ukupnom razvoju zona.	• Odvojeni grad Mitrovice, sa paralelnom rukovođenjem na severnom delu, sa mnogo političkim problemima, • Ne-procenjivanje postojeće situacije minerala, • Eksploatacija i prodaja ruda kao repromaterial, • Nedostatak specializovanog kadra za prerađivačku industriju minerala, • Nedostatak nove tehnologije za prerađivanje minerala • Ne avanciranje Rudarsko- Metalurgijskog Fakulteta, saradnja i razmena iskustava sa drugim centrima, • Suočavanje stanovništva sa nezaposlenošću, siromaštvom, migracijom, • Daleko od urbanih razvijenih centara jedan određen deo sela u visokim planinskim predelima, • Na urbanim naseljenim mestima (posebno u Mitrovici i Vučitrnu) gde broj stanovnika je veći, školski i zdravstveni prostori ne ispunjavaju potrebe, • Nizak stepen kvaliteta življenja, opštinskih usluga,

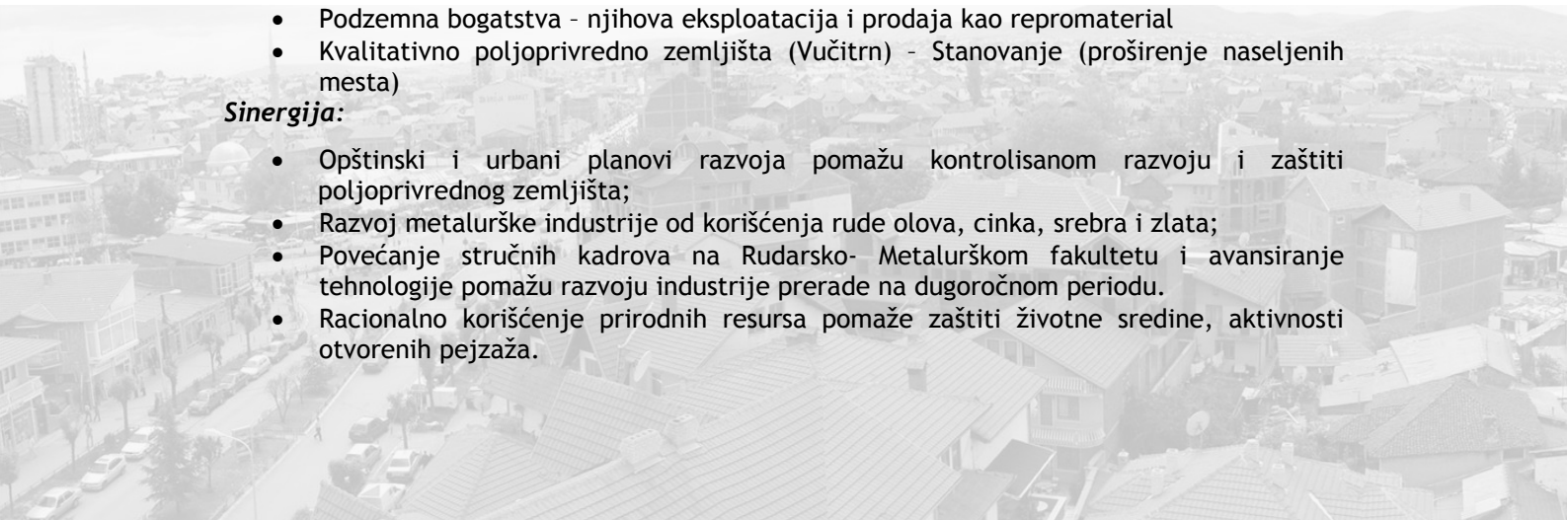
3.2.7.1.4. Konflikti i sinergije u scenariu razvoja zelenog prostora

Konflikti:

- Odvojeni grad Mitrovice - ukupan ekonomski, socijalni i politički razvoj,
- Razvoj metalo- prerađivačke industrije sa starom tehnologijom i zagađenje životne sredine;
- Podzemna bogatstva - njihova eksploatacija i prodaja kao repromaterial
- Kvalitativno poljoprivredno zemljišta (Vučitrn) - Stanovanje (proširenje naseljenih mesta)

Sinergija:

- Opštinski i urbani planovi razvoja pomažu kontrolisanom razvoju i zaštiti poljoprivrednog zemljišta;
- Razvoj metalurške industrije od korišćenja rude olova, cinka, srebra i zlata;
- Povećanje stručnih kadrova na Rudarsko- Metalurškom fakultetu i avansiranje tehnologije pomažu razvoju industrije prerade na dugoročnom periodu.
- Racionalno korišćenje prirodnih resursa pomaže zaštiti životne sredine, aktivnosti otvorenih pejzaža.

3.2.7.2. Luka Kosova (Plavi prostor) - administrativna, obrazovna, zdravstvena, uslužna, trgovačka, laka industrijska, agro-industrijska, turistička - Priština

Karakteristike plavih površina - Ova celina predstavlja severo-istočni deo Kosova gde spadaju opštine: Priština, Obilić, Podujevo, K. Polje, Lipjan, Glogovac i Štimlje u centru sa gradom Priština.

Ova celina predstavljena sa plavom bojom, sastojana od 7 gradova, sa Prištinom u centru, ima karakteristike gustine regiona urbanih centara i onih ruralnih u procesu razvoja, visoko kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, podzemnih bogatstva, (linjit, Ni, Pb, cink, zlato), površina i značajnih arheoloških i kulturnih objekata, praznih zelenih površina, dok ekonomske aktivnosti karakterišu se sa onim industrijskim, trgovačkim i uslužnim, one administrativne se karakterišu sa međunarodnom i lokalnom vladom kao i one akademske, obrazovne i naučne.

3.2.7.2.1. Vizija

Prioritetna i živa zona, gde gradovi teže njihov neprekidan savremeni urbani razvoj, planiran i konkurentan sa jedni drugim, dok u isto vreme ujedinjene i kooperativne za konkurisanje sa susednim gradovima u širem regionu, sa velikim kvalitetom življenja, atraktivne za življenje i rad u njima

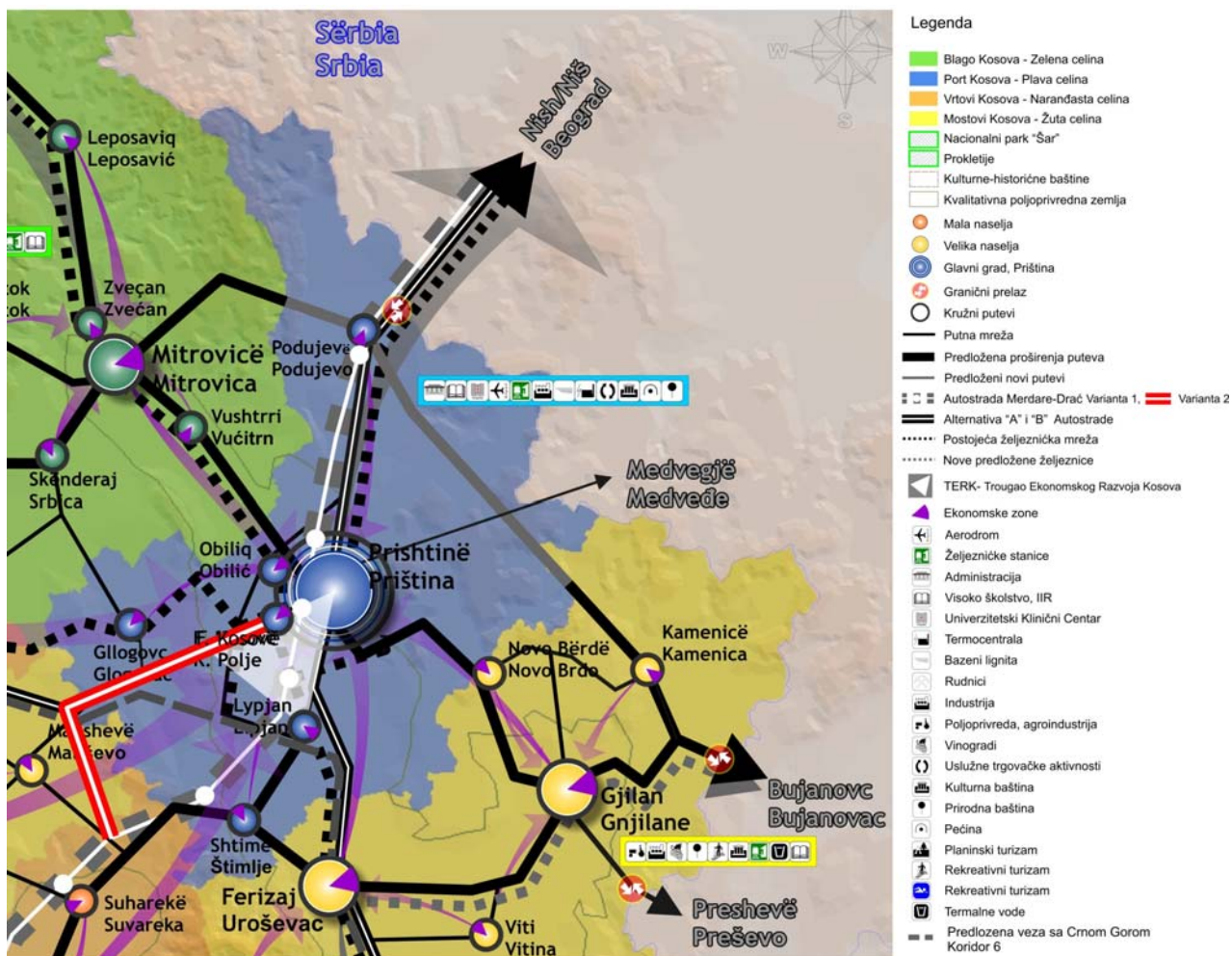
Plavi prostor sa Prištinom u centru kao metropol, nacionalni glavni grad, sa sedištem vlada i stranih diplomatskih ureda, dobrim pristupom u susednim Kosovskim gradovima kao i onim van granica, preko fizičkoj infrastrukturalnoj mreži (putnoj, železničkoj, vazdušnoj, energetske) kao i onoj administrativni i institucionalni.

Vezane u mrežu osnovaće uslove i podobne prostore za ekonomske, industrijske, komercijalne i uslužne delatnosti. Putokaz za buduće planiranje urbanih struktura i težnji za korišćenje zemljišta, bilo bi pružanje mogućnosti za privatne investicije.

U centru plave zone, predviđa se TERK- Trougao Ekonomskog Razvoja Kosova, takozvani stub ekonomskog razvoja sa nacionalnim interesem, izvor dohotka za kosovsku ekonomiju kao i moguće mesto za investitore multinacionalnih kompanija. Razlozi za jedno takvo opredeljenje budućeg prostornog razvoja TERK-a su: 1) blizina grada Prištine kao najveći budući administrativni, obrazovno-naučno i uslužni centar na Kosovu kao moguće atraktivno mesto za lokalne i strane investitore kao i kongresijski turizam, 2) glavni koridori putne, železničke, vazdušne, telekomunikacione i energetske infrastrukture, 3) Međunarodni aerodrom Prištine kao buduća strateška tačka za povezivanje sa svetom u domenu razmene ljudi i roba, osvedočen kao značajan čvor za ekonomski razvoj, 4) blizina pozicije sa regionalnim koridorima

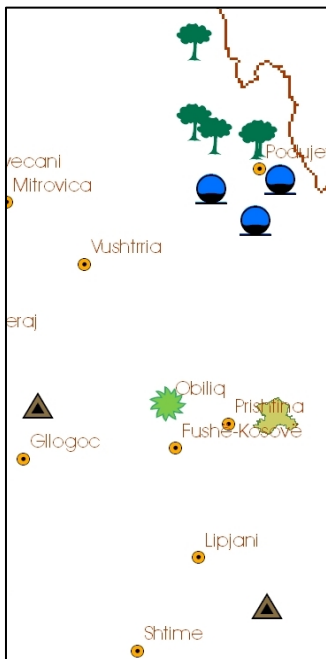

► Strategija prostornog razvoja - Plavi prostor

TERK - Trokut Ekonomskog Razvoja Kosova uzima uloge kičme ekonomskog razvoja ne samo zone, nego istovremeno će biti jedan od stubova sveukupnog razvoja kosovske ekonomije. Zbog toga, kao prvi korak trebao bi biti izrada Strateškog Plana Plave Zone, odnosno TERK.

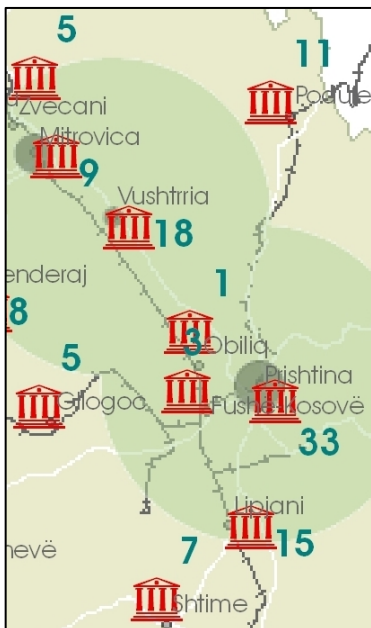
Ovaj trokut se po prostornom aspektu ograničuje sa: gradom Prištine, Prištinskim Međunarodnim aerodromom i dva magistralna puteva Priština-Crnagora i Priština- Uroševac-Makedonija. Razlozi za određivanje razvoja ovog trokuta su ekonomskih aktivnosti u jednom određenom prostoru-TERK, trgovačne i javne uprave bio bi koristan za mamljenje stranih investitora, multinacionalne kompanije, normalno udruženih sa specifičnim institucionalnim, legislativnim i finansijskim aktivnostima od strane centralne vlade, lokalnih institucija kao i međunarodnih institucija, radi koordiniranog delovanja u investicijama.

Obrazloženje za određivanje ovog prostora ide uporedo sa dobrim iskustvima u svetu, različitih razvojnih međunarodnih programa, predviđenog rasta novih radnih mesta, mogućnostima za nova multifunkcionalna grupisanja koja bi upotpunila sliku uspešnog grupisanja za jedan snažni istrajni ekonomski razvoj.

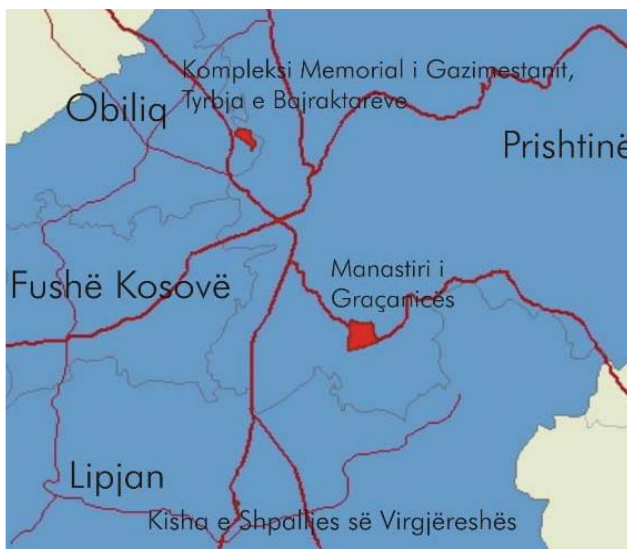

► Zone i monumenti prirode pod zastitom

- Gazimestan, Priština - Rezervat biljaka i božura (Paenonia decora Anders);
- Regionalni Park Grmija, Priština;
- Gadimska pećina, Lipjane - geospomenik prirode bogat prirodnim lepotama...
- Bajinska pećina, Drenas - geospomenik prirode sa speleološkim i hidrološkim vrednostima;
- Pećina u Gllanasellë, Drenas - geospomenik prirode sa speleološkim i hidrološkim vrednostima;
- Hrastovo drvo u donjoj Dumnici, Podujevo - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Hrastovo drvo u Polatë-u, Podujevo - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Drvo topole u Orlanu, Podujevo;
- Hrastovo drvo u Dobratin-u, Podujevo - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Topola u Bajčin-u, Podujevo - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Izvor vode u Revuqë-u, Podujevo - prirodni spomenik hidrološkog karaktera;
- Izvor mineralne vode u Sallabajë, Podujevo - prirodni spomenik hidrološkog karaktera;
- Izvor vode u Shakovicë, Podujevo - prirodni spomenik hidrološkog karaktera;

► Monumenti kulture sa statusor zastite

► Posebno zaštićene zone

Grupa gde je granica određena sa mapama su :

1. Manastir Gračanice , Priština;
2. Crkva Svete device , Lipjane;

U grupi gde su zone određene mapama, ali u slučaju neke nove aktivnosti moraju konsultovati direktno sa KZM- je :

1. Memorijalni Monumenat Gazimestana i Bajraktareva Tyrba, Obilič;

3.2.7.2.2. Opšti ciljevi:

- Razvoj mreže gradova sa lakim pristupom, atraktivnih za život i rad;
- Podrška LER za ERK- korišćenje konkurentnih prednosti,
- Razvoj efikasnih urbanih veza, međuurbanih sa 5 drugih prostora a i šire, regionalnim preko razvijanja mreže infrastrukture (putne, železničke, vazdušne, IT)
- Promocija TERK-a, lokacija za grupisanje aktivnosti sa prostornog aspekta, stranih ulaganja, multinacionalnih kompanija,
- Podrška aktivnostima P&R, za jednu ekonomiju znanja, podržane od organizacionih kapaciteta,
- Promocija Prištine kao centra znanosti šireg regiona Jugoistočne Evrope.
- Razvoj upravnih, obrazovnih, trgovačkih aktivnosti, energetike, agroindustrije, turizma.

3.2.7.2.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja plave zone

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Centralni geografski položaj u Jugoistočnoj Evropi, • Grad Prištine sa centralnim položajem na Kosovu, sa koncentracijom vladinih, administrativnih i razvojno istraživačkih važnih institucija, • Čvor veza domaćih i regionalnih saobraćajnih linija (putni, železnički, vazdušni, energetski, IT), • Dominacija mlađe populacije u poređenju sa ostalim Evropskim zemljama, orijentiranih prema Evropi, sa znanjem novih trendova i informativne tehnologije, • Ekonomija orijentirana prema Evropi, koja sa prisutnom posredničkom dušom i aktualnim trendom raznoraznih trgovačkih usluga, obećavaju i trebaju se iskoristiti, • Prisutnost velikog broja međunarodnih, diplomatskih i razvojnih organizacija u Prištini, sa voljom za pomoć razvoju Kosova, • Mogućnost za izgradnju javnog efikasnog transporta, zbog ne suviše velikog motorizovanja i planiranih puteva i ostalih projekata saobraćaja. • Prisutnost trenda izgradnje stanovanja (individualno, kolektivno, biznis) kao dokaz privatnog investicionog potencijala, • Mogućnost orijentisanja privatnog kapitala prema važnijim investicijama po razvojnim planovima, • Koncentracija institucija višeg obrazovanja u Prištini, Prištinski Univerzitet, privatni Univerziteti, Univerzitetnog Kliničkog Centra, instituta i razvojno istraživačkih agencija koje mogu poslužiti kao osnova za aktivnosti Ekonomije Znanja. • Prisutnost istorijskih i kulturnih vrednosti koje bi doprinele u identitetu i atraktivnosti zone, ekonomija znanja	• Nedostatak organizativnih kapaciteta (političke i društvene podrške, strateških mreža, javno privatnog partneriteta itd) • Nedovoljni i nesigurni podaci za strukturu i predviđaj stanovništva. • Nedostatak racionalnog planiranja zbog toga što ciljevi nisu postavljeni u planiranje sa mogućim scenarijima na osnovu budućeg porasta stanovništva. • Neplaniran razvoj naselja, nekontrolisan, nezavršeni objekti, neadekvatna infrastruktura prema modernim tehničkim standardima, razvoji koji blokiraju razvoj gradova u mnogim pravcima. • Nesigurnost za dugoročna investiranja zbog nedefinisanog statusa Kosova, dominacija ekonomije bazirano na malim preduzećima, uglavnom aktivnih u trgovini u uslugama, i bez jasne perspektive za ekvivalentne investicije u velikim industrijama. • Veliki nedostaci u sistemu i kvalitetu obrazovanja, • Nedovoljne linije sa mrežom Evropskog transporta nizak standard puteva, železnice i javnog transporta unutar Kosova, sa ostalim zemljama u regionu. • Nesigurno, neodržavano i nedovoljno snabdevanje pijaće vode, nedostatak mera za tretiranje fekalnih i industrijalnih voda, kanalizacija, • Visog nivo zagađenje od lignita, rudnika uglja i termocentrala, zagađenja i degradacije reka, potoka zemlje i podzemnih voda od fekalnih voda, prisutnost divljih deponija otpadaka kao i nedostatak menadžiranja vode i otpadaka. • Velik rizik nerazvijenih prostora i prirodnih potencijala kao i nedostatak ili zapušteno stanje zelenih i rekreacionih površina u urbanim zonama ne povoljni uslovi za pešake i bicikliste, • Nedostatak samosvesti za očuvanje kulturne baštine i čuvanje sredine.

3.2.7.2.4. Konflikti i sinergije u scenariju razvoja TREK-a

Konflikti

Razvoj TERK -a u konfliktu sa zaštitom poljoprivrednog zemljišta, životne sredine i stanovanja.

Sinergije

Razvoj TERK-a pomaže ekonomskom razvoju Kosova, povećanju atraktivnosti grada Prištine-strana ulaganja /privlačenje međunarodnih kompanija, razvoj i direktnu primenu istraživanja i razvoja, orijentaciju kapitalnih investiranja za fizičku infrastrukturu.

Potencijalni razvoj TERK-a-Trougao Ekonomskog Razvoja Kosova, biće u konfliktu sa strategijama za: poljoprivredno zemljište, životnu sredinu i stanovanje,

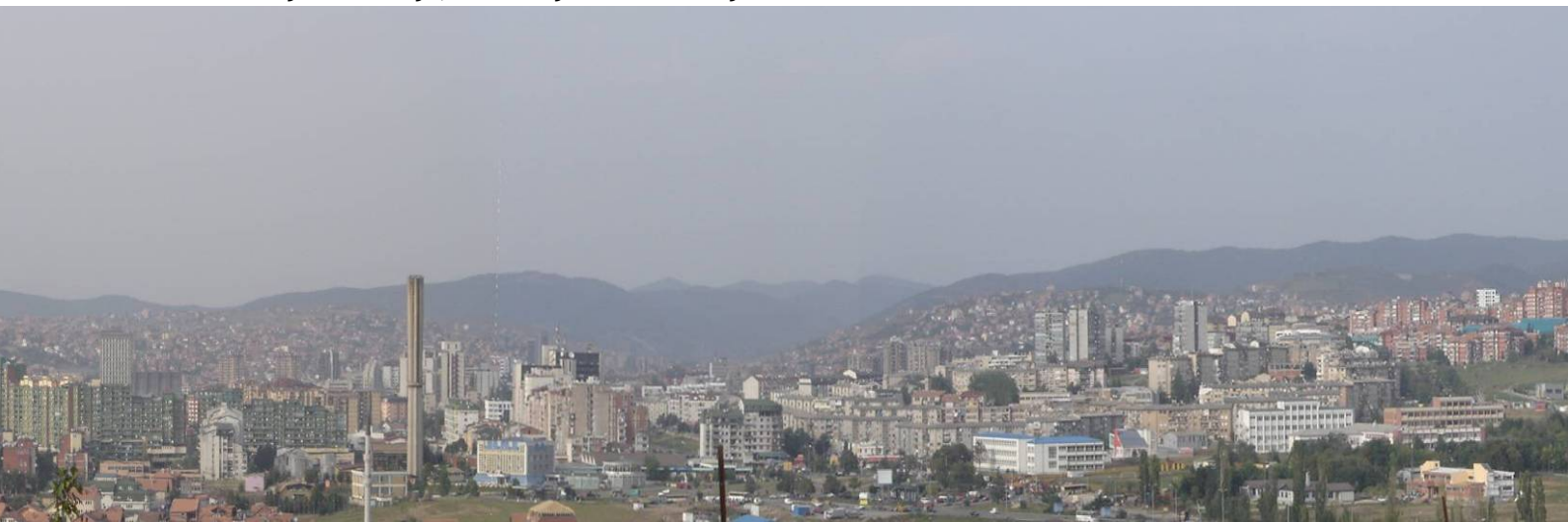
Spektar delatnosti - sakupljenu na centralnom i lokalnom nivou upravljanja, institucionalnog, zakonskog i finansijskog su aspekta:

Institucionalni I zakonski -

- Organizacioni kapaciteti trebaju biti funkcijonalno efikasni i efektivni, da bi se postigao cilj za jednu snažnu zonu ekonomskog razvoja Kosova, plave zone, TERK-a. Upravljanje, politička podrška, društvena podrška, strateške mreže kao i evaluacija razvoja u obliku rezultata biće preduslov.
- Sporazumi između skupština opština koje su učesnice i imaju zajednički interes u razvoju TREK-a.
- Podrška za saradnju između obrazovno-naučnih institucija i proizvodnje, na podizanju nivoa kvaliteta Obrazovanja i Nauke i neprekidnim profesionalnom porastu, uporedo sa potrebama tržišta, i koji bi bio na usluzi razvoja, bio bi poseban cilj za istrajni razvoj Kosova, ulazak u tržišnu ekonomiju, a za Prištinu bi bio početak primene Ekonomije Znanja.
- Finansijski - Dodela fondova, finansijska podrška za:
  - Izradu prostornog plana TERK-a, organizaciji koordinativnog i menađerskog tela TREK-a,
  - Kapitalne investicije u fizičkoj infrastrukturi (putnoj, železničkoj, vazdušnoj, IT), rad AKMM (monitorisanje primena VNM i VNS), stimulisanju upotrebe novih tehnologija,
  - Investicije u obrazovanju, nauci i tehnologiji, priprema kadrovaprem apotrebama tržišta, obrazovanje u polju sredine (od nižeg obrazovanja do višeg obrazovanja u pravcu osnivanja smerova za Arhitekturu pejzaža, menađiranja i Urbanog Razvoja),
  - Podrška građanskim inicijativama i NVO za monitorisanje stanja, podizanju građanske samosvesti za buduće predviđene razvoje, da se dostigne ekonomski razvoj uporedo sa čuvanjem sredine i porastu kvaliteta života.

Istraživanja

Da bi se odredili prioriteti kao zadnja faza za izradu planova delovanja i daljnju podelu odgovornosti za konkretne korake i investicije za centralnu i lokalnu vladu, kao i za međunarodne monetarne i razvojne organizacije, trebali bi se odraditi analize i studiji za cenu-korist alternativnih rešenja kao što su investicije u fizičkoj infrastrukturi, investicije u razvoju institucija, investicije u obrazovanju i nauci itd.

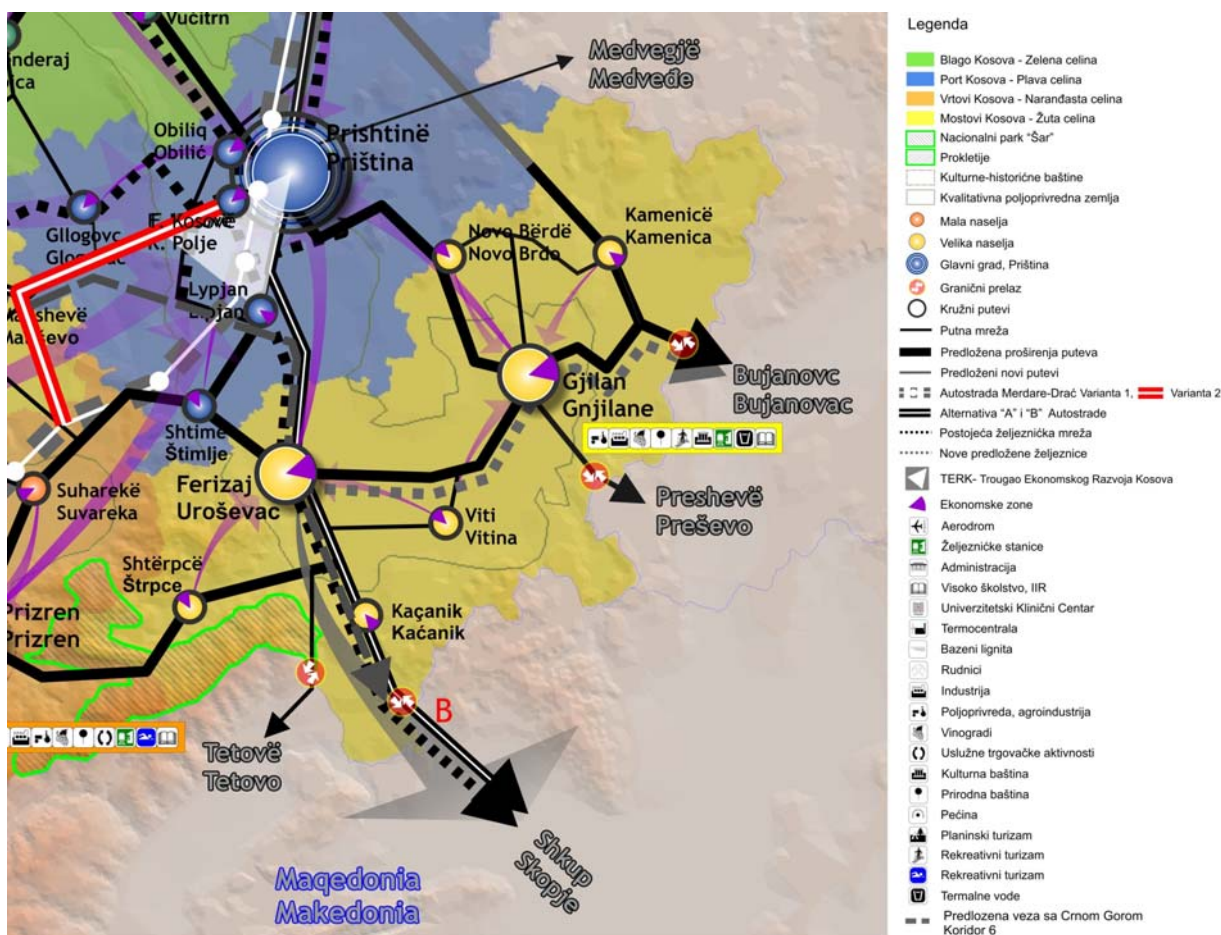
3.2.7.3. Mostovi Kosova (Žuti prostor)- uslužna, trgovinska, agro-industrijalna, laka turistička industrija - Uroševac i Gnjilane

Karakteristike žute površine - Ovaj krajolik je predstavljen žutom bojom i predstavlja jugo-istok Kosova, koju čine opštine: Gnjilane, Uroševac, Kačanik, Novo brdo, Vitina, Kamenica i Štrpce.

Ima karakteristike regiona kombinovanog od urbanih centropa sa više ruralnih, sa poljoprivrednim zemljištem visokog kvaliteta, sa dovoljnim količinama mineralnih voda, sa slobodnim zelenim prostorima, sa ekonomsko-trgovinskim, industrijalnim i turističkim aktivnostima (planinske, tranzitne i zdravstvene) koje su postojale i ranije, i njihov daljnji razvoj bi doprineo porastu prihoda. Ova se površina širi u dolini Anamorave, Karadak planine, doline reke Lepenac i planine Šare. Dobar položaj koji omogućava vezu sa gradovima Kosova i regiona, kao i dobra međugranična saradnja, omogućava bolju vezu regionalnih ekonomija, stvarajući povoljnu i atraktivnu sredinu za investitore.

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

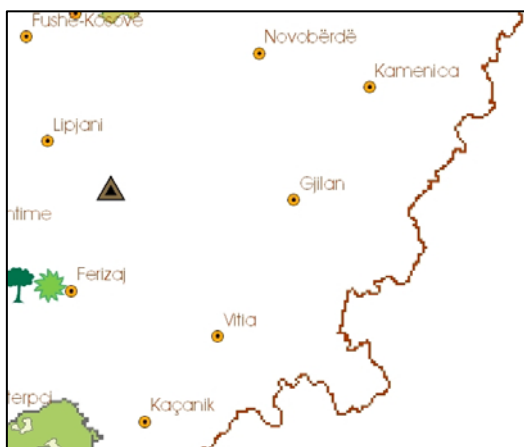

► Strategija prostornog razvoja - Žuti prostor

Četiri postojeće granične tačke (Đeneral Janković, Globočica, Končuli i Mućibaba), su trgovačke tačke koje služe kao veza sa susjednim zemljama, a posebno tačka u Đeneral Jankoviću preko koje se vrši velika trgovinska razmena. Bliskost sa aerodromima Prištine i Skopja čine ovaj prostor pristupačnijim i atraktivnijim za investicije. Železničke linije su isto tako od primarnog značaja za ekonomski razvoj, javni transport i transport robe.

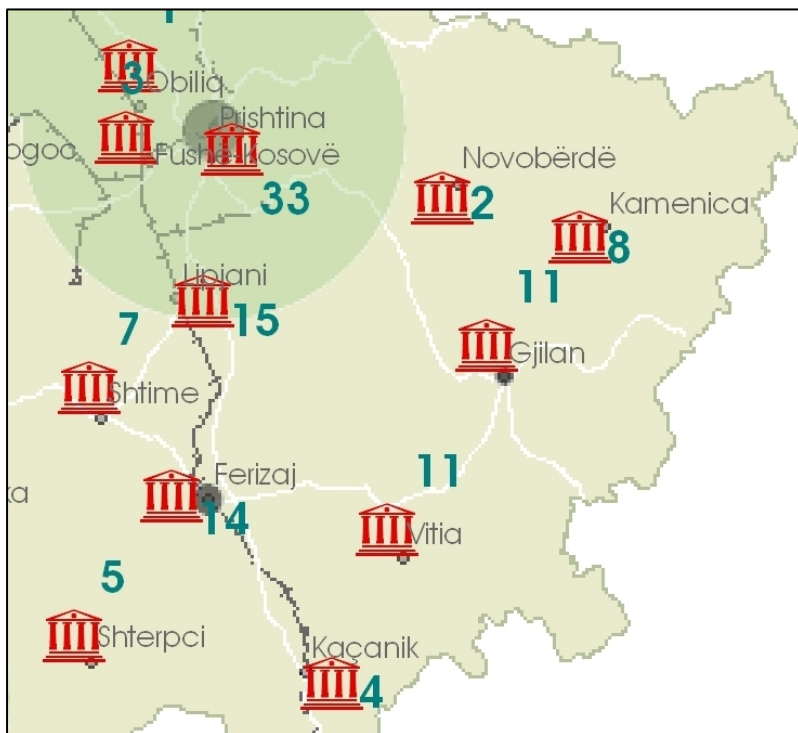
Najvažnija stvar u ovom regionu je posrednička duša građana, koji se treba vrednovati i podržati za svaki budući razvoj, potencijal za istrajni i željeni razvoj.

Aktualni trend pokazuje da je najizraženija ekonomska aktivnost trgovina, osobito uzduž putnih hodnika, kao i aktivitet poljoprivrede i stočarstvo u unutrašnjosti prostora. Jedna institucionalna, zakonodavna, finansijska podrška pomogla bi da se podstiču ekonomske aktivnosti, grupirajući se, da bi imali isti pristup u unutrašnjem i stranom tržištu. Ono za šta treba da se misli u aspektu podrške su korišćenje konkurentnih prednosti za koje su potrebne: znanje, motivacija i odnos obostrane saradnje. Stvaranje uslova za konkurentnost za jedno sa konkurentnim prednostima primarna je dužnost organizacionih kapaciteta lokalnih i centralnih vlasti.

► Zone i monumenti prirode pod zaštitom

- Bifurkacija reke Nerodimke, Uroševac-Specijalni prirodni rezervat, jedinstveni fenomen u Evropi i drugi u svetu.
- Molika u Nerodime, Uroševac - bivši prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- "Ramjan", Vitina - memorijalni spomenik prirode;

► Monumenti kulture sa statusom zaštite

► Posebno zaštićene zone

U žutom regionu identifikovane su ove posebno zaštićene zone :

Grupa gde je granica zona određena sa mapama :

1. Manastir Draganca , Gnjilane

U grupi gde su zone određene mapama , ali u slučaju neke nove delatnosti , moraju konsultovati izpravno KZM- su :

1. Srednjovekovni grad Novobrdë, Novobrdë ;

Grupa gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m' od perimetra njihovog dvorišta su :

1. Manastir Svetog uroša , Uroševac ;
2. Manastir Binče , Buzovik, Vitine .

Grupa gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m' od perimetra njihovog dvorišta su :

1. Crkva Svetog Nikole , Shtërpce;
2. Crkva Svetog Teodora , Donje bitine , Shtërpce;
3. Crkva Svetog Nikole , Gotovusa , Shtërpce;
4. Crkva Svete Devie , Gotovusa , Shtërpce;
5. Crkva Setog Gjorđa , Gornje Bitine , Shtërpce;

3.2.7.3.1. Vizija

Razvijen most veza između Kosova i regiona, planirana u funkcionalnoj i snažnoj mreži između gradova i sela u samom prostoru a i šire, atraktivnu za život i rad, sa povišenim kvalitetom života, sa ekonomskim, tržišnim, indusrijalnim i turističkim aktivnostima, sa fizičkom infrastrukturom i razvijenom informativnom tehnologijom, dovoljnim prostorom za uključenje privatnog sektora za primene i investicije, sve to grupirano da bi bili konkurentni u domaćem i stranom tržištu.

3.2.7.3.2. Opšti ciljevi:

- Razvoj atraktivne mreže planiranih gradova, sa upravljanjem javnih službi u prilog građana, sa povećanjem kvaliteta života građana, zapošljavanju i socijalnoj jednakosti.
- Podrška LER za ERK- korišćenje prednosti konkurencije,
- Razvoj efikasnih veza unutar urbanih celina i veza sa ostalim medjuurbanim zonama i regionima, putem razvoja infrastrukturne mreže (putne, železničke, TI-a).
- Razvoj trgovačkih usluga, agro-industrijskih i turističkih sa intenziviranjem politika za obnavljanje zaštite sredine.

3.2.7.3.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja žutog prostora

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Grad Uroševca sa centralnim položajem u hodniku razvoja sa jug Kosova - graničnog prelaza u Djeneral Jankoviću - mesto trgovine sa Makedonijom, Albanijom i Grčkom, • Tradicija trgovine, snažni aktualni trend današnjice, • Prisutnost baze KFOR-a, sa željom pomoći Kosovski razvoj, • Prostor gde tradicionalno žive, rade mnogoetničke grupe, prisutnost kultura, visok nivo tolerancije, • Prostor koji na neki način nije mnogo oštećen od zadnjeg konflikta, u poređenju sa ostalim područjima Kosova, • Mogućnost izgradnje efikasnog javnog transporta zbog nevelike motorizacije, • Prisutnost trenda izgradnje (individualno i kolektivno stanovanje, biznis) kao dokaz privatnog investicionog potencijala, • Mogućnost orijentacije privatnog kapitala prema važnim investicijama u saglasnosti sa razvojnim planovima, • Prisutnost kvalitativnog zemljišta, prilagodljivo za razvoj poljoprivrede, preradne i uslužne industrije, agrobiznisa, • Prisutnost prirodnih resursa, rekreativnih, zdravstvenih, termalnih voda, mogućnost razvoja planinskog, rekreativnog i zdravstvenog turizma, • Mogućnost korišćenja prirodne atrakcije bifurkacije reke Nerodimke u aspektu turizma,	• Nedovoljnost Organizacionih Kapaciteta (politička, društvena podrška, strateške mreže, javno privatno partnerstvo itd), • Nedostatak planiranja, trend neplaniranih razvoja naselja, bez kontrole, osobito uzduž magistralnih puteva, nezavršenih objekata, neadekvatna infrastruktura prema standardima moderne tehnike, razvoji koji blokiraju razvoj gradova u mnogim pravcima. • Pad interesovanja učenika za nastavak višeg obrazovanja, nedostatak i velika pretnja u dugoročnom smislu. • Nedovoljno, nesigurno i neodržavano snabdevanje pijaćom vodom, nedostatak mera za tretiranje voda, kanalizacija, • Visok nivo zagađenja i degradacije reka, potoka zemlje i podzemnih voda od fekalnih voda, prisutnosti divljih deponija otpadaka kao i nedostatak menadžiranja voda i otpadaka. • Velik rizik nerazvijenih prostora i prirodnih potencijala, kao i nedostatak ili zanemarivanje zelenih i rekreativnih površina u urbanim prostorima, nepovoljni uslovi za pešake i bicikliste, • Nedostatak samosvesti u čuvanju kulturne baštine i sredine.

3.2.7.3.4. Konflikti i sinergije u scenariju razvoja žutog prostora

Konflikti

Potencijalni razvoji u konfliktu sa zaštitom poljoprivrednog zemljišta i životne sredine,

Sinergija

Planirani razvoji na prostoru pomažu lokalnom ekonomskom razvoju, povećanju atraktivnosti gradova, vezama između gradova i sela, stvaranju novih radnih mesta, kvalitetu života. R Da bi se odredili prioriteti, a vezano za tim, izrada planova delovanja za konkretne investicije od BKK, IDN i privatnog sektora, istraživanja cena i odobravanje alternativnih rešenja trebaju se podržati na institucionalan način.

Prostorne zone u žutoj zoni sa posebnim interesom za Kosovo

- Četiri postojeće pogranične tačke (Hani i Elezit, Globočica, Konćul i Mućibaba),
- Nacionalni park (Sar Planina)
- Bifurkacija reke Nerodimke

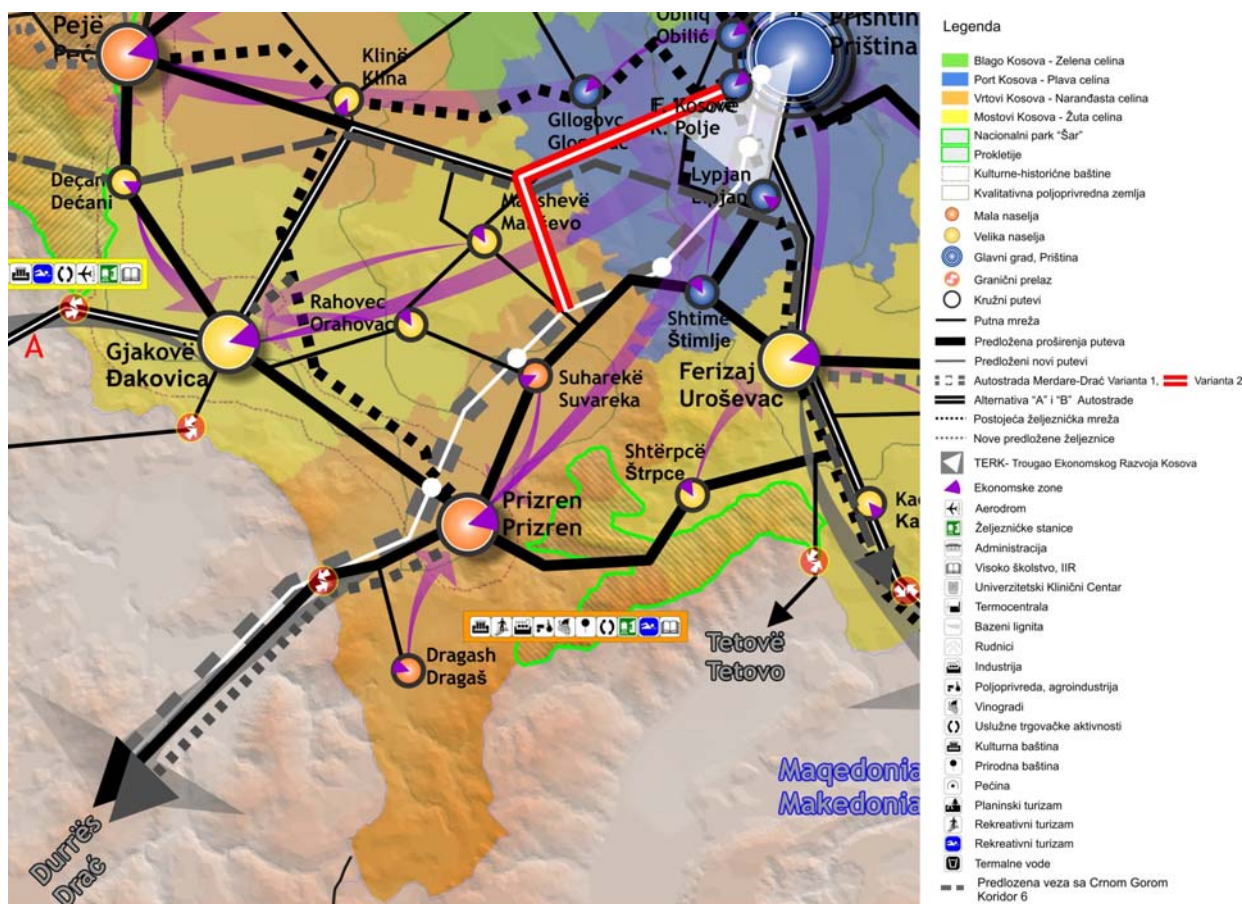
3.2.7.4. Vrt Kosova (Narandasta zona) - kulturna-turistička, agroindustrijalna, laka industrija i trgovina - Prizren

Karakteristike narandaste zone - nalazi se na južnom delu Kosova, gde obuhvaća 3 opština: Suva Reka, Dragaš i Prizren kao opštinski centar, prostor sa oko 360.000 stanovnika, uglavnom prostor gde oko 65% stanovništva žive po selima, a 35% po gradovima (OSCE, 2000). Opština Prizren ima oko 180.000 stanovnika, sa visokim stepenom urbanog stanovništva - oko 52%, a ostale dve opštine su manjeg srazmera i imaju viši stepen ruralnog stanovništva. Gustina stanovništva u ovom prostoru je cca 230 stanovnika/km², dok najveća gustina je u gradu Prizrenu cca 370 banorë/km². Migracija stanovništva od ruralnih prostora prema urbanim je veoma naglašena pojava i predstavlja jedan od najvećih izazova sa kojim se suočavaju građani ove zone.

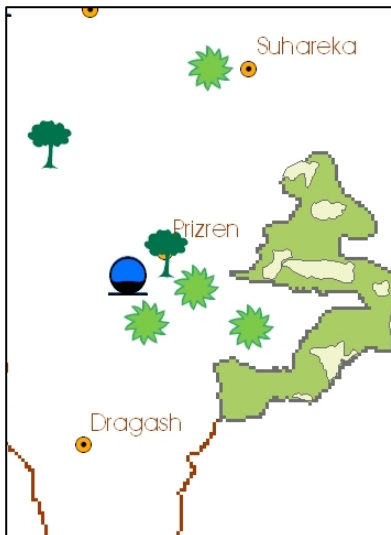
Prizren je grad sa veoma starim kulturnim i istorijskim vrednostima, koji se treba proglasiti "Grad Muzej", sa razvojnim aktivnostima kao što su obrazovanje, trgovina, turizam, poljoprivreda, laka prehrambena industrija, tekstil, farmaceutika; Suva Reka je grad sa tradicijom u izradi i proizvodnji vina kao i u razvoju stočarstva; Dragash, sa ekonomskom aktivnošću stočarstva, prerade mlečnih i mesnih proizvoda, planinski turizam i šumarstvo.

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

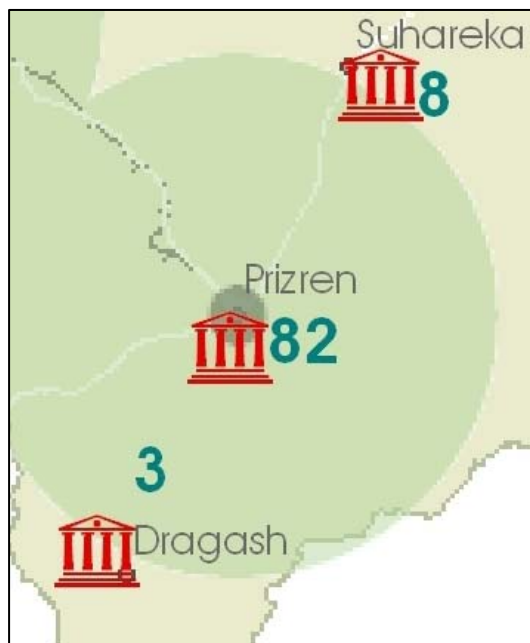

► Strategija prostornog razvoja - Narandjasi prostor

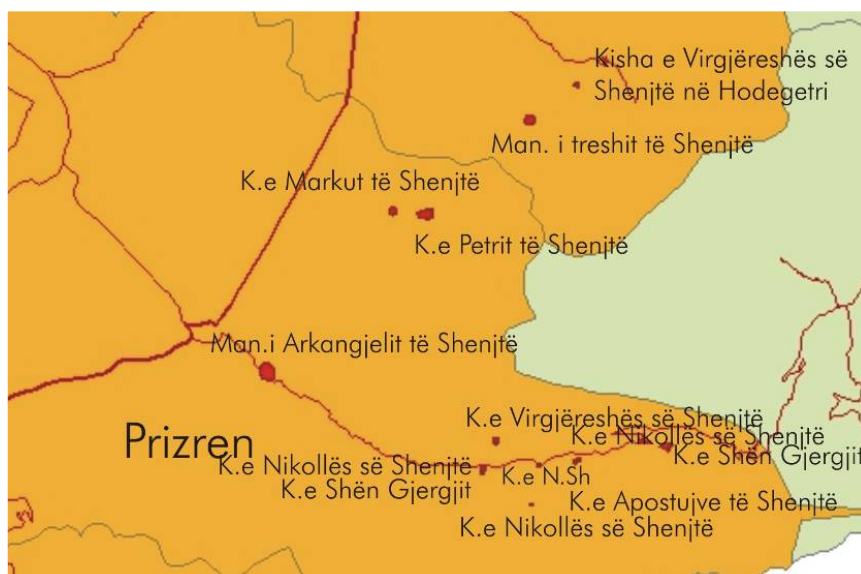

► Zone i monumenti prirode pod zastitom

- Nacionalni park “Šar planina”;
- Bor molike (Rrobulski), Prizren - biljni rezervat sa čistim sastavom molike;
- “Oshlak”, Prizren - prirodni rezervat molike i nekoliko endemičkih vesta;
- Veliki bor, Prizren - biljni rezervat munike i nekoliko ptica pevačica ;
- Rusenica, Suha reka - rezervat životinja ;
- Klisura reke Lumbardh - prirodni spomenik hidrološkog i pejzaškog karaktera;
- Platan u Marash, Prizren - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Poljski brest u Lukinaj-u - bivši prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Rahavane, Suha reka - projekt “88 stabla”.

► Monumenti kulture sa statusor zastite

► Posebno zaštićene zone

Grupa gde je ganica zona određena sa mapama :

1. Manastiri Svetog Arhangela , Prizren;
2. Crkva svetog Gjorda , Gornjeselo , Prizren;
3. samostan Svetog petra , Korisha , Prizren.

Grupa gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m' od perimetra njihovog "dvorišta " su :

1. Manastir Svetog Marka , Korisha, Prizren;
2. Manastir Svetog Trojstva , Mushtishte , Suvareka;
3. Crkva Svete Device , Sredska, Prizren;

Grupa gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m' od perimetra njihovog "dvorišta " su :
Kisha e Virgjëreshës së Shenjtë në Hodegetri, Mushtisht, Suharekë;

1. Crkva Svete Device u Hodegetri , Mushnikovo, Prizren;
2. Crkva Svetog Nikole , Bogoshevac, Prizren;
3. Crkva Svetog Nikole , Drajçiq, Prizren;
4. Crkva Svetog Nikole , Sredska, Prizren;
5. Crkva svetih Apostola (ili Svetog Petka), Mushnikovo, Prizren;
6. Crkva svetog Gjergja, Sredska, Prizren.

Između identifikovanim zonama je i " Istorijski centar Prizrena", kao glavni deo grada , sa posebnim specifičnostima naspram drugim zonama ,zato sto sadrzi monumente verskog i kulturnog nasleđa raznih komuniteta ,koji žive u gradu Prizrena .

3.2.7.4.1. Vizija

Vrt Kosova sa Prizrenom u centru, sagradiće se na korenima i tradicijama ovog starog područja da bi postao ekonomski, moderni, kulturno-turistički, agroindustijalni i uslužno-trgovinski centar, razvijen kao jedna funkcionalna mreža koja treba stvoriti čvrste veze sa planinskim selima da bi stimulisao razvoj aktivnosti na osnovi prirodnih potencijala, atraktivni za život i rad, sa jednim višim kvalitetom života kao i dovoljnog prostora za uključivanje privatnog sektora u vinogradarstvu, stočarstvu i turizmu.

Stvaranje jedne atraktivne sredine za razvoj privatnih aktiviteta biznisa i podsticaj za bolji razvoj lokalnog ekonomskog potencijala i prirodnih i ljudskih resursa, osobito u oblasti turizma i poljoprivrede.

3.2.7.4.2. Opšti ciljevi:

- Razvoj i napredak fizičke infrastrukture
- Razvoj atraktivne mreže planiranih gradova, sa upravljanjem javnih službi u prilog građana, sa porastom kvaliteta života građana, zapošljavanja, socijalne jednakosti.
- Razvoj vočarstva, vinogradarstva i stočarstva;
- Promocija Prizrena "Grad muzej",
- Podrška LER za ERK- korišćenje konkurentne prednosti,
- Razvoj efikasnih veza unutar urbanih, medju-urbanih sa ostalim regionima putem razvoja infrastrukturne mreže (putne, železničke, TI-a).
- Razvoj planinskog turizma, kulture, sa zaštitom prirodne, kulturne i istorijske baštine,

3.2.7.4.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Prostor bogat sa prirodnim i ljudskim resursima sa tradicijom u poljoprivrednim aktivnostima, proizvodnju hrane i ručnih radova, • Prizren, privlačan istorijski i kulturni grad za posetioce i potencijalne investitore, • Kulturna i istorijska baština, potencijali za razvoj turizma, • Dobre putne veze sa tržištima Kosova i susednih zemalja, uključivanje u albanskim primorskim lukama, • Obrazovano i obučavano stanovništvo (viša tehnička škola i universitet u Prizrenu) • Samostvest lokalne vlade za LER - pomoću podrške MSP, • Uključivanje dijaspore u nastojanjima za LER, • Dovoljne količine izvora vode (piće, navodnjavanje, hidroenergija)	• Nedostatak urbanog planiranja, • Ilegalna gradnja sa nekontrolisanim korišćenjem resursa, • Nedostatak institucionalna saradnje između lokalne vlade i komuniteta biznisa sa susednim opštinama • Slaba lokalna administracija, • Visok nivo nezaposlenosti, • Prisustvo neformalne ekonomije • Gubitak poljoprivrednog zemljišta,

3.2.7.4.4. Konflikti i sinergije u scenariju razvoja naranđaste površine

Konflikti

- Sirenje naselja u poljoprivrednim zemljištima
- Horizontalno širenje naselja, u konfliktu sa korišćenjem prostora
- Degradacija kulturno-istorijske baštine, u konfliktu sa razvojem turizma

Sinergije

- Izradom razvojnih planova, korišćenje prostora bi bilo racionalnije
- Promovisanje Prizrena kao “Grad Muzej”, doprinelo bi na stvaranju uslova za zaštitu i korišćenje prirodne i kulturne baštine za LER, stimulisanje, čuvanje i obrađivanje tradicionalnih zanata.
- Izgradnja infrastrukture u sinergiji sa razvojem poljoprivrede
- Izgradnja tranzitnih puteva pored gradova rasterećuje urbani saobraćaj, zagađenost vazduha je manja unutar grada, smanjuje se vreme međugradskog transporta, podsticaj za uređenje javnog transporta.
- Zaštita prirodnih i kulturnih baština u sinergiji sa razvojem turizma
- Investicije u Sar planini u sinergiji sa razvojem turizma
- Izgradnja hidrocentrale u Žuru, u sinergiji sa ekonomskim razvojem

Prostorne zone u naranđastoj zoni sa posebnim značajem za Kosovo

- Pogranična zona u Vrmici
- Nacionalni Park (Šar planina)
- Zone kulturno-istorijskog nasleđa
- Zaštitne zone oko reka Beli Drim i Prizrenska Bistrica
- Akumulacija u selo Dragaćina
- Površine pašnjaka u opštini Dragaš
- Hodnik autoputa Merdare - Drač

3.2.7.5. Mostovi Kosova (žuti prostor)- uslužno trgovačka, agro-industrijalna, laka industrija i turizam (Djakovica)

Karakteristike žutog prostora

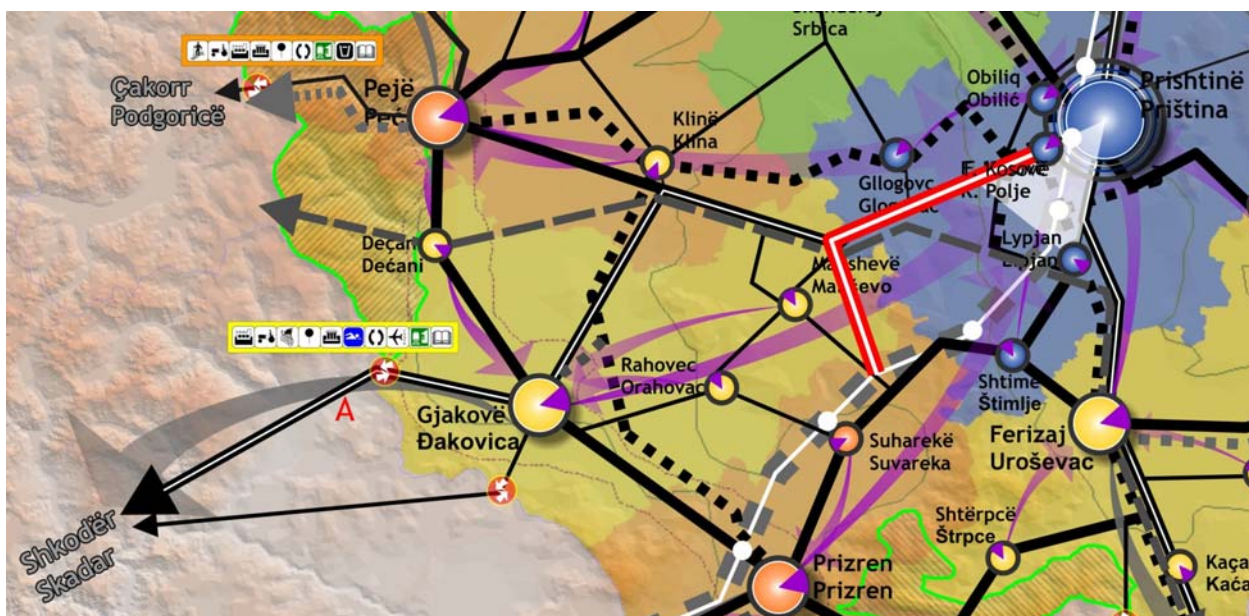
Ovaj prostor zauzima jugozapadnu stranu Kosova i sastoji se od 4 opštine: Dečan, Orahovac, Mališevo i Djakovica kao veći opštinski centar.

Ova zona se prostire u srednjem delu Dugađina opkoljen planinama , nadmorska visina od 365m - 2656m, srednje kontinentalna klima sa slabim uticajem mediteranske klime, trajanje vegetacije 200-250 dana, bogatu mrežu hidrografije, prirodnu i kulturnu baštinu, poljoprivrednu zemlju visokog kvaliteta, pašnjake, livade, tradiciju u uzgajivanju voća i vinograda, pčelarstva i živinarstva, poznatu i po kultivaciji tradicionalnih zanata.

Grad Djakovica je do kraja XV veka bio poznat kao tržišni centar za zone Velike Malsije, dok je vremenom razvijen u administrativni centar, davajući prednost razvoju industrije, trgovine i turizma kao i razvijene usluge obrazovanja i kulture.

Buduća međugranična veza sa Albanijom omogućuje da regija Djakovice koja predstavlja važan deo Zone Dugađinija, biće nosioc ekonomskog ravoja prostora i centar koridora koji će povezati jedan veliki deo Kosova sa alabnskim primorjem. Predviđeni koridor je dobra alternativa povezivanja Kosova sa moskom lukom Šđđinija, koja bi poslužila samo za Kosovo, što praktički utiče na olakšavanju usluga luke Drača.

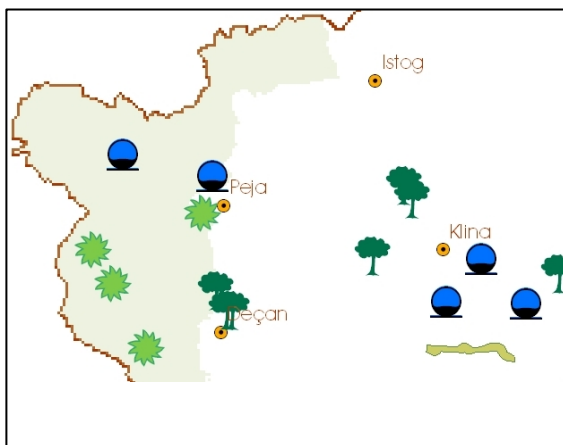
MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

► Strategija prostornog razvoja - Žuti prostor

► Zone i monumenti prirode pod zastitom

- Ropski vrh, Deçane - biljni rezervat vrsta molike, jele, bora i bukve;
- "Kozhnjari", Deçane - životinjski rezervat dilje koze;
- Planine Prelepa, Deçane - biljni rezervat planinskog javora;
- Proticanje reke Miruše, Mališevod hidrološkog i pejzaškog značaja;
- Kanion Belog Drina kod skrivenog mosta, Đakovica- prirodni spomenik od hidro-geomorfološkog značaja;
- Lipa u Isniq-u, Deçane - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Lipa u Gornjem Strellc-u, Deçane -

prirodni spomenik botaničkog karaktera;

- Lipova stabla u Isniq-u, Deçane - Prirodni spomenik od retkog botaničkog značaja;
- Stabla beljike u "Lozicë"-u, Mališevu - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Çabrati, Đakovica - memorijalni spomenik prirode;
- Borovi Deçana, Deçane - čisti sastav crnog bora;
- Regionalni park Miruše - Kanjon Orahovca , vodopadi i specifični pejzaži, prirodni fenomen od izuzetnog značaja.

► Monumenti kulture sa statusom zastite

► Posebno zaštićene zone

U grupi gde je određena granična zona sa kartama su :

1. Manastir Deçane , Deçan;
2. Manastir Zoćišta , Zoćište , Orahovac ;
3. Selo Velika Hoča , Velika Hoča , Orahovac ;

3.2.7.5.1. Vizija

Prostor koji je na vodećem mestu na dostignutim razvojnim ciljevima milenijuma (MDG), porastu kvaliteta života i lokalnog ekonomskog razvoja, preko lokalnih vlasti i sa podrškom privatnog sektora, biznisa, civilnog društva i građana kao partnera za realizaciju ciljeva, koristeći prirodne i ljudske resurse i infrastrukturne kapacitete.

Iskorištavajući geografski položaj, investicije će biti usmerene na razvoj trgovine, usluga, turizma i preradnih industrija, radi stvaranja jedne razvijene i atraktivne mreže biznisa sa dinamičnim rastom zapošljavanja pomoću sistemu obrazovanja koji ispunjava potrebe biznisa.

3.2.7.5.2. Opšti ciljevi:

- Razvoj mreže naselja, sa upavljanjem i javnom službom u prilog građana, sa povećanjem kvaliteta života građana, zapošljavanjem, socijalnom jednakosti.
- Podrška LER za ERK - korišćenje prednosti konkurencije,
- Razvoj efikasnih veza unutar urbanih, medju-urbanih sa ostalim regijonima putem razvijene mreže infrastrukture (putne, železničke, vazdušne i TIK-a).
- Podrška razvojima za savremeno obrazovanje u uporedo sa zahtevima tržišta. Očuvanje i razvoj kulturnog razvoja, rekreativnog turizma.
- Razvoj trgovačko uslužnih veza sa Albanijom,
- Aerodroma Djakovice za komercijalno i civilno korišćenje.
- Razvoj trgovačkih usluga, agro-industrijskih i turističkih sa intenziviranjem politika za obnavljanje zaštite sredine.

3.2.7.5.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja žutog prostora

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Ljudski izvori, mlado doba stanovništva (55% ispod 26 godina) • Visoka kolektivna samosvest, • Iskustvo u rukovodjenju, • Dobar geografski položaj, pogranična zona, • Transformisanje i korišćenje vojnog aerodroma u Djakovici za civile i usluge • Tradicija u kultiviranju tradicionalnih zanata, • Iskustvo u industrijalnim granama, • Razvijen sektor NVO i snažna dijaspora, podrška razvoju, • Poljoprivredna zemljišta sa navodnjavanjem, • Prirodni i kulturni resursi za razvoj turizma, • Razvoj trgovine, usluga, • Razvoj eko-poljoprivrede, • Saradnja sa ostalim gradovima unutar i van Kosova, • Otvaranje profesionalnih škola, • Korišćenje IT u uslugama, • Razvoj sektora zdravstva	• Nizak nivo opštinske fiskalne decentralizacije, • Nedostatak samoinicijative, • Odugovlačenje procesa privatizacije društvenih preduzeća od strane KAP, • Nezainteresovanost mladih za univerzitetsko školovanje zbog neperpektive, • Migracija stanovništva, • Slaba organizacija MSP, • Znatna degradacija prirodnih resursa (korišćenje peska i seča šuma), • Nedostatak socio-kulturne saradnje,

3.2.7.5.4. Konflikti i sinergije u scenariju razvoja

Konflikti

- Prostiranje naselja po poljoprivrednom zemljištu,
- Razvoj građevinske industrije sa degradacijom reka i šuma,
- Razvoj zone aerodroma sa poljoprivrednim zemljištem,

Sinergije:

- Razvoj kulturnog, rekreativnog, tradicionalnog seoskog turizma sa čuvanjem i razvojem prirodne i kulturne baštine,

Prostorne zone sa posebnim interesom za Kosovo

- Aerodrom Djakovice,
- Kanjon Belog Drima,
- Regionalni Park Miruša,
- Rudnik hroma u Devi,
- Akumulaciono jezero - Radonić
- Manastir u Dečanima,
- Velika ćaršija - Djakovica,
- Kule Dukadjina,
- Granični prelazi (Pruš i Morin).

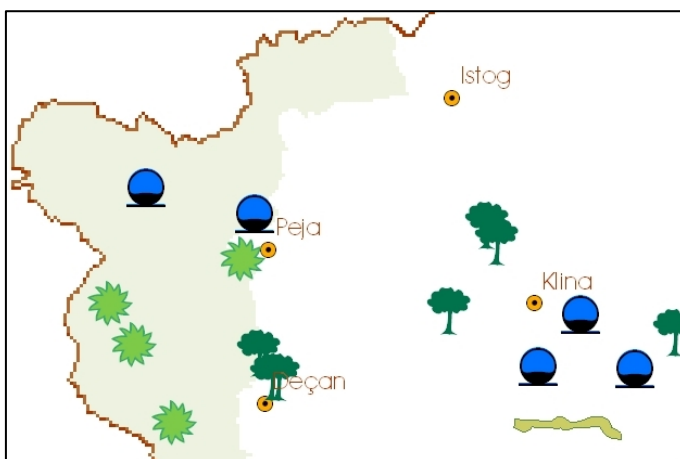
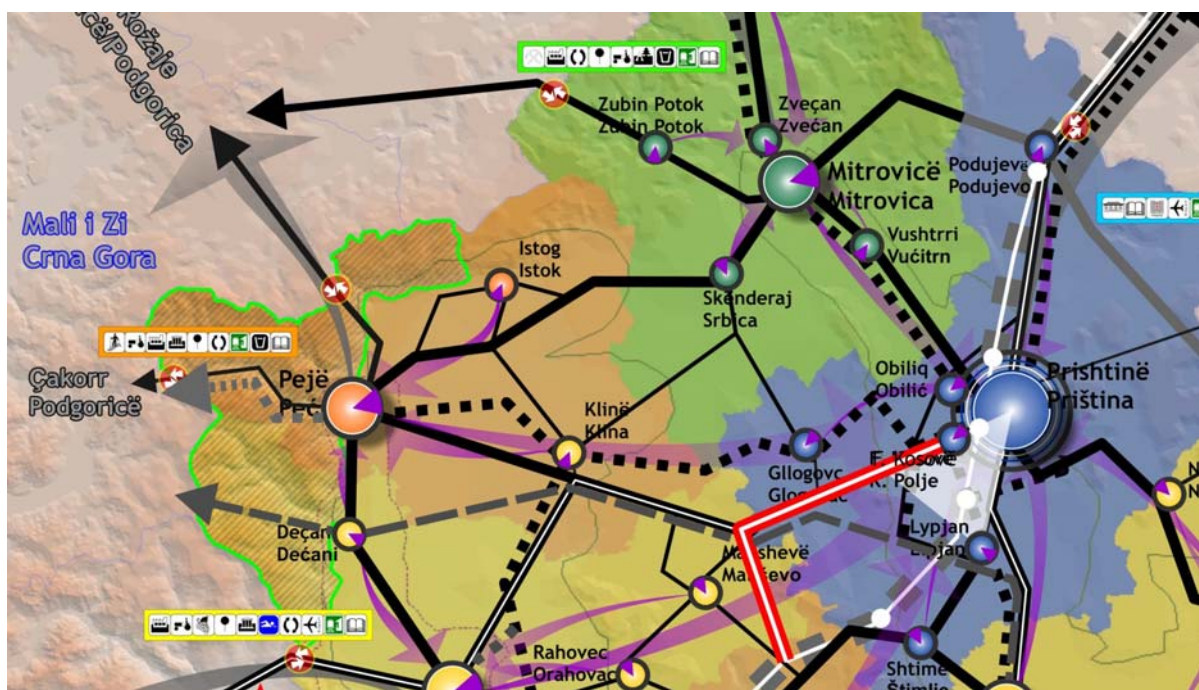
3.2.7.6. Vrt Kosova (Narandasta zona) - kulturno-turističko, uslužno-trgovinsko, agroindustrijalno - Peć

Karakteristike narandaste površine - ovaj prostor zauzima zapadni i severozapadni deo Kosova, prostire se na plodnu dolinu Dukadjina, uzduž Prokletija, sa oko 300.000 stanovnika, kontinentalna i mediteranska klima i sa jednom razvijenom mrežom hidrografije. Opštine koje pripadaju ovoj zoni su: Peć, Istog i Klina.

Prostor se karakteriše šumama i čistoj sredini, kvalitetna poljoprivredna zemlja, rezervi termalnih voda, rezervi uglja u blizini Klina, bogate kulturne i prirodne baštine, kao i tradiciju u kultiviranju agroindustrije, trgovine i turizma. Međugranična veza između Peći i Crne Gore doprinosi tome da grad bude nosilac ekonomskog razvoja prostora i proširenju tržišta.

► Strategija prostornog razvoja - Narandjasti prostor

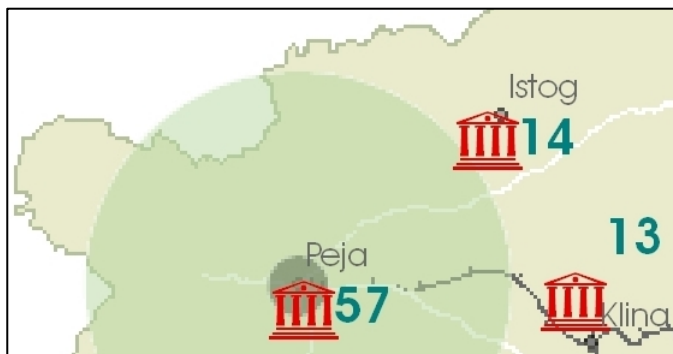
► Zone i monumenti prirode pod zaštitom

- Gubavci, Peć - biljni rezervat endemo-reliktne forzitije
- Izvor mineralne vode u Dresnik, Klina - prirodni rezervat hidrobiološkog karaktera;
- Klisura reke Klina, Klina - prirodni spomenik geomorfološke, hidrološke i botaničke vrednosti;
- Rugovska krisura, Peć - geološkog, hidrološkog, pejzaškog, speleološkog i botaničkog značaja;

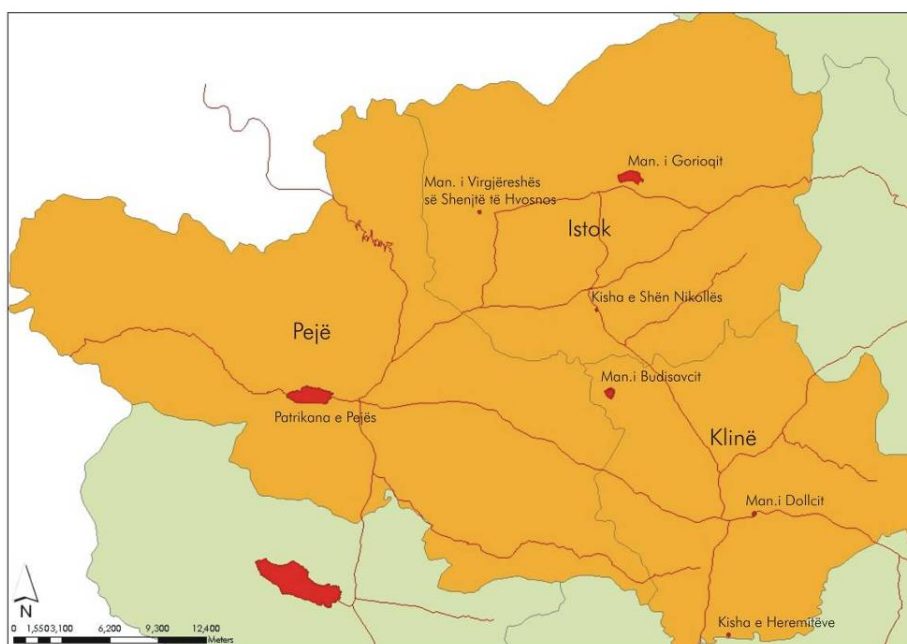
- Mani Sham, Peć - prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Hrastovo stablo u Zlakućanu, Klina - prirodni spomenik botaničkog i turističkog karaktera;

- Hrastovo stablo u “Potera të ulët,” Klina - bivši prirodni spomenik botaničkog karaktera;
- Stablo bresta u Qabiq, Klina - bivši prirodni spomenik botaničkog karaktera ;
- Hrastovo stablo u “ Bërkovë”-u, Klina - bivši prirodni spomenik botaničkog karaktera;

► Monumenti kulture sa statusor zastite

► Posebno zaštićene zone

U grupi gde je granica zona određena sa mapama su :

1. Patriarkana Pei , Pec;
2. Manastiri Gorioça, Istog;
3. Manastiri Budisavca, Klina;
4. crkva Heremita , Ularica, Klina;

U grupi gde zone imaju jednu bufer zonu od 100m’ od perimetra njihovog “dvorista ” je :

1. Manastir Svete svetice Hvosnos, Istog;

U grupi gde zone imaju jednu bufer zonu od 50m’ od perimetra njihovog dvorista su :

1. Manastir Dolca , Klina
Crkva svete Nikole , Gjurakovac , Istog;

3.2.7.6.1. Vizija

Razvijena kulturno i turistička zona, poljoprivredno-industrialn i komercijalnih razvoja građena svojim korenima i tradicijama sa jednom odgovornom i efikasnom lokalnom vlašću, koja saraduje sa svojim građanima i ostalim akterima za realizaciju razvonjih ciljeva uz korišćenje prirodnih i ljudskih resursa, osobito u oblasti turizma , biznisa i poljoprivrede.

3.2.7.6.2. Opšti ciljevi:

- Razvoj atraktivne mreže planiranih gradova,
- Podrška LER za ERK promovisanjem PUS sa- korišćenje prednosti konkurencije,
- Razvoj efikasnih unutar urbanih veza, medju-urbanih, infrastrukturne mreže (putne, železničke, TI-e).
- Upravljanje i efikasna i odgovarajuća lokalna uprava u težnjama za razvoj,
- Kulturni i planinsko- turistički razvoj, industrijska delatnost, trgovačko uslužni razvoj, sa zaštitom prirodnog i kulturnog nasleđa.

3.2.7.6.3. Prednosti, nedostaci i mogućnosti budućeg razvoja

Prednosti i mogućnosti	Nedostaci
• Bogat prostor sa prirodnim i ljickim resursima, sa tradicijom u ručnim radovima, procesiranju prehrambenih produkata, trgovini i preradno industrije. • Peć, privlačan grad za posetioce i potencijalne investitore, bliskost sa nacionalnim parkom Prokletija. • Kulturna i istorijska baština, potencijali za razvoj turizma, • Dobre putne veze sa Kosovsim tržištima i sa susednim državama • Prisutnost fakulteta biznisa u Peći, • Obuhvaćenje dijaspore u nastojanjima za LER, • Dovoljan broj izvora vode (piće, navodnjavanje, hidroenergija)	• Nedostatak urbanog planiranja, • Ilegalna gradnja sa nekontrolisanim korišćenjem resursa, • Neaktivnost železničke infrastrukture, • Nezainteresovanost mladih za više obrazovanje, • Visog stepen nezaposlenosti, • Nedostatak koordinacije između lokalne vlade i komuniteta biznisa, susednih opština, slaba lokalna administracija, • Prisutnost neformalne ekonomija, • Gubitak poljoprivrednog zemljišta.

3.2.7.6.4. Konflikti i sinergije u scenariju razvoja

Konflikti:

- Potencijalni razvoji u sukobu sa zaštitom poljoprivrednog zemljišta, životne sredine.
- egradacija kulturno - istorijskog nasleđa u konfliktu sa razvojem turizma

Sinergije:

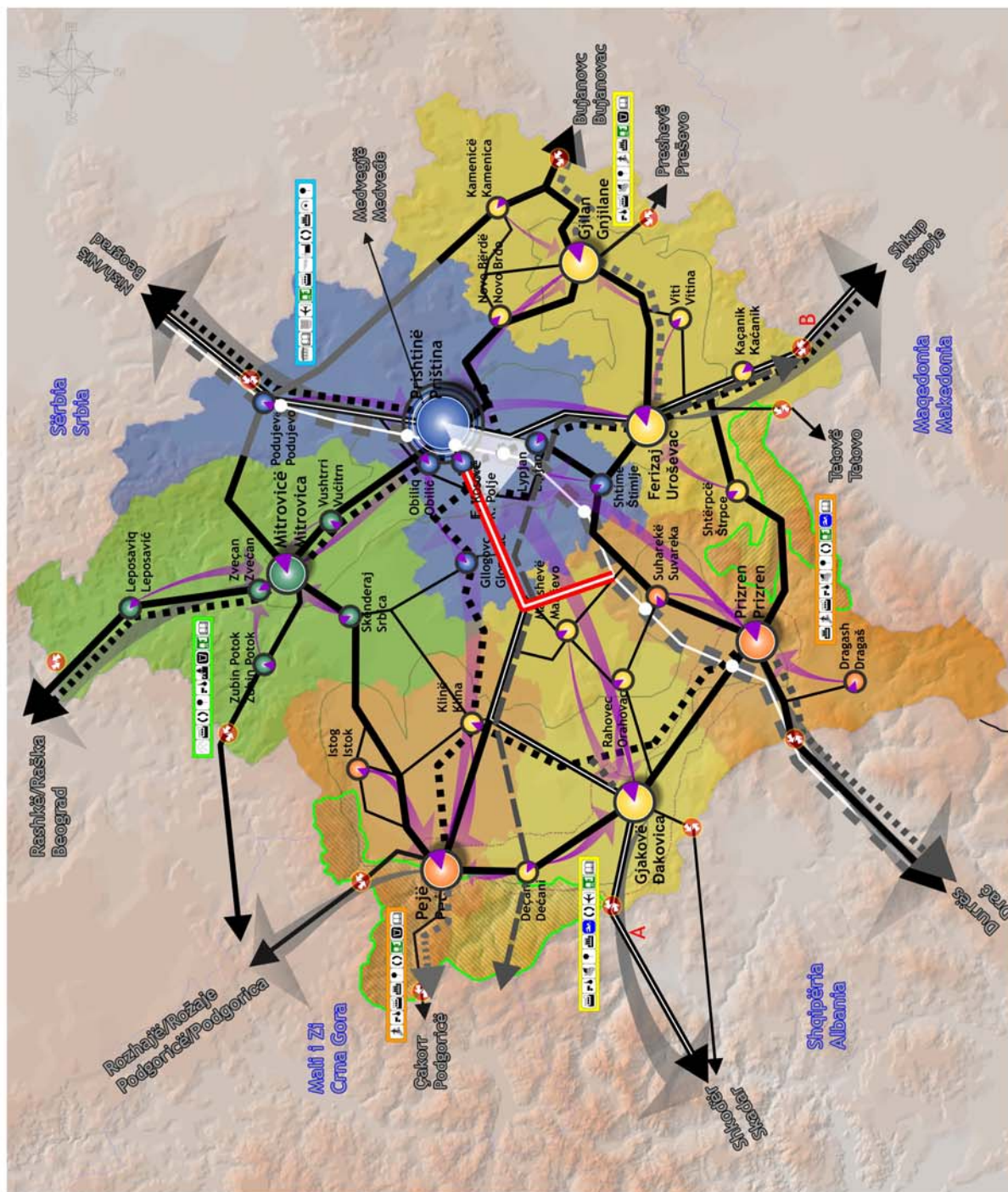
- Pomoću izrade razvojnih planova, korišćenje prostora bilo bi racionalnije,
- Promovisanje Peći doprinelo bi stvaranju uslova za čuvanje i korišćenje prirodne i kulturne zaostavštine za LER, stimulisanje, čuvanje i kultivaciju tradicionalnih zanata.
- Izgradnja tranzitnih puteva oko gradova, rasterećuje urbani saobraćaj, zagađenje vazduha je manje unutar grada smanjuje se vreme međugradskog transporta, podsticaj za uređenje javnog transporta.
- Investiranja na Prokletije, male hidrocentrale pomažu razvoju turizma, LER, zaštiti životne sredine.
- Planiranje putnih hodnika u sinergiji za zaštitom poljoprivrednih zemljišta
- Izgradnja hidrocentrale u Prokletijama, u sinergiji sa ekonomskim razvojem

Prostorne zone u narandastoj zoni sa posebnim interesom za Kosovo

- Zone graničnih prelaza (Kula, Ćakor),
- Nacionalni Park (Prokletije),
- Zaštita kulturno istorijske baštine (Pećka Patrijarhija, Manastir u Dećanima, Albanske Kule)
- Zaštita voda (Beli Drim, Pećka Bistrica), termalne vode.

► Strategija Prostornog Razvoja

Legenda

	Blago Kosova - Zelena celina
	Port Kosova - Plava celina
	Vrtovi Kosova - Narandastia celina
	Mostovi Kosova - Žuta celina
	Nacionalni park "Sar"
	Prokletije
	Kulturne-historične baštine
	Kvalitativna poljoprivredna zemlja
	Mala naselja
	Velika naselja
	Glavni grad, Priština
	Granični prelaz
	Kružni putevi
	Putna mreža
	Predložena proširenja puteva
	Predloženi novi putevi
	Autostrada Merdare-Drac Varianta 1.
	Autostrada Merdare-Drac Varianta 2
	Alternativa "A" i "B" Autostrade
	Postojeća željeznička mreža
	Novo predložene željeznice
	TERK- Trougao Ekonomskog Razvoja Kosova
	Ekonomske zone
	Aerodrom
	Željezničke stanice
	Administracija
	Visoko školstvo, IIR
	Univerzitetski Klinični Centar
	Termocentrala
	Bazeni lignita
	Rudnici
	Industrija
	Poljoprivreda, agroindustrija
	Vinogradi
	Uslužne trgovačke aktivnosti
	Kulturna baština
	Prirodna baština
	Pecina
	Planinski turizam
	Rekreativni turizam
	Rekreativni turizam
	Termalne vode
	Predložena veza sa Crnom Gorom
	Koridor 6

4. STRATEGIJA, I DELATNOSTI ZA SPROVODJENJE

Strategija predstavlja paket sastavljen od politika, mera, aktivnosti, konkretnih projekata kojim se teži postizanje ciljeva određenih unutar jednog utvrđenog vremenskog roka. U sastavu strategije su i finansijske implikacije odakle će se finansirati aktivnosti i projekti za postizanje ciljeva. Osim ovoga, strategija sadrži i institucionalni okvir koja predstavlja institucije i sve aktere koji su odgovorni i koji omogućavaju realizaciju aktivnosti i projekata za postizanje težnji i ciljeva.

4.1. DELATNOSTI, POTREBNE AKTIVNOSTI ZA POSTIZANJE CILJEVA

4.1.1. SOCIJALNI RAZVOJ

Delatnosti, aktivnosti za postizanje ciljeva socijalnog razvoja su u funkciji postizanja glavnih ciljeva koji se odnosi na razvoj obrazovanja, zdravstva i poboljšanja kvaliteta stanovanja.

4.1.1.1. Obrazovanje

Poznata je stvar da je obrazovanje jedan od glavnih podstičaja za ekonomski uspeh i uspeh u celini u savremenim društvima. Trend u Evropi pokazuje da je na porastu interesovanje za ovaj sektor i da je uslov za jednu istrajnu ekonomiju i razvoj, vaspitanje individua i društva. Obrazovanje je podjednako važno za postizanje ravnopravnog razvoja, stvaranju jednog sveobuhvatnog društva gde svi stanovnici imaju mogućnosti preuzeti inicijative i učestvovati sa svim svojim kapacitetom u društvenom i ekonomskom životu zemlje.

Najvažnija stvar za budući ekonomski i društveni uspeh jeste razvoj sveobuhvatnog i kvalitativnog obrazovanja. Ovo bi se trebalo razumeti kao važan deo strategije prostornog razvoja koji će težiti prema podršci na poboljšanju kvalitativnog obrazovanja u celoj teritoriji Kosova.

I na Kosovu izražena snažna veza siromaštva sa niskim obrazovnim postignućima. Napori za osiguravanje obrazovnih mogućnosti za sve je od bitne važnosti i ako stepen uključenosti u obaveznom obrazovanju na Kosovu je skoro univerzalna, ipak postoje nejednakosti vezane sa raznim nivoima dohodaka. U tom pogledu, u srednjem i visokom obrazovanju susreću se velike nejednakosti.

Do sada, unutar relativno kratkog vremenskog perioda, urađeno je mnogo oko ponovnog aktiviranja u svim nivoima obrazovanja na Kosovu, ali je mnogo toga još ostalo da se uradi.

Trend kretanja stanovništva posle 1999 god izazvalo je nedostatak školskog prostora, osobito u urbanim zonama. Uopšte na Kosovo ima nedostatak školskog prostora.

Da bi se postigli ciljevi na način koji se odnosi na razvoj obrazovanja potrebno je da se preduzmu aktivnosti kao što su

- Stvaranje novih školskih prostora posebno urbanih zona;
- Aplikacija reformi u sistem obrazovanja Kosova;
- Nastavljanje osposobljavanja nastavnika na sprovođenju različitih savremenih metoda u procesu nastave;

- Prihvatanje stručnih kadrova u institucijama obrazovanja u cilju povećanja kvaliteta nastavnika i učenika;
- Sprovođenje zakona;
- Obrazovanje u najbližoj sredini da bi se uskladili socijalnim, fizičkim, kulturnim i emocionalnim potrebama;
- Stvaranje partnerstva između škola i zajednica;
- Stvaranje profila koji omogućava zapošljavanje nakon završetka nastave;
- Izbor transporta za udaljene zone;
- Avansiranje upravljanja škola;
- Stvaranje sigurnih i funkcionalnih ambijenata;
- Izrada i sprovođenje jedne savremene obrazovne sveobuhvatne politike, ispunjavanje odgovarajućim zakonodavstvom, napredak u upravljanju i koordinaciji;
- Povećanje kapaciteta za naučno-istraživačke radove, kompletne i funkcionalne infrastrukture;
- Podrška javnog univerziteta da bi saradivala sa drugim institucijama regiona;
- Adekvatna distribucija - otvaranje ogranaka u drugim centrima stručnog i visokog obrazovanja kako javnog, tako i privatnog.

4.1.1.2. Zdravstvo

Današnje stanje sektora zdravstva na Kosovu nije zadovoljavajuće. Poboljšanje ovog stanja je brza potreba i da bi se ona sprovela trebaju se preduzeti aktivnosti kao:

- **Decentralizacija finansiranja primarnog zdravstvenog staranja po opštinama** - treba se ojačati kapacitet opština, da bi se osiguralo odgovorno delovanje u vidu finansijskog menađiranja i umanjiti rizik koji smeta nuđenju usluga.
- **Ristrukturacija sistema nuđenja usluga** - postoje tri produkata u sistemu nuđenja usluga: ljudi, zgrade, oprema i lekovi. Kao stubovi efektivnosti i kvaliteta trebaju se upotrebiti sva tri faktora istovremeno, da bi uticali na povoljan način u sistemu zdravstva i konačno u zdravlje stanovništva.
- **Ljudi** - treba raditi na planiranju finansijskih ljudskih izvora (nizak nivo finansiranja doprinelo je da se mnogo profesionalaca odriču medicine i da se bave ostalim poslovima), na korišćenju postojećih ljudskih izvora (jedan deo profesionalnog kadra ruralnih zona zaposlilo se u urbanim centrima, što je doprinelo otežavanju pristupa u zdravstvenim uslugama ruralnih zona), na dizanju kapaciteta u mnogim nivoima (prosek odnosa doktor/stanovnik je još uvek mnogo manja od Evropskog proseka), kao i na dizanju stepena sposobnosti doktora.
- **Zgrade i oprema** - još uvek postoji potreba za kapitalne investicije da bi se zdravstveni objekti doveli na toj meri da mogu nuditi zadovoljavajuće staranje za stanovništvo, treba racionalizovati i vršiti reorganizaciju prostora i usluga unutar zgrada, osobito u urbanim zonama (broj kreveta je mnogo manji u poređenju sa Evropskim prosekom), eliminisati dvostruke usluge kao i podići efektivnost.
- **Poboljšanje financiranja za zdravstveno staranje** - trebaju se naći istrajni izvori da bi se smanjila količina troškova koje pacienti plaćaju iz sopstvenog džepa.

4.1.1.3. Nezadovoljno stanje i težak pristup stanovanja

Prostorni plan cilja da svako ima mogućnost osiguranja jednog adekvatnog prostora za stanovanje nudeći i omogućavajući širi izbor stanovanja, i smanjenju socijalnih razlika. Trebaju se primiti potrebe stanovanja svih pripadnika društva, uključujući i one sa potrebama za povoljno stanovanje (jeftino) ili one sa specijalnim potrebama, bilo u ruralnim tako i u urbanim zonama. Osiguravanje stanovanja treba se koncentrisati u lokacijama sa postojećom infrastrukturom unutar naselja, kako bi se promovisalo istrajnost razvoja i bolje korišćenja urbanog zemljišta. Dizajn novog stanovanja treba biti savremen i da omogućuje urbanu regeneraciju naših degradiranih naselja i poboljšanju kvaliteta života. Glavne aktivnosti kojim se nastoji avansiranje stanovanja na Kosovu:

- Treba se stvoriti jedan zakonski okvir- institucionalni, ekonomski i različitih šema stanovanja, kao i da se predlože adekvatne mere za poboljšanje nepovoljne situacije stanovanja na Kosovu.
- Veliki problemi, kao što su nezaposlenost, niski dohotci, visok prosek članova porodice, visoke cena kirija za stanove, ističu preku potrebu stvaranja mehanizama i angažovanja lokalnih i centralnih vlasti za ponudu uslova za adekvatno stanovanje.

Dole su date grupisane aktivnosti prema nekoliko kategorija kao: institucionalni, socijalni, finansijski i prostorni.

Institucionalni

- Procena potreba i urbanog kapaciteta za stanovanja
- Identifikacija zona i mesta
- Alokacij zemlje za razvoj stanovanja
- Korišćenje moći za nasilnu kupovinu (eksproprijacija) komasacionog zemljišta

Socijalni

- Stvaranje mešanih komuniteta- uticaj na vrstu i veličinu stanovanja
- Ponuda povoljnog stanovanja (jeftinog)
- Monitorisanje povoljnog stanovanja

Financijski

- Stvaranje konstruktivnog partnerstva između javnog i privatnog sektora
- Stvaranje fondova za razvoj stanovanja
- Stvaranje fonda stanovanja na nivou vlade
- Promovisanje i osiguravanje stanovanja pod kirijom pomoću subvencija

Prostorni

- Stvaranje istrajnih sredina stanovanja
- Bolje korišćenje zemlje
- Veza između razvoja i javnog transporta
- Redestinisanje zona rada i ostalih funkcija u korist funkcije stanovanja
- Promovisanje razvoja sa mešovitim destinacijama
- Zelenilo u zonama stanovanja
- Kvalitetan dizajn

4.1.2. EKONOMSKI RAZVOJ

Određeni ciljevi za ekonomski razvoj Kosova odnose se na stvaranje jedne atraktivne životne sredine za investitore, avansiranje proizvodne tehnologije, podizanje poljoprivrede i industrijske proizvodnje, stvaranje dovoljnih radnih mesta, smanjenje siromaštva i davanje prednosti za razvoj manje razvijenih područja. Za postizanje ovih ciljeva potrebno je da se preduzmu određene aktivnosti. Ove aktivnosti su podeljene prema pitanjima ili određenim problemima koji se svi na svoj način odnose na ekonomski razvoj. Ova pitanja su: visoka nezaposlenost, visok stepen siromaštva, nejednak ekonomski razvoj, kvalitet razvoja u urbanim zonama, naselja sa nedovoljnim razvojem, energetika, neformalna naselja, gubitak poljoprivrednog zemljišta, porast fonda stočarstva, razvoj vinogradarstva i depopulacija naselja.

4.1.2.1. Velika nezaposlenost

U cilju postizanja cilja za smanjenje nezaposlenosti stvarajući nova radna mesta, posebno u opštinama gde je nezaposlenost veća, potrebno je da se preduzmu aktivnosti kao:

- Da bi se ublažio visok stepen nezaposlenosti, trebaju se organizirati profesionalne obuke za specifične grupacije (žene, mladi itd.), pridavajući važnost potrebama tržišta rada; stvaranje slobodnih radnih mesta treba da bude u centru pažnje stvaraoca politika i strategije razvoja.
- Vlada i opštinski organi trebaju izraditi strategiju zapošljavanja i da procene do koje mere su postojeće ekonomske politike u saglasnosti sa ovim primarnim ciljem.
- Porast niva kadra i njihova adekvatna kompenzacija, razvoj politika osobito u poljoprivredi, stvaranje povoljnih uslova za ruralne zone, obnova industrijalnih kapaciteta
- Privatizacija, bolji uslovi kreditiranja za mala i srednja preduzeća (MSP) i porodični biznisi, lansiranje atraktivnog programa da bi se privukle strane investicije, ukloniti prepreke trgovanja sa susednim zemljama itd.
- Opštinski organi trebaju stvoriti informativni sistem sa tačnim informacijama o trendovima zapošljavanja - nezaposlenosti i informacije o tržištu rada.

4.1.2.2. Visok stepen siromaštva

Delatnosti, aktivnosti koje se trebaju preduzeti u cilju smanjenja stepena siromaštva sa posebnim naglaskom u ruralnim zonama, posebno u određenim zonama sa visokim stepenom siromaštva- severna i centralna zona Kosova su:

- Podrška političkih programa koji ubrzavaju opšti razvoj Kosova
- Promovisanje većeg ekonomskog razvoja
- Unapređenje infrastrukture
- Poboljšanje pristupa u obrazovanju i obuci
- Primena standarda
- Tokom izrade razvojnih politika, vlada i odgovarajuće institucije urgentno trebaju tretirati problem siromaštva
- Porast doprinosa privatnog sektora u opštem razvoju, stvaranje politika za razvoj i stimulisanje sektora poljoprivrede
- Porast socijalne kohezije učvršćivajući unifikaciju sistema socijalnog staranja i redukcije problema oko polne, etničke i dobne neravnopravnosti za celi teritorij Kosova
- Poboljšanje efikasnosti javnog zdravstva sa racionalizacijom upotrebe lekova, uređenja privatnog sektora i borba protiv korupcije
- Ponuda zdravstvenih usluga, što bliže stanovništvu pomoglo bi na porastu životnog standarda
- Ponuda mogućnosti i boljih uslova za obrazovanje pomoglo bi na profesionalnoj pripremi mladih u specifičnim oblastima prema potrebama tržišta rada
- Treba se posvetiti posebna pažnja polnoj ravnopravnosti i ojačanju žena i mladih preko njihovog obrazovanja i spremanja za profesionalni rad
- Poboljšanje fizičke infrastrukture (putevi, kanalizaciji, vodovodi, telekomunikacije itd.) uglavnom u ruralnim područjima uticaće na smanjenju stepena siromaštva itd.

4.1.2.3. Neravnopravni ekonomski razvoj

Zone opština Mališevo, Glogovac, Skenderaj, Štimlje, Vitina, Kačanik, Klina i Dragaš, identifikovane su kao zone koje zaostaju u ekonomskom razvoju. Davanje prednosti za ekonomski razvoj manje razvijenih zona na način kako bi se postigao jedan više uravnotežniji razvoj Kosovskih područja, jedan je od ciljeva određen ovim prostornim planom. Da bi se ovo postiglo potrebno je:

- Delovati sa ciljem da se sadašnje stanje neravnopravnog ekonomskog razvoja orijentise prema balanciranom razvoju.
- Realizujući razvojne projekte raznih vladinih sektora, koji su deo strategije za razvoj fizičke infrastrukture, utiče se na direktan način na poboljšanje stanja u zonama sa niskim ekonomskim razvojem.
- Asfaltiranje puteva i funkcionalna mreža željeznica uticaće na ojačavanju veza između naselja i omogućava veći promet roba i ljudi i na indirektan način utiče na smanjenje migracije prema razvijenijim zonama.
- Porast električne proizvodnje uticaće na ekonomski razvoj, stvarajući jednu sigurnu sredinu za investicije.
- Sa ciljem povećavanja vrsta i kvaliteta usluga telekomunikacija na Kosovu, trebamo se fokusirati na razvoj informativne i komunikativne tehnologije, na modernizaciji telefonskih usluga-fiksne i mobilne, širenje mreže i ponudu boljih internetskih usluga itd.

4.1.2.4. Kvalitet razvoja u urbanim zonama

Danas se ne može reći da urbane zone na Kosovu imaju jedan visok karakter razvoja. Podizanje ovog kvaliteta, u prvom redu omogućit će razvoj tehničke infrastrukture, zato u cilju da se avansira tehnička infrastruktura u ovim zonama potrebno je:

- Osiguravanje neprestanog snabdevanja električnom energijom pomoću novih kapaciteta uticaće pozitivno kako na kvalitet življenje tako i na stvaranju jedne atraktivne sredine za razne investitore.
- Širenje i izgradnja novih puteva obezbediće bolje veze između naselja.
- Izgradnja prstenova oko glavni urbanih zona ublažiće kretanje i saobraćaj unutar urbane zone.
- Razvoj željezničke mreže povećava mogućnost komunikacija između gradova uticajući na rasterećenju putnog saobraćaja i omogućiti funkcionalnije trgovačke veze unutar i van zemlje.
- Nove akumulacije vode omogućitiće bolje snabdevanje vodom urbanih zona na kojima se prostire funkcija ovih akumulacija.
- Pokrivanje celog teritorija Kosova sa uslugama fiksne i mobilne telefonije.
- Prostiranje internetne mreže i sveopšti pristup.

4.1.2.5. Nedovoljno razvijena naselja

Nedovoljni razvoj sastoji se uglavnom na nedostacima koje se odnose na socijalnu i tehničku infrastrukturu tih naselja. Aktivnosti koje se trebaju preduzeti za povećanje nivoa razvoja ove infrastrukture su u funkciji postizanja uravnoteženog razvoja Kosovskog područja. Aktivnosti su:

- Najveća nastojanja da se orijentišu u razvoj manje razvijenih zona (opštine Skenderaj, Glogovac, Mališevo, Stimlje, Vitina, Klina, Kačanik, Strpce, Novobrdo i Dragaš) koje trebaju imati prednost u investicijama vlade za razvoj novih kapaciteta socijalne i tehničke infrastrukture i ponovnom aktiviranju postojećih ekonomskih kapaciteta.
- Stimulisanje poljoprivrede i stočarstva da bi se smanjio stepen migracije od sela prema gradovima.
- Na aspektu razvoja socijalne infrastrukture trebaju se izgraditi nove škole i zdravstveni punktovi, njihovo adekvatno rasprostranjenje i poboljšanje postojeće obrazovne i zdravstvene infrastrukture.
- Na aspektu fizičke infrastrukture, u ovim zonama se treba investirati na asfaltiranju puteva, na poboljšanju distributivne mreže električne energije, postavljanju novih trafostanica za poboljšanje napona električne energije, na razvoju vodovodnih i kanizacionih sistema, na razvoju sistema za navodnjavanje, na mreži fiksne telefonije i interneta.

4.1.2.6. Energetika

Razvoj energetskog sektora je od vitalnog značaja za ekonomski razvoj Kosova. Mere koje će preduzeti Vlada Kosova u ovom pravcu su:

- Stručnost gde će biti angažovani spoljni stručnjaci i privlačenje stranih investicija
- Pronalaženje investitora i graditelja nove termoelektrane „Kosova e Re” sa kapacitetom preko 1000 MW;
- Priprema nacionalnog akcionog plana za energetska efikasnost, kao što je određeno od ‘Radne grupe’ za energetska efikasnost Ugovora o energetska zajednici (UEZ);
- Transpozicija Direktive EU-e o energetska uslugama u zakonu i domaćim pravilnicima tokom perioda 2009-2010;
- Popunjavanje postojećih zakonskih i regulatornih okvira za energetska efikasnost i obnovljive resurse u skladu sa zahtevima UEZ-e, uključujući Zakon o Energetska efikasnosti;
- Utvđivanje i usvajanje strategije o sektoru grejanja, bazirane na Studijama tržišta grejanja na Kosovu (2007), uključuje i mogućnost povezivanja sistema centralnog grejanja Prištine sa TC Kosovo B;
- Pregled postojećih politika i usvajanje podsticajnih mera koji će podržati razvoj sektora obnovljivih resursa;
- Davanje sa koncesijom izgradnje Hidrocentrale “Zhura” nakon što se on podvrgne prihvatljivim studijama fizibiliteta, zaštitnih mera životne i socijalne sredine i da pređe na proces konsultacije javnosti;
- Identifikacija i vrednovanje tokom 2009 i 2010 godina i drugih malih hidropotencijala koji postoje na Kosovu;
- Davanje, do kraja 2011 godine, sa koncesijom privatnim investitorima izgradnju svih identifikovanih malih hidrocentrala i koji će se identifikovati tokom 2009-2010 putem jednog transparentnog i konkurentnog sistema tenderovanja;
- Razvoj i jačanje, do kraja 2009 godine, fikslih podsticajnih mera za promovisanje energetska efikasnosti i tehnologija obnovljive energije;
- Razvoj do kraja 2010 godine jednog sveobuhvatnog programa za promovisanje privatnih investiranja u projekte energetska efikasnosti i obnovljive energije

Prema odredbama Ugovora o energetska zajednici, Kosovo je ovladalo na povećanju dela energije dobijene od obnovljivih izvora u portofolu generisanja. Vlada je odredila cilj za Kosovo a to je da električna energija koja se proizvodi koristeći obnovljive resurse, do 2016 godine učestvuje sa 7% u ukupnost proizvedene električne energije. Ispunjavanje predviđenja o proizvodnji energije iz OER dugoročni je cilj koji se povezuje i sa poštovanjem obaveze TKE-

e. Povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih energetskih resursa doprinet će povećanju opšteg ekonomskog razvitka, povećanju sigurnosti snabdevanja energijom i zaštiti životne sredine.

4.1.2.6. Neformalna naselja

Loša organizovanost naselja je jedan od osnovnih problema naselja na Kosovu. Neformalna naselja, u nedostatku urbanih razvojnih planova, razvijaju se na neorganizovan način u prostornom aspektu. Ova naselja se razvijaju u urbane, perurbane, ruralne zone i blizu magistrala. Neka od ovih naselja su se razvile na poljoprivrednom zemljištu, obuhvatajući i gradnje bez dozvole uzduž puteva. Ova naselja nemaju uopšte pristup, ili imaju nelegalan pristup u fizičkoj infrastrukturi ili usluga koje su vezane ovom infrastrukturom. Neformalna naselja se karakterišu i sa nesigurnim posedovanjem imovine i sa neadekvatnim učešćem ili neučešćem u upravljanju. Ova se naselja karakterišu i nedostatkom objekata vezanim za socijalnom infrastrukturom, kao što su zdravstveni punktovi, škole, obdaništa itd. Neorganizovana naselja su razvijena na poljoprivrednim zemljištima kat. I- IV, u blizini magistralnih puteva, posebno blizu hodnika razvoja, u zonama prirodne i kulturne baštine, u blizini zagađenih zona itd.

Potrebno je vreme da se neformalna naselja tretiraju i uredi. Njihovo uređenje u funkciji je postizanja ciljeva za smanjenje stepena siromaštva i uravnoteženog razvoja različitih zona. Za ovo su potrebne aktivnosi kao:

- Procena postojećeg stanja neformalnih stanovanja na Kosovu
- Hitno sprećavanje razvoja neformalnih stanovanja i ilegalnih gradnji
- Sprećavanje upustva za uređenje neformalnih stanovanja i ilegalnih gradnji (upustva se trebaju izraditi od strane centralnog nivoa)
- Sprećavanje izgradnje u zemljištima kategorije I - IV
- Uređenje neformalnih naselja nudeći socijalnu i tehničku infrastrukturu, rešavajući pitanja vlasništva kao i omogućavanje učešća u upravljanju.

4.1.2.7. Ilegalna izgradnja

Posle rata 1999 godine, Kosovo prolazi proces tranzicije pravo ka parlamentarnoj demokratiji. Uporedo sa drugim odgovornostima centralnog i lokalnog nivoa je i upravljanje u oblasti prostornog, urbanog planiranja i izgradnje. Period od jedne decenije svedoči da upravljanje u gore pomenutim oblastima nije željenog nivoa. Što se tiče prostornog i urbanog planiranja nedostajali su planovi, dok što se tiče izgradnje, postoje izgradnje bez dozvole. Ovo poslednje u periodu posle rata povećalo se na rapidan način postajući veoma zabrinjavajuća pojavu za kosovsko društvo.

Uzroci izgradnje bez dozvole su:

- Kretanje stanovništva pravo ka razvijenijim oblastima
- Potreba stanovništva za izgradnju i smeštaj
- Ne sprovođenje zakonodavstva ovde uključuje- ne izradu prostornih planova, planova urbanog razvoja i regulativne planove (za najveći deo naselja Kosova) kao i nedostatak nadzora i sprovođenja mehanizama od centralnih i opštinskih odgovornih organa.
- Nedostatak političke volje za zaustavljanje nelegalne izgradnje
- Komplikiranost administrativnih procedura za izdavanje građevinske dozvole
- Nedostatak poštovanja vremenskih rokova opštinskih organa za izdavanje urbane i građevinske dozvole.

Odgovornosti

Prestanak nelegalne izgradnje kao i procena postojećeg stanja u sveobuhvatni izveštaj je hitna potreba i odgovornost Kosovskih institucija na lokalnom i centralnom nivou.

Preporuke

Tretman problema nelegalne izgradnje zahteva višedimenzionalni pristup uz uključivanje drugih relevantnih sektora uporedo sektoru planiranja, izgradnje i stanovanja. Mere koje se trebaju preduzeti su:

- Sve opštine u određenom roku odgovarajućim zakonom, trebaju da izrade izveštaje u vezi stanja objekata bez dozvole. Izveštaj mora da sadrži listu ilegalnih objekata prema nameni, njihovoj kategorizaciji prema vlasništvu zemljišta na kojoj su izgrađeni i istoriju svake od njih (da li je zatražena ili nije zatražena dozvola za to, zašto nije izdata dozvola itd.).
- Funkcionisanje građevinskih inspektora
- Postizanje šireg političkog sporazuma i primena zakona o tretiranju građevina bez dozvole
- Stvaranje uslova radi povećanja i razvoja sposobnih stručnih kadrova.
- Reformisanje procedura za izdavanje građevinskih dozvola
- Smanjenje političkih uticaja
- Podsticanje ruralnog razvoja u cilju smanjenja migracije stanovništva u urbanim područjima
- Posvećenost opštinskih organa za završavanje prostornih i urbanih planova
- Organizovanje kampanje za senzibilnost odgovornih opštinskih organa o značaju izrade OPR I PUR, u funkciji ubrzanja izrade planova
- Angažovanje sektora planiranja u funkciji povećanja svesnosti o značaju prostornog planiranja.

4.1.2.9. Gubitak poljoprivrednog zemljišta

Neprekidno smanjivanje pa sve do gubitka kvalitativnog poljoprivrednog zemljišta od strane neplaniranih i nekontrolisanih aktualnih razvoja, rezultat su nedostatka urbanih razvojnih planova i institucionalne zaštite preko adekvatnih politika vlade Kosova.

Bazirajući se na ovim trendovima, sektor poljoprivrede je ugrožen od:

- Smanjenja površina kvalitativne poljoprivredne zemlje (promena destinacija poljoprivredne zemlje - njeno korišćenje za druge namene)
- Nazainteresovanost fermera za izradu zemlje i ostalih poljoprivrednih aktivnosti zbog nepovoljnih politika i visoke cene proizvodnje.
- Izgradnje na poljoprivrednim zemljištima i onim pod šemom menadžiranog navodnjavanja.

Sa motom "Da što više zaštitimo poljoprivredno zemljište na način da bi je što bolje koristili" ići će se pravo ka postizanju cilja za povećanje poljoprivredne proizvodnje. U funkciji postizanja ovog cilja su: zaštita zakonom poljoprivrednog kvaliteta kategorije 1-4, konsolidacija poljoprivrednog zemljišta, stvaranje jednog postojanog stočnog fonda, razvoj sektora vinogradarstva i voćarstva.

4.1.2.9.1. Zaštita zakonom kvalitativne poljoprivredne zemlje kat 1-4

Aktivnosti

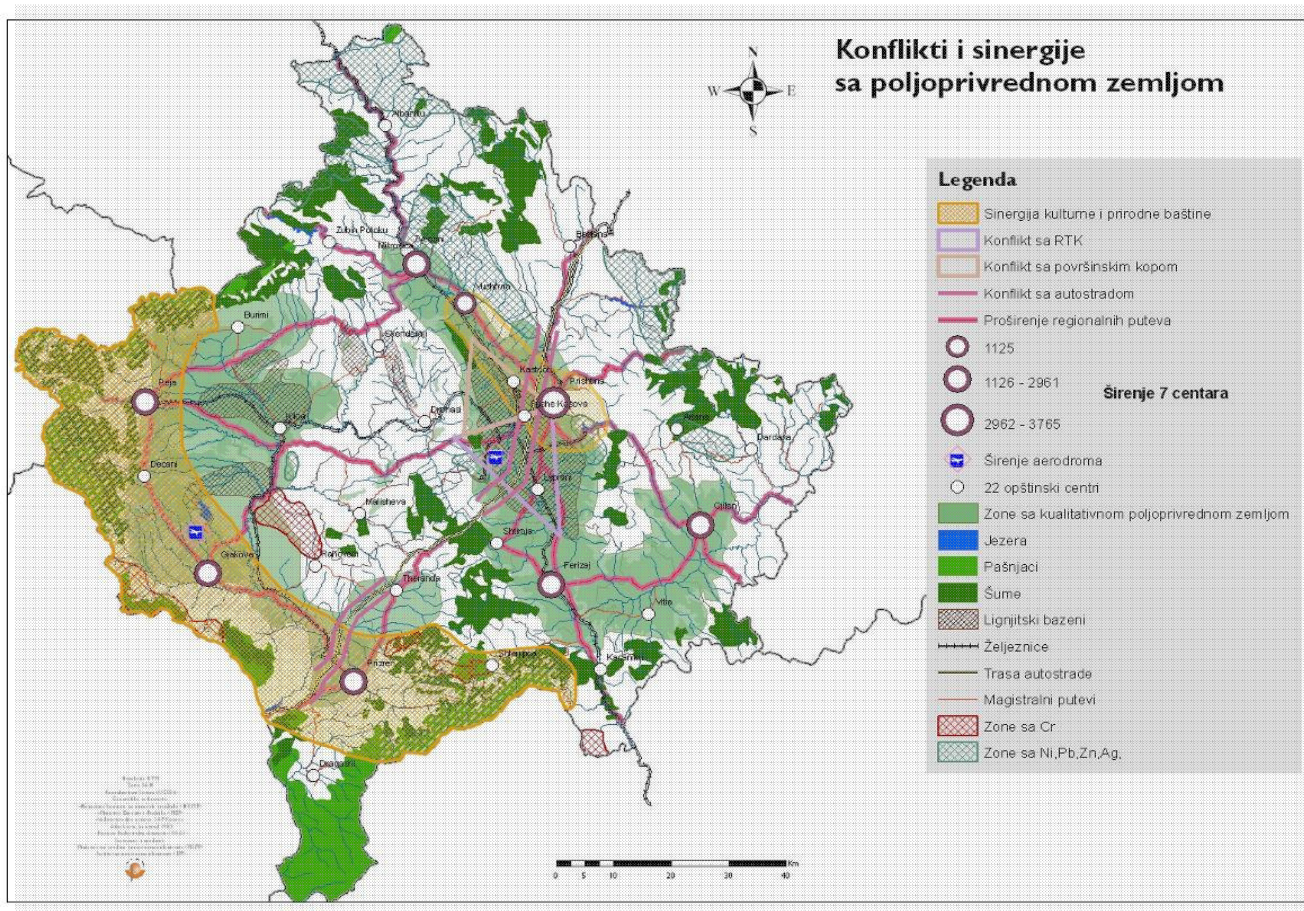
- Povodom proširenja gradova i naselja(sa urbanim planovima), da se zaštiti zemljite posebno kategorije I,II,III,IV, u skladu sa Zakonom o Poljoprivrednom zemljištu kao i druge kategorije zemljišta koji su pod sistemom navodnjavanja.
- Primena zakona - poseban značaj za zaštitu kvalitativne poljoprivredne zemlje kategorije 1-4 je neprikidan nadzor i primena zakona tokom korišćenja ovih zemljišta.

- Komitet za upravljanje zemljišta treba osigurati okvire za upravljanje zemljištem bazirajući se na osnovama prava razmene imovine, i dobrih obicaja kako bi se time podrzao stalan ekonomski razvoj. Ova grupa treba pripremiti prirucnik sa savetima za upravljanje poljoprivredne zemlje, navodnjavanja, poljoprivrednih proizvoda i zivotinja, suma kao i ucestvovanje u aktivnostima zastite sredine i poljoprivredne zemlje od raznih zagadjivaca..
- Odredjivanjem zona kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta 1-4, ima posebnu vaznost jer se time ogranicuje upotrebu tog zemljišta za druge namene i time omogucuje povecanje poljoprivrednih rendimenata.
- Ne legalizovanje izgradjenih objekata i infrastrukture /zakon za poljoprivrednu zemlju 21/84
- Stvaranje fonda za obnavljanje poljoprivrednog zemljišta - kako bi se uvecala površina poljoprivredne zemlje za glavu stanovnika, za sva poljoprivredna dobra kojima je promenjena destinacija vlasnik bi trebao isplatiti odredjenu taksu fondu, sto bi za cilj imalo stvaranje novih zemljišta i poboljsanje zemljišta nizeg kvaliteta proizvodnje.

4.1.2.9.2. Konsolidacija poljoprivredne zemlje

Sa konsolidacijom zemlje postiže se grupisanje raštrkanih parcela u jednoj većoj površini. Aktivnosti u funkciji su:

- Nova merenja zemljišta,
- Novo oformljenje parcela na regularan geometrijski način,
- Novo regulisanje imovinsko- pravnih odnosa,
- Stvaranje novog katastra zemljišta,
- Pristup putevima, najbolje korišćenje poljoprivredne mehanizacije i povecanje poljoprivredne produktivnosti po jedinici površine
- Urbanizacija sela sa svom popratnom infrastrukturom

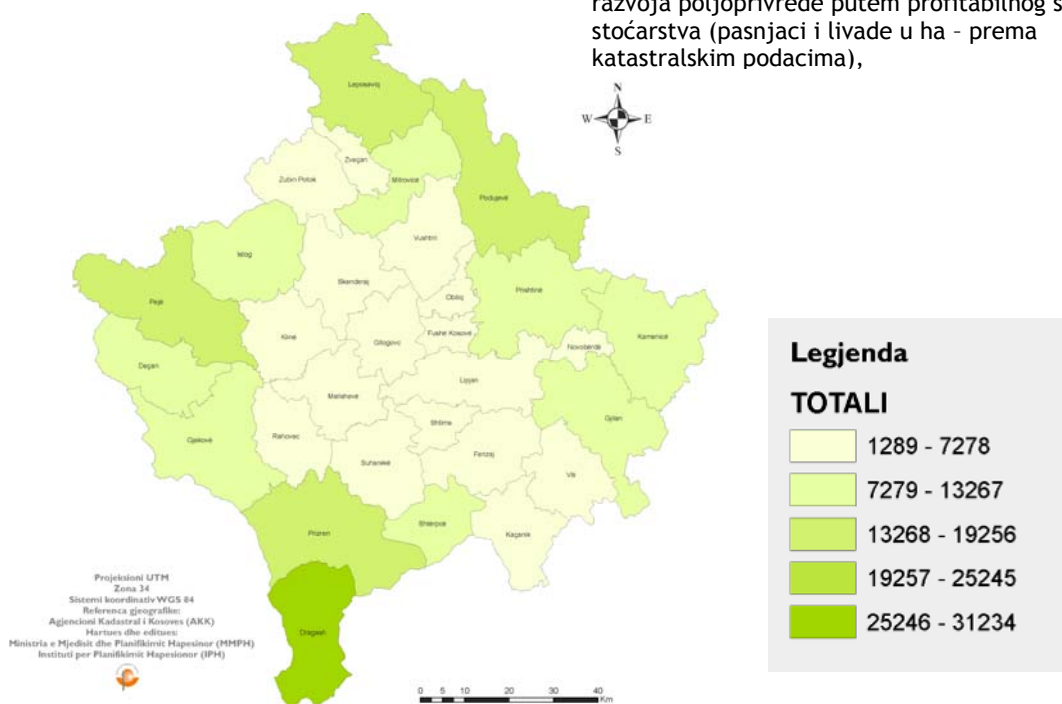
4.1.2.10. Stvaranje jednog istrajnog stočarskog fonda

Aktualno postoje tendencije za prelaz od sistema malih ekonomija (koji će postojati uglavnom po planinskim selima), u srednje i velike komercijalne farme sa intenzivnim uslovima rasta (25-50 krava i 30-60 ha) koje će se razviti u plodnim zemljama. Pozitivne izmene u stočnom fondu, uslovljeni su od izmene krmnih struktura i nutritivne osnove uopšte.

Aktivnosti

- Stvaranje kompleksa velikih farmi, izgradnja objekata i stočne infrastrukture treba da bude u harmoniji sa zakonskim odredbama odgovarajućih zakona prostornog planiranja;
- Obezbeđenje hrane: Očuvanje ekonomskih mogućnosti Kosova za efikasno korišćenje sopstvenih resursa radi smanjenja potrebe uvoza hrane i stočne hrane;
- Stvaranje pogodnih uslova za razvoj stočne aktivnosti u skladu sa kriterijumima tržišne ekonomije;
- Stvaranje potrebnih mehanizama za sprovođenje zakona i podršku farmerima
- Privatizacija asecta;
- Podrška komercijalnim farmerima putem preferencijalnih kredita;
- Razvoj agro-obrade;
- Stvaranje mogućnosti za zapošljavanje seoskog stanovništva u cilju sprečavanja migracije.

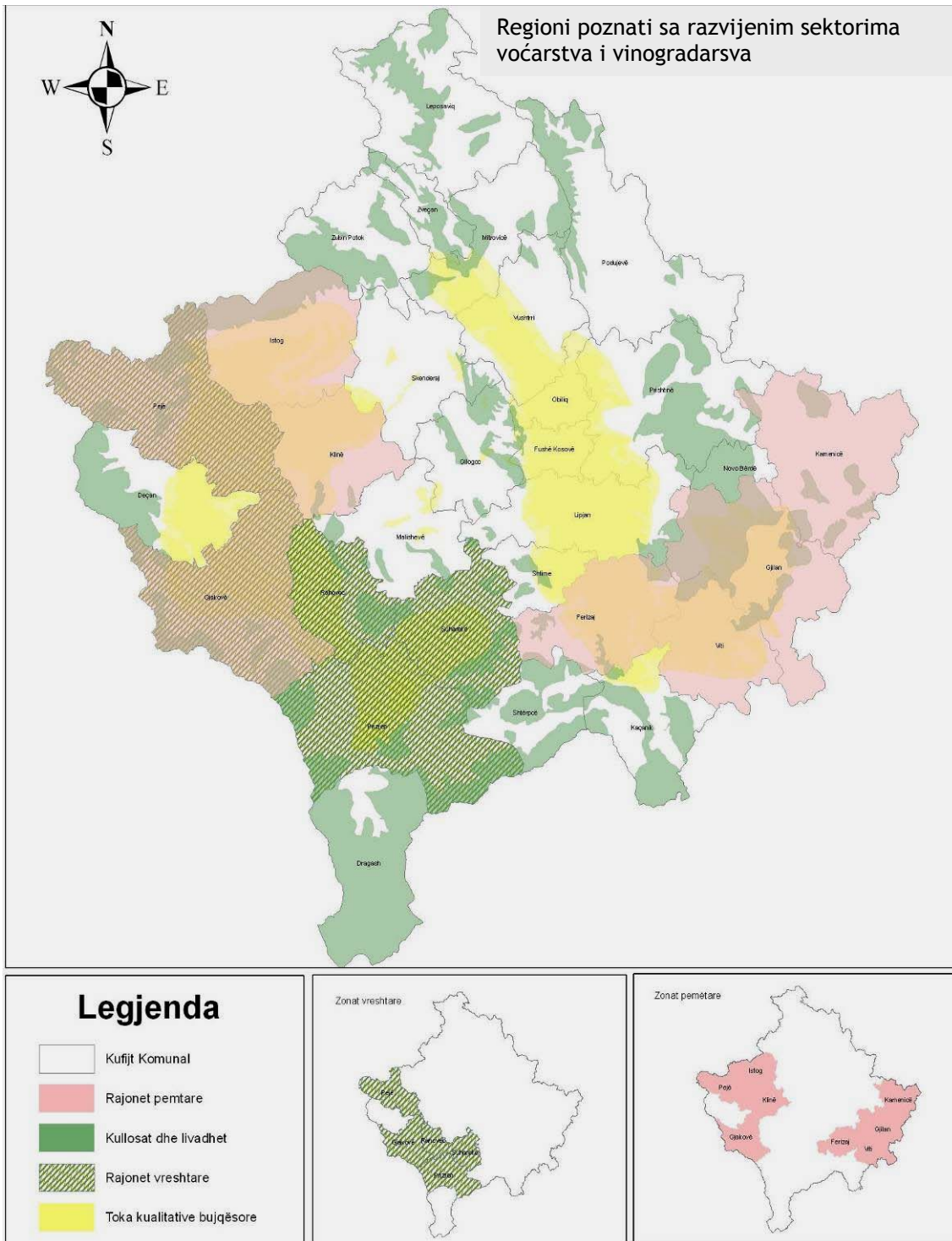
► Regionalizacija opština na osnovi potencijala razvoja poljoprivrede putem profitabilnog sektora - stočarstva (pasnjaci i livade u ha - prema katastarskim podacima),

4.1.2.11. Razvoj sektora vinarstva i vočarstva

Zaštita površina pogodnih za uzgoj vinove loze, njena sadnja na površini do 7000 ha, posebno na vinogradskom regionu Kosova i sadnja sadnja voća na površini do 10000 ha tokom budućeg desetogodišnjeg perioda nekoliko su aktivnosti u funkciji postizanja cilja za povećanje poljoprivredne produktivnosti. Proizvodnja i izvoz vina za Kosovo je značajan posao.

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA

4.1.2.12. Depopulacija naselja

Fenomen depopulacije jednog broja naselja Kosova posledica je nedovoljnog ekonomskog razvoja tih naselja, stoga napori se trebaju orjentisati na stvaranje uslova da se ta naselja ne zapuste. Aktivnosti koje se trebaju preduzeti u funkciji stvaranja ovih uslova koji su istovremeno i u funkciji postizanja cilja za razvoj manje razvijenih područja su:

- Stimulisanje stanovništva ovih naselja stvaranjem boljih uslova života.
- Mogućnosti za širenje ekonomskih aktiviteta i investicije u tehničkim sredstvima, utičajući na otvaranju novih radnih mesta, posebno u poljoprivredi,
- Olakšice za obrazovanje mladih i poboljšanje zdravstvenih usluga
- Poboljšanje tehničke infrastrukture (putevi, vodovod, kanalizacija, energija itd.),
- Zaštita i bolje menadžiranje prirodnih resursa.

4.1.3. OČUVANJE I ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE, PRIRODNIH RESURSA I KULTURNOG NASLEĐA

Prostorni plan Kosova odredilo je nekoliko ciljeva koji se odnose na životnu sredinu, prirodne resurse i kulturno nasleđe kao: očuvanje i zaštita životne sredine (vazduha, vode i zemljišta) od zagađenja i degradacije, očuvanje, zaštita i racionalno korišćenje prirodnih resursa (površinske i podzemne) i očuvanje i zaštita objekata kulturnog nasleđa. U cilju postizanja ovih ciljeva potrebno je da se preduzmu određene delatnosti, aktivnosti . Ove aktivnosti su podeljene prema namenjenim ciljevima.

4.1.3.1. Očuvanje i zaštita životne sredine od zagađenja i degradacije

Aktivnosti za postizanje ovog cilja su:

Voda

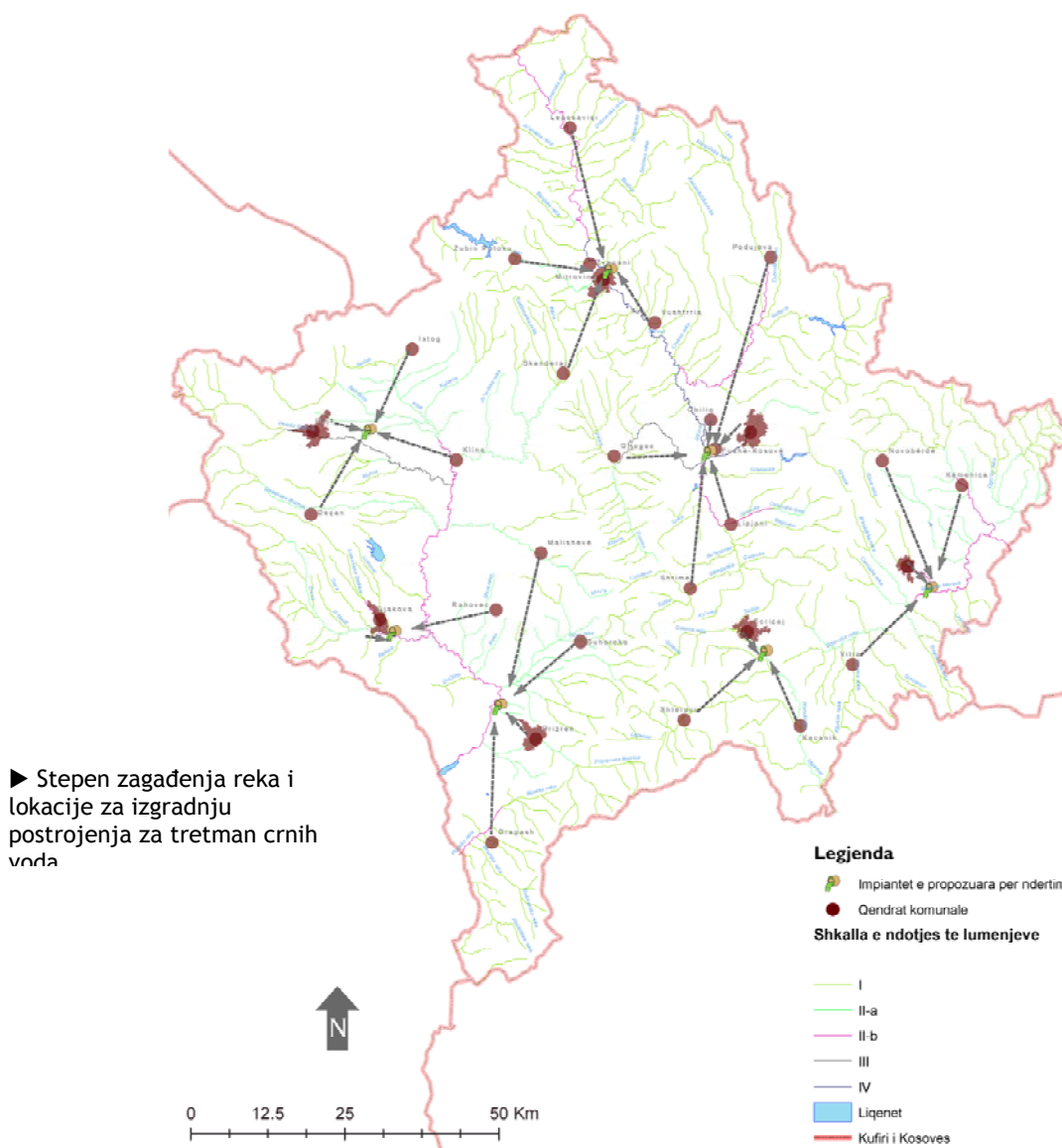
- Zakonska zabrana vađenja inerata od korita reka od strane nelicenciranih operatera.
- Zabranjena bacanja otpadaka na koritama reka.
- Standardizacija deponija.
- Korišćenje hemijskih đubriva i pesticida u poljoprivredi, treba da bude prema standardima za minimizaciju zagađenja podzemnih i površinskih voda.
- Treba se osigurati efikasnija zaštita u deponijama rizičnih materijala koji mogu izazvati katastrofe u podzemnim i površinskim vodama.
- Svaki industrijalni objekat ili vrsta industrijalne delatnosti, rudnik, površinski kop, treba izgraditi industrijalne impijante na osnovu ekonomske delatnosti, uradi hemijsko i biološko čišćenje voda.
- Izgradnja impijanta za čišćenje fekalnih voda iz kanalizacija naselja.
- U mestima gde se ukazuje potreba odstranjivanja inertnih depozicija, uraditi to na profesionalan način.
- Zabraniti svake mehaničke aktivnosti sa mašinerijom u koritama reka.
- Zabraniti pranje motornih vozila i ostale opreme površinskim vodama.
- Čišćenje korita reka i njihovo održavanje od strane svih nivoa upravljanja.
- Zabranjuje se bacanje otpadaka i substancija koje rizikuju biljni i životinjski svet reka.
- Primena strogih kazni za zagađivače.
- Monitorisanje legalnih deponija i procena stanja.
- Eliminisanje svih ilegalnih deponija koje vrše zagađenje vode.
- Oправка ili izgradnja glinenih slojeva i kanala za prečišćavanje za odstranjivanje zagađenja podzemnih i površinskih voda.
- Hitno čišćenje industrijskog parka u Mitrovici da bi se onemogućilo zagađenje podzemnih i površinskih voda sa teškim metalima.
- Striktna kontrola upotrebe hemijskih đubriva i pesticida na poljoprivrednim zemljištima.
- Zabranjena u potrebe hemijskih preparata pored korita reka određenih zakonom.
- Zabranjena bacanja u vodi svake hemijske i biološke substancije koja se koristi u poljoprivredi.

- Sigurnost, nadzor i redovno održavanje deponija sa rizičnim materjalima, osobito one u kompleksu Trepča, u KEK-u i Hani i Elezit
- Decentralizovano tretiranje fekalnih voda, prema kojoj svako naselje treba imati sopstveni impijant za tretiranje fekalnih voda, ili centralizovano tretiranje - izgradnja impijanata u sedam regionalnih centara.

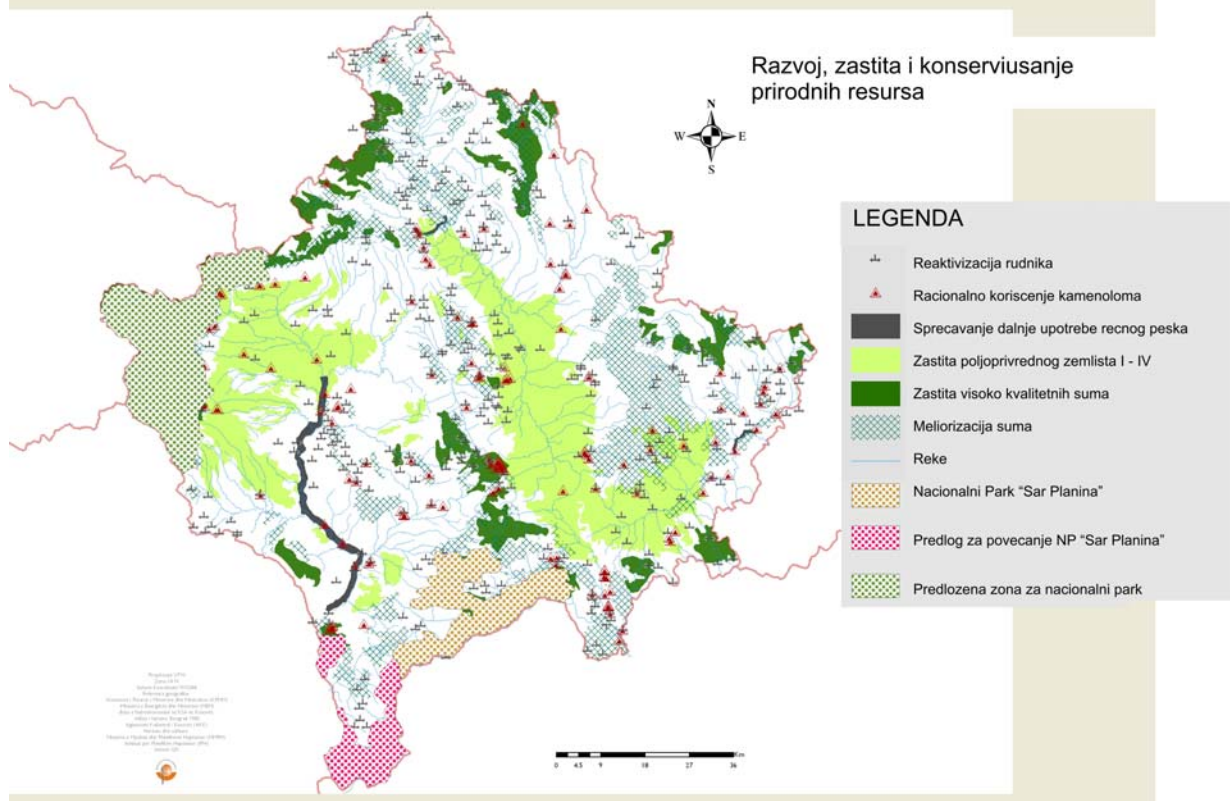
Redukcija zagađenja reka prema prioritetima po etapama i potreba za zaštitu reka:

Prioritet	ITUZ	Reka	Kategorija	Prva etapa		Druga etapa	Međunaro dni pritisak
				Primarno tretiranje	Tercijarno tretiranje		
I	Priština	Sitnica	IV	2007-2009	2010-2011	2013-2014	Visok
II	Mitrovica	Sitnica-Ibar	IV-III	2009-2010	2012-2013	2015-2016	Visok
III	Prizren	B.Drim	Klasa I-II	2008-2013	2012-2013	2014-2016	Nizak
IV	Peć	Bistrica	Klasa I-II	2009-2010	2013-2014	2016-2018	Nizak
V	Djakovica	Erenik	Klasa I-II	2013-2015	2018-2019		Nizak
VI	Gnjilane	Morava-Kriva reka	Klasa II	2014-2015	2017-2018	2020	Nizak
VII	Uroševac	Nerodime - Lepenac	II-III	2016-2017	2018-2019	2020	Visok

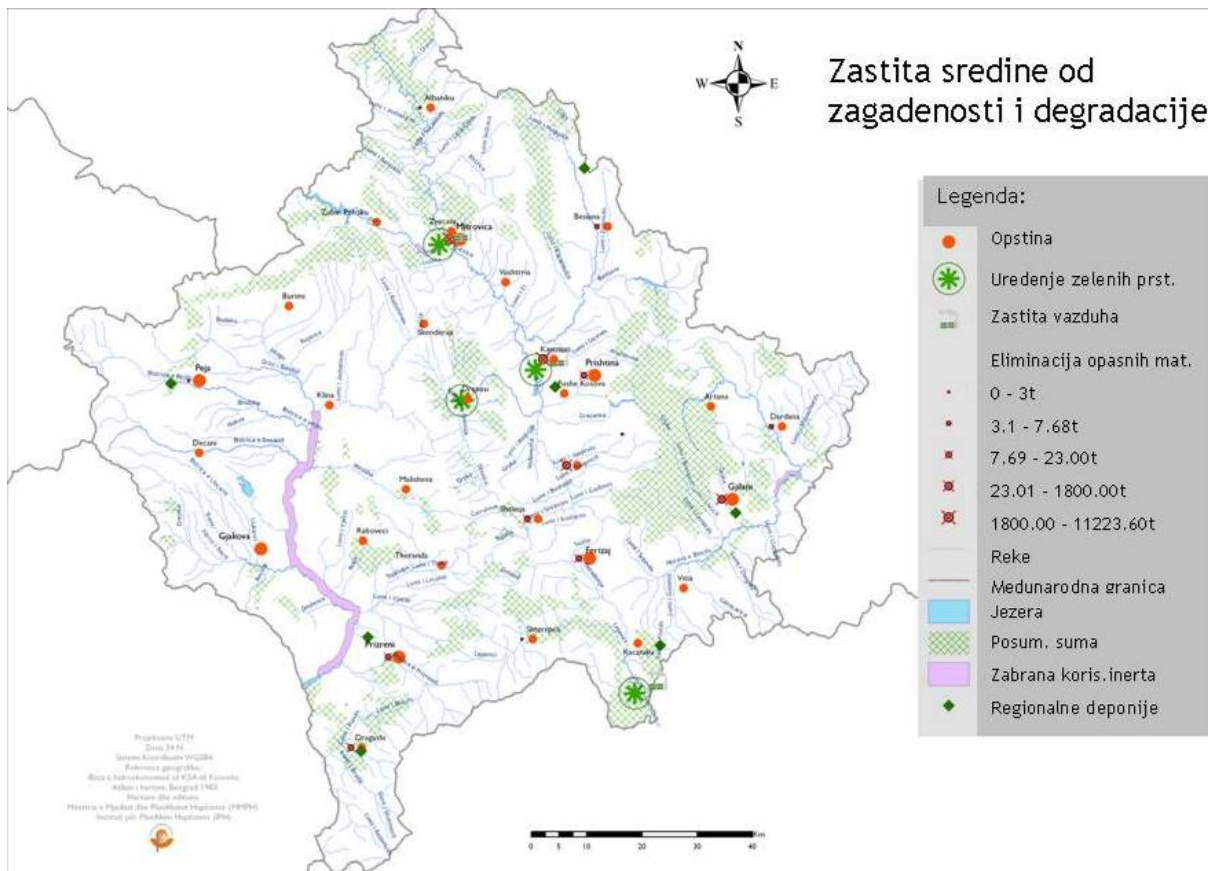
Izvor: Studija o Strategiji za tretiranje fekalnih voda, Finalni Izveštaj - Ministarstvo stranih poslova Finske - MSPP

Vazduh i zemlja

- Poštovanje zakona za zaštitu sredine.
- Primena zakonskih propisa za čuvanje hrane od jonskog zraćenja.
- Definisane dozvoljenih vrednosti zagađivača vode, vazduha i zemlje u saglasnosti sa EU.
- Tretiranje deponije rizičnih otpadaka u Trepći
- Ponovno kultivisanje i ozelenjenje deponije pepela u KEK-u.
- Čuvanje kvaliteta sredine.
- Obavezna upotreba vozila sa katalizatorom.
- Zaštita od degradacije.
- Zaštita od erozije.
- Čuvanje kvalitetne poljoprivredne zemlje.
- Racionalno korišćenje prirodnih resursa, čuvanje biodiverziteta i prirodnih vrednosti.
- Procena uticaja na sredinu za sve investicione projekte.
- Čuvanje integriteta šuma i šumskih resursa.
- Istrajno menađiranje šumama i šumskim resursima.
- Zaustavljanje ilegalnih seća i uništavanja šuma.
- Odstranjivanje ekonomskih delatnosti koje su štetne za sredinu.
- Bacanje otpadaka u deponijama i njihovo recikliranje.
- Pošumljavanje površine od 10.000 ha (1000 ha/godini).
- Usvajanje Zakona o Nacionalnom Parku "Sar Planina" sa površinom od oko 35.000 Ha.
- Prosirenje teritorije Nacionalnog Parka "Sar Planina" u prvcu opštine Dragas (prosirenje ce se versitit u fazama nakon istrazivanja vodjenih na terenu sa površinom od oko 30.000Ha);
- Proglašenje Nacionalnog Parka "Bjeshket e Nemuna" posle izvodjenih istrazivanja na terenu;
- Određivanje zona sa devičanskim šumama, šumskih rezervata i šume za lov.
- Čuvanje reliktnih i endemičnih vrsta flore i faune.
- Stvaranje zelenih pojaseva u okolini zona sa negativnim dejstvom na sredinu.

4.1.3.1.1. Zone ugrožene od poplave i erozije

Poplave

Da bi se rizikovane zone od poplava stavile pod kontrolom, MSPP odnosno departament za menadžiranje voda, u saradnji sa kompetentnim vlastima za ekonomiju, financije, poljoprivredu, šumarstvo, trgovinu, industriju, javne usluge, saobraćaj, transport, energiju, ruralan razvoj, stanovanje, izgradnja i zaštita prirode trebaju sastaviti: Plan za Administraciju Poplava sa jednim ciljem da minimiše posledice i dešavanje poplava. Za njeno postizanje potrebne su aktivnosti:

- Stvaranje baze podataka sa informacijama o dovodu reka.
- Kartografski prikaz rizikovanih zona uzduž korita reka sa ciljem neprekidnog nadzora.

Sistem predviđanja i uzbunjivanja tokom poplava

- Uzdizanje profesionalnog kadra za predviđanje, nadzor i uzbunu, na nacionalnom nivou.
- Izrada emergentnih planova u slučaju poplava, od strane odgovarajućih institucija za menadžiranje kriza.

Sprečavanje negativnih efekata od poplava sa predhodnim tehničkim merama.

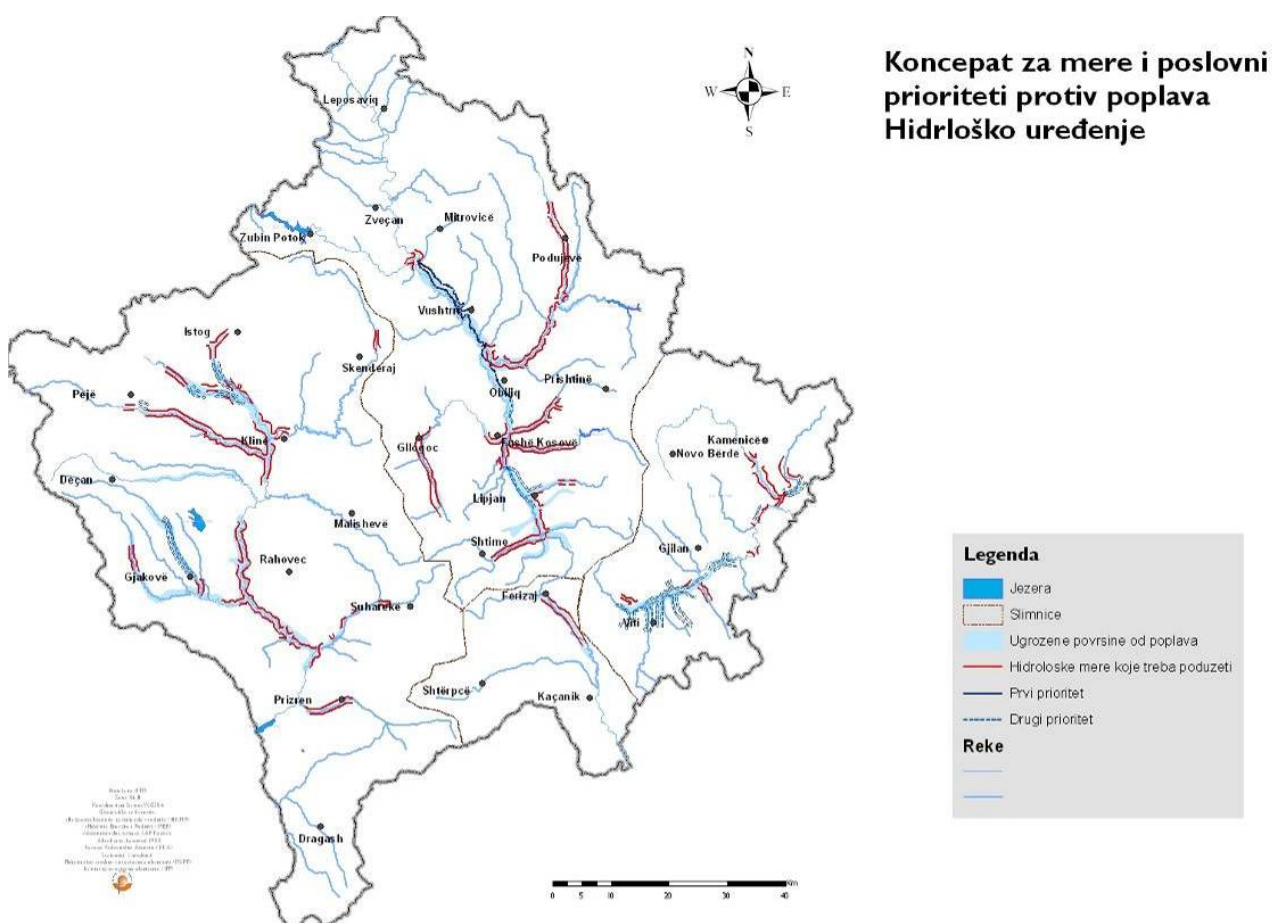
- Preduzimanje tehničkih mera po obalama reka pa čak i u koritama reka, da bi se izbegle prirodne prepreke ili one stvarane od faktora čovek.
- Izgradnja zaštitnih obala u zonama u kojima korito reka ne može primiti sav dovod vode
- Urbanizacija obala reka, njihova meliorizacija i pošumljavanje kao zaštitan faktor.
- Održavanje tokova reka.

- Zakonom zabraniti korišćenje poljoprivrednog zemljišta pored reka kkoja utiče na stepen rizičnosti od poplava
- Zabranjenje svih građevinskih delatnosti pored obala reka, osim onih objekata koji imaju ekonomski karakter (mostovi, brane, drenažni kanali itd.) koji ne rizikuju tok vode.

Prevenција uništenja flore pored obala reka, osim onih koji deluju negativno.

- Zabranjivanje uništenja flore pored obala reka
- Sadnja drveća duž rečnih obala u cilju sprešavanja erozije, poplava kao i prirodnog pejzaža, konformno prethodnim studijama.
- Sprećavanje vađenja inerata od korita reka.
- Ponovni povratak korita reka u prethodnom stanju.
- Zabrana građenja pravca rečnog korita.

MINI

Erozija

Regioni u kojima ima veliki intenzitet erozija koja izazivaju štetne posledice u rečne tokove, zemlji, šumama i ostalim objektima i nekretninama, trebaju se od strane opštine proglasiti erozivnim zonama, na osnovu Zakona o Vodama Kosova.

Vlada Kosova proglašava erozivne zone onda kad su veliki nacionalni interesi taknuti od strane erozija, i tada sastavlja zaštitne mere.

Zaštita od erozije je cilj i dužnost svih korisnika, kao onih koji koriste poljoprivredna i planinska zemljišta, šuma, voda i ostali prirodnih bogatstava, sa ciljem zaštite puteva, naselja, poljoprivrednih zemljišta i ostalih materijalnih dobara.

Sa ciljem sprečavanja erozivnih aktivnosti, trebaju se preduzeti konkretni koraci:

1. Zabrana seća i degradacije šuma.
2. Zabrana preterane ispaše
3. Zabrana korišćenja materijalnih dobara koji izazivaju eroziju

Antierozivna delovanja

Da bi se sprečio nastavak ovog negativnog fenomena, trebaju se preduzeti ove hidrotehničke, poljoprivredne i biološke mere.

Hidrotehničke mere

- Izgradnja teraca, gardona i brana na koritima potoka i reka, kao zaštitne hidrotehničke mere za minimizaciju snage izdublivanja.
- Izgradnja arginatura na obalama reka
- Sađenje drveća po obalama reka
- Zabrana vađenja inerta od korita reka

Poljoprivredne mere

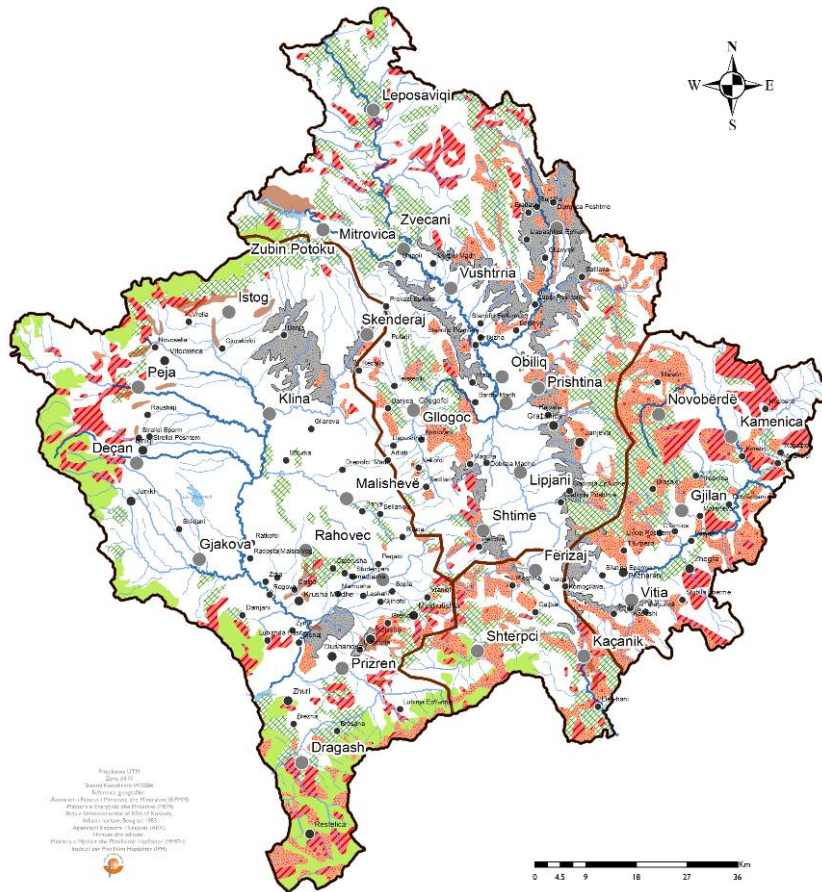
- Održavanje poljoprivrednih zemljišta
- Tačna primena poljoprivrednih praksi
- Korišćenje navodnjavanja i ceđenja na osnovi uputstava eksperta
- Porast investicija za zaštitu zemlje pored obala reka.

Biološke mere

- Zaštita postojećih šuma od nekontrolisanih seća i od vatre
- Zabrana ispaše u golim i biljnim životom siromašnih planina.
- Pošumljavanje degradiranih mesta
- Stvaranje zelenih pojaseva u onim regionima gde je visok stepen erozija.
- Sađenje drveća pored obala reka, potoka, tamo gde je erozija aktivna.

Prioritarne lokacije gde se trebaju poduzeti antierozivne mere:

- Na slivu reke Ibar oko 947km² ili 23% površine sliva je na I,II, stepenu rizičnosti.
- Na slivu reke Binačka Morava oko 700km² ili oko 41% je na I,II, stepenu rizičnosti.
- Na slivu reke Beli Drim oko 800km² ili 24% površine sliva je na I,II, stepenu rizičnosti.
- Na slivu reke Lepenac oko 230km² ili 35% površine sliva je na I,II, stepenu rizičnosti
- Intervenciji u prostoru prema podacima i karti, trebaju se preduzeti u oko 2620km² koje su rizikovane od veoma velike erozije i velike erozije.
- Opštinske vlade trebaju proglasiti najrizičnije zone i trebaju preduzeti konkretne antierozivne mere u saradnji sa MSPP, MPPRR, Agencije šuma, MJU, MEF itd.

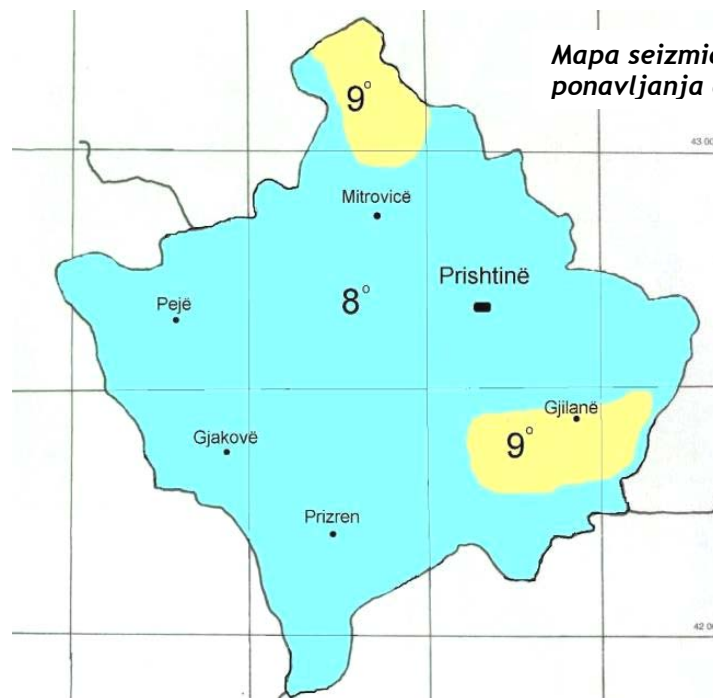

Mapa antierozije

Zemljotresi

Sa karti maksimalno očekivanih inteziteta zemljotresa na Kosovu, period obnavljanja 500 godina koje treba upotrebiti u projektovanju masivnih građevina u gradu i na selu, kako preporučuje Eurokod 8, proizlazi da su samo dve zone i konkretno zona Uroševac- Vitomirice-Gnjilane i zona Kopaonika zone gde se u budućnosti mogu desiti zemljotresi sa maksimalno očekivanim intenzitetom od IX bala MKS-64, dok se na celom drugom delu teritorije Kosova očekuju zemljotresi sa maksimalnim očekivanim intenzitetom od VIII bala MSK-64.

Mapa seizmickog intenziteta, period ponavljanja od 500 godina

PROSTORNOG PLANIRANJA
MINISTARSTVO SRED

Ciljevi Seizmološkog Instituta Kosova

- Da nadziru seizmičke aktivnosti mesta kao i da sakupe, čuvaju, obrade, analiziraju i objave seizmološke podatke koje se dobijaju putem ove mreže.
- Da podhitno obaveste nadležne organe države u slučaju da se unutar teritorije Kosova dese zemljotresi sa magnitudom ≥ 3.8 .
- Da razmene podatke seizmološke mreže sa sličnim institucijama u regionu, Evropi i Svetu kao i sa Međunarodnim Seizmološkim Centrom prema odobrenim zaduženima.
- Da vrši seizmološke i seizmotektonske studije za što dublje poznavanje seizmološke aktivnosti seizmiciteta Kosova i procenu njene seizmičke opasnosti.
- Da vrši seizmološko-inženjerske studije kako sa teorijskog aspekta tako i praktičnog. Da izvršava studije za procenu seizmičke opasnosti na lokalnom nivou za naseljene centre, gradove za ciljeve fizičkog i urbanog planiranja na seizmičkim zonama.
- Da vrši studije inženjerstva zemljotresa u vezi sa problemima kodificiranja parametara antiseizmičkih projektovanja na nivou Kosova, izvrapava ë kryej studime të Inxhinierisë së tërmeteve lidhur me problemet e kodifikimit të parametrave të projektimit antisizmik në nivel të Kosovës, të vulnerabilitetit dhe riskut sizmik për qendrat të banuara ose vepra të veçanta, si dhe punime eksperimentale në këtë fushë.
- “Izrade karte seizmološke opasnosti za Kosovo”
- Izrada projekata za seizmološki monitoring objekata od posebnog značaja (postavljanje akcelerometara)
- Koordinacija aktivnosti sa nadležnim institucijama na način da se poštuju adekvatne mere za seizmičku izgradnju.
  - Obuhvatanje zakonodavstva izgradnje na način da se seizmološki stepen službeno uzima od nadležnih institucija (SIK);
  - Službeno uzimanje seizmičkog stepena za lokaciju izgradnje gde aplikant treba da plati taksu koja treba da ima istu vrednost sa državama regiona.

► Distribucija maksimalnog zagrevanja na teritoriji Kosova za prosečno mesto, period ponavljanja 500 godina

4.1.3.2. Očuvanje, zaštita i racionalno korišćenje prirodnih resursa

Cilj je što racionalno korišćenje resursa na način da oni budu dovoljni na korišćenje i za buduće generacije. Aktivnosti za postizanje ovog cilja su:

- Da se prekine ilegalna seća šuma, postavljajući ih pod kontrolisanim i sistematskim režimom seće
- Apliciranje uslova: “dva zasađena drveta za jedno sećeno”
- Zoniranje i klasificiranje površina o kojima se prethodno definiše režim seće
- Sastavljanje plana o regeneraciji starih površinskih kopova
- Uslovljavanje regeneracije zemljišta posle korišćenja za površinske kopove za vađenje uglja
- Zaustavljanje svake prostorne intervencije u zonama od posebnog značaja za zemlju
- Izrada planova za racionalno korišćenje prostora proglašanih kao zone sa vrednostima prirodne baštine
- Sastavljanje plana saniranja deponija industrijalnih otpadaka u kompleksu Trepća i površinskom kopu Obilić
- Vađenje minerala uz pratnju prerade i finalne proizvodnje

Problemi koje se trebaju hitno adresirati

- Postojeća struktura industrijalne proizvodnje koja se oslanja na maksimalnu eksploataciju prirodnih resursa, sa visokim potencijalom zagađenja sredine
- Nekontrolisano puštanje gasova iz termocentrala koji sadrže visog stepen karbondioksida, azotnioksid i prašina
- Zagađenje vode koje je prouzrokovano zbog nedostatka tretiranja industrijalnih voda iz termocentrala
- Deponije industrijalnih otpadaka i pepela - više od 40 milijona tona zauzimaju oko 150 ha poljoprivredne zemlje
- Ozbiljne disproporcije između dinamike eksploatacije i revitalizacije eksploatiranih površina
- Nedostatak jednog funkcionalnog sistema stalnog nadzora oko štetni faktora za sredinu

Postavljanjem sistema dugoročnog planiranja treba se uticati na racionalno korišćenje prostora. Strateški cilj je čuvanje prostora, sredine i harmonizacija razvojnih ciljeva sa potrebom čuvanja ravnoteže sredine.

4.1.3.3. Očuvanje i zaštita objekata kulturnog nasleđa

Imajući u vidu visok stepen rizika od neprekidne degradacije urbanih, arhitektonskih, sredinskih celina i monumenata zaostavštine gradova i urbanih celina, treba se odrediti čuvanje kulturnih baština kao glavni cilj principa istrajnog razvoja.

Nije dovoljna samo zaštita i očuvanje kulturnog nasleđa već je potrebno i racionalno korišćenje čuvajući njihovo funkcionisanje u kontekstu njihovog razvoja.

U kontekstu zaštite od kontinuiranog uništavanja kulturnog nasleđa navedeni su ciljevi i delatnosti koji se trebaju preduzeti:

Inventarizacija (baza podataka) objekata i celina na celoj teritoriji Kosova

- Treba se uraditi inventarizacija objekata i celina pod MKOS kriterijima;
- Da se uradi procena objekata i inventarizovanih celina i da se predloži lista novih spomenika koji će imati status zaštite na nivou Kosova;
- Kontrolisanje stanja spomenika sa statusom zaštite u određenim periodima koji će se realizovati od odgovornih organa određenih od MKOS;
- Da se uradi digitalizacija shih spomenika sa statusom zaštite.
- Zaštita, očuvanje i restauracija originalnih arhitektonskih detalja važnih objekata koji doprinose na povećanju vrednosti nasleđa.

Definisanje istorijskih oblasti sa kulturnim nasleđem

- Izrada regulacionih planova za oblasti sa KN, planova za konserviranje i upravljanje oblastima sa kulturnim nasleđem;
- Kontrolisanje razvoja uradit će se od strane planova uređenja.
- Moderne građevine ne trebaju da imaju negativnih, komercijalnih i uniformnih uticaja, ali se moraju uključiti, uskladiti sa starim da bi više obogatilo.

Samoosvešćivanje i informisanje o ulozi i značaju KN

- Uključivanje KN i PN u školskim programima;
- Obuka vodiča o KN i PN na lokalnom i centralnom nivou;
- Obeležavanje svih spomenika i zaštićenih celina KN i PN;
- Pripremanje karti, brošura, letaka itd. za spomenike i celina KN i PN;

Međdržavna saradnja u oblasti zaštite KN

- Konkurisanje u međunarodnim fondovima sa projektima koji omogućuju održivi razvoj u aspektu zaštite KN;
- Ratifikacija međunarodnih konvencija (European Landscape Convention, Convention for the protection of the Archaeological Heritage of Europe-Granada Convention 1985, European Convention on Protection of the Archaeological Heritage - Valletta 1992,)

Međuministarska saradnja centralnog i lokalnog nivoa

- Podrška od strane državnog nivoa o značaju i ulozi KN, putem politika razvoja koji će biti osnova za postizanje naših ciljeva koje je zaštita KN od konstantnog uništavanja.
- Realizacija zajedničkih projekata usklađujući dužnosti i obaveze koje proizlaze od institucija posebno;
- Poštovanje međuinstitucionalne hijerarhije uvek na ispunjavanju zahteva u cilju planiranog i održivog razvoja.

Kulturni turizam kao faktor ekonomskog razvoja zemlje

- Da se uradi funkcionalna uključenost ovih oblasti, omogućavanje slobodnog pristupa posetiocima, preporučuje se njihovo oživljavanje putem promena namene na pr. restoran, zanatska radionica, muzej, galerija, izložba itd. znači u funkciji razvoja turizma i istovremeno ekonomskog razvoja;
- Pružanje olakšanja vlasnicima objekta sa KN, putem podsticanja u kontekstu zaštite KN i PN;

4.1.4. RAZVOJ I INTEGRISANJE INFRASTRUKTURE I KOMUNIKACIJE

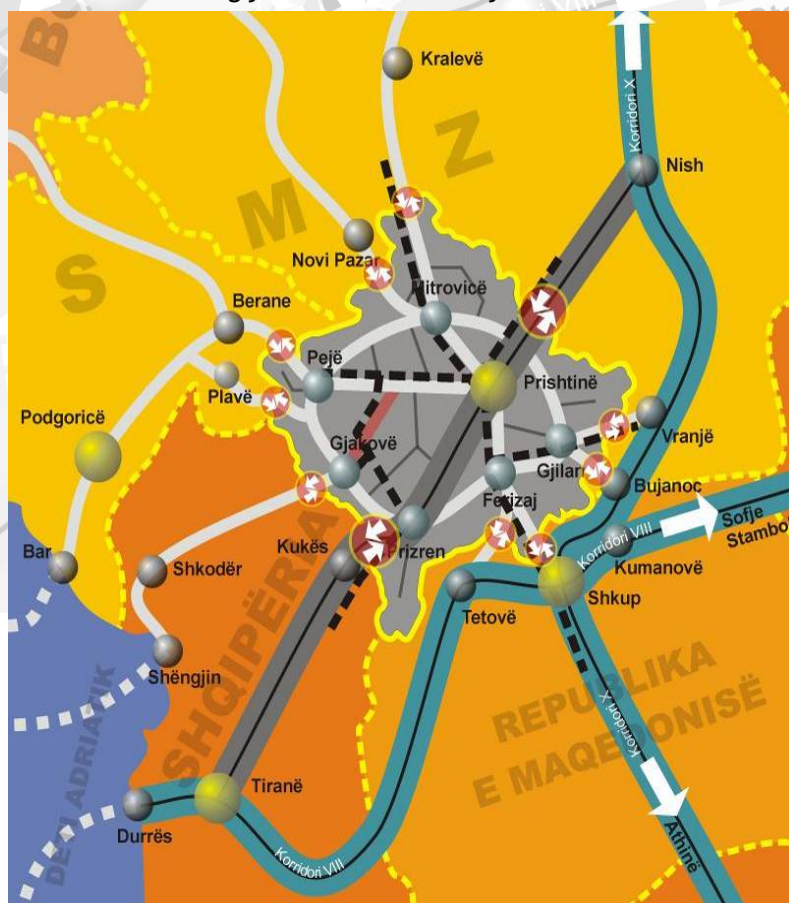
Lakši pristup na urbane i regionalne puteve, glavni putni koridori unutar Kosova koja vežu Kosovo sa regionom, pristup na usluge javnog transporta, neprekidno snabdevanje električnom energijom, pristup u vodovodnoj i kanalizacionoj mreži, mreži fiksne telefonije i mreži interneta.

Kosovo je okružena putnim koridorima koji vežu ovaj deo regiona sa ostalim delovima Evrope. Naš cilj je da se Kosovo veže i bude deo ove mreže. Ovaj cilj i poboljšanje unutrašnje saobraćanje mreže koji podrazumeva pristup za sve, odražavaju definisanje i glavne ciljeve plana vezano za razvoj infrastrukture.

Promene koje se dešavaju u ekonomiji, utiču u svim sektorima uključujući i sektor transporta i telekomunikacija. One se odražavaju u raznim oblicima od kojih najistaknutija je:

- Zahtev za brže kretanje ljudi, robe i informacija podrazumevajući:
  - izgradnju prstenova za velike centre
  - širenje glavnih ulaza i poboljšanje kvaliteta ovih puteva
  - izgradnju novih puteva koji bi povezali pogranične zone u severnom i severnoistočnom delu Kosova
  - rasterećivanje urbanih zona od nepotrebnog saobraćaja
  - porast kvaliteta javnog transporta unutar i između gradova
  - sanacija i izgradnja novih železničkih linija promovišući železnički transport kao najpovoljnije sredstvo transporta
  - učvršćivanje i širenje linija telekomunikacija
- Za vanjski nivo, težnja i glavni cilj su:
  - vezanje Kosova sa Jadranskim Morem preko luka Drač i Shën Gjini, odnosno izgradnja autoputa Merdare-Drač i kao alternativa izgradnja puta Djakovica Shën Gjini (hodnik "Adriatik Alpe")
  - povezanost unutrašnje mreže sa: Hodnikom VIII i Hodnikom X, Jadranskom Magistralom i
  - širenje distributivne mreže električne energije sa susjednim zemljama

► Učvršćivanje unutrašnje mreže da bi omogućilo sveopsti pristup i vezu Kosova sa regionalnom i Evropskom mrežom

Glavni cilj je integrisanje infrastrukture i telekomunikacija na Kosovu sa onima u regionu u Evropi. Ovaj cilj je deo vizije za Kosovo i izražava napore pomoću kojih će se dostići:

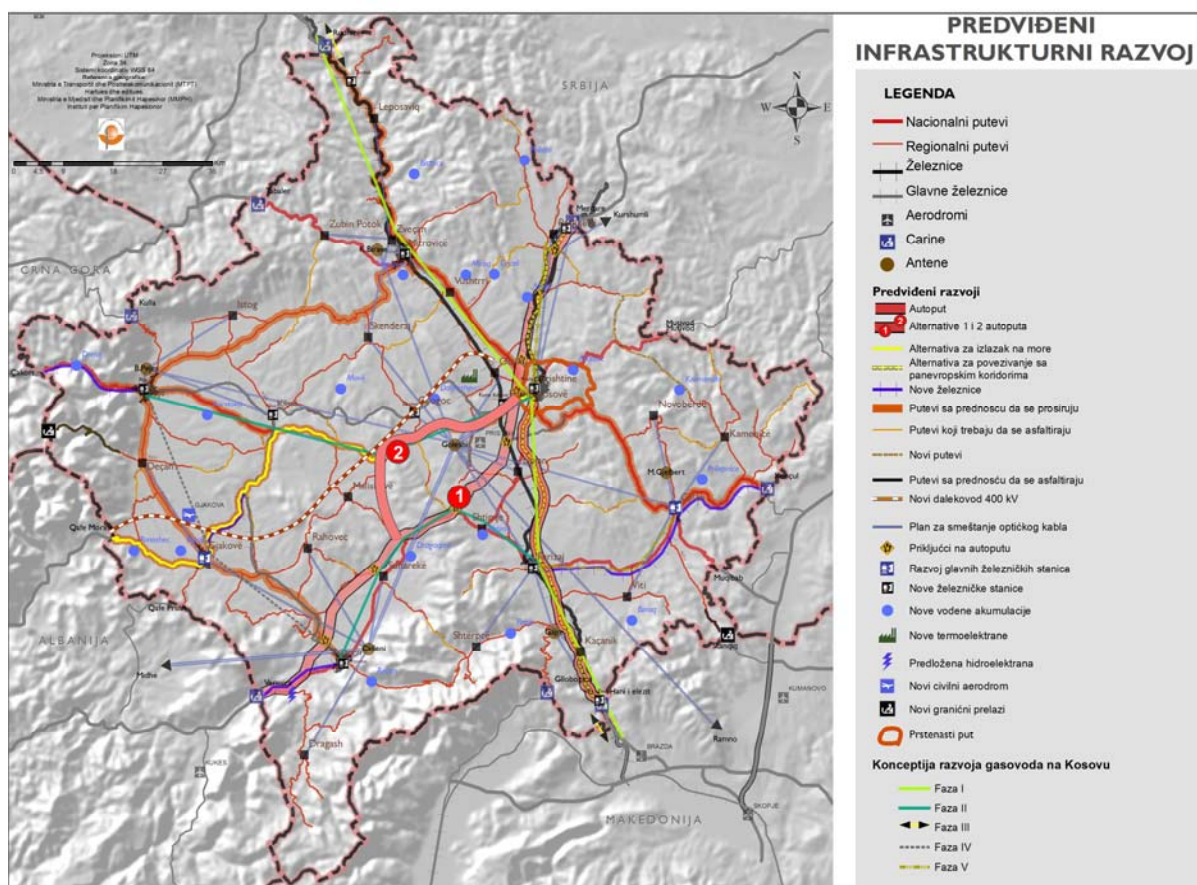
- Osiguravanje sveopšteg pristupa u infrastrukturi
- Pobošanje mreže i objekata unutrašnje infrastrukture
- Kvalitetne javne usluge
- Veza sa Evropskim putnim koridorima
- Regionalna saradnja u razvoju infrastrukture
- Raznolikost i visok kvalitet telekomunikacija

Predložena strategija, deo infrastrukture i veza baziran je na planove i razvojne prioritete raznih vladinih sektora i preporuka izašlih od skupova sa međuministarskim grupama i česte javne konsultacije. Ova strategija osniva se na sledeće projekte:

- Pobošanje putne infrastrukture u ruralnim zonama i graničnom pojasu gde su kao prioriteti:
  - Asfaltiranje puta na relaciji Dečane-Kožnjeri- granica sa Crnom Gorom
  - Izgradnja puta koji direktno povezuje Kamenicu sa Podujevom
  - Izgradnja puta na relaciji Prizren- granica sa Makedonijom
  - Izgradnja puta koji povezuje Leposavić sa regionalnim putem R126
- Proširenje puteva M2(Od Prištine do Mitrovice), M9, M22.3, M25.2, M25.3, R107, R101 i M9.1
- Izgradnja autostrade Merdare-Vrnica
- Izgradnja autostrade Priština- Han Elezija
- iznad prstena Prištine
- Pobošanje autobuskih stanica
- Izgradnja železnica na relaciji Prizren-Vrnica, Uroševac-Gnjilane, Ratkoc-Đakovica i Peć-Čakorski tunel (Crna Gora)
- Aktivizacija i modernizacija infrastrukture i železničkih mobilnih kapaciteta;
- Izgradnja integralnog transportnog terminala u Kosovom Polju
- Razvoj železničkih stanica posebno stanica Priština, Podujevo, Livale, Mitrovica, Lešak, Drenase, Klina, Peć, Uroševac, Kačanik, H.Elezi, Prizren i izgradnja novih stanica u Gnjilanu i Đakovici.
- Porast kapaciteta, modernizacija, povećavanje referentnog koda i kategorije za sletanje međunarodnih aviona Prištine.
- Avansiranje aerodroma Đakovice na civilni aerodrom
- Izgradnja novih termocentrala u blizini Obilića
- Izgradnja hidrocentrale u Žuru
- Izgradnja minihidrocentrala na bazi studiranja fizibiliteta za njihovu izgradnju
- Otvaranje novog rudnika lignita u Sibovcu, opštine Obilić
- Izgradnja dalekovoda 400 kV koji povezuje Kosovo sa Albanijom
- Jačanje mreže za prenos i distribuciju električne energije- izgradnja prstena linija 400 kV prenosa sa 4 glavne podstanice 400/110 kV (TC Kosovo B, Peć, Prizren i Uroševac) i direktne veze od ovih podstanica sa električnim sistemima susednih zemalja
- Sukcesivni prenos sa elektroenergetskog sistema 110/35/10 kV na sistem 110/20 kV
- U početku snabdevanje Prištine toplotnom energijom kogenerisane od termocentrale Kosovo B a kasnije snabdevanje Mitrovice, Uroševca, Vučitrna, Peći, Đakovice i Prizrena
- Izgradnja rezervoara za tečna goriva sa kapacitetom 90 dnevnog snabdevanja
- Instaliranje gasovoda duž magistralnih puteva koji povezuju sedam najvećih centara Kosova i nekoliko manjih centara i njihovo povezivanje sa gasovodima Srbije i Makedonije; snabdevanje u pet faze:
  - Prva faza - snabdevanje prirodnim gasom Prištine ili od IRJM ili iz Srbije
  - Druga faza - snabdevanje Mitrovice, Peći i Prizrena
  - Treća faza - formiranje luka između zajednice Srbije, Crne gore i IRJM
  - Četvrta faza - snabdevanje Đakovice i Vučitrna
  - Peta faza - snabdevanje Kamenice i Podujeva

- Izgradnja vodnih akumulacija Dragačina, opštine Suva reka, Kremantane, opštine Kamenice, Ponošeca i Ripaja, opštine Đakovice, Bistrice i Vaganice, opštine Mitrovice, Polata i Majanice, opštine Podujeva, Cecelije i Miroće, opštine Vučitrna, Drelajve i Krstovca, Makovca, opštine Peći, Move, opštine Obilića, Dobroševaac, opštine Kamenice, Makovac, opštine Prištine, Štimlja, Rečana, opštine Prizrena, Firaža, opštine Štrpce i Binaće, opštine Vitice.
- Izgradnja prstena optičkih kablova
- Proširenje i modernizacija komunikacione infrastrukture
- Proširenje nacionalne mreže mikrovalne transmisije SDH
- Pokrivanje cele naseljene teritorije Kosova sa mrežom mobilnih telefona
- Proširenje internet mreže(dial-up i bežične mreže)

Gorenavedeni prioriteti omogućavaju postizanje glavnih ciljeva. Jedan deo njih imaju značajnu ulogu i daju brže rezultate. Jedan deo njih omogućava vezu naše zemlje sa regionom i Evropom, dok ostali deo omogućava poboljšanje mreže i objekata unutrašnje infrastrukture i porast kvaliteta javnih usluga. Ostali prioriteti imaju direktan uticaj u postizanju raznolikosti i visokog kvaliteta telekomunikacija.

Pridavajuci vaznost realizaciji i razvoju raznih sektora vlade kao deo strategije za fizicki razvoj infrastrukture, steci ce se mogucnost ublazavanja jednog od najvećih problema-zaposlenosti.

Izgradnjom puteva stice se mogucnost bolje komunikacije a time i bolji kvalitet usluga sto bi u velikoj meri doprinelo zaustavljanju iseljavanja stanovnika u trazenju boljih usluga .

Razvijanjem železničke mreže kao jednom od najjeftinijih načina transporta, omogućilo bi bolju povezanost većih centara Kosova a time i lakši transport robe unutar i van zemlje. Time bi se omogućilo bolja razmena dobara i time olakšanje putnog transporta

Izgradnjom autostrade stvaraju se nove mogućnosti zapošljavanja i stvaranje prihoda od korišćenih taksi bi na direktan način pomogli uopštenom razvoju putne mreže na Kosovu.

Ponovnom upotrebom i dodavanjem novih linija železničkoj mrezi, takodje povećava mogućnost novih radnih mesta kao i stvaranje prihoda za opšti razvoj.

Izgradnja (nagradnja) energetske kapaciteta bi s omogućila bolja i sigurniju sredinu što bi prouzrokovalo povećanje kapaciteta i nove investicije.

4.2. PROCENA STRATEGIJE

Strategija je testirana prema trendu ili takozvanoj "strategiji ne urađivši ništa". Testiranje ili procent je realizovana upotrebljavajući matricu postizanja ciljeva. Ova takozvana strategija znači da se dozvoljava budući razvoj u prostornom planiranju Kosova vrši prema sadašnjem trendu ne planirajući to. Testiranje scenarija trenda rezultirao je da ako se ovaj scenario primenjuje, opšte stanje prostornog planiranja još lošije će završiti.

U nedostatku planiranja za jedno racionalnije korišćenje prostora, naselja /veliki gradovi nastaviće trend proširenja. sa hovima će se povećati i prostor neformalne teritorije. Ovo stanje će rezultirati sa visokim troškovima investiranja na infrastrukturi i uslugama, i neće se koristiti ni minimum mogućnosti strateškog sinergetskog delovanja. Trend migracije ka velikim centrima nastaviće se, a prostor za življenje sa lakšim pristupom i povoljne uslove ne bi bilo uopšte. Veliki centri bi nastavili svoj razvoj pod uslovima tržišne ekonomije postavljajući veće kriterije života nego da promovše jedan komplementarni razvoj. Priština, zbog funkcije kao administrativni i univerzitetski centar, sakupila bi glavne ekonomske i socijalne delatnosti, što bi isprva nudilo povoljniju poziciju u regionalnom tržištu ali, za Kosovski kontekstu to bi uzrokovalo posledice nejednakog socio-ekonomskog razvoja u odnosu sa drugim delovima teritorije. Ovako bi stigli u jednoj situaciji depopulacije ruralnih zona, i manjih urbanih centрова, što bi uzrokovalo socijalni pritisak i podelio Kosovo u dva regiona, onaj živi i onaj sa izraženim znacima periferijalnosti u razvoju

U slučaju ako se ne preduzimaju nikakve mere, oslanjajući se samo u činjenici da postojeće zakonodavstvo se ne može primeniti, mogu se predvideti veliki promene u aspektu reformacije u administraciji. Ali što je još lošije u ovom slučaju je predviđanje nepovratnog gubitka prirodnih resursa, konkretno zbog nedostatka efikasne strategije za njihovu zaštitu i postojani razvoj. Sume, kvalitativno poljoprivredno zemljište, rudnici, voda i stvorene vrednosti naslednog karaktera bile bi degrađirane i došle bi do kritične granice njihove funkcionalnosti i njihovih korišćenja.

Nastavljanje istog trenda doneće negativne posledice u nekoliko:

- Ne uključivanje Kosova u mrežu regionalne infrastrukture utiče na veće troškove civilnog transporta i robe.
- Otežani pristup naseljima utiče na opštu ekonomiku stagnaciju države.
- Sužavanje glavnih arterija sprečiće normalno pokretanje unutar teritorije,
- Nedostatak osnovnih usluga - (fizičke i socijalne infrastrukture) u naseljima će izazvati pokretanje stanovništva ka velikim gradovima i Prištini.

I Kao posledica ovoga utiče na neadekvatnom prezentiranju Kosova naspram regiona i Evrope, stvoriti će i neprikladnu klimu za moguće strane investitore za koje trenutno naše mesto ima veliku potrebu.

5. ODREDBE ZA SPROVODJENJE

Odredbe za sprovođenje predstavljaju uslove koji se moraju ispuniti za sprovođenje Prostornog Plana Kosova.

Opšte odredbe

- Prostorni Plan Kosova (PPK) je glavni dokumenat za sistem planiranja na Kosovu;
- Drugi dokumenti za osnovu imaju prostor i uticaj na njega treba da je u skladu i da se podvrgavaju upustvima PPK;
- Dokumenti PPK-a pokrije period od najmanje deset godina, počevši od trenutka postupanja na snazi.
- Razmatranje i eventualna Revidacija dokumenta može se vriti u periodu od pet godina. U posebnim slučajevima revidacija se može vriti i prema potrebi.
- Odgovorna za razmatranje i revidaciju je Ministarstvo Sredine i prostornog planiranja odnosno Institut za Prostorno Planiranje;
- Ovaj dokumenat stupa na snagu posle odobrenja od Vlade Kosova, i usvajanje od Skupštine Kosova;

5.1. Uslovi modele prostora prema karakteristikama korišćenja i destinacije

- Prostori sa određenim destiacijama moraju ispuniti uslove zaštite životne sredine i povećanja kvaliteta života i ne dovođenju u opasnosti zdravlje stanovnika, racionano korišćenje prirodnih resursa;
- Prostori za stanovanje, za sport i rekreaciju ne mogu stajati blizu industrijalnih kapaciteta;
- Prostori za stanovanje i sve druge destinacije, izuzev poljoprivrede, ne mogu biti poljoprivredno zemljište iz kategorive I do IV;
- Prostori za stanovanje i sve druge destinacije ne mogu biti na zaštićenim zonama prirode. Iznimno neki prostor koji je limitiran za privremeno stanovanje, za rekreaciju i druge limitirane sportsdke aktivnosti;
- Prostori za stanovanje i sve druge destinacije ne mogu biti na teritoriji koja planirana da se napuni sodom za stvaranje jezera;
- Prostori za stanovanje i sve druge destinacije ne mogu biti na teritoriji gde je konstatirano da ima znatno podzemno bogatstvo . izuzev destinirani prostor za industriju koja će eksploatirati to bagastvo;

5.2. Uslovi određivanja prostora za vazne objekte za Kosovo

- U čestim slučajevima gde će se izgraditi važni objekti za Kosovo određuju se od potencijala za razvoj i od postojećih prirodnih faktora na tim prostorima.
- Svi objekti od drzavne važnosti moraju da se podvrgnuju procesu istraživanja koji se resava razložno za izgradnju određenog objekta
- Termocentral će se izgraditi u prostoru gde je istraživanje pokazalo da je begato ugljem koji se može eksploatirati za dugo vreme.

- Oko prostora na kojem se namazi termocentral treba da se odredi prostor ili zeleni pojas kojem je cilj da zaštiti sredinu od negativnog uticaja termocentrala
- Za određivanje prostora gde će se izgraditi vazni puteve (autoputevi, nacionalni putevi e) Za Kosovo, treba se izbeći što je više moguće prostorima gde su poljoprivredne zemlje iz kategorije I do IV i onima sa podzemnim bogastvom. ne dozvoljava se izgradnja vaznih puteve da se izgradi u prostorima za zdatnim podzemnim bogastvom koje su vitalne za Kosovo, na nacionalnim parkovima, na posebno zastičenim zanama, na striktnim zonama itd .
- Na obe strane autoputa moraju se postavljati zastitni prostori, zeleni pojasi kojima je cilj da zaštite sredinu od buke i gasova koje ispuštaju automobila .
- Zabranjuje se izgradnja jakih objekata, dugotrajnih u prostoru gde će se u budućnosti izgraditi vazni objekti za Kosovo.
- Objekti od posebne važnosti dozvoljavaju se da se izgrade u slučaju kada do dopuštaju postojeni prirodni faktori. Prednost imaju prostori (lokacije) kgde postoji infrastruktura kao: laki pristup preko puta, električna energija, telekomunikacija, vodovod, kanalizacija itd .

5.3. Uslovi vršenja ekonomskih delatnosti u prostoru

- Ekonomske delatnosti moraju ispuniti sve standarde zaštite sredine;
- Prostori blizu postojećih zona za stanovanje ne mogu se destimirati za industriju koja ne ispunjava standarde;
- Prostori blizu postojećih turističkih zona ne mogu se koristiti za industriju koja zagađuje preko dozvoljenih normi ;
- Prostori koji se koriste za trgovačku delatnost - snabevanje stanovništva sa robot svakodnevnog korisćenja i šireg, mora biti unutar destimiranom prostoru za stanovanje ili veoma blizu njih ;
- Proširenje postojećih industrijskih zona i zone biznisa dozvoliče se samo ako je postojanost zone predhodno utvrđena, u slučaju hitnosti ili nedostatka prikladnog prostora da bi alocirali;
- Realizacija eventualnih parkova biznisa treba da se bazira na sledećim kriterijama:
  - Dobar pristup ka putnim koridorima - ne preko naseljima,
  - Zemlja sa niskam cenom,
  - Minimizacija negativnog uticaja u naselju i peisažu,
  - Potencijal za razvoj, zemlja, prikladna infrastruktura (kanalizacija, voda, struja, komunikacije, grejanje),
  - Maksimum indeksa za korišćenje placa ne treba prevazići 45% placa i najmanje 20% površine mora biti zeleniš;
- Bolnički Kompleksi trebaju se izgraditi u čistom prostoru gde nisu podvrgnute raznim vrstama zagađenja ;
- Objekti predškolskih institucija i one osnovnoj skoli trebaju se izgraditi unutar destimiranom prostoru za stanovanje ili veoma blizu njih. Prostor se treba krediti za zastitnim prostorom i budu pristupačne od javnog transpotra. Alocirani placovi za ove izgradnje moraju ispuniti sledeće kriterije:
  - a) predškolske Institucije 20 - 40 m²/dece
  - b) osnovne skole 20 - 50 m²/dece
- Razne zone za sport i rekreaciju moraju biti snabevane sa stazama, infrastrukturor i zelenilom. u okviru ovih zona zabranjuje za izgradnja sportskih otvorenih i zatvorenih objekata, prostor za parkiranje, mali restorani i radnje koje služe za sportsku i rekreativnu opremu. Maksimum indeksa korisćenja placa ne sme prelaziti određene standarde za ovu namenu.
- Sve javne delatnosti moraju ispuniti i zahteve za osobe sa ograničenim fizičkim mogućnostima predviđeno sa normoma i međunarodnim standardima;

5.4. Uslovi za određivanje građevinskih zona

- Ne dozvoljavaju se građevinske zone na poljoprivrednom zemljištu kategorije I do IV;
- Građevinske zone u zaštićenom prirodnom prostoru (nacionalni parkovi , prirodni parkova itd .) određuju se prostornim planom i regulativnim planom za ove prostore ;

- Ne dozvoljava se izgradnja u zona sa prostorima sa znatnim podzemnim bogastkoje su vitalne za Kosovo;
- Ne dozvoljava se izgradnja u zona u prostorima gde sa prostornim planom je predviđeno stvaranje vesaqkih jezera;
- Ne dozvoljava se izgradnja u zona gde sa prostornim planom je previđeno izgradnja puteva kao: autoputa, nacionalnih puteva i regionalnih puteva;
- Da bi se odredili građevinske zone , prednost ima prostor blizu kojeg postoji neophodna tehnička infrastruktura kao lak pristup preko puta, električna energija, telekomunikacija i, vodovod i kanalizacija. ako u blizini ne postoji infrastruktura, neophodno je da pre nego što se jedna odredi za izgradnju, da se izgradi infrastruktura.
- Građevinske zone izgradnja mora da se radi prema urbanističkim parametrima, arhitektonski i tehnički koja se određuje sa regulativnim planovima i arhitektonskim projektima zgrada.
- Nijedna izgradnja ne može započeti u građevinskim zonama bez snadbevanja predhodno sa urbanističkom dozvolom i građevinskom dozvolom. Za objekte od posebnog značaja za Kosovo kao: izgradnja međuveza i telekomunikacija, energetski objekti, hidrotehnočki objekti i industrijalni objekti i objekti od posebnog značaja, građevinske dozvole izdaje Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja, a za druge objekte, građevinske dozvole izdaju opštine na teritorijama gde se realizuje izgradnja.

5.5. Uslovi (funktionalni, prostorni, ekološki) određivanja sistema komunikacije i druge infrastrukture u prostoru

- Zabranjuje se svaka izgradnja u prostorima gde ovaj prostorni plan predviđa izgradnju novih puteva za autovozila (autoputa, nacionalnih, regionalnih i lokalnih) i u prostorima zelenih zastitnih pojasa ovih puteva;
- Zabranjuje se svaka izgradnja u površini zelenih zaštitnih pojasa postojećih puteva (autoputa , nacionalnih i, regionalnih i lokalnih);
- Putni zeleni pojas predstavlja površinu sa obe strane autoputa, nacionalnih puta, regionalnih i lokalnih. širina ovoh pojasa u nacionalnim putevima, regionalnim i lokalnim određeno je Zakonom Br. 2003/11 - Zakon za Puteve;
- Ministarstvo Transporta i Post-Telekomunikacije (MTTPT) odgovorno je za autoputeve, nacionalne puteve i regionalne, zato izgradnja ovih puteva realiira se sa dozvolom i pod nadzorom ovog ministarstva;
- Vlade Opština ovlašćene su za lokalne puteve u teritoriji svojih opstina, zato izgradnja ovih puteva realizuje se pod nadzorom ovlašćenih opstinskih organa;
- Za vreme izgradnje autoputeva, nacionalnih puteva, regionalnih puteva i onih lokalnih, moraju se pštovati pravila o tehničkim kriterijima (širina ,kosina, slojevi i njihova debljina i drugi standardi) za njihovu izgradnju , predviđeno zakonima i pravilima.
- Kod izgradnje željeznica, također moraju se postovati pravila i tehnički kriteriji za njihovu izgradnju;
- Sva nova uključenja na putevima moraju se vršiti sa predhodnom dozvolom izdato od MTPT;
- Težina i dimenzije autovozila koja kruže po autoputu, nacionalim putevima, regionalnim putevima i onim lokalnim moraju biti u skladu sa posebnim pravilima donetim od MTPT;
- Javni transport za putnike mogu realizirati samo licencirani operateri za transport. Licenciranje vrsi MTPT;
- Da bi transport za putnike bude sigurniji, transportna vozila motraju ispuniti sve tehničke uslove određene od MTPT;
- Kod izgradnje parkinga moraju se poštovati pravila o tehničkim kriterijima za njihovu izgradnju
- Broj parkinga i njihovo tačno mesto u prostoru određuje se regulativnim planom za za određenu zonu :
  - a) Usluge - 1 mesta za parkiranje (MP) za 3 zaposlene;
  - b) Restorane - 1 MP za 1 sto ;
  - c) Hotele - 1 MP za 1sobu ;
  - d) Kancelarije - 1 MP za 75m² btto zone;
  - e) Radnje - 1MVP u 50m² btto zone

- Građevinska preduzećane ne mogu započeti izgradnju terminala za integralni transport u Kosovo Polje izgradnju u funkciji povećanja kapaciteta međunarodnog aerodroma u Prishtini i aerodroma u djakovici bez dozvole koju izdaje MTPT;
- Ne može započeti izgradnja novih termocentrala bez predhodne studije fizibiliteta i strateške procene sredine i socijalne (VSMS);
- Izgradnja novih proizvodnih kapaciteta, novih nosećih mreža i distribucija gasa, novih direktnih elektro-energetskih linija i linije direktnih cevi za transit prirodnog gasa, bazira se na procedurama ovlasćenja ili procedurama tenderisanja, ppsle qega Nuk energetsko preduzeće, dobitnica tendera, snadbevat qe se od kancelarije Regulatora za Energiju (ZRRE) sa dozvolom za izgradnju i sa potrebnom licencijom za vršenje aktivnosti iz oblasti energetike;
- Preduzeća za energetiku koje će vršiti posao distribucije i snadbevanja građana sa električnom energijom, termičkom energijom (grejanje) ili prirodni gas moraju se snadbevat sa licencijom KRRE;
- Radovi za izgradnju ili proširenje distributivne mreže za električnu energiju, grejanje ili prirodni gas moraju se vršiti u potpunom skladu sa tehničkim kodom kojeg sastavlja preduzeće za energetiku a koje odobrava KRRE.
- Izgradnjubrana za formiranje jezera ne mogu početi radove ako nemaju predhodnu studiju sa kojom bi opravdali obrazložnost te izgradnje argumente da njegova izgradnja je povoljna i određuju se lokacije za građenje;
- Za izgradnju gorespomenutih brana na teritoriji jedne opštine, mora se dobiti dozvola od regionalnog Autoriteta Rečnog sliva;
- Bran se projektuje, izgradi i koristi prema predviđenom tehničkoj dokumentaciji, izrađena u skladu sa podzakonskim aktom kojeg donosi Ministarstvo sredine i prostornog Planiranja (MSPP);
- Ako studija obrazloži izgradnju brane, lokacija gde se formira jezero, treba da se sačuva za ovu namenu sto znači treba se zabraniti svaka druga izgradnja u njoj;
- Za izgradnju javnog sistema vodovoda i kanalizacije crnih voda, mora se dobiti dozvola od regionalnog Autoriteta Rečnog sliva;
- Za izgradnju prostrojenja za čišćenje crnih voda i kolektora koji sakupljaju ove vode, mora se dobiti dozvola od Regionalnog autoriteta Rečnog sliva;
- Operater mobilne telefonije ne može započeti svoju delatnost (prvenstveno postavljanje antena a posle usluge telefonije) bez dozvole za to, koju izdaje Rregulatorni Autoritet Telekomunikacije (ART);
- Osim licencije koja se dobije od ART, za postavljanje antena u terenu, operater mobilne telefonije mora dobiti odobrenje iz sredine od MSPP. Nije dozvoljeno postavljanje antena po striktnim rezervatima prirode;
- Da bi vršili svoje delatnosti u Parku i okolnim naseljima, ponudioc usluga fksnih telefona (javner ili privatne kompanije) moraju dobiti licenciju i predhodno odobrenje od ART i autoriteta Parka; da vrši svoju delatnost u Parku i okolnim mestima, operater poštarskih usluga mora biti snadbevan licencijom od Ministarstva za Transport i Post-Telekomunikacije (MTPT);
- Pravo za izgradnju deponije za otpade i upravljanje otpacima u Parku i okolnim mestima, imaju samo operateri za upravljanje otpacima koju su snadbevani licencijom od MSPP;
- U slučaju odabira lokacije gde će se izgraditi deponija za otpade moraju se ispuniti kriteriji za odabir lokacije kao što je određeno Zakonom.

5.6. Mere za Ocuvanje peisaza

- Opštine u uskoj saradnji sa Ministarstvo sredine i prostornog planiranja (MSPP) moraju izraditi regulativne planove za određene zone da bi zastitile utvrđene peisazne vrednosti tih zona.

5.7. Mere zaštite prirodnih vrednosti i kulturno-istorijske celine

- Urbano i prostorno planiranje, da služi kao instrument za kontrolu razvoja zona sa kulturno-istorijskim vrednostima;
  - Tretiranje definiranih zona od svih nivoa planiranja;
  - Sprovođenje zakona za prostorni plan i drugi zakoni kao: Zakon o kulturnom nasleđu, zakon o posebno zaštićenim zonama, zakon o Nacionalnom Parku "Šarske planine"⁹⁶, zakon o zaštiti sredine, zakon o zaštiti prirode itd;
  - U zonama sa arheološkim lokalitetom, zabranjuje se svaka izgradnja;
  - U istorijskim zonama gradova mora se tražiti dozvola (i iz centralnog nivoa za neku promenu ili izgradnju na ovim zonama)
  - Poštovanje zakonskog mehanizma, koordiniranog, u saradnji i koordiniranom učešću iz centralnog nivoa, preko lokalnog nivoa vlade do prostog građana.
  - Da se vrši kompletiranje inventarizacije (bazi podataka) svih objekata vrednim celinama i oblasti kulturnog nasleđa, prema evropskim standardima, u cilju osiguranja baze za zaštitu TK;
  - Da se vrši ponovna procena monumenata koje imaju status zaštite i da imamo izveštaj o njihovom stanju danas;
  - Da se vrednuju objekti i celine TK inventarizirane i uputpunjavanje sa drugim monumentima sa statusom zaštite za Kosovo;
  - Restauracija, rekonstrukcija i revitalizacija objekata i monumenata Kosova mora se vršiti od kvalifikovanih osoba iz određenih oblasti.
  - Da se jasno definišu dozvoljene aktivnosti na zaštićenim zonama TK;
  - Zabranjuje se svaka vrsta izgradnje u prirodnim rezervatima;
  - Određivanje bufer zona kod prirodnih monumenata i zaštićenim peisažima;
  - Prostorni planovi, regulativni planovi i planovi menađiranja sadrže sveobuhvatne mere za zaštitu prirodnih vrednosti i kulturno-istorijske celine Kosova. Za objavljene posebne zone kao *zaštićene prirode zone*, prostorni planovi i oni za menađiranje sastavljaju MSPP, a regulativne planove sastavljaju opštine u teritoriji gde se nalaze te zone.
- Mere koje se predviđaju sa gorepomenutim planom u opštoj formi su:
- Zaštita *zaštićenih prirodnih zona i drugih peisaža od nezakonske izgradnje*;
  - Zaštita šuma od ilegalne seče, od štetnih insekata i od bolesti;
  - Zaštita endemskih vrsta i retkih flore i faune;
  - Zaštita kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, posebno one iz kategorije od I do IV;
  - Zaštita reka od nezakonske eksploatacije njihovog šljunka;
  - Racionalno korišćenje podzemne vode;
  - Konsolidacija zemlje u zonama ilegalnih deponija;
  - Opštinske politike za zeleni i pravilnik koji donose opštine za zeleni prostor;
  - Na zonama od posebnog značaja za Kosovo i na posebno zaštićenim zonama (određene u Antisarijevom Paketu) moraju se preduzeti posebne razvojne mere. Ove mere određuju se sa prostornim planom i planom uređivanja za ove zone i radi se o određivanju jednog posebnog razvojnog režima koji se uglavnom bazira u zaštiti i sačuvanju prirodnog i kulturnog nasleđa.

5.8. Način tretiranja otpada

- Otpad treba da se sakupi, nagomilava, podeli ono što se može riciklirati, transportira do deponije i tamo da se deponuje;
- Radove oko tretiranja otpada vrše javne regionalne kompanije za upravljanje otpacima kao licencirani operateri od MSPP.
- Opštine u uskoj saradnji sa MSPP treba da eliminišu ilegalne deponije i da konsolidiraju zemlju gde su bile te deponije;
- Opštine zajedno sa javnim regionalnim kompanijama za upravljanje otpacima moraju organizovati podelu otpada na bazi materijala od čega su sastavljene i vršiti njihovo recikliranje.

⁹⁶ Ligji i aplikueshëm, Ligji për Parkun nacional "Mali Sharr", GZ.KSAK 11/86, Mars 1986

5.9. Mere za sprečavanje štetnog uticaja na sredinu

- Dozvole i izgradnja industrijskih kapaciteta vrsi se samo ako jen predhodno investitor nudi procenu uticaja na sredinu za kapacitet;
- Za vreme odabira lokacije za postavljanje ekonomskih delatnosti moraju se ispuniti uslovi za postavljanje tih delatnosti (vidi odredbe 5.3.);
- Dozvole za izgradnju i funkcionisanje industrijskih kapaciteta izdaju se samo ako kapaciteti imaju modernu tehnologiju koja ne zagauje vazduh , vodu i zemlju ;
- U mestima gde se očekuje veće zagađenje vazduha bilo od industrijskih kapaciteta , bilo od drugih delatnosti , mora se postavljati aparatura za neprestani monitoring vazduha ;
- Novi industrijski Kapaciteti moraju biti u skladu sa normama i standardima planiranja , obuhvativši i uvažavanje pravca vetra (ruža vetra);
- Treba da se izgrade postrojenja za čišćenje crnih voda kao što predviđa Prostorni Plan Kosova;
- Industrijalni Kapaciteti koji ispuštaju zagađenu industrijsku vodu a koji se mogu izgraditi u budućnosti moraju imati postrojenja za čišćenje ovih voda;
- Zabranjuje se bacanje otpada na ili blizu reka i jezera;
- Da bi se zaštitile podzemne vode od eventualnog zagađenja:
  - Sistemi kanalizacije crnih voda moraju se izgraditi sa elementima nepropuštanja vode
  - Atmosferske vode moraju se kanalizirati u posebnom sistemu za drenažiranje ;
  - Posebna paznja treba se posvetiti drenaži etmosferskih voda na grobljima ;
- Postojeće ilegalne deponije moraju se uništiti (vidi odredbe 5.9.),a nove moraju se izgraditi prema evropskim standardima u cilju da se spreči zagađenje zemljišta i podzemnih voda od optada ;
- Da bi se naseljena mesta sažtitile od buke potrebno je izgraditi zagađivače zvuka i posaditi zelene pojaseve između putnih koridora i naselja .

5.10. Mere za sprovođenje

5.10.1. obligativni karakter irade dokumenta prostornog uređenja

- Opštine su dune Zakonom za prostorno Planiranje da izrade opštinske razvojne planove K, urbane razvojne planove i regulativne urbane planove ;
- Razvojni urbani planovi izrađuju se istovremeno , ili posle opštinskih razvojnih planova ;
- Regulativni urbani planovi izrauju se najpre za zone koje imaju prednosti . Prednost imaju zone sa nekontrolisanim prostornim razvojem gde su se najviše pojavile .
- Za svaki prostorni razvoj koji se vrši u velikim prostorima većim od 2 ha van urbanih zona, moraju se izraditi regulativni planovi ;
- Dozvole za izgradnju za prostorni razvoj van urbanih zona mogu se zdati prema odluci opštinskog razvojnog plana
- Opštinski razvojni planovi, urbani razvojni planovi i regulativni urbani planovi moraju se razmatrati najmanje svakih pet 5 godina a razmatranje se može vriti i prema potrebi ;

5.10.2. Zone i lokaliteti za istraživanje i praćenje procesa u prostoru

- U nekim zonama sa posebnim značajem za Kosovo kao u nacionalnim parkovima i regionalnim, na Trouglu Ekonomskog Razvoja (TER), na zonama sa podzemnim bogastvom, na zonama sa prirodnim uslovima za formiranje vesačkih jezera, na zonama gde su deponije industrijalnog otpada, na međugraničnim zonama itd, treba da se vrse iztrazivanja u cilju osiguranja novih podataka i postizanja zaključka za razložnost investiranja za buduće prostorne razvoje u tim zonama. Ti podaci su neophodni za izradu prostornih planova za te zone.

Literatura

- Davidson, F. 1999, "Toëards sustainable urban development: A strategic approach, Consultative guidelines for Urban Development Cooperation", EC-Brussels.
- EC, CARDS assistance Programme to the Eastern Balkans 2001, "Regional Strategy Paper (2002-2006)", Brussels.
- EU pillar, PISG, Energy office, 2003, "Energy strategy and policy of Kosova - ëhite paper", Prishtina
- European Stability Initiative, 2002. "De-industrialisation and its consequences, a Kosova story", Prishtina - Berlin.
- International Monetary Fund, 2004. "Aide-Mémoire Staff Visit to Kosova March 10-19", Prishtina, Kosova.
- Kosova Government, 2004, "Kosova General Government 2004 Budget". Pristina, Kosova Government.
- KTA, 2004, "Draft Strategy of the Privatisation Department of Kosova Trust Agency," Prishtina, Kosova.
- MASHT, 2003, "Strategic plan for development of education in Kosova (2002- 2007)", Prishtina-Kosova.
- MASHT, 2004, "Strategy paper for development of higher education in Kosova (2005-2015)", Prishtina, Kosova.
- MBPZHR, 2003, „Strategy of sustainable rural and agricultural development in Kosova - Green book, Prishtina, Kosova.
- MBPZHR, 2004, „Policy documents and agricultural statistics”, Prishtina-Kosova.
- MEM, 2005, "Report of energetic sector", Pristina, Kosova.
- MMPH, 2004, "Strategy paper of ëaste management", Pristina, Kosova.
- MSH, 2004, "Strategy paper of health system development in Kosova (2005-2015)", Prishtina, Kosova.
- OSCE, 2000, "Assessment of number of population", Pristina, Kosova.
- EC, 1999, "European Spatial Development Principles", Brussels.
- PTK, 2004, "Annual report of PTK 2004", Prishtina, Kosova.
- RIINVEST, 2002. "Foreign Direct Investment in Kosova", Research Report, Pristina, Kosova.
- Riinvest, 2003, "Labour market and unemployment in Kosova", Research report, Prishtina, Kosova.
- Riinvest, 2003, „Strategy of local development (2003- 2006)" (Vucitrn, Kacanik, Klina, Istog, Viti, Prizren), Prishtina, Kosova.
- Riinvest, 2004, „Rural development in Kosova", Pristina, Kosova.
- Riinvest, 2005, "Socio economic profile of Kosova and development challenges", Prishtina-Kosova.
- Riinvest, 2005, „Challenges of spatial development (2004- 2015)", Prishtina, Kosova.
- SIDA, 2003, "Restructuring of railëays in Kosova"- Final report, Prishtina, Kosova.
- MMPH, 2004, "Strategy for environmental protection and sustainable development", Pristina, Kosova.
- MMPH, 2002, "Policy guidelines for housing reconstruction", Pristina, Kosova.
- UNDP, 2002, "Human Resource Development Report", Pristina, Kosova.
- World Bank, 2002, "Institutional support to PISG in Kosova", Pristina, Kosova.
- World Bank, 2004. "Kosova Economic memorandum", Èashington DC.

Organizovanje i učesnici

Nosilac procesa:

Vlada Kosova

Ministarstvo Sredine i Prostornog
Planiranja -

Odgovorni za izradu dokumentacije
Institut za Prostorno Planiranje

Odgovorni koordinator finalne
dokumentacije:

Luan Nushi, dipl. ing. ark., direktor
Instituta za Prostorno Planiranje

Odgovorni koordinator prvog nacрта:
Ilir Gjinolli, dipl. ing. ark., bivsi direktor
Instituta za Prostorno Planiranje

Odgovorni koosaradnik:

F. Davidson - ekspert - Razvojna
Strategija, IHS-Rotterdam

A. Sallova - arhitekta - Planer - UN
Habitat

Odgovorni za tematske oblasti:

Demografija i socijalni razvoj

Luan Nushi, Ing. dipl. ark.,
Profesionalni Planer

Luljeta Orana, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Hylkije Gollopeni, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Hazer Dana, prof. i gjeografisë
Profesional istraživač

Besim Avdyli, Inxh. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Besim Gollopeni, prof. socioloije
Sociolog-planer

Ekonomski razvoj

Elvida Pallaska, MA Menadj. i Urbani Razvoj
Profesionalni Planer

Zana Mehmeti, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Veton Maloku, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Gëzime Grajçevci, ing. dipl.ark.
Profesionalni Planer

Saradnici:

B.Qerkini, Ecc i dipl
Planer - UN habitat

Xh.Gashi, Ecc i dipl
Planer - UN habitat

Infrastruktura

Arbër Rrecaj, Ing. dipl. ark.,
Profesionalni Planer

Lendita Ajeti, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Mimoza Kallaba, prof. i gjeografisë
Profesional istraživač

Gazmend Muhaxheri, Ing. dipl. Gradj.
Profesionalni planer

Ramush Hajdaraj, Ing. dipl. Gradj.,
Profesionalni Planer

Životna sredina i korišćenje zemljišta

Faton Deva, Ing. dipl. ark.,
Profesionalni planer

Festa Nela, Ing. dipl. ark.,
Profesional istraživač

Shpend Agaj, Prof. geografije,
Profesional istraživač

Nexhmije Kamberi, Prof. biologije,
Profesional istraživač

GIS- tehičko pripremanje

Bekim Kajtazi, arhitekt,
GIS ekspert

Ismail Gagica, prof. i geografije.,
GIS ekspert

Riza Murseli, prof. i geografije
GIS ekspert

Saradnici:

A.Zhuri, Ing. dipl. poljoprivrede
GIS ekspert - UN Habitat

Informisanje i telekomuniciranje

Bekir Bozhdaraj, FF - nemacki
Informisanje i komunikacije

Koosaradnik:

Flamur Abrashi
Profesionalni prevodioc - UN Habitat

Podrška od Dep. prostornog planiranja

H. Zhuri, Ing. dipl. ark.,

L. Gashi, MA menadj.dhe urbani razvoj;

S. Goranci, Ing. dipl. ark.,

Y. Vokshi, Ing. dipl. ark.,

A. Elshani, ecc.,

V. Puka, Ing. dipl. ark.

Podrška nezavisnih eksperata

Asllan Pushka; Kolë Staka; Vahdet Pruthi;
Sali Spahiu; Luljeta Sokoli; Esat Hoxha;
Burhan Kavaja; Shefqet Abazi; Xhevdet
Elezi; Flamur Doli;

Institucije za podršku

UN Habitat - Kosova

**IHS - Institut za Stanovanje i Urbane
Studije - Rotterdam**

**RIINVEST - Institut za Istraživanje Razvoja
- Kosova**

Univerzitet Prištine,

**Ministarstvo sredine i prostornog
planiranja**

Departman prostornog planiranja,
Departman za zaštitu životne sredine,
Departman vode,
Departman za stanovanje i izgradnju,
Hidrometeorološki institut
Institut za zaštitu prirode,

**Ministarstvo obrazovanja, nauke i
tehnologije**

Departman obrazovanja

**Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog
razvoja**

Kosovska Agencija šumarstva
Kancelarija za politiku i statistiku

Ministarstvo ekonomije i finansija,

Departman budeta

Ministarstvo energetike i rudarstva

Departman strategije i razvoja
Departman energetike

**Ministarstvo kulture, omladine, sporta i
nerezidentnih pitanja**

Departman sporta,
Departman kulturnog nasleđa,

Ministarstvo rada i socijalne zaštite

Institut socijalnih politika

Ministarstvo javnih službi

Katastarska Agencija Kosova
Departman službe i menadžiranja zgrada
Departman proizvodnje i zaštite biljaka
Departman ruralnog razvoja

**Ministarstvo transporta i
telekomunikacija**

Departman ICT
Departman transporta i javnih službi
Departman transporta civilne avijacije,
železničke i morske
Departman putne infrastrukture

Ministarstvo trgovine i industrije

Departman službenih delatnosti
Departman razvoja privatnog sektora i
investiranja
Departman turizma

Ministarstvo zdravstva,

Kosovska Agencija za Zdravstvo

Grafička priprema:

Institut za Prostorno Planiranje

Ministarstvo Sredine i Prostornog Razvoja

Dokumenat je pripremljen od strane Instituta za Prostorno Planiranje u saradnji sa drugim sektorima Vlade Kosova.

Pristina, Jun 2010.